Частина перша

Долина Яна

I

ПЕРШІ ПРОБЛИСКИ

Як майже всі хлопчики його віку, дванадцятирічний Ян страшенно захоплювався індійцями та мріяв про дике, пригодницьке життя на лоні природи. Але, на відміну від інших, у нього це захоплення не згасало з роками. Навпаки, підростаючи, він дедалі з більшим задоволенням збирав усе, що стосувалося індійців, і безперервно поповнював свої знання про життя лісу.

Батько Яна постійно відчував скруту. Він був людиною світського виховання, але безтурботним, нездатним до діла чоловіком, дуже послужливим до інших і надто вимогливим у своїй власній родині. Він ніколи не схвалював лісових прогулянок сина і, нарешті, зовсім заборонив їх, коли вирішив, що це може завадити його навчанню.

Та не було жодних підстав винуватити Яна в тому, що він нехтує школою. Хлопчик вважався першим учнем, хоч був молодшим за багатьох у класі. Ян дуже любив читати, але найбільше зігрівали його серце книжки з природничої історії та правдиві розповіді про індійців. Однак такі книжки траплялись йому рідко, їх взагалі в той час було дуже мало, навіть у міській бібліотеці,— кілька підручників з природознавства, два чи три романи Фенімора Купера та й усе. Зате вже ці книжки Ян вивчив мало не напам’ять!

Ян був слухняним і сором’язливим хлопчиком, проте нерозумний наказ облишити те, що було, власне, його життям, міг вплинути на нього якнайгірше: хлопець одразу робився впертим і незговірливим.

Ян занадто боявся батька, щоб відкрито порушити його заборону, але при кожній найменшій нагоді нишком тікав у ліс чи в поле і, знайшовши там нову пташинку чи якусь невідому йому рослину, аж тремтів від змішаного почуття невимовної радості та страждання. А страждав він тому, що не знав ні їх назв, ані їх життя.

Гостра цікавість до тварин була непереборною пристрастю Яна, і саме ця пристрасть примушувала його ходити до школи та повертатися додому не як люди ходять, а далекими манівцями. Так він щодня проходив повз ресторанчик, де у вікні-вітрині красувалася реклама з зображенням двох тер'єрів, що переслідують щура. На протилежному боці вулиці в тютюновій крамничці Ян бачив прекрасний малюнок слона, навантаженого тютюном. Ще трохи збочивши з дороги, він потрапляв у торговий ряд дичиною і задивлявся там на диких качок, а особливо довго — на чучело, зроблене з голови справжнього оленя. А далі йшов хутряний магазин з дивовижним чучелом ведмедя.

В іншому кінці міста Ян забрідав на постоялий двір, де, за чутками, хазяйський собака колись задушив єнота. А ще на одній вулиці він знав будинок з високою верандою, під якою, за відомостями Яна, тримали на цепу живого ведмедя. Ян ніколи не бачив самого ведмедя. Та його, до речі, давнісінько уже й на світі не було. І все ж таки хлопчик любив прогулятися повз цей будинок.

Серед школярів молодших класів ходила легенда, що на схрещенні вулиць Пембертон і Гранд-стріт багато років тому було вбито тхора, але ще й досі вогкими вечорами чується його запах. Ян завжди зупинявся тут у вогкі, гнилі вечори і з насолодою принюхувався до запаху тхора. Навіть коли з'ясувалось, що джерелом запаху є несправні каналізаційні труби, з яких просочується газ, він і тоді не втратив насолоди.

Яну не прощали усіх цих слабостей, і хлопець червонів по самі вуха, коли старший брат вичитував йому за всі його дивацтва. Проте Ян знав одне: без цього він жити не може.

Але найбільшим чудом була крамничка, що її тримав на головній вулиці міста майстер чучел на прізвище Сандер. Притуляючись обличчям до скла, що аж кінчик носа плюснувся й білів, Ян цілими годинами не відривав очей від вітрини. Там було з десяток голів лисиць та кішок з хижо вищиреними зубами і з півсотні прекрасних птахів. Сама природа могла б повчитися на цій вітрині,— так принадно була тут виставлена і пригладжена кожна пір’їнка!

Всіх чучел було, мабуть, з півсотні, та тільки дванадцять з них мали на собі ярлики з назвами. Але й це було вже справжнім щастям для Яна. Він прочитав:

ОРЛАН КУРІПКА

і назви цих птахів назавжди закарбувалися в його пам’яті. Щоправда, це ще не гарантувало Яна від помилок у майбутньому, бо, наприклад, один ярлик говорив про співочого дрозда, а насправді то було чучело звичайнісінького сірого дрозда.

Крайній птах у верхньому ряду мав суцільно коричневе оперення, білі груди і довгий хвіст. Ярлик на ньому був пришпилений так, що знадвору його не вдавалось прочитати, і Ян щодня приходив до вікна подивитись, чи не повернули його зручніше. Та ярлик усе не повертали, і хлопчик не міг дізнатися, що ж то за птах.

Минув цілий рік, навіть більш, і в Яна визрів одчайдушний план. Хлопчик задумав не що інше, як просто зайти в крамничку!

Потім ще кілька місяців Ян набирався духу, перш ніж подолав свою сором’язливість та скромність. Але ж як йому хотілось увійти! Напевне, йому не відмовили б, коли б він попросив дозволу оглянути багатства крамнички, та на це в нього нестало сміливості. Не так його виховували вдома!

Нарешті, вибравши у вікні найцікавішого з птахів — печерну сову, — Ян рішуче закусив губу і зайшов. Як страшно дзенькнув при вході дзвіночок! На мить запала моторошна тиша, потім почулися кроки й на дверях з’явився сам господар крамнички:

— Скажіть, будь ласка, скільки… скільки коштує оця сова?

— Два долари.

Всю хоробрість Яна мов рукою зняло. Він утік. Коли б йому сказали, що ціна сові десять центів, то й це було б йому не по грошах. Він майже не чув, що сказав йому той чоловік, і вискочив з таким почуттям, ніби зненацька потрапив у рай, та не гідний був там залишатись. Від хвилювання хлопчик навіть не бачив, які скарби були перед ним у крамничці.

II

ВЕСНА

Ян не належав до дуже сильних, але марив героїчними вчинками. Він завжди волів бути Самсоном, а не Мойсеєм, Геркулесом, а не Аполлоном. Всім своїм єством він тягнувся до життя серед природи. Кожного року, коли наставала весна, в ньому прокидалось непереборне бажання зірватися з місця і йти куди бачать очі. Вже на початку березня — тільки лиш каркне перша ворона — Ян не міг знайти собі місця. Але особливо збуджувалась його кров, коли він бачив диких гусей, що довгими, нескінченними ключами з клекотом летіли на північ. Тоді і йому хотілось полинути слідом за ними. З появою кожної нової пташки, кожної нової звіринки у хлопчика по спині пробігав якийсь незрозумілий дрож, неначе там виростала грива, що миттю ставала дибом. І з кожним роком це відчуття посилювалось.

Шкільні товариші Яна теж частенько говорили, що "люблять" весну; деякі дівчатка навіть запевняли, що вони її "страшенно люблять". Але ніхто з них не міг зрозуміти, чому в Яна з приходом весни тривожним вогнем спалахують очі. Гарячі щоки, нерівне дихання, невгамовне бажання рухатись, діяти, стихійні вибухи протесту проти шкільних обмежень, надмір нервової енергії, жадоба пригод, поривання до втечі, і неодмінно на північ, — ось ті ознаки, що з’являлися в нього з першим подихом весни.

Небо й земля сповнювались шумом. Усе довкола вирувало, все хвилювалось, усе промовляло, але без слів. Крики диких гусей вабили й манили. Ян був украй збентежений, він і сам не розумів причини свого збудження. Лунали голоси, та він не міг їх розібрати; летіли вісті, та він не міг їх зрозуміти; все зливалось у невиразний гул. Тільки одне було ясно: йому страшенно хотілося втекти.

— Якби ж то я міг утекти! Якби ж то…

Так схвильованим голосом вигукував він і, страждаючи від невимовної туги, важко переводячи дух, падав на зелену траву. Він кусав низько похилені гілочки кущів, тремтів усім тілом і не міг зрозуміти, що з ним діється.

Єдине, що стримувало його від божевільного і згубного вчинку — приєднатись до першого-ліпшого кочового племені індійців, що йшло на північ, або до найближчого циганського табору — це владна рука, що порядкувала в батьківському домі.

III

КНИГА

Саме в цей час у житті маленького Яна сталася одна з найважливіших подій. Вийшла в світ книга "Птахи Канади", піною в один долар!

Ніколи гроші не здавалися Яну такою жаданою, такою дорогою і необхідною річчю.

"О, коли б у мене був тільки один долар!" вигукував він у душі.

І хлопчик почав думати й гадати, де б йому роздобути ці гроші.

Граючи з товаришами в кульки, він виграв кілька круглих камінців. Ян проміняв їх на дзиги, дзиги — на складані ножі, бо хлопчаки були завзятими гравцями і грали на все. Потім складані ножі обернулися на кроликів, а кролики — на дрібні монети. За гроші Ян носив і дрова для сусідів. Отак потрошку він збирав мідячки докупи, ні на що їх не витрачав, і через кілька місяців у нього вже було цілих дев’яносто центів.

Але з останніми десятьма центами йому не щастило: ніхто не пропонував йому ніякої роботи, і ніхто в нього нічого не купував. А йому ж до зарізу кортіло придбати книгу!

Домашні мало цікавились Яном і навіть не думали допомогти йому здійснити заповітну мрію, за яку хлопчик готовий був віддячити втричі. Минуло шість тижнів, перш ніж випала нагода роздобути, нарешті, злополучний десяти центовик.

Ян та його брат Ольнер рубали дрова для кухні. Щодня кожен мав нарубати певну кількість. Ян дуже сумлінно виконував свою роботу, а брат його всіляко від неї ухилявся. Ольнер був неприторенним фатом, хоч батькова бідність і не дозволяла йому широко розмахнутися й похизуватися якимсь особливим вбранням. Єдина дозволена йому розкіш зводилась до того, що він міняв паперові комірці, та й то не

більше одного на тиждень. Через те Ольнер завжди носив у кишені гумку, якою ретельно підновляв щоранку свій черговий комірець. Ян, на відміну від Ольнера, зовсім не турбувався ні про яке вбрання, і тому складалось враження, що він навіть трохи неохайний.

Найстарший з усіх братів вирішив скористатися дошкульним місцем Ольнера й запропонував приз — галстук на двадцять п’ять центів з правом особистого вибору, — тому, хто протягом місяця краще і вправніше рубатиме дрова. Перший тиждень Ян і Ольнер не відставали один від одного, але потім Ольнер здався, незважаючи на блискучу винагороду: таке тривале змагання було не для нього. Ян продовжував старанно працювати й цілком заслужено одержав двадцять п’ять центів на галстук. Але в магазині його осяйнула блискуча й спокуслива думка. Ну ясно ж, на галстук не варто витрачати більше п’ятнадцяти центів, а решта десять — підуть на книгу! Так був зібраний долар. Щасливий і гордий, почуваючи себе справжнім багатієм, Ян побіг у книжкову крамницю і сказав, щоб йому подали бажаний твір.

Він довго чекав цієї хвилини і тепер страшенно хвилювався, йому здавалось, що книготорговець зараз скаже: "ціна книги підвищилась до тисячі доларів", або: "книжки вже всі продані". Але його страхи були даремними. Продавець мовчки обернувся, витяг із стоса однакових книжок одну, покрутив її в руках і спитав:

— Тобі в зеленій обкладинці чи в червоній?

— В зеленій, — відповів Ян, все ще не вірячи у своє щастя.

Продавець для чогось заглянув у книжку, потім поклав її на прилавок і сказав байдужим, суто діловим тоном:

— Дев'яносто центів.

— Дев'яносто центів?! — повторив Ян, розкривши від подиву рот.

О, якби ж то він раніше знав принципи торгівлі книжками, знав про те, що на них можливі знижки! Виходить, цілих шість тижнів зайвого чекання, зайвих страждань через якийсь там десятицентовик! Шість тижнів він даремно ламав собі голову, як дістати ці гроші, працював, із шкури пнувся, нарешті, потай від брата, заощадив їх на галстуці… й для чого?

Повертаючись додому, Ян тремтячими руками перегортав свою книгу. Та, на жаль, вона не виправдала його сподівань, хоч Яну тоді здавалось, що він для неї просто не підготовлений. Він годинами сидів над книгою, любовно вивчаючи кожну сторінку, і йому здавалось, що в нього в руках знаходиться ключ до всіх тайн і чудес природи. Лиш через кілька років Ян повністю зрозумів, що текст цієї книжки складався з найбезглуздіших нісенітниць, які будь-коли підсовували довірливим читачам. А втім, у книзі було й дещо корисне: це, по-перше, показчик назв птахів і, по-друге, близько сорока поганючих копій із спотворених малюнків відомих американських натуралістів.

Та хоч яким недосконалим був той покажчик і хоч якими препоганими були картинки, вони все ж таки дещо дали Яну і збагатили його пам’ять новими знаннями про пернатих мешканців лісів та полів.

IV

ДОЛИНА ЯНА

О, яку пісню співали в той рік дикі гуси! Як відгукувались на їх сурмові голоси найпотаємніші струни в серці Яна! Ні, ще ніколи він не бачив благороднішого птаха, ніж отой великий чорношиїй гусак, що співав не лебедину пісню смерті, а пісню про радість і буяння життя, мирну пісню про рідні краї, пісню про гніздування біля Полярного кола, про їжу, що всіх робить ситими, про холодні дзюркотливі струмки, що гасять найбільшу спрагу. То була пісня про переліт і про вітер, про трави яскравозелені, про голубі громаддя торосів, про всі таємниці Арктики, —

пісня про неосяжність тундрових боліт, про низьке багрянисте небо, пісня про сонце, що світить цілу добу.

Один індієць, кинутий за крадіжку в тюрму, сяк-так перемучився зиму. Та коли темної весняної ночі він почув закличний голос вожака гусей, він припав обличчям до грат, а потім, як сніп, повалився додолу та й відійшов на своє останнє довічне полювання.

Хто скаже, чому так розбуркують людську душу ці сурмові голоси?

Хто розповість потаємний зміст і визначить силу пісні диких гусей у вирії?

О, яку пісню співали тієї весни дикі гуси!

Та чи була то нова, не знана досі пісня? Ні, то була стара, прадавня пісня, але для Яна вона звучала щораз по-новому. Він навчився розуміти її зміст. Він сам, коли б тільки міг, то знявся б і стрімко полинув у височінь, полетів би за птахами на північ, далеко-далеко, як можна далі від міста, де бере свій початок оця приміська ріка, на широкі, неосяжні простори тундри…

За містом річка завертала на схід, але з півночі в неї впадала невеличка притока. Од ного разу Ян почав продиратись крізь густі зарослі вверх по цьому потічку, затиснутому з обох боків стрімкими берегами, що поступово підвищувались і переходили в вузьку ущелину з прямовисними стінами. Далі стіни майже стикались одна з одною, а потім враз розходились, відкриваючи маленьку долину, поросту густим незайманим лісом. Височенний болиголов, сосни, берези і в’язи похилились над прозорою водою, утворивши тут ніби довічну тінь. На галявках красувалися рідкісні квіти й кучерявився дикий виноград. Руді білки сварилися в гущавині дерев. На грузькому березі виднілися сліди єнота, видри та інших невідомих звірів. А в кронах дерев, серед золотавих полуденних сутінків, щебетали сотні різноманітних пташок.

Здавалось, що в цей відлюдний закуток лісу, такий первобутний і дикий, ще не ступала нога жодного мандрівника, і Ян вирішив, що право відкриття цієї місцинки належить йому і що за цим правом Долина мусить носити його ім'я. Так він її і назвав — "Долина Яна".

Долина одразу посіла найголовніше місце в житті хлоп’яти. Ян використовував кожну найменшу можливість, щоб побувати тут, але нікому не наважувався розповісти про своє відкриття. Іноді йому страшенно кортіло з ким-небудь поділитися, зустріти якогось незнайомця і привести його сюди, але разом з тим він боявся, щоб хтось не розкрив ного таємницю. Це була маленька країна, куди його привели дикі гуси, як чайки привели Колумба до Нового Світу. Які не короткі години щастя, але тут він міг жити омріяним життям — у лісі, на лоні природи...

Ян був чутливим хлопчиком. Одного разу, почувши, що в місті вирубали та продали на якесь будівництво цілий гай прекрасних берестків, він не втримався від сліз; у нього серце стискалось від болю, коли він слухав розповіді старих людей про тс, що за їх пам'яті навколишні ліси кишіли оленями, від яких тепер не лишилося навіть сліду. От чому цей. забутий людьми куточок так звеселяв його душу. Тут привільно могли рости велетенські дерева, як у давні-прадавні часи; тут єнот і куріпка і видра могли жити без тривог за своє існування. Ні! Хіба можна було комусь говорити про це? Якщо про його тайну дізнаються, сюди посунуть цілі юрми чужих людей, — і тоді пропала долина Яна!

— Хай краще тайна помре разом зі мною! — вирішив хлопчик.

Ян нікому не розповідав про свій куточок і з плином днів закохувався в нього все дужче й дужче. Милуючись грою світла в кронах могутніх кленів, задивляючись на купи розкішних лип та пишнолисті розлогі ліщини, він без кінця повторював:

— Як хороше! Як хороше!

Вибравши тиху заводь, він сідав на березі прозорого струмка й годинами стежив за сріблястими рибками, примовляючи:

— Ви всі мої, тільки мої! Ніхто вас не скривдить і не забере звідси!

Весна зійшла сюди з гір і розляглась барвистими галявками. Ян часто жував тут свої бутерброди впереміж з горіхами та ягодами, яких, до речі, зовсім не любив. Але ж то була страва людей, що живуть на лоні природи, — і він терпляче їв її, любовно споглядаючи тінистий берег та хащі, за якими зовсім ховався вузький прохід у долину. І вся його істота співала від радості, від щастя:

— Як хороше! І все це моє — назавжди!

V

ХАТИНА

У Яна не було жодних інструментів, та, незважаючи на це, він постановив собі збудувати хатину. Ян не належав до дуже спритних. Ті виключні засоби, до яких він вдався, щоб придбати книгу, були для нього зовсім випадковими й незвичними, бо хлопець, як то кажуть, не мав комерційної жилки. До того ж, коли про все це дізналися вдома, йому добре вичитали за такий "не гідний сина благородних батьків учинок" і під страхом найсуворішого покарання назавжди заборонили "заробляти гроші таким ганебним способом".

Яну ніхто не давав грошей, і в кишенях у нього завжди гуляв вітер. Чимало його товаришів мали свої власні сокири та лопати. У Яна ж нічого подібного не було. Старе лезо від рубанка, прибите цвяхами до палиці, заміняло йому й сокиру і заступ. Він взявся до роботи, компенсуючи всю примітивність інструмента винятковою наполегливістю.

Перш за все хлопчик облюбував біля струмка місцинку, заховану за густолистими кущами. Яну ні від кого було ховатися, й тільки пристрасть до таємничості підказала йому ставити хатину саме тут. В одній з своїх улюблених книжок він прочитав, як "сміливі розвідники пройшли крізь непролазні хащі, відсунули одну лиш гілку й опинилися в добре впорядкованому житлі, якого невтаємничена людина нізащо в світі не знайшла б". Отже, передусім треба було подумати про цілковиту таємничість, про свого роду замаскований вхід у замок чарівничий. І хлопчик уявив себе також безстрашним розвідником, що веде своїх здивованих і зачарованих супутників до себе в хатину, хоч, як відомо, в нього й на думці не було відкривати будь-кому свою долину.

Матінка-земля вміє зберігати таємниці, і Ян рішуче заходився копати своїм жалюгідним заступом яму на березі струмка. Тверда сіра глина дуже уповільнювала роботу. Однак, затративши на вперту працю два недільних дні, Ян викопав яму на сім футів ушир і майже на чотири фути глибиною.

Після цього він вирішив ставити саму хатину.

Йому потрібно було штук двадцять п’ять або тридцять колод по сім-вісім футів завдовжки. Але як їх зрубати й обтесати оцим нікудишнім топірцем? Та Ян не вішав носа. Майнула думка, що в індійців теж не кращі інструменти, й хлопчик хоробро продовжував свою боротьбу, використовуючи все, що міг подарувати йому ліс.

Ян одразу клав у будову кожну колоду, як тільки її приносив. Певне, на його місці інші хлопчики почали б спершу стягати матеріал докупи, щоб потім одразу покінчити з будівництвом. Та Ян обрав інший метод: йому не терпілося швидше побачити, як виростають стіни. З великими труднощами, затративши на це не один день, натягав він, нарешті, колод, поклав їх у три ряди круг ями і лиш тоді помітив, що зовсім забув про двері. Ясно, що їх не можна було прорізати в стіні звичайним способом: для цього потрібні були кращі знаряддя праці. Поміркувавши, Ян розібрав усю передню стіну, залишивши на місці тільки одну колоду,

яку він закріпив з боків дерев’яними цурками та камінням. Таким чином, він зовсім несподівано заощадив аж дві колоди для інших стін. Хатина вже мала близько трьох футів у висоту. В ній не лежало навіть двох однакових колод: одні були надто довгі, інші занадто криві або напівтрухляві з тієї простої причини, що міцних стовбурів хлопчик зрубати не міг. Незабаром Ян вичерпав усі місцеві ресурси й тепер мусив шукати будівельний ліс далеко від табору. Раптом він пригадав, що бачив якось підходящу колоду приблизно за півмилі від "сліду", що вів додому (для Яна не існувало "доріг" чи "шляхів", для нього всі вони були "слідами"). Ян пішов туди й, на превелике своє здивування та радість, знайшов на тому місці аж цілу дюжину старих кедрових стовбурів, що, очевидно, були колись зрубані, а потім забраковані й кинуті напризволяще. Ян міг перетягати їх лише по одному, і кожного разу, доходячи до табору, хлопчик уже насилу піднімав свою ношу. Щоб перенести всі дванадцять колод, довелося пожертвувати кількома недільними днями. Та Ян не відступився. Дванадцять добрих колод дали йому змогу довершити будівлю: звести стіни на п’ять футів від землі та ще три колоди залишити на дах. Він поклав ці колоди зверху на стіни, на рівній відстані одна від одної, а проміжки між ними ретельно замостив дрібнішими цурпалками та хмизом. Потім побіг на лужок і за якісь дві години нарізав ножем купу розкішної високої трави. Розіславши траву на покрівлі товстим шаром, Ян щільно прикрив її берестяною корою та обмазав рідкою глиною, поробивши по краях водостоки. На завершення поверх усього цього він накидав різного сміття й листя, щоб покрівля не виділялася серед дерев.

Таким чином, з дахом було покінчено, і тепер залишався тільки фасад. Яну більше не хотілось шукати колод, і він почав міркувати, як обійтись без них. Перш за все він підібрав у лісі кілька дрючків футів по шість завдовжки і від двох до трьох дюймів у товщину. Через те, що йому нічим було загострити їх і вбити в колоду, Ян викопав по дві глибокі ямки біля кінців та посередині майбутньої стіни, а потім вставив дрючки в ці ямки. Дрючки виступали аж за край покрівлі, і з кожної пари один був усередині хатини, а другий — назовні. Ян засипав ямки землею і зрізаними на березі струмка довгими гнучкими лозинами, в палець

завтовшки, міцно позв’язував кожну пару дрючків. Тепер вони щільно прилягали до нижньої та верхньої балок і були доброю основою для усієї передньої стіни.

Ян викопав біля струмка ще одну ямку й замісив у ній глину з водою. З плоского каменя він зробив собі кельню, а глину, що правила йому за будівельний розчин, переніс до хатини в старому кошику. В проміжках між дрючками Ян прив’язав ще кілька поперечних палиць, а потім звів суцільну стіну з каміння, щедро змащеного глиною, залишивши тільки один невеличкий отвір для вікна та другий — більший — для дверей.

Можна було приступати до внутрішніх робіт. Ян назбирав у лісі моху й законопатив ним усі щілини в стелі; щілини в стінах він позабивав камінцями та землею. На цьому хатина була закінчена, не вистачало тільки дверей.

Отвір для них мав чотири фути у висоту й два фути в ширину. У себе вдома в сараї Ян відпиляв три дошки, довжиною в чотири фути й шириною по вісім дюймів кожна, але на кінцях однієї з них він залишив по довгастому виступу. Забравши ці дошки та ще дві коротші, по два фути завдовжки й по шість дюймів завширшки, він непомітно прокрався в свою долину. Там він з допомогою кількох цвяхів та каменя, що заміняв йому молоток, збив із цих дощок двері. В нижній балці Ян видовбав паз, у який вільно входив один з виступів дверей; другий такий самий паз він зробив у верхній балці. Підваживши трохи краєчок даху, Ян поставив двері на місце і знову опустив балку. Двері були готові. Зовні, замість защіпки, Ян припасував мотузочок, який прив’язував до сучка в стіні, а зсередини двері припиралися кілочком, ввіткнутим у землю. З кількох деревиняк, прикритих гіллям та сіном, у хатині вийшла чудова лава. Невистачало тільки скла і, не знайшовши нічого кращого, Ян обтягнув вікно марлею, принесеною з дому. Та біла марля надто впадала в око. Тоді хлопчик назбирав у лісі волоських горіхів і, влучивши слушну годину, добре прокип’ятив її з горіховими лушпайками. Від цього марля зробилася зеленкуватокоричневого кольору й тепер цілком підходила для його вікна.

Щоб остаточно заховати свій лісовий будиночок від сторонніх очей, Ян обклав його хмизом і обплів диким виноградом. Таким чином, після багатьох тижнів напруженої праці будівництво було закінчене. Хатина мала всього п’ять футів у висоту й по шість футів у довжину та ширину. Приміщення вийшло тісне і незручне, але яким щасливим почував себе його господар!

Вперте в своєму житті Ян зрозумів, яке велике задоволення приносить людині творіння її власних рук.

VI

СЛІДИ

Якось прийшовши на берег струмка, Ян помітив на вогкому піску якісь дивні свіжі відбитки, очевидно, сліди. Хлопчик довго вивчав їх, а потім перемалював один з них у натуральну величину. Яну чомусь здалося, що це має бути слід єнота — бо дикішого і більш рідкісного звіра він не сподівався зустріти в своїй долині. При першій нагоді Ян показав малюнок одному знайомому конюху, в якого, як говорили люди, собака колись загриз єнота. На думку хлопчика, цей чоловік мусив після цього добре розбиратися в слідах.

— Скажіть, будь ласка, це слід єнота? — боязко звернувся до нього Ян.

— А звідки мені знати? — грубо відповів конюх і пішов робити свою справу. Та тут нагодився до конюха якийсь незнайомий Янові чоловік у поношеному костюмі й новенькому шовковому циліндрі, засунутому на саму потилицю.

— Дай-но я погляну, — сказав він Яну.

Ян передав йому свій малюнок.

— Ти перемалював його в натуральну величину?

— Так, сер.

— Тоді ти не помилився, хлопче, це слід єнота. Гарненько оглянь всі великі дерева біля того місця. Якщо знайдеш дупло, придивись до кори дерева, і ти помітиш на ній шерстинки єнота. Значить, на цьому дереві єнот і живе.

Ян скористався порадою незнайомця. Він пішов у ліс і справді знайшов стару липу, на стовбурі якої зачепилися сірі шерстинки. Він зібрав їх і поніс додому, бо не був певен, що вони належали єноту. Ян збирався показати їх незнайомцеві, але той більше не з’являвся у конюха, і ніхто не міг розвіяти його сумнівів.

Як же дізнатися, чиї це шерстинки? Ян пригадав, що в одного з його шкільних товаришів була подорожня курточка з єнотового хутра. Коли Ян порівняв знайдені шерстинки з хутром на куртці, він вже не мав сумніву, що на липі їх залишив саме єнот. Так Ян вперше звернув увагу на те, що кожна тварина має своєрідну шерсть і своєрідні сліди. Він зрозумів також, наскільки корисно перемальовувати й описувати все, що хочеш добре вивчити. Випадково чи закономірно, але хлопчик відкрив для себе одну з хороших істин: малювання — кращий спосіб для точного відтворення форми, кольору, змісту, кращий метод для виховання в собі спостережливості.

Одного разу Ян звернув увагу на непоказну рослину з розлогою верхівкою у вигляді парасольки. Він викопав її з коренем і на кінці кореня знайшов довгасту білу бульбу. Ян покуштував її. На смак бульба нагадувала огірок. Ян розгорнув "Шкільну ботаніку" Грея і в алфавітному покажчику відшукав назву: "Індійський огірок". Опис, наскільки хлопчик міг розібратися в термінах, цілком співпадав з ознаками цієї рослини, хоч за відсутністю малюнка неважко було й

помилитись. Все ж таки Ян включив у список відомих йому рослин і цей "індійський огірок".

Іншим разом хлопчик пожував листя якоїсь чудернацької рослини, бо чув колись, що індійці випробовують нею характер людини. Одразу ж у нього почалася страшна різь у животі. Невимовно страждаючи, Ян побіг додому. Мати нагодувала його гірчицею і примусила пити воду, аж поки він вирвав; після цього вона ще дала йому доброго стусана. А тут саме нагодився батько і додав йому дещо від себе. Яну було суворо наказано забути дорогу до лісу. Та хлопчик, звісно, не послухався. Він тільки почав діяти в усьому обережніше і ще з більшою насолодою забавлявся у себе в хатині на березі прозорого струмка.

VII

ПЕРЕЛОМ

У школі Ян був би зразковим учнем, аби не виявляв іноді відкритої неповаги до вчителів. Одного разу він вигадав собі забавку, розмалювавши всю класну дошку кумедними карикатурами на директора, для якого він був улюбленим учнем. Карикатури були досить дотепними, а ще більше — дошкульними.

Директор вирішив будь-що знайти винуватця. В присутності всієї школи він почав допитувати найгіршого в класі учня, на якого впала його підозра. Хлопчик відмовлявся сумним і невпевненим голосом. Це тільки переконало директора в його провині, і він потягнувся за різкою. Обвинувачений голосно заплакав. Тоді, на превелике здивування всіх учнів, Ян вийшов наперед і сказав:

— Відпустіть його. Це я зробив.

Поведінка Яна і вся ситуація були такими, що учні розреготалися. Директор страшенно розлютився. Забувши про свою гідність, він схопив

Яна за комір. Яна вважали тишком. Зараз він стояв зблідлий, міцно стуливши губи. Директор бив його різкою доти, аж поки вся школа почала кричати:

— Досить! Майте совість!

Та хлопчик навіть не схлипнув.

Увечері, коли Ян роздягався, один із старших братів — Ред — побачив, що все його тіло від голови до ніг вкривають багрові смуги. Треба було пояснювати. Ян не звик брехати і сказав усю правду. Батьки, дізнавшись про негідну поведінку сина, ще від себе жорстоко покарали його.

Наступного дня була субота. Ян нарубав суботню — тобто, подвійну, — норму дров для дому і, розбитий душевно й тілесно, побрів у свій єдиний щасливий куточок. Чим ближче він підходив до долини, тим краще себе почував. Дорогою хлопчик придумував, як би влаштувати вогнище й вивести димар у своїй хатині. Він ішов по вузенькій стежинці, яку для більшої таємничості сам собі протоптав. Ян поминув безлісу прогалинку й був уже зовсім близько від хатини, як раптом почув голоси — грубі, крикливі голоси, і ці голоси долинали з його хатини! Ян підкрався ближче. Там, у його дорогій лісовій оселі троє бродяг грали в карти та жлуктили щось із пляшки. З його черепашкових коралів були пороблені фішки для гри, й по всій долівці валялися від них скалки. При вході, в тліючому багатті, Ян побачив рештки свого лука та стріл…

Бідолашний Ян! його бажання бути муж цім, як індійці, надало йому сили витримати без сліз жорстоку розправу директора та побої батьків. Та остання краплина переповнила келих терпіння. Ян кинувся в гущавину лісу, впав на траву й заридав від горя та безсилля. Він повбивав би цих бандитів, коли б тільки міг!

Години через дві хлопчик з трепетом повернувся назад і побачив, що бродяги вже закінчили гру і спорожнили пляшку. Перед тим, як піти геть, вони з реготом розвалили хатину.

Останній світлий промінь у житті Яна погас, — король був повалений і трон його розбитий. Ян одразу відчув, як защеміли рубці на його тілі, і, ледве пересуваючи ноги, він понуро поплентався додому.

Це було в кінці літа. А скоро настала осінь з короткими днями та холодними вітрами. Ян не міг ходити в свою долину, навіть коли б дуже хотів. Він посилено взявся за навчання. Тепер лише книги стали для нього єдиною втіхою. Він працював більше, як будь-коли, й у школі ним не могли нахвалитися, але вдома на нього, як і раніше, ніхто не звертав уваги.

Вчителі й деякі товариші стали помічати, що Ян худне, марніє. Він і до цього не міг би похвалитися міцним здоров'ям, а тепер виглядав зовсім хворим. Ллє вдома ця переміна нікому не впала в очі. Всі турботи матері були звернені до наймолодшого сина, а Яну вона за два останніх роки не сказала навіть доброго слова. У хлопчика серце боліло від кривди, коли він уранці йшов з дому ніким не помічений, а мати в цей час цілувала й голубила його розпещеного братіка. Зате в школі ролі хлоп’ят мінялися. Ян був гордістю директора. Вік більше не малював карикатур, і вчитель тішився думкою, гадаючи, що це його різка повернула бліденького першого учня на праведну путь.

А Ян усе марнів, усе дужче боліло в нього серце, і, нарешті, під Новий рік він зовсім злiг.

— У нього сухоти, — сказав лікар. — Він не проживе більше двох місяців.

— Ні, він житиме! — з сльозами на очах промовила мати, в якої раптом заговорили покори сумління. — Він повинен вижити, повинен!

Мати зробила все, що було підвладне раптово пробудженій материнській любові.

Досвідчений лікар також доклав усіх своїх знань, щоб врятувати хлопчика, але врятувала його, власне, мати. Вона не відходила від Яна ні вдень ні вночі, вона попереджала всі його бажання й оточила його всебічним піклуванням. Вона молилася в його узголов'ї, благаючи бога, щоб він простив її гріх перед сипом. Ян вперше відчув справжню материнську ласку. То чом же вона досі так довго його не помічала?! Одне слово, мати усвідомила свою жорстоку помилку й робила все від неї залежне, щоб спокутувати свою про-вину перед рідною дитиною.

VIII

ПІНА

З кожним днем Ян усе більше набирався сили. Хвороба зблизила його з матір'ю. Вона силкувалась пройнятися його пориваннями, але в той же час вимагала, щоб і він зацікавився її світом. Це була до хворобливості релігійна жінка. Свою мову вона пересипала текстами із святого письма, яких знала безліч і якими користувалась при кожній можливій і навіть неможливій нагоді.

Побачивши групку молоді, що танцювала та веселилася, вона неодмінно липла до неї з повчанням:

— Діти, невже ви хочете догодити цим богу? Людям треба дбати про спасіння душі, а не займатися дурницями! Гріховодство не доведе до пуття. Пам'ятайте, що за кожне слово чи діло вам доведеться відповідати перед найвищим суддею землі та неба!

Вона щиро вірила в свою правоту і скрізь поводила себе однаково. Тільки під час хвороби сина, за вимогою лікаря, уникала розмов про

довічне блаженство й начебто виявляла цікавість до інтересів хлопчика. Саме це і зблизило їх.

Це вперше після зустрічі з отим незнайомцем у поношеному костюмі Ян знайшов людину. якій міг довірити найпотаємнішї свої

думки. Хлопчик часто розповідав матері, кого в лісі він любить і кого боїться. Він змальовував їй ту чи іншу пташку або квітку, сподіваючись, що мати скаже йому їх назви. Але мати лише сплескувала в долоні та дивувалась, як це людина може говорити про будь-що, крім біблії, коли їй треба думати про спасіння душі! І, щоб загладити гріх сина та свій власний, вона квапилась проказати побільше святих текстів. Іноді Ян намагався заперечити матері, але вона завжди відповідала:

— Яка з того користь людині, коли вона здобуде весь світ, а душу свою занапастить?

В міру того, як хлопчик одужував, а особливо коли лікар зняв свою заборону, такі сутички почали повторюватись дедалі частіше й частіше.

Після однієї бурхливої сцени Ян раптом зрозумів, що цікавість матері до його інтересів нещира, удавана. Він довго мовчав, а потім промовив:

— Мамо, ви любите говорити про біблію. Вона вам нібито відкриває все, що ви хочете знати, що ви прагнете вивчити. Ви були б нещасні, коли б не прочитували щодня хоч один-два розділи з неї. Такими ви створені, й тут нічого не поробиш. Мене все життя примушували читати біблію. Кожного дня я прочитував розділ, але не полюбив її. Я читаю її тільки тому, що мене примушують силою. Вона не відкриває мені того, ідо я хотів би знати. Вона не вчить мене любити ближніх, а це ж, по-вашому, важливіше за все… Зате, коли я приходжу в ліс, кожна пташка, кожна квіточка хвилює моє серце. Я не знаю, чому це так, але я їх дуже люблю. Я люблю їх всією душею, і вони для мене кращі за молитовний спів. Вони — моя біблія. Таким створений я, і тут теж нічого не поробиш.

Мати промовчала па це, але Ян здогадався, що вона молилась за його загублену душу.

Через кілька днів вони вийшли вдвох погуляти. Був чудовий весняний ранок. Раптом степовий жайворонок, що сидів на грудці землі й вигрівався на сонечку, тихенько засвистів.

Ян весь зіщулився й не міг відірвати від пташки очей. Потім обережно почав підкрадатись до неї. Жайворонок злетів, і в цей час хлопчик жбурнув у нього палицю, яку ніс у руках. Палиця описала в повітрі коло й ударила пташку. Безпорадно змахнувши крильцятами, вона впала. Ян дико підскочив до неї і схопив її, не звертаючи уваги на те, що мати гукала його назад.

Він повернувся з пташкою, яка не прожила й кількох хвилин. Мати була засмучена й відчувала до сина відразу. Вона сказала:

— Ось вона, твоя велика любов до живих створінь! Не встигла заспівати перша весняна пташка, як тобі вже треба убити її. Такої любові я не розумію. Життя горобця, звичайно, нічого не важить, але ти відповіси перед богом і за його смерть.

Ян зазнав ганебної поразки. Він дивився на мертву пташку і з сльозами на очах плутано пояснював:

— Я не хотів її убивати… Але ж вона була… така гарна!..

Ян був правдивим хлопчиком, та він сам не розумів і через те не міг пояснити, для чого це зробив..

Через кілька тижнів Яну пощастило скористатися пільговим проїздом і вперше в житті побувати на Ніагарському водоспаді. Хлопчик стояв поруч із матір’ю й дивився на бурхливий потік в ущелині трохи

нижче водоспаду. Раптом він помітив, що сміття, бульбашки й піна нібито пливуть проти течії.

Він спитав:

— Мамо, вам не здається, що піна пливе проти течії?

— То що?

— Ми знаємо, що це лиш обман зору, що насправді це зовсім не так. Під піною вирує глибокий, нестримний, могутній потік, і мчить він у протилежному напрямку.

— Вірно, синку.

— Знаєте, мамо, коли я вбив жайворонка, то також була піна, що йшла проти течії. Я любив маленьку пташку. Тепер я розумію, чому вбив її. Тому, що вона хотіла втекти від мене. Коли б я міг роздивитись її зблизька, доторкнутись до неї або хоч слухати щодня її спів, то ніколи б не заподіяв їй лиха. Я хотів не убити її, а тільки спіймати. Ви зриваєте квіти через те, що любите їх ставити у себе в кімнаті, а не тому, що хотіли б їх знищити. Коли вони в’януть, ви шкодуєте. Я тільки хотів узяти жайворонка, як ви берете квіти. Він помер, і я був дуже, дуже засмучений.

— Все одно, — заперечила мати, — милосердна людина повинна бути милосердною до всього живого. Бог чув крик маленької пташки перед смертю, і він тобі це колись пригадає.

Від цього часу Ян з матір’ю знову стали ніби чужими.

Частина друга

В Сенгері

І

НОВИЙ ДІМ

Яну сповнилось чотирнадцять років.

Він був худим, довгоногим і непомірно швидко тягнувся угору. Лікар, оглянувши хлопчика, сказав, що йому не завадило б хоча з рік пожити на селі.

Батьки владнали справу: Ян повинен був працювати за харчі та житло на фермі Вільяма Рафтена в Сенгері.

Сенгер належав до нових поселень. Про це свідчило вже те, що він межував з непролазними хащами первобутного лісу, де водилося безліч оленів. До цього лісу підступали вузькі просіки та майже непомітні вирубки. Далі йшло саме поселення, в якому ліс і вирубки займали приміром однакову площу, а оленів не було зовсім. І, нарешті, ще далі починалася орна земля, на якій збереглися тільки невеличкі клаптики лісу.

Тридцять років тому в Сенгері оселилися ірландські вихідці, переважно з заможних селян. Вони принесли з собою стару ворожнечу, яка так довго розділяла Ірландію на два непримиренних табори: католиків, або "доганів" (ніхто не знав, чому їх так називали), і протистантів, або "пратисонів". У католиків кольори були зелений з білим, а в протестантів — оранжовий з блакитним, і їх називали ще "оранжовими".

Ці дві фракції розкололи сенгерське суспільство на дві частини по вертикалі. Поза ними існувало кілька горизонтальних шарів, які, подібно до геологічних пластів, проходили через обидва повздовжні відрізки.

В ті часи, тобто па початку дев’ятнадцятого століття, британський уряд охоче подавав допомогу нечисленним обранцям, які бажали переселитися з Ірландії в Канаду. Допомога ця зводилась до того, що їх безплатно перевозили через океан. Але більшість сімей, які не зуміли добитися ласки уряду, проте мали деякі гроші, їхали разом з ними, заплативши за проїзд п’ятнадцять доларів на загальних підставах. Ніхто не вбачав між першими та другими ніякої різниці, крім них самих. Ті, що заплатили за дорогу, були "пасажирами". Вони вважали себе незрівнянно вищими за тих, що їхали за урядовий кошт, і прозвали їх "емігрантами". Серед жителів Сенгера ця різниця ніколи не забувалась.

Проте існувало ще два соціальних поділи. Кожен дорослий чоловік і навіть кожен підліток у Сенгері майстерно володів сокирою. Ходячий вислів "молодець" мав тут подвійний зміст. Стосовно до поселенця, що брав участь у щосуботніх змаганнях ірландців у сусідньому містечку, він означав, що той неабияк володіє власними кулаками. Та коли йшлося про хазяйнування чи роботу на фермі, цей самий вислів уже означав, що поселенець хороший тесляр. Чоловіка, який не задовольняв цій вимозі, вважали за ніщо.

Поселенці ставили собі рублені хати. Через те вони дуже цінували добрих теслярів. В цій місцевості були відомі дві різновидності будинків: коли по всіх кутах виступали покладені навхрест колоди (такі будинки мали славу "свинюшників") і коли ці виступи були стесані (тоді будинок називався "в’язаним"). У Сенгері вважалося принизливим жити в хаті з виступами по кутах. Для тих, що могли збудувати собі більш довершені житла, такі господарі були "нікчемними людцями", "покидьками суспільства".

Пізніше з власників "в’язаних" будинків виділилась ще одна група, коли з’явились цегляні будівлі й найбільш заможні поселенці поставили собі чепурні цегляні будиночки.

Усім на подив якийсь там Філь О’Лірі, бідний і багатосімейний доган, перескочив одразу від поганенького дерев’яного "свинюшника" до

чудового цегляного будинку. Цей соціальний переворот не на жарт переполохав представниць вищого місцевого товариства, бо тепер дев’ять товстих дочок О’Лірі пнулися й собі у "благородні". Однак багато поселенців, хоча самі поставили цегляні будинки всього лиш років п’ять тому, оголосили О’Лірі вискочкою і довгий час не заводили з ним ніяких справ.

Вільям Рафтен як найзаможніший господар у громаді перший обзавівся будинком з червоної цегли, його непримиренний ворог, Чарльз Бойль, піддрочуваний своєю дружиною, негайно прийняв цей виклик. А втім, Бойль обійшовся без мулярів і клав цеглу сам з допомогою своїх сімнадцяти синів. Ці два господарі, хоч обидва й "оранжові", були смертельними ворогами, а їхні дружини — озвірілими суперницями за перше місце в товаристві. Рафтен був впливовішим і багатшим. Зате Бойль, чий батько спромігся при переїзді сам заплатити за четвертий клас, знав про батьків Рафтена всі таємниці і при кожній першій нагоді уїдливо йому кидав:

— Що з тобою розмовляти, вискочко! Всі знають, що ти емігрант!

Для Рафтена це було як ложка дьогтю в бочку меду. Але від правди не втечеш — його батько таки скористався безплатним проїздом. І хоч Бойль одержав па місці безплатну ділянку землі, це не мало ніякого значення. Старий Бойль все ж таки був "пасажиром", а старий Рафтен — "емігрантом".

Такою оце й була нова громада, в яку вступив Ян. Слова "доган" і "пратисон", "зелений" і "оранжовий" найчастіше повторювались тут, символізуючи запеклу ворожнечу.

Містер і місіс Рафтен зустріли Яна на станції. Вони всі разом повечеряли в таверні, а тоді поїхали додому. На фермі Яна привели до великої їдальні, що була водночас вітальнею й кухнею. За грубкою сидів

високий, незграбний хлопчина з рудим волоссям і темними розкосими очицями.

Місіс Рафтен сказала:

— Вийди сюди, Сем, привітайся з Яном.

Сем боязко виступив уперед, мляво потиснув Яну руку й сказав протяглим голосом:

— Здра-а-астуй!

Потім знову сховався за грубку і з нудьгуючим виглядом нишком почав стежити за Яном. Містер та місіс Рафтен пішли поратись по господарству, і Ян відчув себе самотнім та нещасним.

Спершу йому тяжко було розлучатися з школою і проміняти її на ферму. Він з похмурим мовчанням скорився перед волею батька, але під кінець був навіть радий поїхати з Боннертона в село. Це ж тільки на рік, зате як багато він побачить нового! І не буде недільних занять з закону божого, і в церкву ходити не треба! А життя на лоні природи, серед полів та лісів — хіба це не справжнє щастя! Та ось, прибувши па місце, Ян раптом відчув гнітючу самотність, і перший вечір був для нього зовсім сумним. Він ні на що не міг поскаржитись, але темна хмара тужливого розпачу, здавалося, закрила йому весь білий світ. Губи його тремтіли, й він посилено кліпав очима, щоб стримати сльози, які самі набігали на очі. В цей час у кімнату повернулась місіс Рафтен. Вона одразу зрозуміла, в чім річ.

— Він тужить за своїми, — сказала вона чоловікові.— На завтра це мине.

Вона взяла Яна за руку й відвела його нагору до спальні.

Хвилин через двадцять місіс Рафтен прийшла подивитись, чи добре Ян влаштувався. Вона підіткнула круг нього ковдру і, перед тим, як залишити хлопця, нахилилась його поцілувати. У Яна все обличчя було мокре від сліз. Місіс Рафтен обняла його, приголубила й ніжно сказала:

— Нічого, любий. Завтра нам буде хороше.

Після цього вона розсудливо залишила його на самоті.

Звідки взялось почуття нещастя та жаху й куди воно поділось, Ян так і не дізнався. Тільки наступного ранку його ніби й не було, і хлопчик з цікавістю почав придивлятися до свого нового оточення.

Вільям Рафтен мав кілька ферм, добре утримуваних і вільних від усяких застав. Причому, з кожним роком його майно зростало. Рафтен був чоловіком розсудливим, здібним, навіть дещо талановитим. Але сусіди його здебільшого не любили, бо він був для них надто розумним і швидко багатів. Він суворо ставився до навколишнього світу і дуже чуйно — до своєї родини. Але назвати його м'якосердим не можна було ні в якому відношенні. Рафтен сам виборов свою заможність, почавши з нічого. Важкі удари долі загартували його, але близькі люди знали, що в грудях у нього б’ється гаряче ірландське серце, хоч з кожним роком воно все дужче обростало корою грубості. Манери Рафтена, навіть серед домашніх, відзначалися різкістю і владністю. Він не повторював двічі своїх наказів, і їх не можна було не виконати. Тільки з маленькими дітьми та своєю дружиною він був завжди лагідний і ніжний. Ті, хто бачив його холодним і корисливим, здатним обійти навіть шулерів на хлібному ринку, навряд чи повірили б, що за годину він буде вже ніжним, люблячим батьком, гратиметься в конячки з своєю маленькою донечкою і незграбно жартуватиме з веселою дружиною.

Рафтен, як він сам говорив, був людиною "темною", навіть погано умів читати, і через те найбільше поважав "книжних людей". Він вирішив дати дітям "усе, що в цьому напрямку можна придбати за

гроші", очевидно, під цим розуміючи, щоб вони навчилися вільно читати. Сам він читав лише в недільні дні, з великим зусиллям розбираючи по складах головні рубрики щотижневої газети. А "головними" для нього були рубрики: хлібна біржа та новини з рингу. Рафтена самого знали, як доброго боксера, і він любив читати деталізовані звіти про останні боксерські змагання. Щоб догодити жінці, він раз на місяць ходив з нею до церкви і вважав несправедливістю те, що вона зовсім не цікавиться його улюбленим видом спорту — мистецтвом хоробрих.

Хоч з людьми Рафтен поводився різко і часом навіть брутально, він не переносив поганого ставлення до тварин.

— Люди кричать, коли їх б’ють, а безсловесна худобина не може постояти за себе.

Рафтен єдиний з усіх навколишніх фермерів не продавав і не віддавав на забій постарілих, спрацьованих коней.

— Бідолашна худобина все життя працювала і заслужила, щоб її годували до кінця днів.

Дункан, Джеррі й інші конячки подовгу жили в нього "на покої", одна навіть більше десяти років.

Не одного сусіда відлупцював Рафтен за жорстоке поводження з кіньми, але якось він і сам поплатився за своє втручання, бо напав на знаменитого силача. А втім, це ніяк не вплинуло на нього. Він продовжував, як і раніше, по-своєму захищати "безсловесну худібку".

У всіх сусідів прибутки від продажу телячих шкур віддавалися в розпорядження хлопчаків. На молоко був попит, а телята цінились дуже дешево, і тому їх забивали, коли вони ще не могли жити без материного вим’я. Забивали телят самі хлопчики, і навіть досить охоче, бо за це мали шкури. За кожну свіжу шкуру їм платили на шкіряному заводі

п’ятдесят центів, а за висушену — двадцять п’ять. Рафтен ніколи не дозволяв своєму синові забивати телят.

— Я не можу підняти руку на безневинне теля і не хочу, щоб це робив мій син.

Отже Сем не мав підробітку і часто на це скаржився.

Лагідна жінка, чудова господарка, місіс Рафтен любила свій дім, свою сім’ю і була незамінимою помічницею своєму чоловікові в усіх справах. її тільки засмучувало, що Вільям іноді зайве суворий з хлопчиками. У Рафтенів була велика сім’я, але майже всі діти померли. Залишились тільки п’ятнадцятирічний Сем та трирічна Мінні.

Обов’язки Яна були одразу точно встановлені. На його руки здавалися кури й половина свиней та корів. Крім цього, він мусив допомагати Сему.

Роботи було багато, виконувати її вимагалося вчасно й сумлінно. Алє майже кожного дня залишався час і на інше, набагато приємніше для Яна. Рафтен не давав хлопчикам спуску тільки під час роботи, зате години дозвілля вони могли використовувати на свій розсуд.

Яна трохи лякала грубість ї сила Рафтена. Цей чоловік мав звичку мовчати, поки в нього не склалось остаточної думки, а потім уже викладав її одверто. Тому Ян іще й досі не знав, чи задоволений господар його роботою.

II

СЕМ

Сем Рафтен виявився набагато приємнішим, ніж здавався на перший погляд. Він говорив повільно, розтягуючи слова, і тому створювалось невірне враження щодо його розумових здібностей.

Після того, як містер Рафтен нашвидкуруч показав Яну свій будинок, Сем взявся докладніше з усім його ознайомити.

— Оце-е-е віта-а-а-льня, — сказав він, відперши якесь приміщення й навпомацки розшукуючи зачинене віконницями, ніби назавжди забуте вікно.

Вітальня в сенгерських фермах не просто кімната, а приміщення особливого призначення. Весь тиждень вона стоїть під замком, виключаючи лише дні, коли в гості завітає приходський священик. Так само було й у Рафтенів.

Меблiровку вітальні складали: шість фарбованих стільців (по п’ятдесят центів за штуку), два крісла-качалки (один долар сорок дев’ять центів), мелодеон (тридцять два бушелі пшениці — комісіонер спочатку запросив сорок), саморобна шафа з ящика від мелодеона, один потертий килим, для якого пряжу готували вдома, а зітканий він був у обмін на вовну, та круглий лакований (!) стіл (дев'ять доларів готівкою, за каталогом — одинадцять доларів). На круглому столі лежав альбом краєвидів, біблія та ще кілька великоформатних книжок для гостей. Раз на тиждень з них змітали пилюку, але ніколи не рушали їх з місця. Лише через кілька років було помічено, що вони повгрузали в лак стола. На одній стіні в благеньких саморобних рамочках висіли дощечки з написами на честь померлих членів родини. Так у Сенгері вшановували тих, що відійшли в небуття: одразу після поховання додому приносили і вставляли в рамку іменну дощечку, де на чорному тлі писався вислів із біблії, підхожий, на думку родичів, щойно померлому.

Повітря в кімнаті було затхле, як у монастирі, бо вона ніколи не провітрювалася, за винятком недільних днів та під час відвідин

батюшки, які, по суті, являли собою додаткові неділі. Обидва підсліпуваті віконця завжди були наглухо зачинені зеленими віконницями й запнуті ситцьовими занавісками. Це було щось зовсім відокремлене від решти будинку — ніби "кімната родинних духів", мешкання страхіть, яких і не хотілось бачити частіше, як раз на тиждень.

Проте в цій кімнаті існувала принаймні одна цікава річ, яка швидко зблизила Сема і Яна, — колекція пташиних яєчок. Яєчка без розбору були складені під скло у стару коробку з-під галстуків, до половини наповнену висівками. Жодне з них не мало ярлика і не було навіть як слід вичищене. Справжній колекціонер відмовився б від них після першого ж погляду. Але в даному випадку вони зробили чудо, ніби два американці, переодягнені один китайцем, а другий негром, випадково зустрілися в Гренландії, й раптом один подав іншому знак таємного братства, до якого вони обидва належали.

— Ти збираєш яйця? — спитав Ян з гарячою цікавістю, яка в ньому зненацька прокинулась, незважаючи на гнітючу атмосферу "вітальні".

— Авжеж, — відповів Сем. — У мене б їх було ще більше, але тато говорить, що цього не слід робити, бо птахи корисні для ферми.

— А ти знаєш їх назви?

— От ще! Та я знаю всіх або майже всіх птахів у нашому лісі! — відповів Сем.

— Я також хотів би знати. Тут можна буде дістати яєць, щоб повезти додому?

— Ні. Тато сказав, що коли я більше не дратиму гнізд, він дасть мені свою велику індійську рушницю, щоб постріляти кроликів.

— Та ну! Хіба у вас тут водяться кролики?

— Ще б пак! Минулої зими я підстрілив трьох.

— А-а… я думав от зараз, — розчарованим голосом промовив Ян.

— Зараз їх важче знайти, але можна спробувати. Як тільки підуправимось з роботою, так виберемо день, і я попрошу в тата рушницю.

"Як тільки підуправимось з роботою" — це був улюблений вислів Рафтенів, коли вони хотіли запроторити якийсь план у довгий ящик: фраза звучала солідно і разом з тим ні до чого не зобов’язувала.

Сем відчинив нижні дверцята шафи й витяг звідти кілька кремінних наконечників, підібраних десь на ріллі, старезний бобровий зуб і погано набите чучело сови. Побачивши такі багатства, Ян аж затремтів.

— О-о! — тільки й зміг він промовити.

Сем був дуже задоволений, що сімейні скарби справили на Яна таке враження, і пояснив:

— Тато застрелив оцю сову на стодолі, а наймит зробив чучело.

Хлопчики остаточно здружились. Весь день за роботою вони ділились один з одним своїми потаємними думками. І хоч їм доводилось кілька разів уривати свою розмову, це їх настільки зблизило, що після вечері Сем сказав:

— Хочеш, Ян, я тобі щось покажу? Тільки обіцяй, що нікому не розкажеш, — поклянись!

Ян, зрозуміло, пообіцяв мовчати й поклявся.

— Ходім до стодоли, — запропонував Сем.

Пройшовши півдороги, він додав:

— Я зроблю вигляд, ніби повертаюсь назад. А ти обійди кругом, і ми зустрінемось під ренетою в саду.

Коли вони зустрілись під великою розлогою яблунею, Сем примружив одне око й позмовницькому прошепотів:

— Іди за мною.

Він привів Яна у другий кінець саду до старої рубленої хати, в якій жили Рафтени, поки не обзавелись цегляним будинком. Тепер там складали різний інструмент. Сем приставив драбину до горища. Це було просто чудово! На горищі, в далекому кутку, під маленьким підсліпуватим віконцем, він знов попередив, що треба зберігати таємницю. Ян ще раз поклявся, і тоді Сем почав порпатися в старому ящику, а незабаром витяг звідти лук, кілька стріл, іржавий дротяний капкан, старий кухонний ніж, з десяток риболовецьких гачків, кресало та кремінь, повну коробку сірників і брудні, жирні шматки чогось, що він назвав сушеним м’ясом.

— Бачиш, — пояснював Сем, — я весь час мріяв стати мисливцем, а тато хоче зробити з мене зубного лікаря. Тато каже, що на мисливстві грошей не заробиш. А йому всього раз довелось побувати в зубного лікаря, і він заплатив чотири долари, хоч там роботи було менше, ніж на півдня. От він і вирішив, щоб я також був зубним лікарем, а мені хочеться бути мисливцем. Одного разу тато побив мене й Буда. Буд — це мій брат, він помер у минулому році. Якщо послухати маму, то він був просто ангелом, але я завжди вважав його негідником, і до того ж він був найгіршим учнем у школі. Так от, значить, тато дуже побив нас за

те, що ми не нагодували свиней. Тоді Буд вирішив утекти. Я спочатку теж до нього приєднався, — ми збиралися втекти до індійців. Я, власне, вирішив утекти, коли мене ще раз поб’ють, але ми обоє почали готуватись. Буд хотів украсти татову рушницю, а я на це не погоджувався. Правда, я погарячкував тоді, а Буд ще більше, та скоро я охолонув і почав його умовляти. "Знаєш, Буд, — сказав я, — адже не менше місяця треба йти на захід. І що буде, як індійці не приймуть нас, а замість того скальпують? Можна влипнути в погану історію. А тато, по суті, не такий уже й поганий. Ми справді заморили свиней голодом, так що одна навіть здохла". Я й зараз певен, що нам перепало тоді по заслугах. У всякому разі, безглуздо було б утекти назовсім, хоч мені й дуже кортіло зробитися мисливцем. Ну, а минулої зими Буд помер. Бачив у нас на стіні надгробну дощечку? То спомин про нього. Мама як гляне на неї, так і плаче. Тато обіцяє послати мене в коледж, щоб я вивчився на зубного лікаря або на адвоката. Адвокати також загрібають великі гроші: тато якось судився і знає.

Ян знайшов однодумця і теж вилив йому душу. Він розповів Сему про свою лісову хатину, про те, як будував і як любив її. Давнє захоплення прокинулось у ньому з новою силою, і він ще з більшою енергією взявся б зараз за справу. Ян розумів, що Сем має перед ним щонайменше дві переваги: він майстерно володіє інструментами й тверезо мислить. У Яна було таке враження, ніби кращі риси його старшого брата Реда перейшли в цю справжню в його очах людину. Пригадуючи радісні дні, що він їх провів у своїй долині, Ян запропонував:

— Давай поставимо собі хатину в лісі біля струмка? Твій тато не розсердиться?

— Ні, не розсердиться, якщо це не заважатиме нашій роботі.

III

ВІГВАМ

Хлопчики вирішили взятися за справу наступного дня. Закінчивши урочну роботу, вони подалися в ліс шукати місце для майбутнього табору.

Недалеко від ферми через луг протікав струмок, або, як вони його називали, потік; струмок прорізав живоплоти і з дзюркотом плинув у напрямку лісу. Береги, спочатку голі, вкриті лиш буйнозеленою травою, упиралися далі в густі зарослі кедру, де струмок поглинало болото. Сюди не вела вторована стежка, але Сем сказав, що за кедровим гаєм є чудовий горбок. І справді, підвищення, як взяти на око, ніби наскрізь проходило через ліс і кроків на сто вклинювалось у болото. Чудове місце для бівуаку — високе, сухе, захищене могутнім лісом; з одного боку — потік, а довкола — болото з непролазною гущавиною кедрів.

Ян був у захваті. Сем теж відчував піднесення. Вій прихопив з дому сокиру й готовий був приступити до будівництва хоч зараз.

Але Ян увесь ранок про щось посилено думав і тепер сказав:

— Сем, ми будемо індійцями, а не білими мисливцями. Білі не такі спритні.

— Дурниці, — відповів Сем. — Тато говорить, що білий усе може зробити краще за індійця.

— Що ти! — палко заперечив Яи. — Білий мисливець не знайде сліду ноги в мокасині на гранітній скелі. Білий мисливець не може жити в лісі й усе робити самим тільки ножем. А хіба білий мисливець уміє стріляти з лука або ловити звірів саморобним сільцем? Не вміє! І ще жоден білий мисливець не зробив човника з березової кори.

Потім, змінивши тон, Ян повів далі:

— Адже ми, Сем, хочемо стати найкращими мисливцями, щоб підготуватись до життя на Заході. Тож давай жити, як справжні індійці, й робити все, як вони.

Так чи не так, але пропозиція виглядала цікавою і привабливою, і Сем погодився "спробувати".

Тоді Ян нагадав:

— Індійці не живуть у хатах. Вони живуть у тіпі. Чом би й нам не поставити тіпі?

— Це було б чудово, — сказав Сем, який добре знав з картинок, як виглядають житла' індійців. — Але з чого ми її зробимо?

— От слухай, — відповів Ян, задоволений з того, що настала його черга керувати. — Індійці з долин роблять свої тіпі із шкур, а індійці, що живуть у лісах, будують житла переважно з березової кори.

— Ну, тут ні шкур ні березової кори не знайдеш навіть на тіпі для білки, щоб вона сиділа в ній та лущила собі горішки.

— Можна взяти кору в’яза.

— Оце вже інша справа, — відповів Сем. — Узимку ми зрубали багато в’язів, і тепер дрібниця зняти з них кору. Але спершу треба розробити план.

Пропозиція була слушною, і Ян самостійно не додумався б до цього. Очевидно, він спершу почав би зносити докупи матеріал, а потім уже взявся б за план Але Сем був привчений до обдуманої праці.

Ян швиденько накидав на гладенькому стовбурі контур індійської тіпі, ЯК він її пам’ятав.

— Здається, форма така. Жердини трохи висунуті, тут отвір для диму, внизу — двері…

— Схоже на те, що ти її ніколи не бачив, — з грубуватою прямотою зауважив Сем. — А проте можна спробувати. Які будуть розміри?

Порішили, що цілком вистачить восьми футів у висоту й стільки ж в основі. Миттю було зрубано чотири десятифутових жердини. Сем їх обтесував на місці зрубу, а Ян переносив на рівну галявину біля струмка.

— А чим же ми їх зв’яжемо? — запитав Ян.

— Тобі потрібен мотузок?

— Так, але нам треба знайти його в лісі. Справжній мотузок для цього не годиться.

— Я придумав, — сказав Сем. — Коли тато городив подвійний тин навколо саду, він зв’язував кожну пару кілків угорі вербовою лозиною.

— Правильно, я й забув, — відповів Ян,

Хлопчики негайно взялись до роботи, намагаючись зв’язати докупи верхні кінці жердин гнучкими вербовими лозинами. Але в них нічого не виходило: треба було дуже туго стягувати лозини, та й тоді вони одразу розповзались, як тільки їх відпускали. Хлоп’ята були вже готові плюнути на індійські звичаї і позв’язувати жердини трав’яними перевеслами, як раптом почули позад себе чиєсь приглушене кахикання. Обернувшись, вони побачили Вільяма Рафтена, який стояв, заклавши руки за спину, в такій позі, ніби вже не одну годину стежив за ними.

Друзі сторопіли. Рафтен мав звичку виростати, мов з-під землі, там, де тільки щось затівалось. Коли справа йому не подобалась, він не соромився в кількох глузливих зауваженнях висловити своє невдоволення. От і зараз хлоп’ята не знали, як Вільям Рафтен сприйме їх витівку, і з тривогою поглядали на нього. Звісно, коли б вони гаяли отак робочий час, він розгнівався б і відіслав їх додому, але ці години були відведені їм на розваги. Тому Рафтен лиш запитливо подивився на них і спроквола кинув:

— Гей, ви, хлоп’ята!

У Сема відлягло від серця: батько сказав би "шибеники", якби він сердився.

— Навіщо ви марнуєте час? (У Яна похололо в грудях). Для чого робите дурну роботу, зв’язуючи лозою оцю штуковину? Все одно лоза не триматиме. Краще наробіть перевесел або взяли б уже мотузку в сараї.

Хлопчики з полегкістю зітхнули, хоч усе ще побоювались, що за цим привітним вступом посиплються громи. Сем мовчав. Відповідати почав Ян.

— Нам заборонено користуватися тим, чого не мають індійці або чого не можна знайти в лісі.

— А хто ж вам заборонив?

— Правила.

— Он що! — сказав Вільям, ніби це його дуже здивувало. — Розумію! Ходімте зі мною!

Він заглибився в ліс, щось розшукуючи, і, нарешті, зупинився перед якимсь низькорослим чагарником.

— Ян, ти знаєш, що це?

— Ні, сер.

— Ну, то подивимось, який з тебе силач! Зламай гілочку.

Ян спробував. Серцевина була досить ламкою, зате кора, — тонка, гладенька й м'яка, — здавалась міцнішою за шкіру, і в хлопця невистачало сили, щоб відірвати навіть вузеньку смужку.

— Це шкіряне дерево, — сказав Рафтен.—

Індійці завжди ним користуються, і ми теж користувались, як оселилися тут.

Хлоп’ята чекали доброго прочухана і раптом дістали таку допомогу! Все пояснювалось тим що це був "час для забав". Рафтен пішов, але на прощання нагадав:

— Через півтори години треба годувати свиней.

— Бачиш, тато добрии, коли не забувають про роботу, — з гордістю сказав Сем. — І як це я забув про шкіряне дерево? Я часто чув, що за старих часів, коли невистачало мотузок, ним користувались, щоб зав’язувати мішки, а індійці ще зв’язували ним полонених. Це справді те, що нам треба!

Хлоп’ята зідрали кілька смужок лика з шкіряного дерева й добре зв’язали вгорі свої чотири жердини. Потім поставили їх вертикально і розсунули внизу так, що вийшов кістяк тіпі або, вірніше, вігвама, бо житло планувалося покрити корою.

Порадившись між собою, вони вирізали з верби довгу, гнучку лозину завтовшки в дюйм і, зігнувши її в обруч, прив’язали шкіряним деревом до кожної жердини на висоті чотирьох футів од землі. Потім вирубали ще чотири коротших жердини, вбили їх в землю, а верхні кінці прикріпили до вербового обруча. Кістяк був готовий, і залишалось тільки обкласти його шматками кори.

Хлопчики пішли туди, де лежали зрубані в'язи, і тут знов знадобилося вміння Сема володіти сокирою. Він спритно прорубав кору на всю довжину одного із стовбурів. Після цього, за допомогою кількох дерев’яних клинів, хлоп’ята краєчком сокири відділили всю кору, — великий сувій у вісім футів завдовжки й футів чотири впоперек. Будівники були в захопленні, що так багато кори подарував їм один невеликий стовбур.

З трьох стовбурів вони зідрали три чудових сувої кори, а з інших — по кілька шматків різного розміру. Великими смугами хлопчики покрили кістяк вігвама. Щоправда, ці смуги були надто широкими для верхівки і в той же час не сходилися внизу. Дірки можна було б залатати меншими шматками, аби вдалося їх якось пришити.

Сем запропонував просто прибити їх до жердин, але вже сама думка про цвяхи викликала в Яна жах.

— В індійців не буває цвяхів!

— Ну, а чим же вони їх заміняють? — запитав Сем.

— Ремінням і... і, можливо, дерев’яними кілочками. Не знаю, але мені здається, що й ми можемо обійтися кілочками.

— У нас жердини з твердого дерева, — заперечив практичний Сем. — Можна забити дубові кілочки в сосну, але в твердому дереві спочатку треба просвердлити дірочки. Принести буравчик?

— Ні, Сем, ти б ще захотів привести майстра! Це буде зовсім не по-індійському. Давай гратися як слід. Ми щось придумаємо. Чом би, наприклад, не прив’язати кору шкіряним деревом?

Сем витесав своєю сокирою гострий дубовий кілочок, а Ян поробив ним дірочки в кожному окремому шматку кори; після цього він сяк-так позшивав усі шматки докупи, і вігвам, за їх висновком, був чудово накритий. Та, ввійшовши всередину, хлоп’ята з сумом побачили, що кора в багатьох місцях розчепилася, утворивши безліч наскрізних щілин. Не було ніякої можливості позакривати всі ці дірки, і тому, законопативши тільки найбільші з них, юні "індійці" почали готуватись до священної церемонії: розпалення вогню у новому житлі.

Вони назбирали цілу купу сушняку. Ян приготував сірники.

— Здається, це не дуже по-індійському, — критично зауважив Сем, за звичкою розтягуючи кожне слово. — Не думаю, що в індійців є сірники.

— Це правда, сірників у них не буває,— покірливо пробурмотів Ян. — Але в мене немає ні кременю, ні кресала, і я не знаю, як робляться палочки для тертя. Отже, ми змушені запалити сірник, якщо справді хочемо мати вогонь.

— Аякже, звісно, хочемо! — сказав Сем. — Та мені, власне, байдуже. Запалюй свого сірника. Бівуак без вогню — все одно, що перекинуте торішнє гніздо чи хата без даху.

Ян чиркнув сірником і кинув його на хмиз. Сірник погас. Він запалив другий, третій, але теж безуспішно.

Сем зауважив:

— Бачу, ти зовсім не вмієш розпалювати багаття. Давай покажу. Нехай індієць навчиться хоч дечому в білого мисливця, — додав він з уїдливим сміхом.

Сем узяв сокиру й вирубав кілька паличок із сухого соснового коріння. Потім ножем нарізав на них аж до самих кінців кучеряві стружки.

— О, я бачив на картинці, як індієць робить такі палички. Їх називають "молитовними", — сказав Ян.

— Ага, ці молитовні палички добре спалахують, — відповів Сем.

Він запалив сірника, й за мить посеред вігвама вже палахкотів яскравий вогонь.

— Стара бабуся Невіль все знає про ліс, вона знахарка. А клишоногий Джіммі перекладає на вірші все, що вона скаже. Коли треба розпалити багаття у лісі, вона каже:

Кори із берези надери тонкої,

З дерев гілок зів’ялих наламай,

Щоб закипів казан, підкинь сосни липкої,

І, як до печі, до вогню тоді сідай.

— А хто ця бабуся Невіль?

— Та кажу ж, стара знахарка. Вона живе за поворотом ріки.

— Послухай, а в неї є онука Бідді? — запитав Ян, раптом пригадавши, що в них у домі була служниця родом із Сенгера.

— Та як же! Звісно, є! Бідді п’є, мов риба, і тріщить, мов сорока, про ті часи, коли вона жила в Боннертоні. З кожною поштою вона одержує листи, в яких її благають повернутися назад.

— Тепер горить добре, — сказав Ян, умощуючись на купі ялинового гілля у вігвамі.

— Підходяще горить, — відповів Сем, що сидів з протилежного боку. — Тільки чуєш, Ян, не підкладай більше хмизу. Тут дуже жарко, і, здається, щось негаразд у нас із тягою. Чи не забилась вона часом?

Вогонь палахкотів, а у вігвамі збиралося все більше диму. Спочатку дим потроху виходив крізь верхній отвір, але потім ніби вирішив, що це помилка, й зовсім відмовився користуватись віддушиною. Він пробивався крізь щілини в корі й густими клубами валив у двері; та найбільше сподобалось йому в самому вігвамі, й за кілька хвилин він викурив звідти обох хлопчаків. Очі в них сльозилися, і вони зовсім занепали духом.

— Таке враження, — сказав Сем, — що ми нібито переплутали отвори. Двері треба було робити вгорі, бо дим тільки через них і згоден виходити.

— В індійців тяга працює,— заперечив Ян, — і білий мисливець повинен знати, як це робиться.

— А індієць тим паче, — ущипнув його Сем. — Може, зачинити двері, й тоді дим підніметься вгору?

Коли вони це зробили, частина диму, справді, вийшла, та тільки аж після того, як хлопчики вдруге повискакували з вігвама.

— Можна подумати, що дим виходить крізь щілини й тут же втягується нашою трубою назад, — сказав Сем.

Невдача дуже засмутила хлоп’ят. Вони мріяли посидіти біля вогню у власній тіпі, але не могли стерпіти фізичних мук, яких їм завдавав дим. Мрія нерозважливих лісовиків гинула на очах, і тоді Сем запропонував:

— Чи не краще поставити хатину?

— Ні,— відповів Ян з властивою йому впертістю. — Я знаю, що це можна якось виправити, бо в індійців вігвами не димлять. Ми повинні домогтися свого.

Та всі зусилля хлоп’ят виявились марними. Вігвам таки не вдався, бо в ньому не можна було розкладати багаття. До того ж він був дуже тісний і невигідний. Вітер задував крізь сотні щілин, які все ширшали, бо в’язова кора висихала й тріскалась.

Одного разу їх захопила у лісі злива. Хлоп’ята ралі були сховатися в своєму недоладному курені, але дощ лив потоками через димовий отвір та крізь діряві стіни, так що годі було й думати захиститись від нього.

— Мені здається, що тут ллє ще дужче, аніж надворі,— сказав Сем і дременув щодуху додому.

Увечері знялася страшна буря, а наступного дня хлопчики знайшли на місці свого хисткого вігвама лише купу руїн.

Через кілька днів Рафтен, сидячи по обіді за столом, дуже серйозно спитав:

— Хлоп’ята, як там у вас на бівуаку? Закінчили вігвам?

— Не вийшов, — відповів Сем. — Розвалився дощенту.

— Чому?

— Не знаю. Та й димів він страшенно. Не можна було всидіти в ньому.

— Мабуть, щось не так зробили, — сказав Рафтен.

У нього зненацька прокинулась щира цікавість до витівки хлопчаків, і він сам охоче приєднався б до них, аби це було років сорок тому. Він запитав:

— А чом би вам не зробити справжньої тіпі?

— Ми не знаємо як… та й матеріалу нема.

— Ну, от що: досі ви старанно працювали, не били байдиків, не ухилялись від роботи.

Можете за це взяти собі старий верх від фургона. Аби тут був мій двоюрідний брат Берт, він би вам показав, як зробити тіпі. Калеб Кларк теж міг би навчити, — додав Рафтен, багатозначно підморгуючи оком. — Спитайте в нього.

Він одвернувся й почав давати вказівки наймитам, що, як завжди, обідали за одним з хазяями столом.

— Тату, нічого, як ми підемо до Калеба?

— Ваша справа, — відповів батько.

Рафтен не кидав слів на вітер, і Сем це добре знав. Тому, як тільки "суд вийшов", хлоп’ята негайно внтягли старий верх від фургона. Розгорнувши його, вони побачили, що це величезного розміру брезент. Друзі перенесли свій подарунок в сарайчик, відведений в їх розпорядження, і тоді Сем сказав:

— Я пропоную зараз же йти до Калеба, Краще за нього ніхто не знає, як робляться тіпі.

— Хто цей Калеб?

— Ах, це старий Козел, що стріляв у тата, коли тато обдурив його на кінському ярмарку. Вони посварилися. А потім тато за безцінь купив якісь його старі заставні й примусив заплатити по них. З того часу йому вже не щастило. Ну й дивак цей Калеб! Він, як ніхто, знає ліс, бо довго був трапером. Ех, як би він накинувся на мене, коли б знав, хто мій тато! Тільки він не повинен здогадатися!

IV

СЕНГЕРСЬКА ЗНАХАРКА

Хлоп’ята подались до Калеба. Дорога вела берегом струмка, в протилежний бік від їхнього табору. Наближаючись до завороту, вони побачили маленьку рублену хатку. Під дверима спокійно греблися кури, між ними походжала свиня.

— Тут живе знахарка, — сказав Сем.

— Яка? Бабуся Нєвіль?

— Еге. А як вона мене любить! Мов квочка шуліку, що тягає в неї курчат. Мабуть, ночей не спить, про мене думає.

— Справді? За що ж це?

— Я так гадаю, що все почалося з свиней. Ні, стривай, не з них, а з дерев. Тато зрубав чималенько в’язів і тим зіпсував краєвид з її віконця. Вона, дивачка, не переносить, коли вирубують дерева. От вона й розсердилась, ніби ці дерева належали їй. Потім трапилась халепа з свиньми. Якось у зиму їй довелося дуже скрутно, а в неї було дві свині. Ціна їм була, можливо, по п’ять доларів, вона сама так казала, а кому, як не їй, краще знати, бо ж свині жили разом з нею у хаті! Вона прийшла до нас — раніше, мабуть, усі пороги пооббивала, — а тато з нею довго торгувався і зрештою купив обох свиней за сім доларів. Така вже в нього звичка. Потім він прийшов додому і сказав мамі: "Здається, в старої кепські справи. Передай їй у суботу два мішки муки, сала, картоплі". Тато завжди так робить добро— потихеньку. Так от, мама привезла бабусі всю цю провізію — не менше як на п’ятнадцять доларів. Знахарка ніби подобрішала, але майже не розмовляла. Мама не знала, що робити — чи просто подарувати старій усе привезене, чи сказати, що вона може відробити за нього в наступному році або через рік, або ще коли-небудь, як підуправиться з своїми справами. Знахарка мовчала, поки все не було перенесене в льох, а тоді схопила величезний кийок і напустилась на маму: "Геть звідси, така-сяка! Чи, може, ти вважаєш, що це милостиня? Твій чоловік украв у мене свиней! Так що тепер ми квити. Забирайся звідси! І щоб ноги твоєї тут більше не було!" Вона дуже образилась на нас, коли тато купив у неї свиней, але ще в п’ять разів дужче образилась, коли прибрала до рук наші продукти. Очевидно, вони скисли у неї в животі.

— Безсовісна стара відьма, — сказав Ян, чия симпатія схилялась до Рафтенів.

— Ні,— заперечив Сем, — вона тільки дивачка. Її тут у нас поважають. Але вона страшенна дивачка. Бабуся дуже не любить, коли вирубують дерева, а навесні, як тільки з’являться перші квіти, вона йде в ліс і годинами сидить біля них, примовляючи: "Гарнесенькі мої, малесенькі мої!" І так само любить вона пташок. Коли хлопці хочуть

позбиткуватися з неї, вони роблять пращу і жбурляють каміння у птахів на її городі, а вона лютує. Кожної зими сама ледве не помирає з голоду, а годує всіх птахів, які злітаються до її хати. Вони їдять у неї просто з рук. Тато каже, що птахи, мабуть, приймають її за старий сосновий пеньок. А мені подобається, як вона пестить пташок. Вона стоїть на морозі й усе кличе їх: "Гарнесенькі мої, малесенькі мої!"

— Бачиш отой піддашок? — вів далі Сем, коли вони трохи наблизились до хатини знахарки. — То горище, і воно все забите травами та різним корінням.

— Для чого?

— Як для чого? Для ліків. Вона в цьому велика штукарка.

— Ах, так, пригадую. Бідді розповідала, що її бабуся лікує травами.

— Лікує? Ні, лікар з неї нікудишній. Але клянусь, що вона знає кожну рослину в лісі. Очевидно, трави набирають у неї цілющої сили, коли з рік полежать на горищі та кіт поспить на них.

— Хотілося б мені побачити цю бабусю.

— Це можна, — відповів Сем.

— Хіба вона тебе не знає?

— Знає, але я піддурю її,— пояснив Сем. — Нічого в світі вона так не любить, як хворих.

Сем зупинився, закотив рукава й уважно оглянув свої руки. Не знайшовши того, що йому було потрібно, він скинув підтяжки, опустив штанці й почав так само вивчати ноги. Як відомо, у хлопчаків завжди

буває достатня кількість порізів та синців у різній стадії загоювання. Сему сподобалась подряпина під коліном: перелізаючи через паркан, він напоровся на цвях і трохи зідрав там шкіру. Досі він і не думав про цю подряпину, але тепер вирішив "пустити її в діло". Позичивши у Яна свинцевий олівець, Сем розмалював навколо шкіру так, неначе вона омертвіла. Зеленим лушпинням з волоського горіха він надав їй неприємного жовтокоричневого відтінку — кольору загниваючого людського тіла. В результаті на нозі в нього з’явилося щось схоже на жахливу зяючу рану. Пожувавши якоїсь трави, Сем зробив жовтозелену кашку й намазав її на хустку, якою туго перев’язав "хвору ногу". Потім він виламав палицю і, скривившись, ніби від болю, пошкутильгав до житла знахарки. Коли друзі підійшли вже зовсім близько, відхилені двері несподівано з грюкотом зачинилися. Сем аніскілечки не розгубився, тільки зиркнув хитро на Яна, а потім постукав. У відповідь почувся гавкіт маленької собачки. Сем постукав ще раз. В хаті зачовгали чиїсь ноги, але відповіді знову не було. Сем постукав утретє, і тоді різкий голос крикнув:

— Геть звідси! Геть від мого порога, негіднику!

Сем посміхнувся до Яна. Потім, розтягуючи слова трохи більше, ніж звичайно, заквилив:

— Пожалійте нещасного хлопчика, бабусю! Лікарі нічим не можуть мені допомогти.

І зрештою це була чистісінька правда.

Але відповіді вони й зараз не дочекались. Тоді Сем, набравшись духу, прочинив двері. В хаті біля вогню сиділа стара баба. Її червоні очі сердито вп’ялися в непроханих гостей. В зубах вона тримала люльку, на колінах у неї дрімав кіт, а в ногах крутилося миршаве цуценя, яке загарчало на незнайомих.

— Хіба ти не Сем Рафтен? — розгнівано запитала стара.

— Вгадали, бабусенько. Але я наштрикнувся на гвіздок у паркані. Кажуть, що так можна заразити кров, — мимрив Сем, приглушено стогнучи й намагаючись викликати співчуття.

Слова "геть звідси" завмерли на вустах знахарки. Її добре старече серце розм’якло від жалості до страждальця. Та й приємно їй було бачити, як ворог принижено благає в неї допомоги. І вона буркнула:

— Покажи.

Ойкаючи та стогнучи, Сем розв’язав ногу й намагався якомога ефектніше показати бридке місиво, що він ним обліпив коліно, як раптом знадвору почулися кроки. Двері відчинилися й до кімнати увійшла Бідді.

Вона і Ян одразу пізнали одне одного, незважаючи на те, що з часу їхньої зустрічі хлопець помітно виріс у довжину, а Бідді — в ширину. Обоє дуже зраділи несподіваній зустрічі.

— Як поживають ваші тато й мама? Чи всі здорові в сім’ї? А пригадуєте, як ми разом готували бальзам для легенів? Ми тоді були ще зеленими. Пам’ятаєте, я часто розповідала вам про бабусю? Оце вона і є. Бабусю, це — Ян. Ми були з ним найкращі друзі, коли я служила в його мами. Правда, Ян? А бабуся моя може розказати вам усі таємниці про трави!

Страждальницький стогін Сема урвав цю розмову. Всі обернулись до "хворого".

— А, це нібито Сем Рафтен? — холодно промовила Бідді.

— Він, він, тільки в нього страшна біда, — відказала бабуся. — Лікарі прирекли його на смерть і відмовились лікувати. От він і прийшов до мене.

Новий жалібний стогін Сема ніби потвердив її слова.

— Ну, давай подивимось, — вела далі стара. — Бідді, подай ножиці. Треба розрізати йому штанину.

— Ні, ні! — з несподіваною енергією зарепетував Сем, побоюючись прочухана вдома — Я можу її закасати.

— Ну гаразд, закасай, — погодилась знахарка. — Та в тебе дике м’ясо! Його можна було б вирізати, — сказала вона, намацуючи щось у кишені (Сему здалося, що вона шукає ніж, і він уже приготувався мерщій чкурнути у двері), — але це штучки дурних лікарів. Я можу обійтися без них.

— Звичайно, можете! — палко вигукнув Сем, ухопившись за цю думку. — Різати — то справа безголових лікарів, а ви дасте мені чогось випити.

— Та дам уже, дам.

І Ян і Сем з полегкістю зітхнули.

— Ось тобі, пий!

Стара подала "хворому" кварту з водою, всипавши туди якогось сухого товченого листя. Сем випив.

— А цей пучечок візьми з собою. Треба настояти його на двох суліях води і пити по склянці через кожну годину. Потім хай розрубають тобі

сокирою живе курча, а ти прикладай його ще теплим до хворого місця двічі на день, поки не зійде дике м’ясо. Ти скоро видужаєш, тільки не забудь — щоразу треба брати свіже курча.

— А чи… не краще… гиндича? — слабо простогнав Сем. — Я мамин пестунчик, бабусю, і для мене нічого не пошкодують.

При цих словах він якось дивно захрипів.

З боку можна було подумати, що він уже конає.

— Помопч краще. Про твоїх батьків зараз не будемо говорити. Вони вже достатньо покарані. Дай боже, щоб за свої гріхи вони зовсім тебе не поховали. Такого нещастя я і сама їм не побажаю.

Протяглий стогін обірвав її слова, що загрожували вилитись у нескінченну проповідь.

— Що це за рослина, бабусю? — запитав Ян, всіляко уникаючи погляду Сема.

— А така собі лісова рослинка.

— Я знаю, але на що вона схожа, як вона зветься?

— Вона ні на що не схожа. Сама на себе схожа. А зветься ліщиною.

Ліщина цілющі властивості має,

З людини хвороби страшні виганяє,

як говорить клишоногий Джіммі.

— Я вам коли-небудь покажу ліщину, — сказала Бідді.

— Аз неї можна робити бальзам для легенів? — не без лукавства кинув дівчині Ян.

— Здається, нам час уже додому, — ледь чутно вставив у розмову Сем. — Мені полегшало. Де моя палиця? Ти, Ян, неси ліки, та, дивись, обережніше з ними.

Ян взяв у руки пучечок ліщини, але ніяк не міг зважитись підвести на Сема очі.

Бабуся веліла друзям ще раз прийти до неї, і, тепло прощаючись, провела їх аж до самих дверей. Тут вона раптом сказала:

— Заждіть!

Підійшовши до ліжка, що стояло в єдиній кімнаті хатини, бабуся відгорнула простирадла. Під ними лежала ціла купа червонобоких яблук. Вона вибрала два найкращих і простягла хлоп’ятам.

— Я сховала їх тут від свиней. Таких гарних яблук у мене ніколи не родило.

— Ще б пак! — прошепотів Сем, коли вона відійшла вбік. — Її син Ларрі накрав їх з нашого саду. Тільки в нас є цей пізній сорт.

— До побачення! Дякуємо вам! — сказав Ян.

— Я вже кра-а-аще себе почува-а-аю, — промовив Сем, розтягуючи слова. — Хворобу ніби рукою зняло. Оце скуштував ваших ліків і більше ніяких не хочу. — І тут же додав пошепки, так щоб стара не почула: — Скоріше б викинути цю гидоту, поки ще не отруївся на смерть.

В думці Сем прикидав, який би то вийшов переполох, коли б він зараз пожбурив геть свою палицю і дременув щодуху до лісу.

Ян ледве умовив друга хоч заради пристойності трохи припадати на ногу, поки вони не зникнуть з очей. Але покращення, звісно, було надто помітним, і добра стара знахарка голосно покликала Бідді, щоб та поглянула на власні очі, як швидко вона врятувала молодого Рафтена, на якого "всі лікарі махнули рукою".

— Ну, а тепер до Калеба Кларка, — сказав Сем.

— Ти надто бадьоро скачеш, як для каліки, що на нього всі лікарі махнули рукою, — зауважив Ян.

— Ще б пак! Це мене підганяє дике м’ясо па правій нозі. Бачиш, ліва аж відстає!

— Давай сховаємо оце, поки повернемось, — і Ян підняв у руці пучечок ліщини.

— Ось і сховали, — сказав Сем і жбурнув свої ліки в струмок.

— Ах, Сем! Навіщо ти? Краще б ми повернули їх бабусі! Може, ліщина їй дуже потрібна.

— Дурниці! Туди йому й дорога, цьому облізлому віхтеві. Досить уже того, що я випив її помиї. Від них здорово тхнуло кішкою.

— Що ж ти їй скажеш наступного разу?

— Скажу, що її цурпалки пішли в діло і принесли якнайбільшу користь. Я розмочив їх у воді й пив це зілля від пуза. Нехай думає, що

саме вона й витягла мене з домовини. Це все ж таки краще, ніж коли б я випив її отруту, а потім і справді потрапив до лікарів.

Ян мовчав, але був незадоволений. Він вважав, що нечемно було викидати ліщину, та ще так близько від бабусиної хати. А до того ж хлопцеві кортіло на власні очі побачити, як діють ці ліки.

V

КАЛЕБ

За милю далі по струмку стояла хатина Калеба Кларка, який орендував тут ферму, що колись була його власною.

Підійшовши до хатини, друзі побачили високого на зріст, широкоплечого чоловіка з довгою сивою бородою. Він ніс до хати оберемок дров.

— Бачиш Козла? — запитав Сем.

Ян пирхнув, коли до нього дійшло, за що саме старому дали таке прізвисько.

— Краще буде, коли з ним поведеш розмову ти. Калеб не такий згідливий, як знахарка. До того ж він у сварці з татом.

Ян обережно виступив уперед і постукав у відчинені двері хатини. Звідти голосно загавкав собака. На порозі з’явилася сива борода, і її власник запитав:

— Чого треба?

— Пробачте, ви містер Кларк?

— Я.

Потім крикнув у бік чорнобурого собаки, який не переставав гарчати-

— Замовчи, Турок!

— Я прийшов… я… Ми хотіли про дещо спитати у вас, якщо ваша ласка…

— Як тебе звати?

— Ян.

— А той хто?

— Мій товариш Сем.

— Сем Хорн, — підказав Сем.

В його словах була деяка частка правди, бо повне ім’я Сема було Семюель Хорн Рафтен, але водночас вони містили в собі й чимало брехні, яка покоробила Яна.

— Звідки ти?

— З Боннертона, — відповів Ян.

— Сьогодні? — знову запитав Калеб, і в його голосі вчувався сумнів.

— Ні, не сьогодні,— почав пояснювати Ян. Але Сем, який досі намагався триматися осторонь, щоб його не пізнали, злякався, що його простодушний товариш викладе всю правду, і поквапливо додав:

— Бачите, містер Кларк, ми отаборилися в лісі й хочемо поставити собі тіпі. Матеріал у нас є, а нам сказали, що ви знаєте, як її робити.

— Хто вам сказав?

— Стара знахарка, що живе на березі річки.

— А де ви зараз живете?

— О!

Побоюючись відвертості Яна, Сем знову поспішив випередити його з відповіддю.

— Правду кажучи, ми побудували у лісі вігвам з кори, але зовсім невдало.

— В чиєму лісі?

— За милю звідси, біля річки.

— Гм! Це ліс або Рафтена, або Бернса.

— Здається, — відповів Сем.

— А ти викапаний Сем Рафтен. Ач, малий негіднику, прийшов сюди з брехнею та ще й хочеш напустити туману мені в очі?! Забирайся звідси, поки я не всипав тобі перцю!

Ян почервонів по самі вуха й відступив назад. Сем випнув язиком щоку і зробив те ж саме. Але він був сином свого батька. Він тут же обернувся й сказав:

— От що, вельмишановний містер Кларк. Ми прийшли сюди тільки для того, щоб ви розповіли нам дещо про лісове життя. Ви тут єдиний, хто може нам допомогти, через те ми й потурбували вас. Я знав, що ви посварилися з татом, через те і вдався до обману. Але, бачте, нічого не вийшло. Тепер я шкодую, що не прийшов і не сказав чесно й відверто: "Я Сем Рафтен. Ви допоможете мені?" Я не знав, що ви щось маєте проти мене та проти мого друга, який оселився у лісі разом зі мною.

— Ти теж Рафтен? — звернувся Калеб до Яна.

— Ні, сер.

— Ти їм родич?

— Ні.

— Ні з ким із Рафтенів я не хочу водитися. А про що ти хотів у мене спитати?

— Ми побудували вігвам із кори, але він розвалився. Тепер у нас є великий брезент, і ми прийшли розпитати, як з нього зробити тіпі.

— Тіпі? Гм! — в задумі промовив старий.

— Кажуть, ви самі жили в тіпі,— наважився додати Ян.

— Гм! Років сорок тому. Але одна річ носити одяг, і зовсім інша — пошити його. Здається, вигляд був приблизно такий.

Калеб виніс обвуглену паличку й клаптик обгорткового паперу.

— Ні… зажди хвилину. Ага, пригадав! Я бачив раз, як індійські жінки робили тіпі. Перш за все вони позшивали докупи шкури… Ні, спершу

вони справляли довгий обряд — та вам цього не треба. Так от, вони позшивали шкури докупи й розіслали їх на лузі. (БГДМ, мал. 1 на стор. 89). Посередині верхнього краю (А) вбили кілочок. Потім прив’язали до нього мотузку, — так, так, мотузку з обвугленою паличкою на кінці, й намалювали півкола (БВГ). Після цього обрізали шкури по лінії, а з клаптів, що залишились, викроїли два клапани (ДЕЗЖ і ІКЛМ) і пришили ці клапани до ОП та РС. Це — димові клапани, вони потрібні для тяги. Поверх клапанів, у самих куточках, є кишеньки для двох довгих жердин, а вздовж усього розкрою, з обох боків, робляться дірочки (ТУ і ФХ, мал. 2), щоб сколювати краї покрівлі дерев’яними шпильками. До самої верхівки (А, мал. 1) прив’язується короткий ремінець. Ось, бачиш?

На мою думку, для десятифутової тіпі вистачить десять жердин та ще дві для димових клапанів. Ви почнете з того, що зв’яжете на одному кінці Три жердини докупи і, розсунувши їх, встромите в землю. Потім поставите ще шість, обмотуючи кожну по кілька разів мотузкою. До останньої, десятої, прив’яжете ремінцем верхівку покрівлі, поставите жердину на місце, обведете покрівлю кругом, — таким от чином, — разом з димовими жердинами, і зчепите обидва краї дерев’яними шпильками. Дві довгі жердини, вставлені в кишеньки димових клапанів, дають можливість пристосувати віддушину до вітру.

Протягом усієї розмови Калеб звертався до Яна, ніби Сема тут і не було, але той, як справжній син свого батька, не дуже бентежився.

Коли він помічав якісь практичні труднощі, він не вагався поставити цілий ряд запитань.

— Як роблять, щоб вітер не зривав тіпі? — запитав він.

— Ось як, — відповів Калеб, знову ж таки звертаючись лише до Яна. — Довгу мотузку, якою зв’язані всі жердини, пропускають униз і гарненько обкручують навколо кілка, що править за якір. Крім того, увесь низ покрівлі прибивають кілочками до землі.

— А як влаштувати димову тягу? — поставив нове запитання Сем.

— По-різному наставляють клапани, пересуваючи жердини, аж поки пристосують їх до вітру. Тоді тяга добра.

— А як зачиняються двері?

— Як зачиняються? Ну, деякі просто загортають один край шкури на інший, але в найкращих тіпі робляться двері з того ж таки матеріалу, що й покрівля. їх туго напинають на раму з молодих деревець і прив'язують, вірніше, пришпилюють дерев’яними кілочками.

Здавалося, все було ясно. Дбайливо згорнувши брудний папір з планом, Ян заховав його в кишеню, подякував і зібрався йти. Обидва хлопчики попрощались, проте Калеб не відповів їм, а коли друзі відійшли на кілька кроків, гукнув услід:

— А де паш табір?

— На горбку біля річки, де болото, поблизу кедровника Рафтена.

— Гм! Може, я якось загляну до вас.

— Чудово! — вигукнув Сем. — Ідіть по міченій стежці від живоплоту.

— По якій міченій стежці, Сем? — запитав Ян, коли вони відійшли настільки, що Калеб не міг їх чути. — Для чого ти це сказав? Адже ніякої міченої стежки там немає.

— Але це чудово звучить, — спокійно відповів Сем. — До того ж мітки там будуть, варто лиш нам захотіти. І будуть швидше, ніж він надумає ними скористатися.

VI

СПОРУДЖЕННЯ ТІПІ

Від здивування Рафтен аж чмихнув носом, коли довідався, що хлопчики побували в Калеба й таки домоглися свого. Ніщо ного так не втішало, як хитрість і кмітливість сина.

— По-моєму, старий Калеб не такий уже й мастак будувати тіпі, — зробив висновок Сем.

— Але він сказав нам досить, щоб розпочати роботу, — зауважив Ян, — і тепер ми навряд чи наробимо помилок.

Хлопчики розіслали покриття від фургона на підлозі в амбарі, приживили його в кількох місцях гвоздиками, а по краях поклали камені, щоб воно не совалось.

І тут вони з прикрістю виявили, що брезент страшенно твердий і геть увесь у дірках.

— Тепер я розумію, чому тато віддав його нам, — багатодумно промовив Сем. — Очевидно, доведеться спершу залатати його, а потім уже кроїти тіпі.

— Ні,— відповів Ян з тим незаперечним авторитетом, який він виявляв у всьому, що стосувалося лісового життя. — Краще спочатку розмітити все по плану, щоб не робити зайвих латок.

— І це ідея! Боюсь тільки, що наші латки не дуже будуть схожі на прикраси.

— Це нічого, — відповів Ян. — Індійці часто латають свої тіпі, коли їх пробивають кулями та стрілами.

— Не заздрю тому, хто жив у цій тіпі, коли точився бій, — заявив Сем, показуючи на добру дюжину великих дірок.

— Ну, годі вже. Відійди трохи та подай мені мотузку.

— Обережніше, — сказав Сем, — це моє хворе коліно. Сьогодні воно майже в такому ж стані, як і тоді, коли ми ходили до знахарки.

Ян виміряв брезент.

— Тепер прикинемо. Якщо обрізати все оце лахміття, то й тоді вийде дванадцятифутова тіпі. Дванадцять футів висотою, отже — двадцять чотири фути по всій ширині матеріалу. Чудово! Нам більше й не треба. Ну, я розмічаю.

— Почекай, що ти робиш! — запротестував Сем. — Не можна крейдою! Калеб говорив, що індійці малюють обвугленою паличкою. Крейда тут зовсім не годиться. Ти б уже заразом і майстра найняв!

— О, повело, повело! Збігай краще за обвугленою паличкою, а не знайдеш, то мерщій неси хоча б ножиці.

Щохвилини звіряючися з планом Калеба, вони, нарешті, викроїли тіпі, що по суті було дуже простою справою. Потім заходилися біля латок.

Вони шили шпагатом, засиленим у циганські голки, й робили до-о-овжеле-е-езні стьобки, але робота просувалась повільно. На неї пішов увесь вільний час одного дня. Сем, за звичкою, сипав дотепами на адресу батька, що нагородив їх "таким першосортним матеріалом". Ян

шив серйозно і мовчки. Спочатку у Сема латки виходили кращими, але скоро Ян теж набив руку й почав шити не гірше за свого товариша.

Увечері друзі показали свою роботу наймитам. Один з них, Сі Лі, літній чоловік, підперезаний широченним ременем, поглянув на неї з добродушною зневагою і сказав:

— Чом же ви не попришивали латок зсередини?

— Не додумались, — відповів Ян.

— Всередині ми будемо жити, це не годиться, — пояснив Сем.

— А для чого навколо оцієї дірки ви зробили аж десять стьобків? Вистачило б і чотирьох, — і Сі голосно розреготався, показуючи пальцем на величезні незграбні стьобки. — Дурна робота. Тільки час змарнували.

— Якщо тобі не до смаку наша робота, — випалив Сем, — то зроби краще. Шитва тут ще вистачить.

— Де?

— А спитай он Яна. Він усе записав. Мене старий Калеб навіть не підпустив до себе. У мене мало не розірвалося серце. Всю дорогу додому я рюмсав. Правда, Ян?

— Треба пришити й підрубити димові клапани, поробити кишеньки у верхньому куточку кожного клапана, і... і... здається мені,— боязко додав Ян, — краще було б.... підрубити... все... кругом.

— Ну от що, хлоп’ята. Збігайте увечері на "Ріг" до шевця, заберіть у нього мої чоботи, а я, так тому й бути, пришию вам клапани.

— Я згоден, — відказав Ян. — І знаєш, Сі, це нічого, що ми накладали латки зверху.

Брезент можна перевернути, і нони будуть всередині.

Хлопчики взяли гроші, щоб викупити полагоджені чоботи, й після вечері подались до шевця, який жив милі за дві.

— Він якийсь чудакуватий, — Сем ткнув великим пальцем через плече, показуючи, що мова йде про Сі Лі.— Та й ім’я в нього чудне, як у китайської пралі. Здається, тільки пралею він і не був. А так уміє робити все на світі, хоча все в однаковій мірі погано. Він служив у солдатах, був підрядчиком, коком. Він грає на саморобній скрипці. Скрипка його така поганюща, що далі нікуди, та все ж і на ній можна було б грати краще… Він набиває чучела птахів, — наша сова вийшла з його рук. Він править бритви, лікує коней, лагодить годинники, — і все це робить з однаковим успіхом. Коняці він пускає кров, не спитавши попередньо, на що вона хвора, а коли береться почистити годинник, то неодмінно забуде поставити на місце якесь коліщатко. Якось він узявся почистити для Ларрі Невіль його старий годинник, запевнивши, що ніхто цього краще не зробить. А коли знову зібрав докупи годинник, то виявилось, що в нього залишилось зайвих коліщат майже ще на один годинник.

Він надто умілий і в той же час недосить умілий. Він може зробити все на світі як-небудь і нічого не може зробити як слід.

Але зшивати брезенти він може — на це він майстер. Він три роки служив матросом — ні на якій роботі так довго не уживався. Та воно й не дивно, бо то було китобійне судно з трирічним плаванням.

VII

ТИХИЙ ВЕЧІР

Був тихий червневий вечір, і птахи вдруге за нинішній день влаштували чудовий концерт. Співців та співачок зібралося сила-силенна. Майже на кожній гілочці сиділа яка-небудь пташинка і мало не захлиналась від щастя, яке по вінця сповнювало всю її істоту.

Коли хлопчики вийшли через перелаз свого саду на дорогу, в небі ширяв яструб. Пташки довкола поступово замовкали, як тільки він почав наближатися. Більшість із них поховались, але польовий жайворонок, який щойно висвистував на купині посеред широкого лугу, марно шукав собі захистку. Яструб прискорив політ. Жайворонок метнувся убік, напружуючи всі сили, щоб швидше дістатись до саду. Та яструб наздоганяв його… Ось він у нього над головою, ось… Ще мить, і він би схопив наляканого до смерті співця, та раптом з-за яблунь випурхнула невеличка чорна з білим пташка — боривітер. З голосним пронизливим криком (його бойовий клич), з настовбурченим сірим пір’ячком на голові, під яким виднілось яскравочервоне (його бойовий колір), боривітер блискавкою кинувся на хижого розбишаку.

— Клікер-і-клікер! — задирливо пищав він

і мчав назустріч яструбу, який був у десять разів більший за нього.

— Клікер-і-клікер! — викрикував він і, мов чорна з білим стріла, вп’явся у плечі яструбу саме в ту мить, коли жайворонок в розпачі припав до голої землі, сховавши під крило голівку від неминучого смертельного удару.

— Клікер-і-клікер!

І яструб розгублено заметушився.

— Клікср-і-клікер!

А маленький безстрашний воїн впав між крила розбійника й почав їх клювати та роздирати кігтями.

Яструб забрикавсь, неначе мустанг, і скинув з себе боривітра, але той знову насів на гостре яструбине крило.

— Клікер-і-клікер!

І боривітер ще з більшим завзяттям почав шарпати яструба, і тепер велике коричневе пір’я хижака полетіло за вітром.

Про жайворонка він зовсім забув. Яструб думав тільки про тс, як би самому врятуватись.

А з неба все долинало:

— Клікер-і-клікер!

Тепер яструб летів на всю міць своїх крил, намагаючись втекти з поля бою, але боривітер майже не злазив з його спини. І знов закружляли в повітрі коричневі пера, хоч яструб відлетів уже далеко й здавався не більшим за ластівку, а боривітер — не більшим за муху, що витанцьовувала на спині хижака. Нарешті яструб шугнув кудись у хащі, а боривітер завернув додому. Він ще разів зо два повторив свій бойовий клич, мабуть, для того, щоб попередити свою подругу, бо та одразу злетіла на найвищу гілку яблуні і привітала героя з щасливим поверненням. Боривітер підлетів до неї, крикнувши ще раз "клікер-і-клікер", а потім раптом неначе підстрибнув у повітрі футів на п’ятдесят і знов опустився униз, безперервно подаючи пронизливий бойовий клич, описуючи зигзаги й роблячи несподівані химерні повороти вправо, наліво, вперед. Він завдавав смертельних ударів уявному ворогові, потім знову шугав у небо й проробляв усе спочатку кілька разів, ніби хотів показати, що він аніскілечки не стомився і міг би битися ще краще в разі потреби. Нарешті заключним граціозним кидком, супроводжуваним

цілою зливою "клікер-і-клікер", боривітер метнувся на дерево приймати поздоровлення від тієї, для якої все це пророблялось і яка, в усякому разі, була єдиною глядачкою, чия думка мала для нього вагу.

— Хіба ж це не чудово? — сказав Сем з щирим захопленням.

Його голос ніби розбудив Яна, що в мовчазному заціпенінні стежив за маленьким безстрашним боривітром.

Вечірня ластівка побігла перед ними по дорозі, злітаючи на кілька футів кожного разу, коли вони її наздоганяли, й показуючи при цьому білі внутрішні хвостові пера.

— Диви, горобчик, — кинув Сем.

— Що ти! Який же то горобчик? Це вечірня ластівка! — впевнено вигукнув Ян.

— Ну, можливо, не знаю, — погодився Сем.

— А ти ж, пригадую, казав, що знаєш всіх тутешніх птахів, — закинув йому товариш, в якого враження першого дня ще не стерлися з пам’яті.

Сем пирхнув:

— Я тоді ще не знав тебе й трохи похвастався, щоб ти був про мене вищої думки. 1 це вдалося… на деякий час…

Червоноголовий дятел з жовтим метеликом у дзьобі пролетів до живоплоту й сів на гілку, скоса позираючи на хлоп’ят, що проходили мимо. Призахідне сонце осявало його яскраве пір’я, китицю бузку, жовтого метелика, — і це чудове поєднання фарб сповнило Яна

радісним трепетом. На іншій гілочці — луговий жайворонок, трохи далі від нього — плиска, внизу, на камінчику — вечірня ластівка, — і всі вони тішили зір та слух.

— О, як прекрасно! — вигукнув Сем, а Ян просто онімів від щастя.

Пташки не люблять вітру, і це був справді їхній день, бо довкола панувала мертва тиша.

Хлоп’ята пройшли повз стодолу, біля якої з щебетом кружляли сотні проворних ластівок.

По обочинах насипної дороги кублилися тисячі стрижів; біля струмка звили собі гнізда балакучі рибалочки, а на болоті пурхали зграйки чорних дроздів.

Спостерігаючи таку велику кількість прекрасних живих істот, Ян не міг стримати своєї радості, радості дослідника природи. Сем також відчував щось подібне й примовк, а останні півмилі до "Рогу" друзі пройшли, не промовивши жодного слова.

Чоботи були готові. Сем перекинув їх через шию, і хлопчики пішли додому. Сонце вже зайшло, але пташки не поховались. Вони сиділи, зачаровані теплим, тихим вечором.

Співочий горобець біля струмка та берестянка на високому в’язі все ще сипали дзвінкими трелями в густі вечірні сутінки.

— Я хотів би лишитися тут назавжди, — сказав Ян і трохи зніяковів, пригадавши, як не хотілось йому сюди їхати.

Вони мовчки й повільним кроком вийшли на потемнілу дорогу. Кожен думав про щось своє.

Раптом у них над головою з дерева почулося гучне й лунке, але в той же час ніжне "оху-оху-оху-у-у", схоже на туркотання величезного голуба. Вони зупинились, і Сем прошепотів:

— Сова! Велика сова-реготуха!

У Яна стріпнулось від радості серце. Він багато читав про сов, навіть бачив їх живими в клітках, але йому вперше доводилося чути знаменитий крик справжньої дикої сови, і хлопчик переживав ні з чим незрівнянну насолоду.

Вечірні сутінки згустились до пітьми, але численні голоси свідчили про те, що життя не завмерло. В лісі жалібно волала дрімлюга, скрипіли й кумкали сотні ропух та жаб. З мулкого озерця долинав якийсь дивний розкотистий крик, що нагадував сміх, і спантеличив обох наших друзів. Раптом з густого чагарника полився ніжний мотив співочого горобця. Він співав так завзято та радісно, неначе зараз був сонячний день.

Хлоп’ята зосереджено прислухались до цієї серенади, коли з купи великих дерев пролунало високе, але неголосне "уа-уа-уа-уа-уа-уа-уа-уа!"

— Що це? — вигукнув Ян.

Тремтливий пронизливий крик повторився знову, але, очевидно, ближче. Він здавався надто різким для птаха, і Сем прошепотів:

— Єнот. Це крик єнота. Коли зберуть хліб, ми прийдемо сюди на полювання.

— О Сем, це буде чудово! — захоплено вигукнув Ян — Шкода, що не зараз. Я ніколи не бачив полювання на єнота і взагалі справжнього полювання. А хіба неодмінно треба чекати?

— Авжеж. Єнота тоді легше знайти. Тільки скажи: "Сьогодні вночі я буду з своїми собаками на такому-то покосі", і єноти неодмінно прийдуть саме туди.

— Їх тут і зараз багато. Щойно ми чули одного, а ось і другий.

У деревах пролунав довгий, протяглий крик:

— Лайл-лайл-лайллайл-лайл-лай-лу-у-у!

Він дуже нагадував попередній, але був набагато ніжніший і милозвучніший.

— Ти помиляєшся, — сказав Сем. — І навіть багато мисливців так помиляється. Це кричить горласта сова. Голос у неї свистячий і ніжніший за єнотів.

Ніжний, мелодичний звук повторився ще кілька разів, і лише тоді Ян розібрав, що єнот кричить пронизливіше, різкіше. А між тим багато мисливців не помічають цієї різниці.

Коли друзі наблизились до дерева, з якого через певні проміжки часу кричала сова, чиясь велика сіра тінь безшумно промайнула над їх головами, закривши на мить яскраві зорі.

— Бачив, бачив? — прошепотів Сем. — Ото й була горласта сова. Але вона не дуже горлає, правда?

Незабаром після цього Яну довелось прочитати вірш Лауелля, де було сказано:

Сови горластої квиління —

То найніжніша в світі пісня…

І Ян мимоволі подумав, яке безглузде прізвисько дали їй люди.

— Я хочу піти на єнотів, — вів далі Ян, і в його голосі зазвучали вперті нотки, що так різко контрастували його звичайній ввічливості.

— Ну, гаразд, — відповів Сем, який уже добре знав, що означають ті нотки. — Якщо дуже хочеш, підемо. Зрештою, можна й зараз.

— Признатися тобі,— додав він трохи згодом, — то про тварин я знаю більше, ніж про птахів. Може, зубний лікар і важна птиця, але моя мрія — побути хоч трохи мисливцем, і я взяв з тата обіцянку якось побродити зі мною в лісі. А раптом у Довгому Болоті, що за десять миль звідси, ми знайдемо оленів! Шкода тільки, що тато посварився з Калебом. Калеб чудово знає ліс, а його старий гончак вислідив більше єнотів, ніж ти можеш підкинути палиць по неділях за цілий місяць.

— Якщо то був єдиний в цій місцевості єнот, я все одно його добуду. От побачиш! — палко вигукнув Ян.

— Прекрасно, вірю! — відповів Сем, і в його голосі прозвучало змішане почуття щирого захоплення й подиву.

Була десята година, коли друзі повернулись додому. Всі вже спали, за винятком містера Рафтена. Хлопчики теж одразу полягали, а на ранок, пішовши в амбар, вони побачили, що Сі не тільки пришив та підрубив димові клапани, але й заново поперешивав усі латки та підрубив знизу покришку тіпі, вклавши в рубець тонку мотузку. Тепер усе було готове.

Не гаючи марно часу, хлоп’ята перенесли покришку на місце майбутнього табору. Ян прихопив з собою сокиру. Коли вони проходили повз живопліт біля струмка, де починалось болото, Ян сказав:

— Ссм, я хочу прокласти мічену стежку для старого Калеба. Як її мітять?

— Через кожних п’ять-шість кроків роблять зарубки на деревах.

— Отак?

Ян рубонув дерево в трьох місцях, і на ньому з’явилося три білих плями, або мітки.

— Ні, це "мітка трапера", що показує, де його пастка, а "мітка шляху" ставиться з обох боків дерева, — отак. Тоді її видно, куди б ти не йшов. А якщо збираються ходити по стежці вночі, тоді зарубки роблять глибшими.

VIII

СВЯЩЕННИЙ ВОГОНЬ

— Десять товстих жердин і дві довших, тонких, — сказав Ян, проглядаючи свої нотатки.

Незабаром жердини були зрубані й перенесені на місце табору.

— Треба зв’язати їх докупи на одній висоті з покриттям тіпі…

— Зв’язати? А чим?

— Він сказав сиром’ятним ременем, але він також говорив, що покриття треба робити із шкур. Боюсь, що нам просто доведеться взяти найзвичайнісіньку мотузку, — і Ян зашарівся від такої пропозиції.

— Я це передбачав, — промовив Ссм, — і поклав довжелезну вірьовку в брезент, тільки не зважився сказати тобі вдома.

Друзі міцно зв’язали мотузкою триніжок і вбили його в землю. Незабаром дев’ять жердин стояли, з рівними проміжками, по правильному дванадцятифутовому колу, бо тіпі в дванадцять футів висотою мають звичайно і дванадцять футів упоперек. Всі жердини були добре укріплені мотузками, а десята, остання, з покриттям, прив’язаним до неї за виступ між клапанами, поставлена навпроти майбутніх дверей. Потім з допомогою двох довгих "димових жердин" покриття було обведене навколо кістяка. Тепер потрібні були з’єднувальні шпильки.

Ян спробував наробити їх із пагонів горішини, але товста, м’яка серцевина кришилась і кожного разу ламалась у найвідповідальнішому місці. Побачивши таку справу, Ссм сказав:

— Для дерев’яних шпильок незамінимий білий дуб.

Він тут же вирубав цурку з білого дуба, розколов її навпіл, потім кожну половину розколов знову, потім ще і ще раз, аж поки вийшли зовсім тоненькі кілочки, які він загострив і обтесав ножем. Ян також узяв сокиру, щоб розколоти другу цурку, але в нього сокира не йшла по волокну, а відхилялася вбік.

— Не так, — пояснив Сем. — Завжди треба половинити, інакше, крім тріcок, нічого не буде. От порозколюй зиму колоди, то й навчишся це робити.

Десять шпильок мали по вісім дюймів у довжину й чверть дюйма у товщину. Вони встромлялись, як сталеві шпильки кравців, але для цього попередньо були заготовлені дірочки. Ну ясно, що для краси кожна шпилька ретельно підточувалась і підганялась одна до одної.

Нарешті покриття було напнуте. Залишалось тільки закріпити тіпі внизу.

— Приготуй десять дубових кілків, Сем, у фут завдовжки і в дюйм завтовшки. Я придумав, як її укріпити.

Ян відрізав десять шматків мотузки по два фути й поробив дірочки приблизно через кожні три фути вздовж усього нижнього краю покриття і трохи вище довгої вірьовки, протягнутої у зовнішній шов. У кожну дірочку він протягав двофутовий відрізок мотузки і зашморгував його тугим вузлом. Таким чином вийшло десять петель, які він накинув на вбиті в землю кілки. Намет був укріплений на славу і мав чудесний вигляд. Наближався час найбільшої з усіх церемоній — розпалення першого вогню.

Друзі відчували всю велич і урочистість моменту. Нехай це дивно, але вони, мов справжні індійці, вірили в цю мить, що розведення першого вогню в новому тіпі криє в собі таємничість і є запорукою майбутнього щастя.

— Краще не поспішати, але щоб з першого разу запалахкотів огонь, — сказав Сем. — Буде дуже прикро, коли ми цього не зуміємо.

— Цілком згоден з тобою, — відповів Ян, відчуваючи той самий забобонний страх. — Тільки чуєш, Сем, от було б чудово, якби добути вогонь тертям!

— Гей, хлоп’ята!

Друзі обернулись і побачили Калеба. Він наблизився до них і кивнув головою.

— Поставили тіпі? Бачу. Непогано! Але для чого ви повернули її на захід?

— Виходом до річки, — пояснив Сем.

— Я забув вам сказати, — вів далі Калеб, — що в індійців тіпі завжди стоять виходом на схід. По-перше, так вранішнє сонце освітлює середину, по-друге, вітер дме переважно з заходу і, нарешті, так краще витягується дим.

— А коли вітер східний, наприклад, під час дощів? — запитав Сем.

— Якщо вітер східний, — пояснив Калеб, ні до кого окремо не звертаючись, ніби це й не була відповідь на поставлене запитання, — тоді клапани відтягують і щільно накладають один на один, ось так. — І він схрестив на грудях руки. — Це захищає східний бік, і дощ не заливає багаття. В тиху погоду можна підкотити покриття під дверима, щоб трохи продувало вітерцем. Якщо ж вам надумається перемінити місце, ніколи не ставте тіпі під деревом. Дерева небезпечні. В грозу вони притягують блискавку, в бурю сиплять обламаним гіллям, а після дощу з них капотить годинами, і ніяке сонце не висушить під ними вашу тіпі.

— Містер Кларк, ви бачили коли-небудь, як індійці добувають вогонь тертям?

— О, так! Зараз більшість індійців користується сірниками, але раніше я часто зустрічав запалювальні палички.

— А важко це зробити? Довго треба терти?

— Не довго й не дуже важко, якщо робити вміючи.

— О, я б відмовився від десяти доларів, щоб тільки навчитись добувати вогонь паличками! — вигукнув Ян з почуттям, що свідчило про його готовність на самопожертву, в десять разів більшу за ту, на яку він колись пішов заради книжки.

— Ну, це ще вилами по воді писано, — стримано відгукнувся Сем.

— А ви могли б це зробити? — запитав Ян Калсба.

— Звісно, міг би. коли б знайти підходящий матеріал. Бачите, не кожне дерево годиться для цього. Треба брати лише певну породу. Степовим індійцям служить для цього коріння сухоцвіту, гірським — коріння чагарникової шавлії. Мені доводилось бачити, як канадські індійці з успіхом користувалися і липою, і кедром і висушеною білою сосною. Але найкращий матеріал дає канадська смерека. І легше за все робити це з допомогою лука-дрелі. Є у вас клаптик оленячої шкури?

— Нема.

— А м’який ремінець?

— У мене ремінні шнурки в черевиках, — сказав Ян.

— Шнурок тонкуватий. Хоча ми складемо його вдвоє. Звичайний мотузок теж підійшов би, тільки він швидко перетирається.

Калеб взяв сокиру й сказав:

— Найдіть мені круглий камінець з яйце завбільшки і з невеличкою ямкою посередині.

Хлоп’ята подались до струмка шукати камінь, а Калеб заглибився в ліс.

Вони чули, як старий щось рубав. Нарешті він повернувся з плоским шматком та п’ятнадцятидюймовим кілочком пересохлої канадської смереки, трифутовою паличкою, злегка вигнутою, мов для лука, сухим сосновим трутом і сухою кедровою тріскою.

Кілочок був завтовшки в три чверті дюйма і мав грубу восьмигранну форму, щоб мотузок краще хапався. На обох кінцях він був заструганий.

Калеб прив’язав шнурок до зігнутої палички, як тятиву до лука, але вільно, щоб можна було обкрутити ним ще кілочок і таким чином туго натягти. Плоский шматок смереки він обтесав, зробивши дощечку в півдюйма завтовшки. Потім зробив на краєчку зарубку, в чверть дюйма шириною і півдюйма вглиб, а зверху на дошці, біля самої зарубки, вирізав складаним ножем невеличку ямку.

Після цього старий мисливець настругав і дрібно накришив чималу купку сухого кедру, зробивши щось на зразок корпії. Видовбавши в землі ямку в півдюйма глибиною, він поклав туди плоский шматок трухлої сосни — трута, — і прикрив зверху запалювальною дощечкою. Кінець кілочка, чи дрелі, він вставив у ямку біля зарубки на дощечці, а саму дощечку притиснув до землі ногою. Потім обкрутив шнурочком кілочок, а на верхнє його вістря насадив камінь, принесений хлоп’ятами. На цей камінь Калеб міцно натиснув лівою рукою.

— Якщо немає поблизу каменя, — пояснив він, — то можна взяти сосновий сучок, попередньо висвердливши в ньому кінчиком ножа таку саму ямку.

Тримаючи лук у правій руці, Калеб почав смикати його взад і вперед сильними, енергійними рухами; від цього кілочок завертівся у своїй ямці. За кілька секунд на трут через зарубку посипався коричневий порошок. Цей порошок дедалі темнішав, ямка глибшала, і незабаром з неї попливла тоненька цівочка диму. Калеб міцніше притиснув ліву руку і швидше почав "пиляти" правою. Дим помітно згущався, і вже чорний порошок— заповнював зарубку на дощечці. Дим легкими хмаринками клубочився з-під кілочка і, здавалося, навіть здіймався над порошком. Як тільки Калеб це помітив, він облишив свій лук і обережно почав розгрібати купку порошку, яка ще куріла димом. Він одсунув дощечку й, легенько піднявши трут, показав хлоп’ятам жарину, яка там тліла. Калеб затиснув її між гнилою кедровою тріскою та новим шматком

труту, підняв усе це, помахав ним у повітрі, а потім "бережно подув. Кедрова тріска задиміла і раптом яскраво спалахнула. Дрова для багаття були заздалегідь назбирані, й за кілька хвилин посеред пової тіпі вже весело палахкотів огонь.

Всіх трьох охопила дитяча радість. Обличчя старого мисливця світилося щастям від здобутої перемоги. Коли б його спроба не вдалася, він, напевне, зненавидів би хлоп’ят. Але блискучий успіх наопашки розкрив його серце, і Калеб готовий був полюбити кожного, хто мав до цієї справи відношення, хоч хлоп’ята були тільки свідками його подвигу.

IX

ЛУКИ ТА СТРІЛИ

— Твоя зброя нікуди не годиться, — сказав Ян, коли вони одного разу стріляли в саду з лука, що його зробив Сем. — Вона схожа на мій перший лук, якого я змайстрував, коли був ще зовсім молодим.

— Агов, дідусю, а якого б ви змайстрували зараз?

— Та такого, що був би разів у п’ять тугішим.

— Але ж ви не розтягнете його!

— Звичайно, коли так тримати стрілу. Але взимку я брав з бібліотеки одну книжечку про стрільбу з лука й вичитав у ній чимало корисного. Бачиш, ти затискаєш стрілу і через те можеш розтягнути лук лише на якихось шість-вісім футів. Та коли продіти пальці під тятиву, — ось так, — його можна розтягнути в п’ять разів дужче. Оце і є правильна стрільба з лука.

— Не дуже вона зручна, — сказав Сем, пустивши стрілу новим способом.

— Звичайно, спочатку незручно. До того ж на кінці стріли повинна бути глибоченька зарубка. інакше в тебе нічого не вийде.

— Я гадаю, що в тебе також вийде не краще.

— Не вийшло б, коли б я про це не читав.

А тепер я зроблю першокласний лук і багато стріл, — з однією не дуже настріляєшся.

— Ну що ж, роби, коли вмієш. А яке дерево для цього потрібне? Як сказано в твоїй книзі?

— Найкраще дерево — іспанський тис.

— Такого не знаю.

— Потім орегонський тис.

— Теж диковинка.

— Можна взяти апельсинове дерево.

— Шукай іншого.

— Ну, а з дерев, що ростуть у нас— червоний кедр, яблуня, гікорі, в’яз.

— Червоного кедра не зустрічав, зате інших — скільки завгодно.

— Але дерево повинно бути зрубане взимку, добре висушене й без жодного сучка.

— Таке підійде? — спитав Сем, показуючи на цілу в’язку ліщинових палиць, що лежали на сволоках у дерев’яному будинку Рафтена. — їх зрубали кілька років тому.

Друзі вибрали хорошу довгу палицю, розкололи її вподовж та обтесали сокирою. Тепер вони мали дві добрі основи для луків по п’ять з половиною футів у довжину й по два дюйми завтовшки.

Ян керував усією роботою, пригадуючи по пам’яті вказівки з дорогоцінної книжки та форму довгих англійських луків, що він їх бачив колись у вітрині однієї з крамниць свого міста. Сем чудово управлявся з інструментами, і хлоп’ята скоро змайстрували два добрих п’ятифутових луки. Посередині кожен лук мав півтора дюйма в ширину і дюйм у товщину. Цей розмір було витримано на дев’ять дюймів у кожен бік, від чого утворився вісімнадцяти-дюймовий відрізок, що не згинався під час стрільби. Зате кінці були підтесані й обстругані уламками скла так, що згиналась рівномірно й були під силу хлоп’ятам.

Чимало клопоту завдала їм тятива. Жодна мотузка, яку вони могли знайти вдома, не витримувала більше двох-трьох пострілів і лопалась. Помітивши їх труднощі, наймит Сі Лі послав друзів до шевця за мотком сурових ниток та шматочком воску. Намотавши нитки тугим джгутом, товщиною в добру мотузку, навколо двох кілків, убитих в землю на відстані семи футів один від одного, Сі Лі розрізав їх з одного кінця, розділив на три однакових пасма і, злегка навощивши, заплів нетугу косичку. На прохання Яна він зробив петлю на кінці, потім обкрутив тонкою провощеною дратвиною з’єднання петлі, а також місце в шість дюймів посередині тятиви, де мала накладатися стріла. Петля давала змогу легко знімати тятиву з лука, коли ним не користувались.

— Ну, цього ви вже не розірвете! — сказав Сі Лі.

На довершення всього друзі покрили свої луки тонким шаром лаку, знайденого в господарстві Рафтена.

— Який тепер жалюгідний мій старий лук! — признався Сем, тримаючи в руках нову чудову зброю, яку й порівнювати не можна було з тією, що він її колись зробив з поламаного обруча, та ще й пишався нею. — А що вам відомо про стріли, містер Ян? — додав він, приміряючи стару стрілу до нового лука.

— Напевне відомо, що ця нікуди не годиться, — відповів Ян. — І ще тобі скажу, що стрілу набагато важче зробити, ніж лук, розуміється, хорошу стрілу.

— Дуже втішно, особливо, коли зважити на мороку, що її завдав уже лук.

— Нічого, все одно нам треба мати хоч по дюжині стріл.

— А як їх роблять індійці?

— В більшості вони користуються гордовиною. Та тут її не знайдеш. До того ж вона не дуже пряма. А стріли повинні бути прямими, інакше вони метлятимуться в повітрі. Недарма ж кажуть: прямий, мов стріла. Ми можемо зробити кращі стріли, ніж індійські, бо в нас кращі інструменти. Ми можемо наколоти їх з найтвердішого дерева.

— Якого саме? Невідомої породи, якої біла людина ніколи не бачила і про яку навіть не чула?

— Ні, друже мій! Для стрільби по мішені найкращі стріли з білої сосни, а мисливські — з ясена або горіха. Які ми зробимо?

— Я мисливець! Мені до зарізу потрібні мисливські стріли. Що для них треба?

— Як можна більше двадцятип’ятидюймових паличок в три восьмих дюйма завтовшки, наколених з добре витриманого ясеня, потім гарячого клею та індичих пер.

— Я роздобуду пера, а все інше покладаю на тебе, — сказав Сем, витягаючи в’язку індичих крил, якими господині підмітають у печах. Ллє він тут же порушив свою заяву, поставивши сторч оцупок ясеня й заходившись його розколювати кожного разу пополам, аж поки в нього не набралося дві дюжини прямих скалок завтовшки приблизно в три чверті дюйма кожна.

Ян взяв одну з них і почав стругати скла-даним ножем, щоб надати їй потрібної форми та розміру.

— Це можна зробити краще, — зауважив Сем і переніс усі палички на верстат, де взявся обробляти їх рубанком.

Яну це не сподобалось, і він заявив:

— Індійці не знали рубанків!

— Так само, як і складаних ножів, — огризнувся Сем.

Це була правда. Адже ідеалом для Яна були ті первобутні індійці, які жили тут ще до відкриття Америки Колумбом, і які, звичайно, ніколи не користувалися знаряддям білої людини. Саме їх він і хотів наслідувати.

— Мені здається, що більш по-індійському буде робити все з допомогою того, що можна знайти у лісі. Індійці не мали складаних ножів, проте колись вони користувалися гострими уламками кременю.

— Ну що ж, друже Ян, стружи гострою каменюкою. Цього добра ти знайдеш скільки завгодно на дорозі, якщо знімеш свої черевички та

прогуляєшся босоніж. Ще й яких гострих! А я обійдуся рубанком. Побачимо, чиє буде зверху.

Яна це не втішило, але він замовк, давши в думці обіцянку зробити якось на дозвіллі кілька справжніх індійських стріл з гордовини. Поки що ж він вирішив достругати хоч одну своїм складаним ножем. Він все ще вовтузився з нею, коли Сем вистругав рубанком аж шість штук і набагато кращих.

— З чого будуть наконечники? — запитав Сем.

— Над цим я зараз думаю, — відповів Ян. — Колись індійці робили кремінні наконечники і прив’язували їх сухожиллями, але в нас немає підходящого матеріалу. Кращими вважаються покупні залізні наконечники з обідком, щоб насаджувати на стрілу, але їх нам теж не дістати. Доведеться зупинитись на костяних та рогових. Я вже випилював наконечники з кістки, та вони швидко ламались. Брав я також великі цвяхи без головок і прикручував їх тонким дротом, щоб дерево не розщеплювалось. Існують ще індійські стріли без наконечників; для міцності їх тільки обпалюють, а потім загострюють.

— Ну, ці неважко зробити, — зауважив Сем. — Давай змайструємо й таких по кілька штук.

І стріли були зроблені: по шість па кожного з відточеними цвяхами, прикрученими тонким дротом, — ці стріли називались "бойовими", — й по шість "мисливських", без наконечників, з обпаленими на вогні для гарту кінцями.

— Тепер давай пера!

Ян показав Сему, як треба розчеплювати стрижень та відділяти борідку індичого пера.

— Стривай, тобі треба двічі по двадцять чотири, тобто сорок вісім пер?

— Ні,— відповів Ян, — по дві смужки на стрілу замало. Треба щонайменше по три. Отже, сімдесят дві смужки. Та не забудь: для кожної стріли беруться пера з одного крила.

— Знаю. З різних крил не можна, бо стріли кидатимуться в різні боки.

В цей час до них завітав Сі Лі.

— Ну, що тут у вас із луками?

— Готуємо стріли.

— А як прикріплюєте пера?

— Білочолі приклеюють їх, а індійці прив’язують, — відповів Ян, цитуючи по пам’яті з "тієї книги".

— А як краще?

— Приклеєні краще летять, прив’язані краще переносять негоду.

— То робіть такі й такі.

— Немає сухожиль.

— Давайте, я покажу вам одну штуку. Де у вас клей та дратва?

Коли це було принесено, Сі Лі додав:

— Тільки, здається мені, що пера ставляться під кінець. Краще спочатку поробити виїмки.

— Вірно! Л ми трохи не забули…

— Це ти трохи не забув, а на мене нічого валити! — вигукнув Сем з почуттям власної гідності.

І справді, в кожній стрілі він уже встиг пропиляти, розширити й зачистити складаним ножем по маленькій виїмці в чверть дюйма завглибшки. За кілька секунд такі самі надрізи було пороблено в решті стріл, після чого Сі Лі заходився одразу клеїти й прив’язувати пір’їни, щоправда, користуючись при цьому не сухожиллями, а провощеною дратвою.

Ян позначив місце для кожного пера так, щоб жодне з них під час пуску стріли не чіплялось об лук. Він спершу приклеював їх, потім обмотував кінці стрижня, що виступали на півдюйма спереду, а ззаду доводив нитку аж до самої виїмки, щоб запобігти розщепленню дерева. Коли він акуратно підрізав кінчики ниток і прокачав на верстаті плоскою паличкою обмотані місця, окремі нитки ніби зникли і, узлившись докупи, утворили чорне гладеньке кільце.

Таким чином, стріли були готові. Їх порозкладали, щоб добре висох клей.

Наступного дня Ян пофарбував стріли Сема в червоне з синіми смужками, а свої — в червоне з білими смужками, щоб розрізняти їх і щоб вони не боялись вологи. Тепер залишалось поробити для стріл сагайдаки.

— А хіба в індійців бувають сагайдаки? — запитав Сем, який завжди пускався наводити точні довідки, коли сподівався ухилитись від обтяжливої роботи.

— От тобі й раз! Аякже?

— Ну, гаразд. Не тягни. У мене зривається полювання. З чого вони робляться?

— А з чого доведеться.

— Ясніше!

— Який ти швидкий! Одні роблять сагайдаки з березової кори, інші — з шкури якого-небудь звіра, а в кого немає іншого матеріалу — обходяться брезентом.

— Саме для пас! Ти натякаєш на обрізки, що залишилися від тіпі?

— Атож… поки знайдемо щось краще.

Кожен з юних друзів пошив собі брезентову торбинку, трохи коротшу за стріли, а Ян розмалював обидві торбинки справді індійським орнаментом.

— Тягни сюди зброю, — сказав Сем, і з почуттям всебічного задоволення хлоп’ята вискочили надвір.

— Подивимось, хто влучить в оте дерево.

Обидва вистрілили разом і… схибили. Але стріла Сема вдарила в інше дерево й розкололась.

— Спробуймо краще на м’якій мішені,— запропонував він.

Після деякої суперечки друзі натоптали сіном великий старий чувал для збіжжя, намалювали на ньому бичаче (або, за висловом Сема,

буйволяче) око, обвели його одним, другим, третім колом і поставили свою мішень на відстані двадцяти кроків.

Та перші постріли не могли порадувати стрільців. Мішень здавалась не такою вже й малою, і тим прикріше було бачити, як усі їхні стріли відхиляються на кілька футів уліво.

— Ходімо в амбар і спробуємо там стріляти в цю мішень, — запропонував Сем.

— Може, в закритому приміщенні легше буде влучити, — з надією в душі погодився Ян.

Їм необхідно було не лише набити руку в цій справі, але й завчити кілька простих і необхідних правил стрільби з лука. У Яна були деякі виписки з "тієї книги"; дещо він просто пам’ятав, і все це, в поєднанні з чималою практикою, згодом почало давати свої наслідки. Ян уже знав, що треба стояти так, щоб обидві п’яти були на одній лінії з мішенню; що правий лікоть повинен лежати на одній лінії з стрілою; що ліва рука мусить завмерти, поки не буде пущено стрілу; що прицілюючись, треба притискати великий палець правої руки до одного й того ж самого місця на щоці, а лук тримати вертикально.

Незабаром друзі переконалися, що ліва рука потребує захисту від ударів тятиви, і поробили собі нарукавники з халяви старого чобота; а щоб не розтирати пальців правої руки, вони натягали на неї стару рукавицю, коли багато стріляли.

Призвичаївшись машинально додержувати всіх правил, хлоп’ята швидко вдосконалювали свою стрілецьку майстерність і незабаром уже могли всадити одну за одною всі стріли в мішок із сіном, поставлений за двадцять кроків. Поступово вони збільшували цю відстань, аж доки навчились без промаху бити в ціль і за сорок кроків.

Хлопчики немало були здивовані, коли переконались, що кожна стріла має свою особливість, хоч вони їх усі робили ніби однаковими.

Одна стріла в Сема чогось покоробилась і прогнулась. Тепер вона описувала в польоті найдивовижніші криві. її хлопчики назвали "бумерангом". Друга, з дуже маленьким пером, пролітала найбільшу відстань. Вона зробилась "далекобійною", його найкраща стріла, що дістала назву "вірна смерть", була з довгим індичим пером і легеньким наконечником. Вона летіла точно в ціль у тиху погоду, але збочувала від неї під подувом найлегшого вітерця. Ще одна, з коротким пером, не боялася вітру. Її прозвали "вітрогонкою".

Та стріла, що її вистругав Ян складаним ножем, називалася "струганою", а частіше — "жартівницею". Вона постійно виробляла в повітрі несподівані викрутаси, і, пускаючи її, ніколи не можна було передбачити, куди вона полетить. У Яна була своя улюблена стріла, з жолобком біля наконечника, яка в польоті тонко свистіла. її так і називали "свистухою", або "балакухою", що "з шипінням пролітає через темний ліс і шумно падає".

X

ГРЕБЛЯ

Якось у саму спеку на початку липня, коли хлопчики з насолодою хлюпались у невеличкій заводі струмка, Сем сказав:

— Дуже обміліла річка. Вона завжди пересихає влітку.

Перспектива була не з приємних, і Ян запропонував:

— А чом би нам не побудувати греблю?

— Мороки багато.

— Тю, дурень! Зате ж весело, та й плавати зможемо цілісіньке літо! Послухай, давай почнемо зараз же.

— Ніколи не чув, щоб індійці брались за таку велику роботу.

— Та що ж, пограємось трохи в бобрів. Ну, починаймо, ось звідси, — і Ян скотив великий камінь у те місце струмка, яке здавалось йому найвужчим. Потім він наносив ще каміння й завзято почав укладати його рівним рядком, перегороджуючи русло.

Сем голяком сидів на березі, спершись підборіддям на коліна й обхопивши ноги руками. Його груди прикрашали голубі та червоні смуги бойової татуїровки.

— Годі тобі байдикувати, строкатий ледацюго, ставай до роботи! — гукнув Ян і на підкріплення свого запрошення пожбурив у Сема грудку грязюки.

— У мене зламалося хворе коліно, — мляво відповів той.

Через деякий час Ян крикнув знову:

— Ну, як собі знаєш! Один я теж не буду працювати! — і розігнув натруджену спину.

— Послухай мене, — відповів Сем. — Я щось надумав. Тут напувають худобу. Влітку річка пересихає, і тоді худоба змушена повертатися до хліву й пити з корита, а воду для цього треба качати. Потім вона годинами тиняється по дворі і не хоче йти знову на пашу в ліс. Так от я й гадаю: коли перекинути отам дві великих колоди, більше половини роботи буде зроблено. Давай попросимо тата, хай пришле нам сюди коловорот. Ми перекинемо колоди, зробимо загату, й худобі буде куди ходити на водопій. Мені так шкода бідолашну худібку! Ночами не сплю, все про неї думаю. Просто дивитись не можу, як вона в страшенну спеку

плентається аж додому, щоб хоч трохи ковтнути водички. Це нікуди не годиться.

Сем чекав слушного моменту, щоб "натякнути" батькові про свої плани, але цього дня такої нагоди не трапилось.

Наступного ранку за сніданком Рафтен глянув через стіл на Яна і, раптом щось собі пригадавши, запитав:

— Ян, якщо кімната має двадцять на п’ятнадцять футів, скільки треба клейонки, щоб оббити підлогу? Ширина клейонки — три фути.

— Тридцять три з третиною ярда, — не задумуючись відповів Ян.

Рафтен аж крякнув від подиву. Відповідь Яна була твердою, впевненою, але старий Вільям не міг зрозуміти, як це хлопчина обчислив таке в голові? Однак після ряду простих доказів усім стало ясно, що хлопець не помилився.

Обличчя фермера вперше просяяло.

— Дивіться! — сказав Рафтен, звертаючись до всіх за столом. — От що значить освіта! Коли ж ти дійдеш до цього? — звернувся він до Сема.

— Ніколи, — відповів батькові син із властивою для нього дотеппістю. — Дантистові не треба сушити голову над клейонкою.

— Послухай, Ян, — прошепотів Сем, — краще ти поговори з татом про греблю. Ти зараз прибив його своєю вченістю, мабуть, до обіду не опам’ятається. Тож куй залізо, поки гаряче,

І після сніданку Ян зважився:

— Містер Рафтен, — сказав він, — річка наша зовсім пересихає. Ми хотіли б загатити її, щоб можна було напувати худобу, а для цього треба перекинути через неї дві великі колоди. Ви дасте нам на кілька хвилин коловорот?

— Л чи не буде то загата для купання? — поцікавився Рафтен і хитро підморгнув оком.

— І для купання теж, — зашарівся Ян.

— Щось дуже схоже, ніби ти говориш за

Сема, — додав Рафтен, очевидно, здогадавшись про те, як було діло насправді,— Я сам прийду й подивлюсь.

Прийшовши в табір, він сказав:

— Ну, показуйте, де ви зібрались гатити? Отут? Ні, не годиться. Місце вузьке, але греблю прорве з обох боків раніше, ніж прибуде вода. Отут краще місце. Правда, воно трохи ширше, зате тут вийде непогана загата. Де ваші колоди? Оце? Та ви що! Мій сухий ліс? Ні, цього не дозволяю. Ліс я заготував для нової комори, отого теж не чіпайте, то для воріт. Можете взяти дві колоди іншого сорту. Я пришлю коловорот, але знайте: якщо поцупите звідси хоч одну колоду, вам не поздоровиться.

З суто рафтенівською швидкістю він прислав їм важкий коловорот. Дві великих колоди були перетягнуті й покладені упоперек струмка, за вказівкою Яна, на відстані чотирьох футів одна від одної.

Друзі вбили по суцільному ряду кілків з внутрішнього боку кожної колоди, і в них вийшло щось схоже на ясла, які вони негайно почали заповнювати камінням та глиною. Вони планували зробити греблю вище рівня води. Та глину було важко копати, й робота просувалась повільно.

А тут ще, в міру того, як виростала перепона, в загаті піднімалась і вода. Це створювало додаткові труднощі.

Раптом Ян сказав:

— Стривай, новий план! Давай відкриємо греблю і прокопаємо з одного боку глибокий рівчак. Коли ж уся вола витече, поставимо в рівчаку глиняну стіну, а з другого боку викопаємо глибоку яму. Це дасть нам скільки завгодно матеріалу для греблі та ще й допоможе поглибити ставок.

І робота закипіла.

За тиждень ясла були вщерть заповнені густим глеєм та камінням. Настав вирішальний момент — треба було закрити шлюз у греблі. Це було нелегко зробити, бо напір води був надто сильним. Однак хлоп’ята працювали, мов бобри, і зрештою таки закрили їй вихід.

Тієї ж ночі пройшла велика злива. Наступного ранку, подавшись у ліс, друзі ще здалеку почули якийсь приглушений шум. Вони зупинились і здивовано прислухались. Раптом Ян радісно закричав:

— Гребля! Вода пішла через греблю!

Обидва заверещали й вихором зірвалися з місця. І от що вони скоро побачили: велике дзеркало стоячої води там, де було кам’янисте дно, і могутній потік, що проривався через відведене йому низьке місце посередині греблі.

Якою невимовною радістю сповнились хлопчачі серця!

— Мерщій до води! — скомандував Ян.

— Не забувай про моє хворе коліно! — простогнав Сем.

Підстрибуючи і жартуючи, хлоп’ята розляглися на ходу і разом шубовснули в став.

Глибина загати сягала в окремих місцях п’яти футів, а вся вона простягалась не менше, як на сотню ярдів. І все це зробили вони!

— Ну що, хіба не варто було за це братися? — запитав Ян, якому нелегко було зрівнятися з Семом у грі, що скидалася більше на справжню роботу.

— Як сюди потрапила ця штука? Здається ж, я залишав її в тіпі,— здивовано промовив Сем і показав рукою на колоду, що заміняла йому в палатці стілець, а тепер пливла за водою.

З Яна був непоганий плавець, і коли друзі хлюпались та борюкались, Сем раптом заявив:

— Тепер я знаю, хто ти. Більше від мене цього не приховаєш! Я здогадувався про дещо, коли ти тільки взявся за греблю. Ти — той червоношкірий, якого звуть Маленьким Бобром.

— А я лиш погляну на тебе, — відповів йому в тон товариш, — і мені здається, що передо мною мідночервоний нероба на ймення Юнак-що-боїться-лопати.

— Ні, де неправда, — заперечив Сем. — Хоч я також і не Безстрашний-Орел-що-звісив-з-бескида-свій-хвіст-у-прірву. Одне слово, ще рано гадати, хто я… А правда, приємно думати, що тепер є де напувати бідолашну худібку?

Сем явно намагався змінити тему розмови, але Ян уже затявся на своєму.

— Нещодавно я чув, як Сі назвав тебе Дятлом, — сказав він.

— Хе! То моє шкільне прізвисько. Коли я був малим, мама часто казала, що в мене чу-у-у-дове золоте волоссячко. Та коли я підріс і пішов до школи, я дізнався, що воно просто руде, і хлопці прозвали мене Червоноголовим Дятлом. Я пробував битися з ними, але виходило так, що здебільшого били мене. Тоді я махнув рукою, а пізніше навіть звик. Тільки частіше мене називають просто Дятлом — так коротше. І знаєш, це мене аж ніскілечки не турбує.

Через півгодини, коли друзі вже сиділи біля вогнища, розпаленого з допомогою тертя, Ян сказав:

— Послухай, Дятле, я розкажу тобі цікаву історію.

Сем скорчив гримасу й настовбурчив руками вуха, ніби справді урочисто приготувався слухати.

— Колись, — почав розповідь Ян, — одна індійська скво потрапила в полон до ворожого північного племені. Жінку завезли миль за п’ятсот, але, вибравши темну ніч, вона зуміла втекти. І побігла скво не прямо додому, бо знала, ідо на цій дорозі її наздоженуть і вб’ють, а зовсім в інший бік. Тамтешнього краю вона не знала і скоро заблудилася. Єдиною зброєю скво був ніж, а єдиною стравою — ягоди. Вона йшла кілька днів без перепочинку, аж поки в дорозі її захопила гроза. Тільки тоді вона відчула себе в безпеці, бо знала, що вороги вже не зможуть її вислідити. Та наближалася зима, і скво до морозів не могла дістатися додому. І вона вирішила перезимувати в лісі. Вона поставила вігвам з березової кори і добула вогонь тертям, взявши для лука-дрелі зав'язку від свого мокасина. Вона зробила сільця на кроликів з лозової кори, ялинового коріння та сушняку. Спершу вона голодувала, їла березові бруньки та внутрішній шар кори, а потім натрапила на місце, де водилося багато кроликів. Коли їй пощастило спіймати кількох звіряток, вона використала все аж до останньої шерстинки. Вона сплела рибальську

волосінь із жил, наробила гачків з кісток та зубів і з’єднала все це у вудку з допомогою жил та соснової живиці. Вона зробила собі одяг з кролячих шкурок, позшиваних голками з кролячих кісточок і нитками з кролячих сухожиль. І ще наробила вона посуду з березової кори, позшиваної тонким ялиновим корінням. Цілу зиму вона прожила сама-самісіиька, а навесні її випадково знайшов відомий мандрівник Семюель Хірн. Її чудесний ніж майже зовсім стерся, але вона була сита, здорова й саме готувалася в дорогу, до своїх.

— Ах, де страше-е-е-енно дікаво! — вигукнув Сем, уважно прослухавши розповідь Яна. — І мені б хотілося так пожити, тільки з рушницею й у такому місці, де водиться багато дичини.

— Вигадав! Теж мені геройство!

— Е, не кожен захотів би, а головне, що не кожен зміг би так жити. А я зміг би!

— Як? Обходитися тільки ножем? Хотів би я бачити, як би ти зробив тіпі! — розсміявся Ян, а потім додав серйозніше: — Сем, досі ми тільки балувалися в індійців, а тепер давай гратися по-справжньому. Будемо робити все тільки з того, що знайдемо в лісі.

— Боюсь, що для нього треба ще раз провідати сенгерську знахарку. Вона знає всі рослини.

— Ми будемо сенгерськими індійцями, й обидва можемо носити звання вождів, — додав Ян, не бажаючи ні себе висувати в вожді, ні Сема визнавати своїм начальником. — Я — Маленький Бобер. А ти хто?

— Вечірня Кривава Грозова Хмара.

— Ні, це погано. Візьми щось коротше й таке, що можна було б намалювати і зробити твій тотем.

— Який тут найхитріший звір?

— Здається… росомаха.

— Та ні! Хіба вона хитріша за лисицю?

— В книгах сказано, хитріша.

— Може вона побити бобра?

— Гадаю, що може.

— Значить, я Росомаха!

— Ні, не згоден! Я не хочу мати товариша, який збирається мене побити. Та й жодне ім’я не пасує тобі краще, ніж Дятел. Ти просто незамінимий, коли треба зіпсувати хороше дерево чи подірявити кору, — заперечив Ян, великодушно забуваючи, звідки взялося прізвисько Сема.

— Все ж таки це не так погано, як бобрувати, — відповів Сем.

Слово "бобрувати" мало в Сенгері свою історію. Сокира та ліс посідали в житті сенгерців найперше місце. Вміння володіти сокирою цінувалось, як особливе мистецтво. Перші поселенці робили все домашнє начиння з дерева, і єдиним інструментом у них була сокира. Говорили навіть, що вони "трохи підгострюють сокиру й голяться нею в неділю".

Коли батько пускав свого сина у світ, він давав йому лише добру сокиру. Сокира була першою необхідністю в житті та праці і вважалась першоосновою всякого господарства. Всі майстерно володіли сокирою. Кожен чоловік і навіть підліток був неабияким теслею. Проте вони і не

підозрювали про свою майстерність, поки серед них не з'являвся якийсь "новачок".

Існували непорушні правила, як треба рубати дерево і як його валити в потрібному напрямку, витрачаючи при цьому як можна менше фізичної праці. І жителі Сенгера знали ці правила мало не з пелюшок. Кажуть, що бобер навмання підточує дерево з усіх боків, поки воно впаде. В Сенгері, якщо лісоруб хоч трохи відхилився від загальновизнаних правил і рубав не так, як слід, його працю називали "бобруванням". І в той час, як вислів "працювати, мов бобер", означав найбільшу похвалу, "бобрування" дерева вважалося останньою ганьбою. Ось чохму насмішка Сема була позначена особливою в’їдливістю, яку міг оцінити тільки житель Сенгера.

XI

ЯН ТА ЗНАХАРКА

Ян зібрався при першій нагоді знову побувати у знахарки.

— Краще йди без мене, — порадив Сем, коли дізнався про його намір. — Вона на тебе й не подивиться, якщо з тобою буду я. Адже в тебе вигляд здоров’яка!

Отож Ян пішов сам і був навіть радий цьому. Він любив Сема, як друга, але той своєю балакучістю та дотепністю міг привернути до себе всю увагу співбесідника, а Ян, мовчазний і принишклий, залишався при цьому в тіні. Та ще гіршим було те, що Сем завжди перебивав розмову в найцікавішому місці.

Коли Ян вийшов, Сем крикнув йому навздогін:

— Якщо хочеш, залишайся там на обід! Ми знатимемо, через що ти запізнився!

Після цього він заклав язик за щоку, примружив око й побрів у напрямку амбара з своїм звичайним загадково-сумовитим виразом на обличчі.

Ян прихопив з собою записну книжечку (останнім часом він звертався до неї усе частіше) та приладдя для малювання. По дорозі хлопчик нарвав цілий жмут різних квітів та трав. Бабуся зустріла Яна зовсім інакше, ніж першого разу.

— Заходь, заходь, любий? Як твоє здоров’ячко? Як поживають тато, мама? Сідай, сідай, будь ласка. Як собі мається отой розбишака, Сем Рафтен?

— Сем уже здоровий, — відповів Ян і зашарівся.

— Здоровий! Аякже! Я знала, що поставлю його на ноги, і він це знав, і мати його теж знала, коли посилала до мене. Вона щось переказувала?

— Ні, бабусю, не переказувала.

— Бач, негідниця! Я врятувала їм хлопця, не подивилась, що вони мене обікрали, а вона хоча б тобі подякувала, скотина! Ну, бог їй суддя, — додала старенька з погано прихованою ненавистю. — Що це в тебе? Еге, бачу. Слава богу, що хоч квіточок вони не можуть винищити. Дерева вирубують, а квіточки все ж таки розпукаються щовесни. Гарненькі мої! Любенькі мої крихітки!

Ян розклав перед нею букет. Бабуся вибрала кліщинець (arum) і почала розповідати:

— Оце покаянна трава, або індійська ріпа. Діти її називають "Джек-на-підставці". Ніколи не бери в рот її кореня, бо обпечеш язик. Палить, неначе вогнем! Хлоп’ята завжди підсовують новачку цей корінь. Зате

вдруге його не піддуриш! Індійці виварюють з нього отруту й тоді їдять. Звісно, це краще, ніж помирати з голоду.

Потім вона розповіла про "золоту печатку" (Hydrastis canadensis), — рослину, якою минулого разу лікувала Сему коліно. Стара сказала, що ця трава позначена печаткою Мудрого Короля, і що її дивовижні корінці — "то найкраще золото, яке тільки може спородити земля".

— Як пізно в цьому році адамів корінь! Його називають ще майським яблуком, або царським коренем. Індійці їдять його від шлунку, а я сама не раз бачила, як він виліковував коней від болячок за вухами... А, синій когош! Тільки я називаю його спазмовим коренем. Нема нічого кращого від спазм, — його п’ють замість чаю. Бачиш, листочки як скулились? Немов людина в спазмах... Усе позначено для нас на грішній землі, тільки придивлятися треба уважніше...

...— А тепер лишень поглянь на оцю рослинку, — сказала знахарка, розворушивши букет і вибравши жовтий "венерин черевичок" (Cypripedium). — Для індійців вона — всього лиш мокасин. Прости їм господи їхню сліпоту, але вони нічого не знають і не хочуть вчитися... Оце істеричний корінь. Він чудово помагає від істерики. Придивись до нього. Бачиш обличчя жінки в істериці з розпатланим волоссям і відвислою щелепою? Пригадую, як дочка Ларрі, коли ще була малою, не хотіла йти "на місце" і впала в істерику. Вони покликали мене, а я принесла істеричний корінь. Перш за все я сказала "Зігрійте води". Потім заварила корінь, як чай, і дала їй напитись гарячим. І щоб мені язик одсох, коли брешу! — їй стало добре від першої ложки... Так, так, де справді божий дар, і треба лиш знати, як його взяти. Не можна взяти й викопати його, коли заманеться. Треба копати, коли ще немає квітки. А все тому, що сила не може бути одразу в двох місцях. Вона або у квітці, або ж у корені. Якщо є квітка, то корінь ні на що не придатний, як трухла солома. Його шукають або напровесні або ж глибокої осені, під сухим листям, коли сам чорт не знає, де він ховається... А це що? Еге, бачу. Тхоряча капуста. То ти йшов берегом? Тільки там вона й росте.

— Ви точно вгадали, бабусю, — відповів Ян. — Тільки почекайте, я хочу намалювати всі ці рослини й записати їх назви та все, то ви про них розказуєте.

— У тебе вийшла б велика книга, коли б я розказала все, що знаю, — з гордістю відказала старенька й, чиркнувши сірником об коліно, запалила люльку. — Та тобі ні до чого записувати, яка травиця на що годиться, бо це давно уже зроблено. Ну, дивись: оце когош від спазм, — хіба ти назвеш його інакше? Оце мокасин від істерики, — він теж сам про себе говорить. А тхорячий корінь від того й від того, і хіба ж він не схожий на те і друге разом?

Ян змушений був погодитись з нею, хоч не бачив аніякісінької схожості між цими трьома рослинами.

— А осьдечки — бачиш? — це індійський тютюн. Ти, мабуть, зірвав його біля річки. Ранувато він нині з’явився, навіть завчасно. Він викликає блювання. Поглянь, як він скрючився, ніби дурману наївся.

…Зверни увагу на пропасний кущ. Його пагони дають чудову настоянку від пропасниці, і взагалі, коли людину трусить. Ти не помічав, як цей кущик труситься від найлегшого вітерця?..

…Оце липка трава, — вела далі знахарка, показуючи Яну стебельце медівника. — Як ти гадаєш, від чого вона допомагає?

— Не знаю. А від чого?

— Придивися гарненько. Тут написано, як у книзі, навіть ясніше: тут я все можу прочитати, а в книзі не розумію жодного слова. Ну, то на що ж це схоже? — ще раз перепитала вона, простягаючи Яну дволопасну насіннєву коробочку.

— На мозок і спинний хребет.

— Е, хлопчику, в мене очі гостріші. Бачиш дві бруньки, схожі на нирки? Саме їх і виліковує липка трава краще за всіх лікарів на світі. Я скажу тобі, як саме. Річ у тому, що хвороба нирок — це щось подібне до пропасниці, з жаром. Ось чому треба настояти липку траву на холодній тоді, а гаряча тільки нашкодить, як найстрашніша отрута…

…А це сідач, конопельник, або костоправ. Від нього кидає в піт. Раз я вилікувала ним чоловіка, якого слабість, мов тріску, висушила. Хоч як морочилися з ним лікарі, а зарадити нічим не могли. Тоді я дала його матері пучечок листя цього самого костоправа, вона заварила чай, і з хворого відрами полився піт. А лікарі думали, що це справа їх рук!

Знахарка весело хихикнула.

— А це золототисячник од виразок у роті… Піпсісева помагає від пропасниці та ревматизму. Вона виростає скрізь, де є ці хвороби. Подивись, на білій квітці червоні цяточки, як у людей з пропасницею… Ось м’ята, вона рятує, коли хто отруїться спазмовим коренем. Ці рослини і в лісі ростуть одна біля одної…

…Ось червиве сім'я від глистів. Бачиш дрібних черв’ячків на листі?.. Це плевритовий корінь… А осьдечки… О!.. Це найчудодійніша цілюща травка, — вона лікує від усього. Одні рослини від одних хвороб, інші — від інших. Але якщо ти не знаєш, що давати, бери цю траву — і ти ніколи не допустишся помилки, її показав мені один індієць. Він таки дещо знав…

Розповідаючи, вона посмоктувала свою коротеньку люльку й щохвилини спльовувала на гарячу грубку, але ніколи не забувала з суто жіночою акуратністю витерти рот кістлявою рукою.

Ян квапливо записував назви рослин, але відмовився від спроб робити малюнки чи навіть хоча б коротенькі нотатки.

— А ти, хлопче, прив’яжи папірці з назвами до трав і зберігай їх. Так робив доктор Кармартін, коли у мене вчився. Еге, правильно, — додала вона, коли Ян послухав її поради й почав прикріплювати до кожного стебла паперовий ярличок з назвою рослини.

— Який чудний віник! — сказав Ян, побачивши в кутку щось незвичайне, але явно призначене для підмітання.

— Еге. Буковий. Це Ларрі зробив.

— А хто такий Ларрі?

— Мій хлопчик (Ларрі було вже під шістдесят). Він робить віники з синього бука.

— Як? — запитав Ян, взявши віник у руки й з цікавістю розглядаючи його.

— Та хіба як — ножем. Ларрі дуже любить стругати. Він бере цурочки синього бука, дюймів у три завтовшки, струже їх уподовж, але стружок до кінця не знімає, а дає їм закручуватись.

— Як на молитовних паличках?

— Еге, саме так, тільки стружки довші, а синій бук, як тобі відомо, дуже міцний. Коли цурка потоншає до одного дюйма, він вивертає всі стружки і зв’язує їх смужкою шкіряного дерева. Потім прироблює держак, підрівнює сокирою мітелку, дає їй просохнути — та й готово. Кращих віників ніде не знайдеш. В нашій родині завжди були такі віники, поки Ларрі не оженився на Кітті Кон-нар, нікчемі з нікчем. Я сама була проти цієї гордячки. Крім покупних товарів, вона знати нічого не хоче! А до неї жоден пристойний парубок не сватався, поки вона не злапала мого Ларрі. Атож, я не боюся казати правду, — саме злапала! —

з притиском вигукнула стара, і її схвильованість говорила про якесь родинне нещастя.

В цю хвилину відчинилися двері й до хати зайшла Бідді. Через те, що вона була дочкою злополучної Кітті, розмова на цю тему урвалась.

— Як я рада вас бачити! Коли ж ви назовсім переселитеся в наші краї? — привітала дівчина Яна.

Поки вони розмовляли, бабуся ковтнула з пляшки чимало рідини, яка за кольором та запахом дуже скиталась на "бальзам для легенів".

— А ти сьогодні рано, Бідді,— зауважила бабуся.

— Еге. Тільки вийшло пізно. Вчитель каже, що так буває завжди, коли йти зі сходу на захід.

— Я порадую тебе: Ян залишиться пообідати з нами. Качки з зеленим горошком у нас немає, та нічого бога гнівити, знайдеться чим пригостити хлопця. Бачиш, Ян, у святкові дні Бідді завжди готує мені обід, а в будні я вже сама варю собі юшку. Сплю наодинці з собакою, кішкою та яблуками. Яблук залишилася жменька, але ті, що є,— всі твої. Не соромся, голубе, їж на здоров’ячко,

І вона відгорнула сірі простирадла, під якими лежали останніх півдесятка червонобоких яблук.

— А вам не страшно спати самій, бабусю?

— Кого ж мені боятись? Злодії лише один раз вдерлись до мене, та я віднадила їх назавжди. Вони прийшли вночі, а я прокинулась, сіла на постелі та й кажу: "Чого ви шукаєте?"— "Грошей", відповідають вони. Ходили чутки, що я продала корову за двадцять п’ять доларів. "Ну зачекайте, я встану, допоможу вам, — сказала я, — бо відколи я зібрала

яблука, то не бачила жодного цента". "Дай нам двадцять п’ять доларів, а не даси — порішим тебе". — "Любі, не можу вам дати навіть двадцяти п’яти центів, — сказала я, — а до смерті я вже готова". Тоді один злодій, невеличкий на зріст і широченний, як оці двері, питає: "Хіба ти не продала корову?" — "Ви знайдете її у хліві, — відповіла я. — Тільки не варто б її турбувати вві сні: від переляку в неї пропадає молоко". І тут обидва злодії нарешті зрозуміли, що пошилися в дурні, й почали реготати. Потім маленький сказав: "Гаразд, бабусю, живи собі спокійно, тільки про нас нікому нічичирк". Другий злодій похмуро мовчав. "Ні пари з вуст, — пообіцяла я, — до того ж ми станемо друзями". Вони попрямували до дверей, а я їм гукнула: "Заждіть! Хіба можна, щоб друзі пішли від мене й не попоїли? Одверніться, будь ласка, я накину спідницю". Я встала, одяглася й кажу: "Я пригощу вас найкращим бальзамом для легенів". Тут низенький парубійко так закашлявся, таким зайшовся кашлем, що я навіть подумала, чи не коклюш у нього. А другий був наче не при собі, і меншенький усе збиткувався з нього. Я помітила, що цей шульга або ж удає такого. Але до пляшки він потягнувся правою рукою, і на ній виявилось тільки три пальці. В обох були величезні, чорні й страшні бороди, — я ці бороди скрізь упізнаю! Голова низенького була обмотана якоюсь ганчіркою. Він сказав, що в нього болять зуби. Та хіба зуби болять під чуприною? Коли вони зібралися йти, низенький поклав мені в руку долар і сказав: "Це все, що в нас є". — "Спасибі, люди добрі,— відповіла я. — Це перші гроші, які я бачу, відколи зібрала яблука. Коли вам щось потрібно буде, не забувайте про мене".

Стара явно пишалася своєю перемогою.

— Бабусю, ви знаєте, якими фарбами користуються індійці? — запитав Ян, повертаючись до того, що його більше цікавило.

— А чому ж ні, хлопчику? Вони йдуть до крамниці й купують їх у пакетиках, як і ми.

— А раніше, коли ще не було крамниць, вони вміли добувати фарби з лісових рослин?

— Звісно, що вміли. У лісі є все, що треба для людини.

— Які ж вони брали рослини?

— Різні, дивлячись для чого.

— А все ж таки?

Переконавшись, що загальні питання нічого не дають, Ян почав розпитувати конкретніше:

— Чим вони фарбували в жовте голки дикобраза? Я говорю про ті часи, коли ще не було магазинних фарб.

— Є гарненька жовта квіточка. Вона росте в полі й попід парканами. Зветься вона "золотий дощик". Індійці виварюють цю квіточку, а потім кладуть в окріп голки дикобраза. Поглянь, ось шерсть, пофарбована таким способом.

— А червоний? — запитав Ян, поквапливо нотуючи сказане.

— У них не було гарного червоного кольору. Вони робили поганеньку червону фарбу з ягідного соку. Але одного разу мені довелось бачити, як стара скво виварювала голки дикобраза спочатку в жовтій, а потім у червоній фарбі, і колір вийшов дуже приємний.

— Бабусю, які ягоди дають кращий червоний колір?

— Зовсім не червоні, як ти, може, гадаєш. Й можна добути з чорниці, брусниці, і чорна смородина годиться для цього більше за червону. Та найкращими вважаються "ягоди скво".

— Які вони?

— Ну ходім, я покажу тобі листочки.

Вони вийшли з хати, та скільки не шукали, не знайшли потрібного.

— Ще дуже рано, — сказала бабуся. — Зате в серпні цих ягід ке обберешся. Вони яскравочервоні. Лаконоска теж іще не зацвіла. На ній бувають густочервоні, майже чорні ягоди, які дають чистий червоний колір.

— А з чого роблять блакитну фарбу?

— В індійців я такої не стрічала. Та, мабуть, щось є. Різні рослини трапляються в лісі. Але блакитної фарби я там сама ніколи не бачила і не робила. Можна настояти пагони бузини, але такого кольору не буде, — і вона показала на смарагдову стрічку, що її носила Бідді.— В коричневе фарбує кора волоського горіха, в чорне — кора білого дуба. Можна одержати майже блакитний колір, якщо вмочати в дві фарби: в жовту, а потім у чорну. В чорне фарбує також кора американської горішини, гікорі; в оранжове — хай йому всячина! — спідні шари березової кори; у жовте — коріння розквітлого ясеня; в ясно-червоне — корінці дерену. Але в лісі немає справжньої блакитної фарби. Я так і скажу отим оранжово-блакитним пратисонам: чого не побажав створити господь, те мусять робити самі дияволи... Синю фарбу дає індіго, але вона такою не буде (стара показала на яскравий кобальт), а коли в лісі такої нема, то й нам не личило б її мати...

XII

ОБІД У ЗНАХАРКИ

Бідді тим часом метушилась по кімнаті, розхитуючи мостини своїми величезними босими ногами, і накривала на стіл. Вона явно силкувалась манірнічати, бо якось особливо вивертала п’яти. Кілька разів дівчина починала розмову про "ті часи, коли жила у Янової мами". Нарешті вона запитала:

— Де ваша скатерть, бабусю?

— Ще тобі новина! Ніби й не знає, що в нас ніяких скатертей зроду не було. Раденькі, коли на стіл є що поставити, а вона, бач, скатерті задумала стелити! — Відповіла бабуся, жорстоко, хоч і не навмисне, вдаривши по самолюбству Бідді.

— Вам чаю чи кави, Ян? — запитала Бідді.

— Чаю, — сказав Ян.

— Дуже добре, що ти вибрав чай, бо я не бачила ані зернинки кави од самого різдва, а чай я приношу з лісу. Хоча стривай, для тебе в мене є дещо й таке, чого не знайдеш у лісі.

Стара пошкутильгала до полиці, зняла стару коробку від сигар і серед сірників, тютюну, пір’я, цвяшків, шпильок та голок з нитками, притрушених позаторішньою пилюкою, знайшла шість грудочок пиляного цукру, які колись були білими.

— Я приберігала їх до приїзду єпіскопа. Раз на рік він сюди заглядає. Але чекати ще довго, і хто його знає, що до того часу буде з нами. Ось, пий на здоров’ячко! — і вона кинула три грудочки Яну в чай. — Решту залишимо на другу кружку. Хочеш вершків?

Вона присунула до Яна липку брудну чашку для гоління, наповнену чудовими вершками.

— Бідді, дай Яну хліба!

Бідді розрізала буханець, очевидно, єдиний у цьому домі, й поклала кілька скибочок на тарілку Яна.

— Боюсь, що масло трошечки згіркло, — заявила господиня, помітивши, що Ян його не бере. — Почекай!

Вона знову потупцяла до полиці в кутку і зняла скляну банку з пощербленими краями та погнутою бляшаною покришкою. В банці, очевидно, було варення. Стара підняла покришку й вигукнула:

— Ой, лишенько!

Потім вона виловила пальцями дохлу мишу й викинула її за двері, спокійнісінько додавши:

— А я ламала голову: де це поділася клята миша? Вже тижнів зо два її не бачила, і вирішила, що її з’їв Том. Нагрішила на бідну тварину. І мухи ще! Мабуть, ця покришка нещільно пристає.

І стара знову засунула пальці в банку, щоб витягти звідти цілий разочок мух, які закінчили своє тлінне життя в улюблених ласощах.

— Тепер їж. Янику, доїдай його все на здоров’ячко. У мене ще є багато варення, — сказала бабуся, хоч цілком ясно було, що вона поставила на стіл усі свої припаси.

Сердега Ян розгубився. Свідомість підказувала йому, що добра стареча душа в пориві гостинності віддавала йому своє тижнево

прохарчування, але він також відчував, що бабуся глибоко образиться, коли він знехтує її частуванням.

З усього, що було подано на стіл, більш-менш чистим виглядав тільки хліб, і Ян наліг на нього. Хліб виявився досить поганеньким. Ян здригався, коли між зубами в нього застрягали якісь волосини, але раптом він прикусив клаптик матерії з пришитим до неї гудзиком, і мало не остовпів. Хлопчик непомітно викинув ганчірку, однак уже не міг приховати раптової втрати апетиту.

— З’їж отого, з’їж оцього, — пригощала його бабуся.

Незважаючи на відмови Яна, вона наповнила його тарілку всякою всячиною і, між іншим, наклала чудової вареної картоплі. Та, на превеликий жаль, господиня висипала цю картоплю з горщика, що стояв на плиті, спершу в ріжок свого брудного, засмальцьованого фартуха, а потім уже виклала на стіл своєю кістлявою пазурастою рукою.

Ян нічого не їв, і це дуже засмучувало гостинну хазяйку.

— Треба ж йому чимось підкріпитися, — клопоталась бабуся, а Ян не знав, як йому далі відмагатись.

— Може, з’їсте яєчко? — наважилась запропонувати Бідді.

— О, з великим задоволенням! — вигукнув Ян, щиро зрадівши. "Курка — охайне створіння, — міркував він. — Принаймні, хоч яйця можна буде їсти".

Бідді качиною ходою пішла в "амбар" і повернулася з трьома яйцями.

— Зварити чи яєшню?

— Зваріть, — сказав Ян, розсудивши, що так буде краще.

Бідді очима пошукала якоїсь посудини.

— А ось кипить, — показала бабуся на величезний казан, у якому виварювалась купа брудної білизни. Бідді опустила туди яйця.

Ян тремтів у душі, щоб вони не полущились. Два яйця дали тріщини й вилились, але він взяв собі третє. До цього, власне, й звівся весь його обід.

В цей час прилетів чорний дрізд і почав скакати біля порога.

— Ах, це ти, Джек! — вигукнула бабуся. — Де ти був? Я думала, ти вже зовсім пропав.

Знаєш, Янеку, — пояснила вона, — я врятувала його від мисливця — хай йому всячина! Певно, то був "оранжмен". Тепер мій Джек виходився і прилітає сюди, як додому. Джек, не чіпай води! Забирайся звідти!

Гарненька пташка вскочила у відро з чистою водою для пиття і почала в ньому купатись.

— Ні, ви тільки погляньте на цього малого розбишаку! — кричала бабуся. — Негайно вилітай звідти!

Чорний дрізд уже встиг залізти через відхилену заслінку в погаслу, але ще теплу грубку.

— Він гріє ніжки! Ач, який рідовий! Колись отак не помічу тебе, затоплю чи й засмажився живцем. Їй-право, мені хочеться іноді скрутити тобі немічні в’язи, щоб врятувати твоє життя.

З цими словами бабуся витягла пташку з грубки.

Ян зібрав свої рослини з ярликами і, попрощавшись, пішов додому.

— До побачення, любий! Приходь іще, та не дуже барися, — сказала бабуся. — Принось інших трав. Ну, бувай здоровий! Я гадаю, що це не гріх сказати, хоч знаю, що ти пратисон, а вони всі підуть у пекло. Ти гарний хлопчина, і я страшенно шкодую, що ти пратисон.

Повернувшись до Рафтенів, Ян побачив, що на столі для нього стоїть обід, хоч була вже третя година.

— Сідай поїж, — сказала місіс Рафтен з материнською турботою. — Я підсмажу тобі м’яса. За п’ять хвилин буде готове.

— Та я вже обідав з бабусею Невіль.

— Знаю, знаю.

— Мабуть, вона однією лапою колотила тобі чай, а другою намазувала варення на хліб? — досить грубо запитав Рафтен.

— Часом не зварила вона для тебе суп з свого улюбленого дрозда? — докинув Сем.

Ян почервонів. Очевидно, всі мали уяву про гостинність старої знахарки. Але хлопцев неприємно було слухати ці збиткування з доброї бабусі. Він палко заперечив:

— Вона була до мене дуже щедрою.

— А все ж таки з’їв би ти краще м’яса, — сказала місіс Рафтен, з сумнівом сприйнявши Янові слова.

Якою спокусливою була думка про кусень підсмаженого соковитого м’яса! Яким бажаним було воно для порожнього шлунка! Але насмішки збунтували Яна. Йому хотілось захистити щиросерду стару жінку, яка віддавала все до останньої крихти, щоб тільки добре почастувати гостя. Хай же Рафтени ніколи не дізнаються, з якою насолодою він попоїв би зараз! З поваги до старої бабусі

Ян вперше в своєму житті сказав неправду:

— Ні, дякую вам, але я зовсім не голодний. Бабуся Невіль чудово мене нагодувала.

І, долаючи муки голоду, він взявся за вечірню роботу.

XIII

ШПИГУН

— Цікаво, де Калеб знайшов березову кору? — сказав Ян. — Нам не завадило б зробити з неї посуд.

— Я догадуюсь де. Він, мабуть, ішов через ліс Бєрнса. В нашому лісі берези немає. Ми теж там візьмемо.

— Ти попросиш у Бернса?

— Ні. Кому потрібна стара береза? Підемо й надерем, коли його не буде поблизу.

Ян вагався.

Сем взявся за сокиру.

— Це буде воєнним наскок на ворога. Зараз усі племена воюють. А він один з тато них "друзів".

Ян погодився, хоч у душі він все ще сумнівався щодо чесності такого вчинку.

Одразу за межею друзі натрапили на товсту березу й заходилися знімати з неї довгий сувій кори. Раптом на деякій відстані від них з'явився високий чоловік, поруч якого підтюпцем біг маленький хлопчина. Очевидно, вони почули стукіт сокири, й тепер ішли просто на злодіїв.

Сем ледве чутно прошепотів:

— Це старий Берне. Треба ушиватись.

Тут було вже не до кори, аби тільки врятувати сокиру та самих себе. Друзям пощастило

перескочити через огорожу, а Берне обмежився тим, що посилав навздогін лайки та погрози. Йому не жалко було якоїсь деревиняки, бо ліс у цьому краї вважався за ніщо. Але Рафтен, на превеликий жаль, зумів пересваритися з усіма своїми сусідами, і тому Берне радий був роздути з мухи слона.

— Його хоробрий синок, з виду трохи менший за Яна та Сема, підскочив до межі й почав образливо вигукувати:

— Рудий, рудий! Ах ти, рудий злодюго! Почекай, тато тебе спіймає, він тобі дасть! Безсовісний Рафтен, Бафтен, Страфтен!..

Він підшукував найобразливіші прізвиська та слова.

— Воїни відступили і зберегли свої скальпи, — підсумував Сем результати походу і спокійнісінько поклав сокиру на місце.

— Вречено все, крім честі,— додав Ян. — А хто цей пацан?

— Гай Берне. Я його знаю. Малий-малий, а підлий до краю. І брехунець страшенний. Він одержав приз — величезну щітку — за те, що був найнеохайнішим учнем у школі. Ми всі голосували за, і вчитель дав йому щітку,

Наступного дня друзі вчинили новий наскок на березову кору. Та не встигли вони розпочати свою спустошувальну справу, як раптом почули десь поблизу голос, очевидно, дитячий, але який намагався бути схожим на чоловічий і лаявся останніми словами:

— Гей ви… такі-сякі!… забирайтеся мерщій… з моєї землі!..

— Ян, давай візьмемо в полон малого поганця?

— І спалимо на повільному огні після страшних тортур, — відповів той.

Вони пішли на голос, але поява Бернса і цього разу перетворила їхню воєнну атаку на поспішний відступ.

Знову позорище!

В усі подальші дні хлопчики часто підкрадались до межі, але завжди траплялося так, що Берне працював поблизу, а Гай ніби весь час перебував на чатах. Він намагався триматись на відстані, але скоро дав зрозуміти своїми вигуками, що знає всі задуми друзів: безперечно, він уже нишпорив на бівуаку в час їхньої відсутності. Кілька разів хлоп’ята помічали, як Гай з напруженою цікавістю стежив нишком за їхніми вправами по стрільбі з лука. Та як тільки його викривали, він одразу

тікав на безпечну відстань і звідти засипав їх образливою лайкою та різними: погрозами.

Якось друзі прийшли на бівуак не в звичайну годину. Продираючись крізь густий, чагарник, Ян раптом помітив під листям голу п’яту.

— Гей, хто там?

Він нагнувся й намацав ногу, власником якої виявився Гай Берне.

Гай підскочив і заверещав:

— Тату, тату, татуню-ю-ю!

І чкурнув щодуху, рятуючи життя, бо індійці гналися за ним, погрожуючи кривавою розплатою: Ян був чудовим бігуном, і купецькі ніжки Гая, навіть окрилені страхом, не змогли його врятувати. Гая зловили і потягли назад на бівуак, а він пручався і верещав, мов різаний:

— Пусти мене, Сем Рафтен, пусти!

Але тепер в його топі не було ні сміливості, ані зухвальства, чого не могли не відзначити індійські воїни.

— Ян, перш за все треба зв'язати полоненого.

Сем витяг мотузку.

— Пхе! — сказав Ян. — Нікуди не годиться! Принеси шкіряного дерева.

Смужки міцної кори виявилися під руками. Незважаючи на рев та одчайдушний опір, Гая було урочисто прив’язано до дерева, — до

зеленого дерева, як підкреслив Ян, бо воно краще могло протистояти вогню.

Після цього воїни посідали перед вогнищем, підібгавши по-індійському ноги. Старший запалив люльку миру, й обидва почали вирішувати долю нещасного полоненого.

— Брате! — сказав Ян, зробивши рукою величний жест. — Як приємно чути скиглення цього жалюгідного блідолицього!

А скиглення робилося вже справді нестерпним.

— Ух, як добре! — відповів Дятел.

— Відпустіть мене! Ось мій тато всипле вам, підлі ви боягузи! — верещав полонений, знову розпускаючи язик.

— Ух! Ми його скальпуємо, а потім можна буде й спалити! — заявив Маленький Бобер і страхітливо поворухнув усім тілом.

— Вах!.. Ще б пак!.. Адже це розбійник!.. — відповів Дятел.

Він плюнув на камінь і заходився гострити свій складаний ніж. Лезо скреготіло: "дз-дз-дз", і від цього неприємного різкого звуку у Гая пробігав мороз по спині.

— Брате Дятел! Дух нашого племені жадає крові оцієї жертви!

— Ти мусиш казати: "Великий Вождь Дятел, — прошепотів йому на вухо Сем. — Якщо не називатимеш мене Вождем, то і я не називатиму тебе Вождем".

Великий Дятел і Маленький Бобер зайшли в тіні, розмалювали один одному обличчя, привели в порядок головні убори й повернулися назад, щоб розпочати тортури.

Дятел знову взявся гострити ніж. В цьому не було ніякої потреби, але йому подобався звук "дз-дз-дз".

Маленький Бобер приніс цілу купу сушняку й поклав його перед полоненим. Але в Гая ноги були вільні, і він одним ударом розкидав усе паливо. Обидва вожді відскочили.

— Ух, нещасний! — вигукнув розлючений Дятел. — Зв’яжи йому ноги, о Брате Великий Вождь Маленький Бобер!

Кілька нових смужок шкіряного дерева, і ноги жертви були міцно прив’язані до стовбура. Тоді Вождь Дятел виступив з ножем наперед і сказав:

— О Великий Брате Вождь Маленький Бобер! Якщо ми його скальпуємо, вийде тільки один скальп, і тобі нічим буде похвалитись.

Це було дуже серйозне ускладнення, але Ян не розгубився. Він запропонував:

— О Великий Брате Вождь, Червоноголовий Дятел-що-сидить-на-пеньку-та-помахує-хвостом! Не скальпуй його! Здеремо шкуру з його порожньої макітри, і кожен візьме собі половину.

— Вах! Чудово, о Брате славний індійський Вождь, Великий Маленький Бобер-що-підто-чує-дерево!

Дятел витяг з попелу вуглинку і з страхітливою важністю провів на лляному волоссі полоненого "лінію справедливого поділу". Маленький Бобер заявив, що він має право на одне вухо та половину маківки,

головної частини скальпа. Дятел відзначив, що, на їх щастя, у полоненого є маленька пліш, яка практично рівноцінна другій маківці; отже

Молодший Вождь матиме сповна свою частку. Лінію розподілу стерли. Обидва Вожді взяли по вуглинці й заходилися викреслювати на голові Гая новий план, який вони виправляли безліч разів, аж поки дійшли остаточної згоди.

Жертва все ще не втрачала мужності й сипала погрозами та образливими словами, які вже починали набридати індійським вождям. Гай обіцявся пожалітися "таткові", "вчителю", усьому світові і, нарешті, самому містеру Рафтену. Останнє було найнебезпечніше, і Дятел Трохи занепокоєно звернувся до Маленького Бобра:

— Брате Вождь! Ти розумієш натяки буйного блідолицього? Про що він каже?

— Уф! Не знаю, — була відповідь. — Мабуть, він співає передсмертну пісню мовою свого племені.

Гай був не дуже з боязких. Він мужньо тримався, поки гадав, що хлопці просто "дуріють". Та коли він відчув, що страшна лінія, проведена вуглинкою, остаточно поділила його череп між двома дикими розмальованими чудищами, і коли після тривалого "дз-дз-дз" ножем по каменю невмолимий Дятел наблизився та схопив у ліву руку його лляну чуприну, у Гая все похололо всередині, й він гірко розплакався.

— Ой, не треба! Ой, татуню! Ой, мамуню! Відпустіть мене, я більше не буду!

Він не говорив, чого саме не буде робтит, але очевидно було, що він капітулює.

— Почекай, Великий Брате Вождь! — сказав Маленький Бобер. — Існує звичай, за яким звільняють і навіть приймають до свого племені полонених, що виявили особливу силу духу.

— Його сили духу вистачило б на шістьох, якщо тільки вона справді виявляється у верещанні.

— Давай поріжемо йому пута, нехай біжить до своїх

— Справедливіше було б залишити його тут на ніч, щоб до ранку він сам зміг якось втекти, — сказав старший Вождь.

Жертва помітила, що її справи кращають і, схлипуючи, одразу ж пообіцяла принести вождям скільки завгодно березової кори, а також зробити все, що вони накажуть, — тільки б її відпустили. Нещасний полонений обіцяв навіть украсти для своїх мучителів найкращі плоди з батьківського саду.

Малий Бобер витяг ніж і став перерізати пута.

Дятел взяв свій лук та стріли й вигукнув:

— Ух! Забавно було б пристрелити його на бігу!..

Нарешті остання смужка шкіряного дерева впала. Гая не треба було припрошувати. Він мовчки чкурнув до своєї межі. А опинившись по той бік огорожі і відчувши себе в безпеці, вибухнув цілою зливою погроз та лайки, про які не варто навіть згадувати.

Після таких страшних переживань інший хлопчик десятою дорогою обходив би ворожий табір, але Гай по школі знав Сема як виняткового добряка. Він почав думати, що даремно тоді перелякався. Спокушуваний різними мотивами, і перш за все непереборною цікавістю, Гай все ж таки частенько підкрадався до тіпі.

І от, нарешті, якогось дня, підійшовши до бівуаку, індійські вожді застукали там Гая, що сполохано кинувся тікати. Вони спіймали його і притягли назад. Гай був похмурий, але кричав менше, ніж першого разу, і, очевидно, не так їх боявся. Вожді вирішували, спалити його на вогні чи піддати страшним тортурам чи просто кинути в воду, — проте відгуку па це не було. Тоді вони вчинили допит полоненому. Той мовчав. Чого він прийшов на бівуак? Що він тут робив? Крав? Гай тільки сумно похнюпив голову.

— Давай зав’яжемо йому очі й пустимо по спині гаяскута, — запропонував Ян глухим голосом.

— Чудова думка! — зрадів Сем, хоч не більше за полоненого знав, що таке "гаяскут". Потім він додав: — Це буде милосердно. Принаймні, звільнимо його від страждань…

Невідоме вселяє страх. Душа полоненого знову сховалася в п’яти, куточки губ затремтіли. Він уже готовий був розплакатись, коли Ян раптом запитав:

— Чому ж ти не хочеш сказати, що ти тут робив?

Гай заревів:

— Я теж хочу гратися в індійців!

Хлопчиків це розсмішило. Вони ще не встигли розмалювати собі обличчя, і їх вираз був досить ясним для стороннього ока.

Маленький Бобер звівся па ноги й вигукнув перед Радою:

— Великі Вожді Сенгерського народу! Коли ми катували цього полоненого й збиралися спалити його живцем на вогні, він справив на

нас неабияке враження. Ще жоден з наших полонених не виявляв такого доблесного геройства. Я пропоную прийняти його в наше Плем’я!

Тоді підвівся Дятел і сказав:

— О другий за мудрістю Вождь нашого Племені! Слова твої справедливі, але ж ти знаєш, що ніякий воїн не може приєднатися до нас, не показавши нам усім, на що він здатний. Йому треба хоча б побороти якого-небудь воїна з нашого племені. Полонений! Можеш ти це зробити?

— Ні…

— А можеш ти випередити кого-небудь, або влучніше стрельнути, або… або… зробити нам подарунок? Ну що ти взагалі вмієш робити?

— Я вмію красти кавуни… Я бачу краще за всіх у школі… Я можу підкрадатись, як ніхто. Я безліч разів підглядав за вами з кущів. Я бачив, як ви будували греблю. Я плавав у вашому ставку раніше за вас самих. Я палив люльку у вашій тіпі, коли вас там не було. Я чув, коли ви домовлялись, щоб красти у нас березову кору…

— В усьому цьому я не бачу великого геройства. Є в тебе подарунки для старшого Вождя Племені?

— Я роздобуду вам скільки завгодно березової кори. Тієї, що ви зрізали, уже немає. Ми з татом спалили її. Але я принесу вам ще більше і… може, вкраду для вас курча…

— У нього, видно, чесні наміри. Приймемо його на слово, — запропонував Ян.

— Згода! — відповів старший Вождь. — Хай увійде в нашу сім’ю. Тільки я не відмовляюсь від свого права на ліву половину скальпа аж до

віхтика жовтого моху на потилиці в тому місці, де комірець стер йому бруд із шиї. В будь-який момент я можу зажадати свою частку скальпу і приналежне до неї вухо.

Гаю хотілось думати, що це жарт, але Сем, надавши своєму обличчю якогось загадкового виразу, жадібно вп’явся палаючими очима в "жовтий віхтик", і в бідолахи знову стислося серце.

— Послухай, Ян, чи пак Великий Маленький Бобер, тобі, звичайно, відомо, що вимагається для прийняття новака в індійське плем’я?

— У кожного племені свої вимоїн. Але найбільш поважається "сонячний танець" і "випробування вогнем", хоч те й друге — виключно важка річ.

— А яке випробування пройшов ти? — поцікавився Великий Дятел.

— Обидва, — відповів Ян і посміхнувся, пригадуючи свої обпечені па сонці руки та плечі.

— Невже? — з деяким сумнівом у голосі промовив старшин Вождь.

— Ви не вірите, сер? Я так мужньо витримав ці випробування, що всі до одного визнали мене кращим представником нашого Племені,— сказав Маленький Бобер, не згадавши однак про те, що він був і єдиним представником того племені.— Мені одностайно присвоїли ім’я Кривавий Схід Сонця.

— Я теж хочу бути Кривавим Сходом, — пропищав Гай тоненьким голоском.

— Ти? Ну до чого ти здатний, Жовтий Віхтик?

— То яке випробування ти обираєш, Віхтику?

Гай побажав "загоріти до пояса". Руки й ноги у нього вже добре засмагли й густо були всіяні ластовинням, а ситцьова сорочина так погано захищала його тільце від сонячного проміння, що воно зробилося темножовтим

і місцями на ньому теж висипало ластовиння. Цілісінький день Гай витанцьовував навколо тіпі в самих штанцях, та оскільки він уже звик до сонця, то ніскілечки не загорів.

Коли почало вечоріти, вожді зібрались на Раду.

Старший Вождь оглянув з усіх боків молодого воїна, сумовито похитав головою і промовив з натиском:

— Надто зелений, щоб загоріти, віднині ти — Молода Гілка.

Марні були всі протести. Він мусив залишатися Гілкою, аж поки не заслужить почеснішого імені. Хлопчаки посідали колом, викурили люльку миру, й після цього Гілку було урочисто проголошено Третім Воєнним Вождем Сенгерського Племені. Звання "Воєнний" було додано на особисте прохання Гая.

Гілка був найбезневиннішим членом індійського загону, але йому страшенно подобалось розігрувати з себе кровожерного дикуна. Він дуже любив татуюватись і за допомогою фарб перетворював свою круглу усміхнену мордочку на обличчя розлюченого дикуна. Він дуже пишався своєю татуїровкою, та що поробиш! — найбільші гіркоти здебільшого трапляються серед найбільших радощів, як найглибшим озером може бути старий кратер на верхівці височенної гори. Очі в Гілки були ие зловісні та чорні, як у "підступних червоношкірих", а ясноблакитні. Він міг прикрити пасмами кінського волосся скуйовджену куделю на своїй голові, міг зафарбувати всіяну ластовинням шкіру, але

не існувало ніяких засобів, щоб замінити білі вії та світлі, трохи банькуваті, голубі оченята. Проте Гілка ні з ким не ділився своїм горем, бо знав, що коли інші хоч запідозрять про це його почуття, то одразу ж назвуть його "Ляльком" або "Пташкою", або дадуть якесь інше, ще ганебніше і зовсім неіндійське ім’я.

XIV

СВАРКА

— Чуєш, Ян, сьогодні вранці я бачив тут вільшанку.

— Це щось нове, — недовірливо промовив Ян.

— Чому ж? Найкрасивіша пташка в наших краях!

— Справді? А колібрі?

— Ні-і-і! Колібрі зовсім не красиві, тільки маленькі.

— Тепер бачу, який ти знавець, — сказав Ян, — бо ці крилаті перлини є одночасно найменшими і найбагатше забарвленими представниками серед усіх пернатих.

Цю фразу Ян десь вичитав і дослівно зберіг у пам’яті.

— Тю! — вигукнув Сем. — Говорить, як з книжки. А я бачив сотні колібрі в нашому саду й кажу тобі, що вони в мільйон разів гірші за ту пташку. Вона червона, мов кров, сяє, неначе вогонь, а крильця у неї чорні. Стара знахарка розповідала, що індійці називають її "птахом війни", і якщо вона перетне їм шлях, то напевне буде війна. А втім, це не дивно, бо вони завжди воюють…

— Ага, тепер знаю! — перебив Я". — Це кардинал. Де ти його бачив?

— Він вилетів з дерев і сів на найвищу жердину нашої тіпі.

— Будемо, Сем, сподіватись, що тут війна не вибухне. А кардинала не завадило б уполювати на чучело.

— Та я хотів потішити тебе, сипку, хоч мені це й заборонено. З рушниці його можна було б дістати, а стрілою я тільки зігнав його з місця... І птаха немає, і стріла пропала... А то ж була моя краща стріла — знаєш, "вірна смерть".

— Віддаси мені стрілу, якщо я знайду її? — поцікавився раптом Гай.

— З якої це речі! І що мені буде з того за користь?

— А подаруєш смолу для жування?

— Ні.

— То хоч позичиш?

— Гаразд.

— Ось твоя стріла, — сказав Гай, витягаючи її з-за колод, між якими вона застряла. — Я бачив, як вона туди впала, але вирішив "принишкнути й чекати розвитку подій", як говорить Ян, — і Гай хихикнув.

На світанку індійці в бойовій татуїровці вирушили на розвідку. Як і годиться, вони прихопили з собою луки та стріли і просувалися вперед насторожено, уважно вивчаючи на землі кожен слід та прислухаючись, чи не притаївся десь поблизу ворог.

Ноги в мокасинах підминали траву без найменшого шуму, гострі погляди впивалися в кожний листочок, який дрібно тремтів, коли мускулясті тіла линули поміж велетенських стовбурів первобутного лісу, — принаймні так було записано в книжечці Яна. І хоч воїни ступали майже нечутно, проте все ж таки сполохали молодого яструба, що спурхнув з верхівки смереки, або "вогняного дерева". Так друзі називали цю рослину, відколи дізнались про її чудові властивості.

Три стріли негайно полетіли в птаха, не завдавши йому ніякої шкоди.

Ян кинув погляд на дерево і скрикнув:

— Гніздо!

— А я гадаю, то просто відьмина мітла, — сказав Гай.

— Що ти! — заперечив Ян. — Хіба не звідти вилетів яструб?

Ян добре лазив по деревах, найкраще серед усіх трьох. Він скинув головний убір, куртку та штани, поклав на землю зброю і подерся на смереку, не звертаючи уваги на живицю, що пузирилась і виступала прозорими краплями з щілин кори.

Не встиг Ян зникнути серед нижніх гілок, як у Гая визрів підступний задум.

— Давай підстроїмо йому штуку, а самі втечемо.

Почуття міри зрадило Сема, і він погодився. Змовники напхали куртку й штани Яна листям та хмизом, настромили на палицю головний убір, прохромили груди опудала однією із Я нових стріл, поклали його па землю, а самі чкурнули в кущі.

Тим часом Ян досяг верхівки дерева й переконався, що "гніздо" було не гніздом, а звичайнісіньким наростом, які так часто зустрічаються на смереках і відомі під назвою "відьминої мітли". Він почав гукати своїх товаришів, але не діждався відповіді і спустився вниз. У першу хвилину незграбне опудало навіть потішило Яна, та раптом він побачив, що куртка його порвана, а стріла поламана. Він знов і знов кликав хлопців, та все було дарма: ті як у воду впали. Ян пішов туди, де вони всі мали намір зібратись, але якщо Сем з Гаєм і були там, то, певне, заховалися. Зрозумівши, що друзі ганебно його покинули, Ян повернувся на бівуак в дуже поганому настрої. Хлопців не було і тут. Ян посидів трохи біля вогню, потім, щоб не гаяти марно часу, скинув куртку й пішов працювати на греблю.

Ян так захопився роботою, що не помітив повернення втікачів, поки не почув за спиною голос:

— А це що таке?

Ян оглянувся и побачив, як Сем перегортав його записну книжечку, а потім почав голосно читати:

— Боривітер чубатий — безстрашний вояк

— Ти...

Ян підскочив і вихопив у нього книжечку З рук.

— Клянусь, що там рима: вояк — співак, — сказав Сем.

Обличчя Яна спалахнуло від гніву та сорому. В нього була поетична струнка, але він з хворобливим самолюбством ховав від стороннього ока свої творіння. Бій боривітра з яструбом під час їхньої довгої вечірньої прогулянки справив на Яна глибоке враження. Не вперше хлопчик захоплювався наскоками цієї безстрашної маленької пташки на яструбів

та круків і цього разу вирішив оспівати її героїзм у віршах. Тим більше він не міг допустити, щоб хтось так грубо насміхався з нього найпотаємнішнх і щирих почуттів. Гай підспівував Сему. Він хихикнув кілька разів, а потім промовив байдужим голосом, неначе повідомляв зовсім дріб’язкову новину:

— Кажуть, сьогодні в лісі убили безстрашного чубатого індійця.

Після того, що сталося вранці, Яну було не до жартів. Він не безпідставно приписував усю затію Гаю і тепер, обернувшись до нього, сердито сказав:

— Замовчи, гаденя!

— Яз тобою не розмовляю.

Гай хихикнув ще раз і пішов за Семом у тілі. Звідти долинали їх притишені голоси. Ян повернувся на греблю і почав замащувати глеєм тріщини та дірочки. В тіпі голосно зареготали. Незабаром звідти вийшов Гай, став у театральну позу й почав декламувати, звертаючись до дерева над головою Яна:

Боривітер чубатий — безстрашний вояк

Ти до того у нас — знаменитий співак.

Ян набрав повну пригорщу рідкої грязюки і жбурнув у Гая, забризкавши хлопця з голови до ніг. Гай з реготом сховався у тігіі.

— Тобі аплодують! — почувся голос Сема. — Вийди з укліном на оплески. Ти їх чесно заслужив. Коли викликатимуть автора, дай знати мені.

І вони зареготали ще голосніше.

Ян втратив над собою всякий контроль. Він схопив дрючок і кинувся в тіпі, але Сем підняв покриття з протилежного боку і вислизнув надвір. Гай спробував зробити те ж саме, проте Яну вдалося схопити його.

— Я ж нічого не зробив! — пручаючись, запищав Гай.

У відповідь посипались гучні удари палицею.

— Пусти мене, дурило! Що я тобі зробив? Відпусти мене! Сем! Се-е-м! Се-е-е-ем!

Але палиця усе ходила по його спині.

— Fіе заважай мені! — відповів Сем знадвору. — Я пишу вірші. Це дуже серйозна робота. А м’якосердий Ян тільки трохи провчить тебе.

Гай верещав, обливаючись сльозами.

— Матимеш більше, якщо не перестанеш голосити, — сказав Ян і вискочив до Сема, який знову заволодів його записною книжкою і тепер щось дряпав у ній.

Побачивши Яна, Сем звівся на ноги, відкашлявся й почав:

Боривітер чубатий...

Але він не закінчив. Ян з розмаху вдарив його в зуби. Сем відлетів на кілька кроків. Ян схопив велику каменюку.

— Не кидай! — серйозно попередив Сем.

Ян у нестямі пожбурив каменюку в Сема. Той ухилився, але потім, у пориві самозахисту, кинувся на Яна. Вони зчепились врукопашну. Гай, щоб помститися Яну, підскочив на допомогу Сему і заробив ще кілька незначних ударів.

Сем був огряднішим і сильнішим за свого супротивника, проте Ян також добре зміцнів за час перебування в Сенгері. Худий, але жилавий, він ще в школі навчився кільком найпростішим прийомам боротьби. І хоч його знання в цій галузі були замалими, однак вони йому дуже допомогли. До того ж сили Яна подвоїла злість, — і ледве він зчепився із кривдником, як одразу почав його перемагати. Сем тільки блиснув п’ятами в повітрі й бухнув головою в пилюку. Один націлений удар в ніс — і Гай з ревом утік з поля бою. Побачивши, що Сем підвівся, Ян знову стрибнув на нього, мов дикий звір. Кілька секунд — і рослий хлопчик сторчма полетів з берега в став.

— Дивись, як би тебе не потурили звідси! — відпльовуючись, закричав розлютованим Сем. — Я скажу татові, що ти заважаєш мені працювати!

Очі в нього були повні води, а в Гая повні сліз. Обидва вони не звернули уваги ще на одного свідка цієї сцени, але Ян його бачив: не більше як кроків за двадцять від хлоп’ят стояв Вільям Рафтен і мовчки дивився на них. Обличчя фермера відбивало не гнів, а глибокий сум та розчарування. І не тому, що діти побилися, ні! Він добре знав хлопчачі характери і не надавав сварці ніякого значення. Але син, ного син, старший і сильніший за своїх товаришів, був переможений у відкритій боротьбі худеньким і майже хворим суперником!

Гіркішої пілюлі Рафтену ще не доводилось ковтати. Він мовчки повернувся і пішов геть, а про те, що бачив, не згадував ніколи.

XV

МІННІ ВСТАНОВЛЮЄ МИР

Весь вечір хлоп’ята уникали один одного. Ян майже нічого не їв і на розпитування по-материнському стурбованої місіс Рафтен відповідав, що трохи нездужає. Після вечері всі ще сиділи за столом. Наймичи мовчали, їх хилило на сой. Ян і Сем надулись, мов сичі. Ян переживав ранкові події і був певен, що Сем дасть явно упереджене пояснення, а Гай потвердить його слова. До того ж Рафтен і сам був свідком його рукоприкладства.

Кінець веселим дням у Сенгсрі! Ян почував себе злочинцем, якого вже давно засуджено, і тепер справа лиш за виконанням вироку.

З усіх присутніх у хаті пожвавленою була тільки Мінні. Хоч дівчинці недавно сповнилось усього три роки, вона була великою цокотухою. Як і всі діти, Мінні дуже полюбляла секрети. Кивнувши кому-небудь голівкою, вона прикладала рожевий пальчик до яскраворожевого ротика і, коли до неї нахилялись, шепотіла на вухо:

— Не говори нікому!

В цьому й полягали всі її "секлєти".

Мінні гралась на колінах у братіка. Сем пригорнув маленьку до щоки, і вони почали про щось перешіптуватись. Потім Мінні сповзла додолу й потупцяла до Яна. Ян поцілував її з особливою ніжністю, бо йому здавалося, що тепер тільки вона його любить. Мінні нагнула Янову голову, обняла рученятами за шию і прошепотіла:

— Не говори нікому!

Після цього вона пошкандибала від нього, таємниче тримаючи пальчик біля рота.

Що це значило? Послав її Сем до нього чи вона просто гралась, як завжди? Та як би там не було, але Ян відчував, що Мінні внесла струмінь теплого почуття в його ображене серце. Він підкликав дівчинку до себе і так само таємниче прошепотів:

— Ні, Мінні, я нікому не скажу.

Тепер Ян зрозумів, що поводження його було безрозсудним. Він вважав Сема хорошим товаришем, він любив його і радий уже був помиритись. Та ні! Адже Сем погрожував прогнати його! Хіба можна після цього першому просити пробачення? Краще почекати, подивитись, що буде далі.

За вечір Ян кілька разів стикався з містером Рафтеном, але той нічого йому не сказав. Вночі хлопець майже не спав і підхопився вдосвіта. Йому хотілося віч-на-віч поговорити з хазяїном, щоб покінчити з усім одним махом. Та Рафтен виявився неприступним.

За сніданком Сем поводився невимушено, як завжди, і навіть до Яна не виказував будь-якої ворожості. Губа в нього розпухла, і він пояснював це тим, що "трохи поборюкався з хлопцями".

Після сніданку Рафтен сказав:

— Ти, Ян, поїдеш зі мною до школи.

"Ось воно!" майнуло в голові хлопця, бо школа була по дорозі на станцію.

Однак чому Рафтен не сказав прямо: "На станцію"? Не така він людина, щоб пом'якшувати вирази. І про речі теж не було згадано... та в біді для них не знайшлося б і місця.

Рафтен мовчки правив. У цьому не було нічого особливого. Нарешті він спитав:

— Ян, на кого тебе хоче вивчити батько?

— На художника, — відповів Ян, дивуючись, яке це має відношення до того, що його виганяють.

— А художнику треба бути дуже грамотним?

— Чим грамотніший, тим краще.

— Ну звісно, звісно. Я завжди кажу Сему, що грамота — велика штука. А багато художники заробляють?

— Деякі багато. Знаменитості іноді наживають мільйони.

— Мільйони? Ото диво! А ти не прибріхуєш часом?

— Ні. Тернер став мільйонером, Тіціан жив у палаці, Рафаель теж.

— Гм! Я їх не знаю, але, може, це й правда, може, воно й так. Грамота, вона чудеса творить. Я завжди кажу Сему.

Вони підкотили до шкільного будинку. Незважаючи на канікули, двері в приміщення були відчинені й на східцях стояли два сивобородих чоловіки, які вклонились Рафтену. То були шкільні опікуни — Чарльз Боїїль та Мур. Старий Мур, бідний, мов церковна миша, але доброї душі людина, відігравав у раді шкільних опікунів роль своєрідного мастила, що зменшувало тертя між Рафтеном та Бойлем. Найбільшою пошаною користувався Бойль. Але Рафтена завжди обирали в опікуни, бо знали, що він дбатиме про гроші, школу й самих учнів.

Сьогодні опікуни зібрались на особливу нараду— поговорити про нове приміщення школи. Рафтен витяг цілу купу паперів, серед яких були й листи з департаменту освіти. Місцева шкільна округа мала зібрати половину суми, необхідної для будівництва; другу половину давав департамент на певних умовах. Однією з основних умов було те, щоб у шкільному приміщенні на кожного учня припадала встановлена кількість кубічних футів повітря. Це, розуміється, було дуже важливо, але як опікуни могли додержати цієї норми і не дуже перескочити за неї? Запросити департамент — незручно. Спитати вчителя — немає змоги, бо він поїхав у відпустку. Та вчителеві не дуже й довіришся: ще обдурить і зажадає більше повітря, ніж насправді потрібно. Рафтен блискуче розв’язав це важке математичне завдання, розшукавши доброго помічника в особі худорлявого хлопчика з блискучими очима.

— Ян, — сказав Рафтен, передаючи хлопцеві двофутову лінійку, — ти можеш визначити, скільки футів повітря припадає в цій кімнаті на кожного учня, коли всі місця зайняті?

— Кубічних футів?

— Зараз глянемо.

Водячи по планах вузлуватими пальцями і з надмірними потугами розбираючись в замацаних документах, Рафтен і Мур дійшли, нарешті, висновку:

— Еге, кубічних футів.

Ян швидко виміряв довжину, ширину та висоту кімнати. Сивобороді діди шанобливо і з щирим захватом спостерігали, як впевнено він це робив. Ян полічив усі місця, а потім спитав:

— Вчителя брати до уваги?

Троє старих людей порадились поміж собою і вирішили:

— Авжеж! Він забирає більше повітря, ніж будь-який з учнів. Ха-ха-ха!

Ян прикинув на папері, підрахував і повідомив:

— Близько двадцяти футів.

— Бачите! — урочисто промовив Рафтен. — Вийшло те ж саме, що і в урядового чиновника. Казав я вам, що він упорається! Тепер поглянемо на план нової школи.

Вони знов почали обмацувати та гортати папери.

— Ян, а що вийде, коли учнів удвоє більше, один вчитель і розміри кімнати отакі? — тицьнув Рафтен пальцем у план.

Ям замислився на хвилину й відповів:

— Двадцять п’ять футів на кожного.

— Ну що, тепер бачите? — проревів Рафтен. — Не казав я вам, що цей архітектор шахрай? Та нас не обійдеш! Цей план нікуди не годиться! Ви тільки погляньте на нього! Всі вони злодюги та обманщики!

Ян зазирнув у план, яким Рафтен розмахував у повітрі.

— Дозвольте, — сказав він з авторитетом, якого раніше ніхто не дозволяв собі по відношенню до Рафтена. — Треба ще відкинути прихожу та роздягальню.

Ян обчислив об’єм цих кімнат і переконався, що креслення правильні — кількість повітря співпадала з урядовою нормою.

Тепер в очах Бойля спалахнули іскорки злобливого торжества. Рафтен, здавалося, був розчарований, що йому не вдалося викрити ніякого шахрайства.

— Все одно всі вони крутії, і за ними треба дивитись та дивитись, — пробурмотів він, аби хоч якось виправдатись.

— Тепер таке, Ян. У минулому році оціночний грошовий збір становив у нас двісті шістдесят п’ять тисяч доларів, і ми додали до нього шкільний податок — двісті шістдесят п’ять доларів, по одній тисячній на кожен долар. В цьому році новий оціночний грошовий збір— двісті дев’яносто одна тисяча чотириста доларів. Яка сума нам лишиться від шкільного податку, якщо норми по його стягненню залишаться ті самі?

— Двісті дев’яносто один долар і сорок центів, — не вагаючись ні хвилини, відповів Ян, і троє старих людей відкинулись на стільцях, пороззявлявши від подиву роти.

Це була остаточна перемога. Навіть старий Бойль сяяв від задоволення, а Рафтен розчервонівся, бо вважав, що в цьому і його немала заслуга.

Чимось зворушливим віяло від простодушності цих хитруватих дідуганів, від їхнього майже побожного ставлення до "глибокої вченості" підлітка. В них не було ані найменшого сумніву щодо непогрішимості Яна як математика.

Рафтен якось особливо, майже підлесливо посміхнувся до нього. Після цього Ян лише один раз бачив у Рафтена такий вираз обличчя,

коли фермер потискував руку відомому боксерові, що завоював приз на великих змаганнях. І Ян не міг сказати, чи сподобався йому цей вираз.

По дорозі додому Рафтен з незвичайною для нього відвертістю ділився своїми планами щодо рідного сина. (Ян зрозумів: гроза промчала мимо). Рафтен розбалакайся на свою улюблену тему про "грамоту". Яну й на думку тоді не спадало, що перегодом це слово буде єдиною втіхою для Рафтепа. Бачачи, як його великий сип пускається берега, він щоразу повторював:

— Бач, іцо з нього вийшло. А я ж його вчив грамоти!

Тільки через багато років, коли він уже був дорослим, Ян, пригадуючи з Рафтеном давно минулі дні, довідався, що поступово завойовував повагу грубуватого фермера і що особливо підніс його в очах Рафтена отой удар, яким він звалив Сема у воду…

Отже з Рафтеном, на думку Яна, було все гаразд, але як помиритися з Семом? Хлопчики не розмовляли один до одного. Яну хотілось покінчити з цим, та він не знав, як це зробити. Сем також перестав дутись і тільки чекав підходящого моменту для примирення.

…Нагодувавши свиней, Сем тільки встиг поставити на землю порожні відра, як раптом до нього причимчикувала Мінні.

— Сем! Сем! Катай Мінні! — сказала вона і, помітивши Яна, додала: — Ян, злоби стільцік, дай Сему люцьку.

Що ж, "принцесу" треба було слухатись. Сем і Ян покірливо сплели руки й зробили для

маленької "королеви" справжній престол. Вона обхопила рученятами їхні шиї і зблизила голови хлопчиків майже впритул. Обидва вони дуже любили рожевощоку крихітку і тепер зверталися тільки до неї. Але в

дотикові є щось таке, що сприяє взаємному розумінню. Ситуація робилася явно безглуздою, коли Сем раптом розсміявся і сказав:

— Ян, давай знову дружити?

— Да-да-вай, — запинаючись промовив Ян, ледве стримуючи непрошені сльози. — Мені дуже шкода, що так вийшло. Я більше ніколи не буду.

— Ет, пусте, — сказав Сем, — у всьому винуватий отой малий поганець. Ну, та годі про це. Хто старе пом’яне, хай лиха не мине. Цікаво тільки ось що: як ти зміг мене перекинути? Адже я старший і сильніший за тебе. Я можу більше підняти й довше працювати, а ти пожбурив мене, мов мішок із стружками. Хотілося б знати, як ти це зробив?

Частина третя

У лісі

I

ЗОВСІМ У ЛІСІ

— Здається, ви марнуєте дуже багато часу, бігаючи туди та сюди. Чому б вам зовсім не переселитися на бівуак? — запитав якось Рафтен тим байдужим голосом, який завжди насторожував його співрозмовників, бо вони ніяк не могли зрозуміти, чи він говорить серйозно, чи просто кепкує.

— Еге, то було б діло! Але ж не з власної волі ми це робимо, — відповів йому син.

— Ми кращого і не бажали б, як залишатися там на ніч, — додав з свого боку Ян.

— То в чому ж річ? Коли б я був хлопцем і грався в індійців, я напевне оселився б у лісі,

— Чудо-о-о-о-ово! — протягом сказав Сем (його захоплення виявлялося в тому, що він більше, ніж звичайно, розтягував слова). — Це нам підхо-о-о-одить! І ми це зро-о-о-о-бимо!

— Гаразд, хлоп’ята, — погодився Рафтен. — Тільки щоб свині та корови були мені щодня доглянуті!

— І це ти називаєш переселенням на бівуак, коли нам все одно треба приходити додому на роботу?

— Ні, ні, Вільям, — втрутилася місіс Рафтен, — так не годиться. Треба дати їм справжні канікули. А ні — то не давай зовсім. Я певна, що хтось із робітників міг би замінити їх на місяць.

— На місяць? Хіба я встановлював строк?

— А чом би й ні?

— Тому що скоро жнива; ніколи вгору буде глянути.

У Рафтена був вигляд людини, яку зненацька загнали на слизьке. Він бачив, що всі настроїлися проти нього,

— Я попрацюю за Яна пару тижнів, якщо вій подарує мені свій малюнок обійстя, — відгукнувся Майкл з протилежного боку стола. — За винятком неділь, — додав він, раптом схаменувшись, бо в неділі в нього були важливіші справи.

— Ну, а я вже заміню його в неділі,— сказав Сі Лі.

— Ви всі проти мене, — пробурчав Вільям з жартівливим замішанням. — Ну, так тому її бути: нехай побавляться. Гайда.

— Гіп-гоп! — закричав СеМ;

— Ура! — приєднався до нього Ян, виявляючи ще більше захоплення, але менше нестриманості.

— Заждіть, я не кінчив...

— Тату, а свою рушницю нам даси? В лісі не можна жити без рушниці!

— Заждіть, кажу! Дайте хоч слово скінчити... Ви можете піти з дому на два тижні, але йдіть по-справжньому. Сірників і рушниці вам не треба. Я не хочу, щоб діти бавились рушницею, а потім говорили, мов клоун: "я ж не знав, що вона заряджена", і стріляли в кожну пташину, в білок та один в одного. Візьміть свої луки, стріли. Тоді хоч знатиму, що нікому шкоди не наробите. Хліба та інших продуктів матимете вдосталь, але куховарити повинні самі. Якщо ж підпалите мені ліс — нашивайте тоді шкураття: прийду з різкою і посічу на капусту.

Весь ранок пішов на приготування, якими керувала місіс Рафтен.

— Хто ж у вас буде за кухаря? — спитала вона.

— Сем!.. Ян!.. — в один голос вигукнули хлопці.

— Гм! Не годиться звалювати один на одного. Треба встановити чергування по днях. Нехай почне Сем.

Вона показала їм, як готувати вранці каву, як варити картоплю та смажити шинку. Хлопчики повинні були взяти з собою достатню кількість хліба, масла, а також яєць.

— По молоко приходили б краще додому щодня або хоч через день, — напучувала мати.

— А чи не доїти нам корів просто на пасовиську? — бовкнув Сем. — Це більше схоже на індійців.

— Якщо спіймаю вас біля корів — шкуру спущу, — пробурчав Рафтен.

— А яблука та вишні можна красти? — запитав Сем і пояснив: — Ми вживаємо тільки крадені.

— Фруктів можете брати скільки завгодно.

— А картоплю?

— Беріть.

— А яйця?

— Яйця теж, тільки не більше ніж з’їсте.

— А пряники з комори? Справжні індійці так роблять.

— Ні, досить! Треба й честь знати! Ось як ви дотягнете свої пожитки на бівуак? Вантаж, здається, добрячий. Тут ваші постелі, каструлі, сковороди, харчі.

— Ми підкинемо його на бричці до болота, а звідти понесемо по міченій стежці на власних спинах, — сказав Сем і показав у вікно на Майкла та Сі, які саме тягали на подвір’ї мішки із збіжжям.

— Дорога пролягає вздовж струмка. Давайте, зробимо пліт, — запропонував Ян, — і на плоту переправимо все до загати. Оце буде по-індійському!

— Аз чого ви зробите пліт? — запитав Рафтен.

— З кедрових обаполів, збитих цвяхами, — пояснив батькові Сем.

— Ні, на цвяхи я не згоден, — заперечив Ян. — Це не по-індійському.

— І я не дам на це своїх обаполів, — додав Рафтен. — Я так гадаю, що легше й найбільш по-індійському буде перенести все на собі, не ризикуючи до того ж замочити постелі.

Таким чином, думка про пліт відпала. Хлоп’ята на бричці відвезли манаття на берег струмка. Сам Рафтен теж пішов з ними. Він був іще юний душею і щиро співчував хлопчачій вигадці. В його зауваженнях прозирала невдавана цікавість, хоч він і намагався цього не показувати.

— Дайте й мені що-небудь нести, — сказав фермер здивованим хлоп’ятам, коли бричка підкотила до берега.

І він звалив на свої могутні плечі добру половину всього вантажу.

Мічена стежка тяглася не більше, як на двісті кроків, і за дві ходки всі речі були перенесені та акуратно складені перед входом у тіпі.

Сему дуже сподобалось несподіване завзяття батька.

— Ти такий же, як і ми? тату! Правда ж. ти б не відмовився пристати до нас у компанію?

— Я пригадую перші дні життя тут, — відповів Рафтен з тужливою ноткою в голосі.— Скільки разів ми ночували з Калебом Кларком біля цієї самої річки, коли на місці полів стояв ще густий ліс… А ви умієте зробити ліжко?

— Ні,— відповів Сем, хитро підморгнувши Яну. — Покажи нам.

— Гаразд, покажу. Де сокира?

— У нас не водиться сокир, — відповів Ян. — Ось великий томагавк, а це маленький,

Рафтен посміхнувся, взяв "великий томагавк" і, показавши пальцем на низеньку смереку, сказав:

— Ось вам прекрасне дерево на ліжко.

— Воно й горить добре, — додав Ян, милуючись, як Рафтен двома спритними ударами зрубав деревце під корінь і швидко обчухрав плоскі зелені гілки. Потім Рафтен вибрав стрункий молодий ясенок і, поваливши його, розрубав на чотири частини: дві по сім футів, і дві — по п’ять. Під кінець він вистругав з пагонів білого дуба чотири гострих кілки по два фути завдовжки.

— Ну, хлоп’ята, де ви поставите ліжко? — запитав Рафтен і, над чимось замисливши, додав: — Може, ви не хочете, щоб я допомагав? Надумали все зробити самі?

— Ух, як у гарної скво! Поганяй далі! — відповів син і спадкоємець, спокійно умостившись на колоді в позі "індійського гордовитого схвалення".

Батько запитально подивився на Яна, але тон відповів:

— Ми вам дуже вдячні за допомогу. Бачите, ми ще не вирішили, де його ставити. Здається, я десь читав, що краще місце в тіпі — проти дверей і трошечки вбік. Мабуть, там і поставимо.

Рафтен збив з чотирьох колод раму для діжка й поклав її на чотири кілки, вкопаних у долівку. Ян приніс кілька оберемків гілок, які Рафтен почав настилати в ряд, починаючи з узголів’я і ретельно загинаючи кінці під спід. На це пішли всі обрубані гілки смереки, зате після закінчення роботи рама вкрилася щільним шаром м’якої зеленої глиці у фут завтовшки.

— Оце вам індійська перина, пухка та тепла, — пояснив Рафтен. — На землі спати небезпечно, а тут добре. Тепер стеліться.

Коли Сем і Ян покінчили з цією справою, Рафтен сказав:

— Там десь мати поклала маленький брезент. Натягніть його на жердинах, як положок над ліжком.

Ян стояв мовчки з невдоволеним виразом на обличчі.

— Тату, подивись на Яна! Він завжди дметься, коли порушуються правила.

— А що ми порушили? — поцікавився Рафтен.

— Наскільки мені відомо, в індійців не буває положків, — сказав Маленький Бобер.

— Ян, ти коли-небудь чув про "підкладку тіпі" або "покришку від роси"?

— Чув, — відповів Ян, здивований, що фермер знає такі речі.

— А ти бачив її?

— Ні… в усякому разі… ні.

— А я бачив. Оце вона і є. Точнісінько така була й над ліжком у старого Калеба.

— Вірно! Тепер пригадую! Я читав, що індійці малюють на ній свої подвиги. От чудасія! — вигукнув Ян, коли Рафтен поставив усередині тіпі дві довгих жердини, що підтримували покришку від роси, мов балдахін.

— А я й не знав, тату, що ти колись полював разом з Калебом. Я гадав, що ви завжди були ворогами.

— Гм! — буркнув Рафтен. — Ми були добрими приятелями. Ні разу не сварились, поки не помінялися кіньми.

— Шкода, що ви не приятелюєте зараз. Калеб чудово знає ліс.

— А навіщо він хотів зробити тебе сиротою?

— Ти певен, що то був він?

— Коли не він, то хто ж?.. Ян, принеси соснового гілля!

Ян вийшов по гілля, що було звалене в купу недалеко від тіпі. Раптом він помітив між деревами якогось високого чоловіка. Придивившись уважніше, Ян пізнав Калеба. Старий мисливець приклав палець до рота й похитав головою. Ян кивнув йому на знак того, що все розуміє, набрав гілля, повернувся на бівуак і почув, як Сем говорив:

— …Старий Бойль каже, що ти обдер його до останньої нитки"

— А чом би й ні, коли він сам намагався мене обдерти? Раніше я завжди допомагав йому. А він що зробив, коли ми помінялися кіньми? Це все одно, що він запросив би мене грати в карти, а потім зарепетував — навіщо я виграв! Сусіди сусідами, та коли йдеться про обмін кіньми — тут сусідство ні при чому. Тут все дозволяється, і навіть друзі, міняючись кіньми, не можуть не схитрувати. Це свого роду картярська гра… Я б і далі допомагав йому, бо він чолов’яга добрий, але він надумав стріляти в мене, коли я вночі повертався з виручкою додому. Ну, через це… Не завадив би вам тут собака, — сказав раптом фермер, круто міняючи тему розмови. — Бродяг треба завжди остерігатись, а кращий захист від них — собака. Та, мабуть, старий Кеп не захоче лишатися тут. А втім, до хати недалеко, бродяги не наважаться вас чіпати… Ну що ж, час уже білочолому прощатись. Я обіцяв матері доглянути, щоб постіль ваша була в порядку. Якщо спати на сухому, в теплі та ще добре їсти, не причепиться ніяка хвороба.

Рафтен пішов, але на кінці галявинки зупинився. Цікавість до хлопчачої витівки зникла з його обличчя, голос утратив теплоту, і вже своїм звичайним владним тоном він крикнув:

— Чуєте, хлоп’ята? Дозволяю вам убивати бабаків — вони псують поля. Можете стріляти яструбів, ворон, сойок — вони знищують інших пташок. Полюйте на кроликів та єнотів — це хороша дичина. Але не смійте чіпати білок, бурундуків та співочих пташок! Хоч раз помічу— негайно поверну додому на роботу та ще відшмагаю віжками!

В міру того, як Рафтен віддалявся, хлоп’ят охоплювало зовсім нове почуття. Коли кроки фермера завмерли па міченій стежці, вони відчули себе справді самотніми поселенцями в лісі. Для Яна це було здійсненням його заповітних мрій. Таємниці лісового життя почалися для нього з несподіваної зустрічі з високим сивобородим чоловіком, якого він побачив між деревами. Вигадавши якусь відмовку, Ян знову пішов туди, хоч Калеба вже, звісно, і слід прохолов.

— Вогню! — вигукнув Сем.

II

ПЕРША НІЧ ТА РАНОК

Ян зробився майстром по запалюванню вогню з допомогою паличок, і за кілька хвилин посеред тіпі вже палало багаття. Сем взявся готувати вечерю. Він запік "буйволяче м’ясо з корінням прерій" (тобто яловичину з картоплею). Пожадливо знищивши цю страву, хлоп’ята посідали біля вогню один супроти одного. Розмова чомусь не клеїлась, і вони скоро замовкли. Кожен поринув у свої думки, немов зживався з новим, незвичним для нього оточенням.

Довколишню тишу порушували різні звуки, але в нічній пітьмі воли зливалися в суцільний гомін тисяч голосів. В концерті брали участь птахи, комахи, жаби. З річки долинали якісь дивні сплески, ніби там щось раз по раз пірнало у воду.

— Мабуть, ондатра, — пошепки відповів Сем на німе запитання друга.

— Оху-оху-оху! — пролунав знайомий хлоп’ятам крик вухастої сови, а за ним розляглося над верхівками дерев якесь тужне протягле завиванця.

— Що це?

— Не знаю.

Друзі перемовлялися пошепки; обом було якось не по собі. Таємнича урочистість ночі пригнічувала їх, а бліді відблиски згасаючого багаття нагонили в серця незрозумілу тривогу. Хлоп’ятам робилося моторошно. Проте жоден з них не наважувався запропонувати піти на ніч додому:

тоді настав би кінець їхньому табірному життю. Сем підвівся й поворушив багаття; пошукав очима дров, переконався, що їх уже немає, пробурмотів щось під ніс і вийшов з тіпі. Лиш через багато часу він признався, що йому довелось пересилити себе, щоб вийти в нічний непроглядний морок. Він приніс оберемок хмизу й щільно закрив за собою вхід. У тіпі знову запалахкотів яскравий вогонь. Хлопчики, певне, й уяви не мали, що їхній гнітючий настрій у значній мірі був викликаний тугою за рідною домівкою; тим часом обидва вони думали про дружне сімейне коло.

Багаття диміло, і Сем сказав:

— Може, наставиш клапани? Ти на цьому краще розумієшся.

Тепер Ян примусив себе вийти з тіпі. Вітер міцнів і змінив напрям. Ян переставив димові жердини, пристосував віддушину до вітру й хрипким шепотом запитав:

— Ну як?

— Тепер краще, — так само пошепки і з хрипотою в голосі відповів Сем, хоч ніякої помітної зміни не сталося.

Ян вскочив у тіпі з нервовою квапливістю І закрив за собою вхід.

— Підкинемо дров та ляжемо спати.

Вони полягали майже одягнені, але довго не могли заснути. В особливому збудженні був Ян. У нього серце рвалося з грудей, коли він виходив з тіпі, і таємнича тривога все іде не вляглася. Тільки язики полум'я заспокоювали хлопця. Ян почав дрімати, але прокидався від найменшого шелесту. Раз йому вчувся дивний звук на покрівлі тіпі, просто в нього над головою: "чік-чік-шу у-у-ррр, чік-чік-шу-у-у-рр".

"Ведмідь!" майнула думка, але в наступну мить він зрозумів, що то сухе листя скочується по брезенту. Трохи перегодом Ян прокинувся знову, почувши у себе під боком "дряп, дряп, дряп". Він мовчки прислухався. Ні, це вже не листя, це жива істота! Ага, ну звісно, це ж… миша!

Ян з усієї сили почав ляскати по брезенту та свистіти, аж поки прогнав її. Та раптом з верховіття дерев знову розляглося те дивне моторошне виття. У Яна волосся стало дибом. Він простягнув руку і поворушив у багатті, щоб воно розгорілося полум’ям. Довкола запала тиша, і хлопець задрімав на хвильку. Та тут його розбудило щось зловісно-тривожне. Ян підхопився й побачив, що Сем сидить на ліжку й до чогось напружено прислухається.

— Що таке, Сем? — прошепотів Ян.

— Не знаю. Де сокира?

— Ось.

— Я покладу її біля себе, а ти візьми другу, маленьку.

Нарешті хлоп’ята знесилились і міцно поснули. Розбудило їх сонце, що підбилося вже височенько і крізь брезент заливало тіпі цілими потоками світла.

— Дятле! Дятле! Годі спати! Прокидайся! Вставай! Агу-у-у! Гу-гу-у-у! Сюр-рррр! — верещав Ян у вухо своєму другові.

Сем прочумався не одразу, але згадавши, де він, протягом сказав:

— Ти і вставай. Сьогодні тобі куховарити, а я снідатиму в ліжку. Здається, в мене знову зламалось коліно.

— Ну годі, вставай! Ходім викупаємось перед сніданком.

— Красненько дякую, мені не до цього. Та й холодно ще купатися, вогко.

Ранок був ясний і свіжий. В лісі щебетали пташки.

Коли Ян зліз з постелі й узявся за приготування сніданку, йому навіть дивно стало, чому це звечора було так моторошно. Зараз це здавалося просто незрозумілим. Хлопцеві навіть кортіло почути оте страшне виття на верхівках дерев, щоб дізнатись про його походження.

Серед попелу ще тліли жаринки, й за кілька хвилин у тіпі яскраве запалахкотів вогонь, в каструлі закипіла вода для кави, а на сковорідці весело зашкварчала шинка, приємно лоскочучи ніздрі та розпалюючи апетит.

Сем, вилежуючись в ліжку, стежив за товаришем і час від часу кидав зауваження.

— Ти можеш бути чудовим кухарем, — сказав він, — але на паливі не розумієшся анітрохи. Поглянь, що в тебе робиться!

Величезні іскри вилітали з вогнища і сипались на постіль та па покриття тіпі.

— А що я можу зробити?

— Ставлю кращу татову корову проти твого складаного ножа, що ти поклав у вогонь в’яз або ж болиголов.

— Диви, таки вгадав, — трохи розгублено признався Ян.

— Синку мій! — промовив Великий Вождь Дятел. — У тіні іскри не дозволяються. Береза, клей, горішина, ясен ніколи не дають іскор. Соснове гілля та коріння — так само, але вони страшенно димлять, як… як… тобі вже відомо. Болиголов, в’яз, каштан і кедр дуже сиплять іскрами й через те не годяться для вогнища в тіпі. Індієць не виносить багаття, яке шипить та стріляє. Ворог може почути і… і… зрештою, вся постіль може згоріти.

— Зрозуміло, дідусю, — відповів куховар, у думці занотовуючи все сказане Семом.

— А тепер — геть з ліжка, чуєш! — закричав він грізним голосом і схопив відро з водою.

— Великий Вождь Дятел на смерть перелякався б, коли б Великий Вождь Кашовар мав окрему постіль. А так він просто зневажливо посміхається, — гордовито відповів Сем.

Та бачачи, що сніданок готовий, він через кілька хвилин все ж таки виліз з-під ковдри.

Кава подіяла, мов життєдайний елексир, — настрій у друзів піднявся, і ще раніше, ніж вони кінчили снідати, важко вже було б де знайти таких веселих і таких життєрадісних лісовиків. Навіть таємничі нічні страхи зробилися для них тепер джерелом пустотливих розваг.

III

КУЛЬГАВИЙ ВОЇН ТА "ГРЯЗЬОВІ АЛЬБОМИ"

— Послухай, Сем, а як з Гаєм? Візьмемо його до себе?

— Про це я й думав. У школі чи в якомусь іншому місці я б не став водитися з таким шалапутом. Але в лісі робишся добрішим… Та втрьох і краще, ніж удвох. До того ж ми уже прийняли його в наше плем’я.

— В тім-то й річ. Давай гукнемо його.

Хлоп’ята загаласували, починаючи кожен свій викрик нормальним голосом і закінчуючи його пронизливим верещанням. Це був умовний "клич", на який Гай виростав, мов з-під землі, коли в нього не було термінової роботи і коли "татунь" не "тинявся" десь поблизу, щоб перешкодити його втечі до індійців. Гай скоро з’явився, розмахуючи гілкою на знак того, що він іде як друг.

Та йшов молодий вождь дуже повільно, і хлопчики звернули увагу на те, що він надміру кульгає і спирається на ціпок. Він ішов, як завжди, босий, але ліва нога в нього була обмотана цілою купою ганчір’я.

— Егей, Гілко! Що трапилось?

— Упав. Тато вигадав, що я не працював, а цілий день верхи гасав на лопаті. Він замірився на мене, а я поспішив кинутись йому під ноги. От він і цюкнув мене лопатою по нозі. Ну й заревів же я! Ви й то, мабуть, чули.

— Атож, — відповів Сем. — Коли це сталося?

— Вчора, приблизно о четвертій.

— Ну точно! Ми чули страшний рев. А Ян ще каже: "Нібито обідній поїзд запізнився". А я йому: "Який там поїзд! Це Гаю Бернсу березової каші підсипають".

— Зараз я вже видужую, — сказав Воєнний Вождь Гілка й розмотав ногу, на якій виявилась така нікчемна подряпина, що коли б він її дістав

під час гри в м’яча, то не звернув би навіть уваги. Він дуже ретельно згорнув ганчір’я, негайно перестав кульгати й весело поринув у табірне життя.

Хлоп’ята на власні очі побачили, як добре рано встати. Майже на кожному дереві стрибали білочки й усюди виднілися птахи. А коли вони прибігли на загату, там дика качка, плеснувши по воді, просвистіла крилами в повітрі.

— Що ти знайшов? — гукнув Сем до Яна, який уважно щось розглядав на березі ставу.

Ян не відповів. Сем підійшов до нього й побачив, що той вивчає якийсь слід на вогкій глині. Ян навіть спробував перемалювати його у свій блокнот.

— Чий це слід? — поцікавився Сем.

— Не знаю. Для ондатри надто широкий, для кішки — дуже довгі пазури, для єнота — замалий, для зидри — багато пальців.

— Чи не був то якийсь вовкулака?

Ян розсміявся.

— А ти не смійся, — врочисто промовив Сем. — Ще, чого доброго, заплачеш, коли він увійде в тіпі та засюрчить у свищик на кінці свого хвоста. Тоді либонь зарепетуєш: "Ой, Сем, де сокира?!"

— А знаєш, чиї це сліди? — сказав Ян, пускаючи повз вуха всі ті страхіття, що про них просторікував Сем. — Тхорячі!

— Маленький Бобер! Сину мій! Я зібрався був підказати тобі, та потім вирішив: "Ні, нехай краще сам докопається. Ніщо так не загартовує людину, як боротьба за юних років. Не слід його у все тицяти носом", сказав я і так зробив.

Сем поблажливо ляснув по голові Другого Вождя і схвально кивнув. Звичайно, він гірше за Яна розбирався в слідах, але не переставав теревенити:

— Маленький Бобер! Ти майстер розгадувати сліди. Ух, молодець! По них ти можеш розказати все, що творилося навіть уночі. Вах! Просто герой! Ти можеш бути розвідником у нашому племені. І все ж таки тобі не вистачає клею в голові. Бачиш, у наших мисливських володіннях є лише одне місце, де можна помітити сліди, — це тут, на грузькому березі; по всіх же інших місцях — каміння або трава. Так от, коли б я був слідопитом, я зробив би щось таке, на чому б кожна жива істота залишала свої сліди. Я обладнав би такі місцинки, де ніхто не пройшов би, не залишивши для нас свого підпису. Я поробив би їх на початку й у кінці стежки, а також по обох берегах річки.

— Чудово, Сем! І як я до цього не додумався!

— Сину мій! Думає Великий Вождь. А вам — тобі, Маленький Бобер, і тобі, Зелененька Гілочко, — належить працювати.

Проте він взявся за справу разом з Яном, а Гілка побрів слідом за ними, лиш злегка припадаючи на ногу. З обох кінців стежки хлоп'ята розчистили від сушняку та різного сміття простір футів у двадцять і покрили його на три-чотири дюйми грузьким чорним мулом. Вони розчистили також береги струмка в чотирьох місцях: у двох, де він ховався в ліс, та ще у двох, де він заходив у володіння Бернса. Так були створені "грязьові альбоми".

— Тепер, — сказав Сем, — у нас буде "книга відвідувачів" на зразок тієї, яку завели дев’ять пихатих товстух Філя Лірі, коли їх батько поставив цегляний будинок. Кожен, хто до них приходить, може занести туди своє ім’я та залишити згадку про "цей щасливий, приємний, незабутній візит", — звісно, коли вміє писати. Та наші гості переплюнуть їхніх, бо в нас може писати кожен, у кого є ноги.

— Просто дивно, як я до цього не додумався, — ніяк не міг заспокоїтись Ян. — Але ти забув ще про одне, — звернувся він до Сема. — Потрібен такий самий альбом і навколо нашої тіпі.

Зробити це було не важко, бо поверхня тут була рівна й чиста. Гай навіть забув кульгати й завзято допомагав виносити попіл та пісок з ями посеред намету, що називалася "вогнищем". Потім він розсміявся і тупнув своєю широкою босою ступнею по сторінці "альбомам, залишивши на ній досить цікавий слід.

— Це голий слід, — сказав Сем.

— Ану, перемалюй його, — пропищав Гілка.

— А що ж, і перемалюю, — відповів Ян і витяг з кишені записну книжечку.

— Його не можна перемалювати в справжню величину, — зауважив Сем, кинувши погляд на маленький блокнот Яна,

Коли малюнок було закінчено, Сем сказав:

— Тепер я роззуюсь і покажу вам людський слід.

Він теж залишив відбиток ноги у блокноті художника, а трохи згодом Ян приєднав і свій. Всі три сліди були зовсім різні.

— На мою думку, непогано було б помічати відстань від пальців одного відбитка до пальців слідуючого. Тоді знатимеш довжину кроку.

Сем знову дав Яну добру пораду. Відтоді Ян почав вимірювати відстань між цими двома точками, й нотатки в нього виходили набагато точнішими.

— Як? Ви тут ночуєте? — здивовано промовив Гай, побачивши в тіпі ліжко, каструлі та сковороди.

— Авжеж!

— Я теж хочу до вас. Мама відпустить мене, ось тільки б тато…

— Тато, тато! Скажи своєму татові, що ми тебе не приймаємо, і він дозволить. Або ще краще, скажи, що старий Рафтен потав тебе в шию з своєї землі, і він сам тебе сюди приведе.

— На цьому ліжку вистачить місця й для трьох, — зауважив Третій Воєнний Вождь.

— Е, ні, на це не розраховуй, — попередив Дятел. — Ми — проти, бо Третій Вождь одержав у школі перший приз за свою неохайність. Постав собі окреме ліжко — по той бік вогнища.

— Я не вмію.

— Ми навчимо, тільки раніше збігай додому за ковдрою та харчами.

Хлопчики змайстрували друге ліжко, а Гай усе ще не йшов додому. Він добре знав (та й хлопці про це догадувались), що вдруге сьогодні йому не пощастить вибратись на бівуак. Після заходу сонця Гай знову

обмотав ганчір'ям ногу й пошкутильгав до своєї садиби, мляво промовивши:

— Я зараз повернусь.

Та Ян і Сем чудово розуміли, то цього не станеться.

Повечерявши, друзі посідали біля вогню й почали гадати, чи повторяться знову нічні страхи. Десь на деревах "ухнула" сова. В її крикові було щось приємне, романтичне. Хлопчики не шкодували хмизу до десятої години, а потім стомились і полягали, з рішучим наміром більше не лякатись. Та не встигли вони скліпити очей, як у лісі, десь зовсім близько від них, щось жахливо завило, "мов зголоднілий вовк", і враз почулись одчайдушні людські зойки. Хлоп’ята злякано посхоплювалися з ліжка. Біля їхнього житла неначе точився справжній бій, раз у раз лунав переляканий голос: "ой, ой, ой, Сем!", хтось ломився у двері. Вони з тріском розчинились, і в тіпі влетів захеканий Гай. На ньому лиця не було. Коли запалили вогонь, Гілка трохи отямився і розповів, що тато відіслав його спати, одначе, коли все в домі затихло, він згріб жужмом постільну білизну та ковдру і вислизнув у вікно. Вже підійшовши зовсім близько до бівуаку, він вирішив полякати хлопців і завив вовком. Та коли у відповідь з дерев пролунало страхітливе виття, Гай сам перелякався мало не до смерті. Кинувши на землю своє манаття, Воєнний Вождь чкурнув шодуху до тіпі з криками про допомогу.

Хлопчики взяли смолоскипи і з острахом в душі пішли розшукувати загублену ковдру та простирадла. Нарешті Гаю було послано, і за годину всі троє вже спали.

Вранці Сем підхопився першим і вискочив з тіпі розім’ятись. Дійшовши до стежки, що вела додому, він раптом закричав:

— Ян, а йди-но сюди!

— Ти мене гукаєш? — спитав Маленький Бобер з неабиякою поважністю.

— Тебе, Великий Вождь! Мерщій гайда сюди! Я зробив відкриття. Можеш пізнати, хто провідував нас уночі, поки ми спали?

І він показав на "книгу відвідувачів".

— Недаремно я чистив щотижня їхнє взуття сажею з денця горщиків! Тепер мені ясно, що один слід тут від татових черевиків, а другий — від маминих. Але погляньмо, чи далеко вони йдуть? Треба спершу подивитись біля тіпі.

Друзі повернулися назад і, хоч сліди були майже затерті їх власними ногами, все ж таки змогли переконатись, що батько з матір’ю вночі або, вірніше, пізно ввечері потай відвідали їх. Очевидно, переконавшись, що в таборі все гаразд, що хлоп’ята сплять глибоким, здоровим сном, вони не стали їх турбувати й задоволені пішли додому.

— Бачите, хлопці, тобто Великі Вожді, нам таки треба придбати собаку. Бо якоїсь ночі отак підкрадуться злодії та й покрадуть наші зуби з роззявлених ротів. А ми навіть не знатимемо про це, поки вони не прийдуть по наші язики. Я не мислю собі індійського табору без собак!

Наступного ранку Велика Рада наказала Третьому Воєнному Вождю: по-перше, чисто вмитися, по-друге, цілий день виконувати обов’язки куховара.

Умившись, Гай пробурчав:

— І для чого таке вигадувати? Все одно за хвилину замурзаюсь.

І слід сказати, що тут він говорив щиру правду.

Зате за куховарство Гай взявся з великим запалом, якого вистачило майже на цілу годину. Після цього "кухня" йому надокучила, і він, як і його друзі, почав розуміти, як багато для них робилося вдома. Під час обіду Гілка подав брудні тарілки, пояснивши при цьому, що оскільки в кожного своя, то це не має значення. Нога його теж дуже мучила. Він запевняв, що від тупцювання на одному місці вона страшенно розболілась. Проте після обіду, коли всі пішли з луками в ліс, Гай відчув себе цілком здоровим.

— Диви, червона пташка! — закричав він, уздрівши кардинала, що сів низенько на гілку, сяючи яскравим пір’ям. — Зараз я вцілю її з одного маху!

І Гай пустив стрілу.

— Гей, ти, зеленоголовий! — гримнув на нього Сем. — Не смій чіпати маленьких пташок! Це суперечить правилам і до добра не приведе. Крім того, ти накличеш на себе біду — велику біду. Можеш мені повірити, що немає більшої біди, як татова різка. Я це чудово знаю.

— Для чого ж тоді гратися в індійців, коли не можна стріляти? — запротестував Гай.

— Стріляй ворон, сойок, а коли хочеш, то й бабаків.

— Я знаю, де живе один бабак завбільшки з ведмедя!

— Ого! А який завбільшки ведмідь?

— Який, який!.. Смійтеся скільки завгодно! А в нього нора на нашій конюшині. Вона така велика, що туди провалилась косарка і потягла за собою тата, — мабуть, як звідси до річки.

— А як же звідти вибралися коні?

— Гм! Косарка зламалась, і послухали б ви, як лаявся тато. Ото звірина! Тато обіцяв мені четвертак, якщо я вб’ю цього старого злодюгу. Я ставив капкан у нору, але він кожного разу риє хід попід ним або збоку. Мабуть, немає хитрішого звіра, ніж старий бабак!

— Він і зараз там? — спитав Другий Вождь.

— А де ж йому бути? Він уже підгриз півакра конюшини.

— Давайте підемо на нього облавою, — . запропонував Ян. — Можна його знайти?

— Аякже, звісно, можна! Я, коли проходжу, завжди його бачу. Він більший за теля, і такий злющий та старий, що в нього вся голова посивіла.

— Прикінчимо його? — запропонував Дятел. — Справа нібито варта заходу. Може, твій тато видасть кожному з нас по четвертаку.

Гай пирхнув.

— Ви мого тата не знаєте, — сказав він і поважно пустив з носа бульбашки.

Коли всі три вожді підійшли до засіву конюшини, Сем запитав:

— Де ж твій бабак?

— Тут.

— Не бачу.

— Але ж він завжди тут!

— Тільки зараз немає.

— Це вперше, що я прийшов сюди, а його немає. А він же, як гора! Куди більший за оцей пеньок!

— Принаймні, ось його слід, — проголосив Дятел, показуючи на кілька відбитків, які він щойно і непомітно для друзів зробив своєю власною широкою долонею.

— Бачиш! — торжествував Гілка. — Чистий тобі відьмак!

— Атож! А худобу він у вас не тягає? Дивуюсь, як ви не боїтеся тут жити!

IV

НАПАД НА БІЛОЧОЛИХ

— Друзі, я знаю, де є зрубана береза. Кому потрібна кора?

— Мені потрібна, — відповів Маленький Бобер.

— Тільки не зараз. Треба почекати. Вона з самого краєчку лісу, а тато ще на городі.

— Краще давайте вчинимо напад на поселення білочолих у верхів’ї ріки, — сказав Старший Вождь, — та добудемо молока. Своє ми вже випили, а мені цікаво поглянути, що там у них новенького.

Хлопчики поховали луки, стріли, головні убори й, зовсім забувши взяти з собою цеберко, вирушили "індійським ключем" по міченій стежці. Вони старанно вивертали п’яти, ступаючи тільки на кінчики

пальців, і мовчки показували на дорогу, виражаючи знаками, що на них чатує велика небезпека.

Ховаючись за однією з численних у господарстві Рафтена огорож, вони проповзли до стодоли й заглянули на подвір’я. Всі двері були навстіж розчинені, а люди були зайняті своєю роботою. Із загороди вийшла свиня й тицьнулась до комори. Хлопчики почули якесь борюкання. Свиня заверещала й вискочила назад. Слідом за цим пролунав голос Рафтена:

— Кляті свині! Слід би хлоп’ятам повернутись, щоб наглядати за ними.

Ці слова неабияк стривожили та налякали воїнів. Вони шмигнули у великий льох і відкрили там воєнну Раду.

— Слухайте мене, о Великі Вожді Сенгера! — сказав Ян. — Я візьму три соломинки: довга буде для Великого Дятла, середня — для Маленького Бобра, а коротка й товста, з вузликом на кінці та тріщиною вгорі — для Гілки. Я візьму їх всі разом у руку, а потім кину. Куди вони впадуть, туди ми й повинні йти. Це — велике чаклунство.

І вони впали: соломинка Сема показувала на його власний дім; соломинка Яна — трохи південніше; а соломинка Гая — туди, звідки він щойно прийшов.

— Ага, Гілко, ти мусиш повернутися назад! Так велить соломинка.

— Не вірю я вашим дурним витівкам!

— Ти накличеш біду!

— Все одно я не піду звідси! — вперто сказав Гай.

— Моя соломинка велить мені йти просто в дім, очевидно, на розшуки молока.

Яну припадало йти в сад, а Гаю — повернутись у володіння шановного містера Бернса.

— Не хочу! — заверещав Гай. — І не піду! Я прийшов у ваш сад по вишні. ї думаєте вперше?

— Пропоную зустрітися всім під липою, де починається мічена стежка. Кожен принесе туди свою здобич, — сказав Перший Вождь і гулькнув у кущі.

Сем обминув коріння живоплоту, а потім поповз між кропивою та купами гною до північної частини подвір’я і зупинився біля повітки з дровами, що тулилась до стіни будинку. Він знав, де зараз працюють наймити, і міркував, де в цю хвилину мати. Його непокоїв тільки собака. Старий Кеп міг лежати біля парадного ходу, але міг вештатися й десь поблизу, загрожуючи зірвати весь хитромудрий задум Дятла. За повіткою з дровами була кухня. А молоко стояло в льоху, єдине віконце якого виходило в темний закуток повітки. Сем легко підняв його і забрався в льох. Там було вогко і прохолодно. На полицях довгими рядами стояли глечики з молоком. Сем зняв покришку з крайнього, сьорбнув на повний рот, злизнув з губів вершки і тільки аж тоді згадав, що не приніс цеберка. А втім, він знав, де взяти інше. Сем обережно піднявся по східцях, про всяк випадок переступивши через першу та сьому сходинки, бо пам’ятав, що вони страшенно риплять. Двері в будинок з боку кухні були защепнуті зсередини. Сем просунув лезо складаного ножика в щілинку й відкинув защіпку. Кілька хвилин він насторожено прислухався, але з кухні не долинало пі звуку. Тоді розвідник наважився тихенько прочинити старі скрипучі двері. В кімнаті він не знайшов нікого, за винятком маленької дівчинки, що міцно спала в колисці. Вхідні парадні двері були навстіж розчинені, але собака, всупереч своїй звичці, не лежав на ганку. Над кухнею містилось горище, куди лазили по драбині й через відкидні дверцята. Драбина була

приставлена й дверцята відкинуті, але на горищі нічого ані шелеснуло. Сем підійшов до колиски, проричав: "ух, білочоле дівчисько", грізно замахнувся рукою, ніби хотів завдати бойовою палицею смертельного удару своїй сплячій сестричці, а потім нахилився й так ніжно поцілував її в рожеві губки, що вона ввісні почала терти їх пухкими кулачками. Після цього Сем прокрався в комору, взяв там великий пиріг та порожне цеберко і знову спустився в льох. Спочатку він тільки причинив за собою двері, але потім зміркував, що Мінні, прокинувшись, почне бігати по кімнаті, може ненароком штовхнути їх і впасти. Сем повернувся назад, підняв защіпку так, що лише кінчик її виднівся крізь шпарку, обережно натиснув на двері й лезом ножа знову накинув защіпку на петлю.

Незабаром він втік, захопивши з собою пиріг та цеберко з молоком.

В темному отворі горища з’явилося усміхнене обличчя матері. Вона почекала трохи й почала спускатись по драбині. Мати бачила, як Сем залазив у льох; вона випадково була на горищі, коли син її прокрадався до кухні, але причаїлась, щоб не зіпсувати йому гру.

Наступного разу Дятел знайшов у льоху папірець, на якому було написано:

"Ворогам індійцям.

Коли знову робитимете напад на наше поселення, принесіть цеберко та не залишайте відкритими глечики..."

Шлях Яна пролягав уздовж огорожі з південного боку будинку. Незважаючи на таке добре прикриття, Другий Вождь майже весь час ліз рачки, а в більш-менш відкритих місцях навіть плазував на животі. Він був уже біля саду, як раптом почув за спиною шурхіт. Ян оглянувся й побачив Гая.

— Чого ти учепився за мене? Твоя соломинка показувала в інший бік. Ти граєш нечесно!

— Ну й нехай! А я не хочу додому. Ви самі підстроїли, щоб соломинка так упала. Це ще нечесніше, і я нікуди не піду.

— Ти не маєш права переслідувати мене!

— А я не переслідую! Ти сам повзеш туди, куди хотів я. І це ти переслідуєш мене, тільки вирвався наперед. Я тобі сказав, що піду по вишні:

— Вишні з цього боку, а я йду в той бік. Я тебе більше бачити не хочу!

— Якщо й захочеш, то не знайдеш.

— Гир-гир!..

— Гир-гир!..

Нарешті Гілка поповз до вишень, а Яи почекав трохи й завернув до яблунь. Кроків через двадцять-тридцять Маленький Бобер помітив у бур’яні червоний гребінець, а під ним — яскраве жовте очко, що пильно стежило за ним. Так випадково Ян наскочив на курку, що сиділа в таємному гнізді. Коли він наблизився, курка зняла тривогу і втекла з голосним кудкудаканням. На землі лежало штук дванадцять яєць, чистих і лискучих, але різного сорту. Гребінець у сполоханої курки був не блідий, як у квочки, а яскравочервоний. Ян дещо знав про курей і одразу ж вирішив: "Дві заблудлих курки несуться в одне гніздо, але жодна ще не сіла на яйця".

— Бач, куди завела мене соломинка! Туди, де кури ходять, — додав він уголос.

Зібравши яйця в капелюх, Маленький Бобер подався до дерева, біля якого було умовлено всім зустрітися. Та не встиг він доповзти й до огорожі, як раптом почув громовий гавкіт, а за ним одчайдушні зойки та крики про допомогу. Ян обернувся й побачив, що Гай видирається на вишню, а Кеп, стара шотландська вівчарка, люто гавкає на нього знизу. Уникнувши небезпеки, Гай розсудливо замовк. Маленький Бобер кинувся його визволяти. Собака пізнав Яна й одразу послухався, але, певно, був дуже здивований, що його женуть додому, коли він так совісно виконує свої обов’язки в саду.

— От бачиш! Треба слухатися соломинки.

Коли б не я, тебе спіймали б і, безперечно, кинули б на розтерзання свиням.

— Коли б не ти, все було б гаразд. Я не злякався вашого старого пса! Ще хвилина, і я сам випустив би йому всі кишки.

— Чи не бажаєш для цього повернутися назад? Я миттю гукну собаку.

— Зараз мені ніколи. Хай іншим разом… Ходімо, знайдемо Сема.

Всі нападники зустрілися під липою і, навантажені здобиччю, переможцями повернулися в табір.

V

ПОЛЮВАННЯ НА ОЛЕНЯ

Увечері друзі влаштували справжній бенкет, після чого полягали спати. Ніч минула без особливих тривог. Лише під ранок Гай розбудив їх, запевняючи, що на бівуак прийшов ведмідь. Та Гай мав звичку

скреготіти вві сні зубами, і товариші переконали його, що ведмідь йому просто причувся.

Вранці Ян пішов оглянути "грязьові альбоми" і знайшов кілька свіжих слідів, серед яких один дуже його зацікавив. Ян старанно перемалював його. Це був, очевидно, відбиток маленького, гострого копитця, той самий відбиток, що про нього хлопчик стільки мріяв. Ян почав гукати:

— Сем, Сем! Гілко! Швидше сюди! Тут сліди оленя!

Хлопчики у відповідь закричали:

— Не мороч нам голови! То, мабуть, собака!

Але Ян стояв на своєму. Друзі, впевнені, що він з них кепкує, навіть не пішли подивитись. Тим часом сонце підбилось височенько, слід висох і потьмянів. Вітер, птахи й самі хлоп’ята остаточно його затерли. Але в Яна залишився малюнок і, незважаючи на глузування, він твердив, що зробив його з винятковою точністю.

Нарешті Гай прошепотів Сему:

— Він так серйозно розглядає сліди, що варто йому показати й самого звіра. Для чого бідоласі даремно мучитись? Нехай уздріне оленя. Ми йому допоможемо.

Він підморгнув і знаками показав Сему, що треба куди-небудь одвести Яна.

Це було неважко зробити.

— Ходім подивимось, чи не пройшов твій олень нижнім "грязьовим альбомом", — запропонував Сем.

Ян погодився, і вони пішли.

А Гай тим часом витяг з тіпі клапоть старої мішковини, набив її травою, зав’язав у формі оленячої голови й настромив на палицю. Два плоских шматочки кори замінили вуха. Гай намалював вуглинкою чорні плями на місці очей та носа і кожну з цих плям обвів сірою глиною, видобутою з дна струмка. Глина скоро висохла й побіліла. Покінчивши з цим, Гай замаскував "оленячу голову" між кущами й мовчки побіг у ліс розшукувати Сема та Яна. Він манив їх руками і стиха гукав:

— Сем! Ян! Олень! Мабуть, той самий, що залишив сліди!

Навряд чи вдалось би Гаю переконати Яна, коли б Сем не зустрів новину з великою цікавістю. Хлоп’ята прожогом кинулись до тіпі, схопили свої луки та стріли і разом з Гаєм, який, проте, тримався позаду, почали підкрадатись до того місця, де він бачив оленя.

— Ондечки, ондечки він! Бачите, ворушиться?

В першу мить Ян аж затремтів від щастя. Почуття було таким же хвилюючим, як і тоді, капи він вперше купував книжку, тільки ще набагато сильнішим. Яну захотілося будь-що убити оленя, і він уже націлив стрілу, та раптом завагався.

Стріляй, стріляй! — заохочували його Сем та Гай.

Яну було дивно, чому вони самі не стріляють. Він обернувся і, незважаючи на велике збудження, зрозумів, що хлопці потішаються з нього. Тоді Ян поглянув на оленя пильніше, підступив трохи ближче і, нарешті, розгадав увесь жарт.

Хлопці голосно розреготались. У Яна опустилися руки. О, яке то було захоплююче почуття! І тим болісніше було розчарування. Але Ян швидко опанував себе.

— Замість вас я застрелю вашого оленя, — сказав він і спустив тятиву.

Але стріла пролетіла нижче голови.

— Де там тобі тягатися з нами! — в один голос вигукнули Сем і Гай і теж вистрілили. Стріла Сема вп’ялася оленю в ніс, і хлопець аж верескнув од радості.

Потім почали стріляти всі троє і стріляли доти, аж поки втикали стрілами всю голову.

На обід вони повернулись до тіпі. Товариші все не підсміювалися з Яна, але той заявив Гаю:

— Ти зовсім не такий розумний, яким себе вважаєш, але цього разу ти подав мені непогану думку.

По обіді Ян роздобув мішок, футів у три завдовжки, і напхав його сіпом. Потім зробив менший мішечок, в два з половиною фути завдовжки та шість дюймів завтовшки, але з вигином, що поступово звужувався па одному кінці. Його він також натоптав сіпом, а тоді пришив кістяною голкою до більшого мішка. Вирізавши чотири палиці з м'якої сосни, Ян увіткнув їх, замість ніг, в ріжки великого мішка, а потім обмотав залишками мішковини, щоб вони не різнились від тулуба. З плоских шматочків кори він вирізав вуха, намалював, за прикладом Гая, чорні очі та ніс, обвів їх білою глиною і, на довершення всього, додав на кожному боці по великій чорній плямі на довгастому сірому тілі. Тепер було ясно, що це якась подоба оленя.

Товариші трохи допомагали Яну, хоч не припиняли своїх глузувань.

— Кого ти зібрався дурити? — запитав Гай.

— Вас обох, — відповів Ян.

— Дивись, як би цей бик та не кинувся на тебе, — засміявся Головний Вождь.

— Це ще не відомо, на мене чи на вас… Ну, годі патякати; залишайтеся тут, а я піду заховаю оленя. Нікуди не йдіть до мого повернення.

Ян подався з своїм опудалом на північ, потім за кущами повернув на схід і сховав його далеко від тієї лінії, по якій починав бігти. Повернувся він назад тією самою дорогою і крикнув:

— Готово!

Тоді мисливці виступили при повній зброї, і Ян проголосив:

— Хто перший побачить оленя — тому десять очок і право першого пострілу. Якщо він промаже, слідуючий підступає на п’ять кроків і стріляє. Промаже й цей — знов слідуючий наближається на п’ять кроків і стріляє.

І так далі й далі, аж поки хтось влучить в оленя. Тоді всі стріляють з того місця, звідки було пущено останню стрілу. Влучення в серце — десять очок, у сіре поле — п’ять. Це справжні рани, а в усіх інших місцях — тільки подряпини, за них дається одне очко. Якщо ніхто не влучить у серце, мені зараховується двадцять п’ять. Хто раніше знайде його, той буде оленем в наступний раз. Межа — дванадцять пострілів на кожного.

Довго шукали оленя два мисливці. Сем кидав зневажливі зауваження про сліди, яких цей звір не залишав, а Гай заглядав під кожний кущ. Гілка не міг похвалитись ні фізичною силою, ні особливою кмітливістю, зате його маленькі оченята гостро бачили й усе помічали.

— Бачу! — раптом заверещав він і показав туди, де за сімдесят п’ять кроків по прямій виднілося вухо й частина голови.

— Гілці — десять очок, — сказав Ян, роблячи відповідну помітку в записній книжечці.

Гай був на сьомому небі від свого успіху. Він приготував лук і сказав:

— Я міг би побачити вдвічі далі, коли б… коли б… це… коли б це було потрібно.

Він спустив тятиву, але стріла впала напівдорозі. Тоді Сем зауважив:

— Тепер я можу підступити на п’ять кроків. Якої величини кроки, не говориться?

— Ні.

— Чудово.

Сем почав скакати, мов кенгуру, й п’ять кроків у нього були варті добрих десяти. Відхилившись трохи набік, він з-за дерева добре бачив оленя, який тепер був від нього не більше, як за шістдесят п’ять кроків. Сем прицілився, але схибив. Тепер Гаю дали підійти на п’ять кроків. Цей також послав стрілу по молоко. Нарешті, з відстані в тридцять кроків Сем, стріляючи мимо дерева, влучив у сірий бік оленя.

— Добрий постріл! Справжня рана! Запишемо п’ять Великому Вождю! Тепер стріляйте з цього місця, — сказав Ян. — Тільки чому й мені не постріляти нарівні з іншими?

— Тому, що ти олень, і це було б самогубством, — заперечив Сем. — Та нехай уже, можеш стріляти. Все одно промажеш.

Така заява була безпідставною, і Ян вирішив теж спробувати щастя. Дві чи три стріли вп’ялися в рудувате стегно звірини, три чи чотири — в дерево, що стояло напівдорозі майже на одній лінії з оленем, одна чи дві — в ніс, і раптом… ура! — Гай влучив просто в серце й цим поклав кінець змаганням. Всі троє подались виймати та лічити свої стріли.

Гай був на першому місці: попадання в серце — десять, одна рана — п’ять, одна подряпина — одно, та ще за те, що перший помітив оленя — десять, усього двадцять шість очок! Сем зробив дві рани та дві подряпини. Він мав дванадцять очок. А Ян — одну рану і п’ять подряпин — десять очок. Олень, обтиканий стрілами, нагадував старого дикобраза, а сяючий Гай почував себе справжнім героєм.

— Учіться в мене, як полювати оленів! На другий раз я йому з першого пострілу в серце влучу!

— Е, ні, ти ж будеш оленем і стрілятимеш тільки після нас обох.

Гай був у захопленні від нової гри. Він гордо взяв на плечі опудало й пішов його ховати, надумавши будь-що збити своїх товаришів з пантелику. Засунувши оленя в густий чагарник із східного боку табору, він оббіг кругом і з’явився з заходу з криком:

— Готово!

Розшуки були довгими, але не увінчалися успіхом.

— Що ж тепер робити? Кому лічити? — запитав Дятел.

— Раз оленя не знайдено, тому, хто його ховав, — двадцять п’ять очок, — відповів винахідник гри.

Знову Гай переміг.

— От весела гра! — захоплено вигукнув він.

— Мені здається, що в ній чогось невистачає. Олень мусить залишати сліди.

— Це вірно, — погодився Я". — Чи не може він тягти за собою дрючок?

— Якби на снігу, це було б легко.

— А знаєш що, Сем? Давай нарвемо папірців, і олень залишатиме паперовий слід.

— Оце діло!

Вони побігли на бівуак. Весь папір, який тільки трапився під руку, було подрано на дрібненькі клаптики й покладено в спеціальну "торбу слідів".

Через те, що в останній раз ніхто не розшукав оленя, Гай мав право знову почати гру.

Гай зробив дуже заплутаний слід і так старанно заховав оленя, що хлопчики мало не наскочили на нього, й побачили його лише за п’ятнадцять кроків. Сему було зараховано десять очок за знахідку. Він вистрілив і схибив. Ян підступив на п’ять кроків, але надто поквапився і теж промахнувся. Нарешті Гай пустив стрілу з відстані в п’ять кроків і, звичайно, влучив оленеві в серце. Від цілого ряду перемог у Гілки запаморочилась голова, і він почав вихвалятись поза всякі межі. Ясно, що треба було обмежити кінечну відстань. Встановили нове правило: "Не підступати до цілі ближче, ніж за п’ятнадцять кроків".

Гра дедалі робилася все цікавішою і нагадувала справжнє полювання. Хлопчики переконались, що вони можуть іти по слідах або

очима розшукувати свою дичину, але найкраще поєднувати те й друге. Яну більше таланило на сліду, а Сему — при загальному огляді місцевості. Проте майже весь успіх випадав на долю Гая. Його маленькі рухливі оченята схоплювали все, і він, нарешті, знайшов царину, в якій міг перевершити інших. Здавалось, що малий нечупара й справді мав хист до мисливства. Часто Гай дуже дотепно ховав дичину. Раз він провів слід до загати, потім на протилежний берег і там поставив оленя на відкритому місці так, що його було видно здалеку. Треба було стріляти або через загату, або йти в обхід по п’ять кроків, або забрідати глибоко в воду. І знов переможцем виявився Гай. Довелося ввести нове правило: не ховати оленя в чагарнику та поміж камінням, бо стріли губляться в гущавині або ж ламаються.

Хлопчаки так захопилися грою, що й незчулися, як створили для себе велике ускладнення. Весь ліс довкола був усіяним паперовими слідами, й не було ніякої можливості визначити, які з них старі, а які свіжі. Таке становище могло взагалі вбити всяку цікавість до гри. Та Ян знайшов з нього вихід, запропонувавши перейти до кольорового паперу. На деякий час це допомогло, але паперові запаси швидко вичерпались. У лісі тепер аж рябіло від папірців, і гра погрожувала вбити саму себе. В цей час до хлопчиків нагодився Калеб. Він завжди завертав до них ніби мимохідь, і завжди вони раді були його бачити, бо старий мисливець давав їм багато корисних порад.

— У вас, бачу, і дичина вже є,— промовив Калеб, підморгуючи в бік опудала, що саме правило за мішень на відстані сорока кроків. — На вигляд — справді жива звірина. Дуже добре, просто чудово!

Старий мисливець від душі сміявся, коли йому розповідали про полювання на оленя, а спостережливий свідок міг би помітити, шо цікавість його посилилась, коли він почув, що не Сем Рафтен виявився найбільш вправним стрільцем і мисливцем.

— Молодець, Гай Берне! Я з твоїм батьком не раз полював оленів біля самої річки.

Довідавшись про труднощі у визначенні слідів, Калеб промовив "гм" і кілька хвилин мовчки попихкував люлькою. Потім сказав:

— Послухай, Ян, а чом би вам з Гаєм не роздобути для такого діла мішок пшениці або кукурудзи? Зерно дасть кращий слід, ніж папір, а те, що ви розкидаєте сьогодні, на завтра підберуть птахи та білки.

— От здорово! — вигукнув Сем.

Хоч зверталися зовсім не до нього, та це його не бентежило. Він без зайвих зволікань вчинив новий "напад на білих", тобто, збігав у батьків амбар і за півгодини повернувся з міркою кукурудзи.

— Хочете, я буду оленем? — запропонував Калеб. — Дайте мені п’ять хвилин, а тоді біжіть за мною щодуху. Я покажу вам, що виробляє справжній олень.

Він взяв опудало й широкими кроками пішов у ліс, а за п’ять хвилин, тільки-но хлоп’ята вирушили по слідах, вже повертався їм назустріч. Тим часом шлях, пройдений старим мисливцем, здавався дуже довгим. Хлоп’ята просувались по слідах із золотистих зерен кукурудзи. Хоч зерна були розкидані рідко, футів за десять одне від одного, юні мисливці вже мали досвід і швидко орієнтувалися в напрямку.

Спочатку слід був майже прямий, потім він робив коло й ніби перетинав себе. (див. стор. 244 А). Хлоп’ята й справді думали, що це так, і дивувались, куди міг подітися олень, коли б він був живим. Проте Калеб попередив їх:

— Слід не перехрещується.

Що ж це значило? Придивляючись, Сем звернув увагу на те, що слід у цьому місці незвичайно широкий, ніби подвійний.

— Ага, я знаю! — вигукнув Гай. — Олень повернув назад.

І він зробив те ж саме, хоч Калеб і оком не змигнув.

Ян ще раз поглянув на слід і знайшов те місце, де він розгалужувався. Гай, визначив ши загальний напрямок, зовсім уже не дивився під ноги. Він побіг уперед (в напрямку В), а за ним кинувся й Сем. Проте Гай, щоб не збитися, час від часу оглядався на Яна, що уважно вивчав слід.

Недалеко в кущах він натрапив на нове відхилення сліду, що завертав тепер назад від В. Глянувши в тому напрямку, Ян побачив у точці О оленя, який лежав на боці в траві. Ян переможно заверещав:

— Ге-ге-ге-ге-е-ей! Олень, олень!

Інші мисливці підбігли до Яна саме тоді, коли він стрілою пробив оленя в серце.

VI

ВІЙСЬКОВА ШАПКА, ТІПІ ТА КУ

— За сорок кроків з першого пострілу!

В індійців це було б гранку, — сказав Калеб, і його обличчя засяяло, як того дня, коли він добув тертям вогонь.

— А що таке гранку? — запитав Маленький Бобер.

— Це значить великий подвиг. Індійці подвиг називають ку, а великий подвиг — гранку. Звучить ніби но-французьки і, можливо, навіть запозичене у французів, але вони кажуть саме так. Кожен індієць

вів облік своїм ку й за кожне ку мав право додати орлине перо на свою шапку, а коли виявляв особливу мужність— перо з червоним пучечком волосся на кінці.

— А як вам подобаються наші головні убори? — поцікавився Ян.

— Гм! Вам, певне, ніколи не доводилось бачити справжніх головних уборів індійців, інакше ви зробили б їх зовсім не такими. Перш за все пера повинні бути білими, з чорними кінчиками, а прикріплюють їх не наглухо, як у вас, а, навпаки, вільно, на м'якій шкіряній шапочці. Річ у тому, що кожне перо має ремінну петельку, прив’язану до кінчика стрижня; через цю петельку протягується тасьма, яка тримає перо на шапці. Всі пера прошиваються посередині тоненьким шнурочком, що скріплює їх між собою. На перах звичайно ставляться позначки, які говорять, за що саме їх було дано.

— Ах, як би мені хотілося пожити серед справжніх індійців! — вигукнув Ян і глибоко зітхнув, порівнявши своє буденне життя з уявною романтикою життя індійців.

— Тобі б це швидко остогидло, як і мені в свій час, — відповів Калеб. — Тільки те й знай, що полюй та вбивай. Ніякого спочинку, завжди надголодь... Та що казати — собаче життя.

— А я б не від того, щоб подивитись, як нагороджують перами, — вставив Сем. — Тут у нас є герой, що потребує нагороди за вміння красти курчат.

І він зиркнув на Гая.

— Послухайте, Калеб, — сказав Гай, що, як приятель і земляк, ніколи не називав старого містером Кларком, — а індійці давали пера за полювання на оленя? Якби в мене була рушниця, я б усім їм фору дав!

— Хіба ти не чув? Я ж казав, що постріл Яна зарахувався б як гранку.

— Тю, теж мені постріл! Та Яна я за пояс заткну! Він зовсім випадково влучив. От коли б ви давали пера за полювання на оленя, я б тоді всі їх одержав.

— Гаразд, подивимось, що ти за один… — почав був найстарший Вождь, але Маленький Бобер перебив ного.

— Хлопці,— сказав він, — давайте гратися в індійців по-справжньому. Попросимо містера Кларка, нехай покаже, як нам зробити індійські шапки, і тоді кожен одягне тільки ті пера, які він заслужив.

— За скальпування білих та конокрадство?

— Та ні! Нам і без цього є в чому позмагатись: біг, полювання на оленя, плавання, стрільба з лука…

— Згода!

Калеб показав їм, як робиться індійська військова шапка. Незважаючи на невдоволення Яна, старий мисливець використав для основи денце старого повстяного капелюха. Білі гусячі пера, акуратно підстрижені й пофарбовані на кінцях у чорне, замінили орлині. Коли ж дійшло до того, за які саме вчинки слід нагороджувати, кожен виступив з своєю власного думкою.

— Якщо Гілка забереться в сад і нарве мірку вишень так, щоб його не застукав старий Кеп, я дам йому перо з найпочеснішим знаком, — сказав Сем.

— А я даю голову на відсіч, що ти не потягнеш курчати з нашого курника без того, щоб тебе не злапав наш собака, шановний містер Спритнику, — відрубав Гай.

— Тьху! Щоб я та крав курчат! Що я, дикун? Я — благородний червоношкірий, та до того ще й Головний Вождь! І потім я маю намір зідрати з тебе скальп. Сподіваюсь, ти не забув, що він належить мені та Яну?

І Дятел почав підступати до Гая, страшно поводячи очима та розмахуючи руками. Гілка занепокоївся.

— Л ще скажу, що людина, яка стоїть однією ногою в домовині, мусить думати про серйозніші справи, ніж крадіжка курчат. Оця хвороблива пристрасть до пригод губить нинішню молодь.

Ян випадково оглянувся на Калеба. Той дивився кудись удаль, але якось по-особливому мружив очі.

— Ходімте в тіпі,— запропонував Ян. — Тут дуже пече. Як вам здається, містер Кларк?

— Гм! В тіпі не набагато прохолодніше, хоч там і затінок, — відповів старий мисливець. — Треба підкотити з одного краю брезент, хай іде свіже повітря.

— Хіба справжні індійці так роблять?

— Авжеж, роблять. Вони крутять і вивертають свої тіпі на всі лади. А воно й до діла. В тіпі можна жити в сорокаградусний мороз чи в п’ятдесятиградусну задуху і почувати себе чудово. її пристосовують, як завгодно. В спеку високо підгортають покришку, і вона тоді схожа на павука. Але щоб жити в тіпі, треба знати погоду. Скільки разів я прокидався у преріях серед задушної ночі від звуків "тук, тук, тук". Я не розумів, для чого всі жінки беруться за роботу в темряві. А вони поквапливо опускали покришки, глибше вбивали кілочки, і завжди за якихось півгодини налітала буря. Як вони про це дізнавались, я не можу сказати й зараз. Одна стара жінка говорила мені, що її попереджає

койот. Може, це й правда, бо перед негодою койоти справді починають тривожно вити. А друга запевняла, що квіти якось по-особливому схиляють голівки, коли па ніч треба чекати грози. Третя просто посилалась па поганий сон. Цілком можливо, що в усьому цьому є певна доля правди, бо індійці примічають різні прикмети.

— І вони не помиляються? — запитав Маленький Бобер.

— Чому ж, трапляється, але не так часто, як білі. Пригадую, одного разу в поселення заблукав мандрівний фотограф, з тих, що вишукують різні диковинки. Ну, сфотографував він кілька невеличких тіпі, а я йому й кажу: "Чому ви не попросите скво Великого Буйвола напнути святкову тіпі? Це чудова штука". Він послухався і, поторгувавшися з нею, зголосився дати три долари, аби вона поставила тіпі. А тіпі справді була розкішна — пофарбована у червоне, з зеленими та жовтими звірами, з птахами та скальпами кругом. У фотографа очі розбіглися. Він уже навів апарат, а потім подумав і витяг інший, який знімав у фарбах. Видно було, що йому страшенно кортіло зробити це швидше, але не встиг він ЯК слід приладнати свою машину, як стара скво гукнула щось іншій (у вождя було дві дружини), і жінки заходились поквапливо знімати тіпі. Фотограф сердився, кричав, що вони ж домовились, то він заплатив гроші. Але стара скво тільки щось бурмотіла та показувала на захід. Жінки миттю розібрали тіпі й згорнули покришку, не звертаючи жодної уваги на крики та лайку художника. День був ясний, погожий, тільки дуже парило. Хвилин за п’ять із заходу набігла темна хмарка, а через десять хвилин налетів справжній ураган. Він промчав крізь посилення и понівечив усі тіпі. Аби не обачність старої скво, постраждала б, звичайно, й червона святкова тіпі.

За вказівками Калеба хлоп’ята підкотили покришку з навітряного боку низько, а з тіньового — набагато вище. Із задушливої теплиці тіпі одразу перетворилась на прохолодну, тіняву альтанку.

— Якщо вітрець ледь-ледь помітний, а вам треба визначити його напрямок, послиньте палець і підніміть угору. З боку вітру ви одразу

відчуєте холодок, і тоді вам легко буде правильно настановити димові клапани.

— Розкажіть іще про військові шапки, — попросив Ян. — Що можемо зробити ми, щоб заслужити для них пера?

— Влаштовуйте змагання з бігу, плавання, стрільби з лука. Влучити стрілою за двісті кроків — це все одно, що вбити буйвола. Це дуже добре. Краще й бути не може!

— Як? Гранку?

— Авжеж, гранкуі Влучити за п’ятдесят кроків — значить забити оленя, і це для нас буде ку, — вів далі Калеб. — Якщо ви з першого пострілу попадете своєму опудалу в серце за п’ятдесят кроків, я назову це великим подвигом. А того, хто влучить у серце за сімдесят п’ять кроків, незалежно з якого пострілу, я назову першокласним стрільцем. Якщо ж ви за сорок кроків посилатимете в дев’ятидюймове бичаче око дві стріли з кожних трьох, то можете сміливо називати себе індійцями. Хоча, мушу сказати, вони рідко стріляють в мішень. Вони стріляють переважно в те, що зустрічають у лісі. Мені траплялося бачити мідночервоних малят, які влучали в метеликів. Іноді індійці влаштовують змагання і дивляться, в кого одночасно буде більше стріл у повітрі. П’ять стріл у повітрі вже добре. Це показує, що мисливець швидко й далеко стріляє. Для цього у лівій руці завжди повинен бути напоготові пучечок стріл. Тільки раз у житті я бачив, як один воїн пустив у повітря одразу вісім стріл. Це вважалось великим чаклунством. Але мати в повітрі сім стріл теж дуже почесно.

— А що нам ще підійде, крім стрільби? Як ви гадаєте?

— Я гадаю, — втрутився в розмову Сем, — що можна позмагатися в добуванні вогню тертям. Це було б чудово, бо Гай цього зовсім не вміє. Хто добуде вогонь — одержує перо, хто добуде його за одну хвилину —

одержує перо хвалебне, чи як там його називають... Ми з Яном будемо змагатись, а Гай лише слинки ковтатиме.

— Зате я краще полюю на оленя. Тут я вас обох за пояс заткну, от як!

— Замовчи, Гілко! Нам уже набридло твоє патякання про полювання на оленя. Ми назавжди відмінимо цю гру.

І Сем запитав, звертаючись, очевидно, до Калеба:

— Ви знаєте які-небудь індійські ігри?

Калеб промовчав, ніби нічого й не чув.

Тоді запитання повторив Ян:

— Містер Кларк, в індійців бувають ігри?

— А звісно, бувають. Я можу показати вам дві індійські гри, на яких випробовують гостроту очей.

— Тут я усіх вас поб’ю! — поквапливо вставив Гай. — Адже я побачив оленя раніше, ніж Ян міг...

— Замовчи, Гай! — гримнув на нього Ян.

Характерний звук "дз-дз-дз" примусив Гілку обернутись. За спиною в нього Сем гострив великого ножа й час від часу кидав хижі погляди на його "жовтий віхтик".

— Настав час, — буркнув Дятел ніби сам до себе.

— Відчепись од мене! — жалібно пропищав Гай: оте страхітливе "дз-дз" дуже його нервувало.

Гай зиркнув на Яна і. помітивши в нього щось схоже на посмішку, трохи заспокоївся. Але його тривога прокинулась з новою силою, коли він подивився в дико розмальоване й застигле обличчя Дятла.

— Чому ти не гостриш ножа, Маленький Бобер? Хіба ти відмовляєшся від своєї частки? — процідив крізь зуби Головний Вождь.

— Я пропоную поки що залишити йому скальп, а коли він знову почне вихвалятись — оббілуємо його до кісток, — відповів Ян. — То розкажіть же нам про індійську гру, містер Кларк.

— Почекай, зараз пригадаю. Ага, ось як. Просто на землі або на шкурах вони малюють два квадрати і кожен квадрат ділять на двадцять п’ять кліточок. Далі беруть десять кілець і десять горіхів або камінців. Кожен гравець одержує п’ять кілець та п’ять горіхів і розкладає їх по кліточках, як йому хочеться. Напарник його не повинен дивитися, поки все не буде готово. Потім він обертається й дивиться стільки, скільки треба, щоб проспівати пісеньку:

Ю-йї-йї, кі-йї-я

Очі гострі маю я,

Розум спритний маю я.

Переможу тебе я

Кі-йї-йї, кі-йї-я…

Після цього перший квадрат накривають кошиком або ще чимось, а другий гравець мусить по пам’яті розкласти свої марки по клітинах точнісінько так, як і на першому квадраті. За кожну правильно покладену марку йому зараховується очко, за кожну помилку — очко знімається.

— От побачите, що я… — почав був Гай, але рука Сема схопила його за чуприну. — Облиш мене! Я не вихваляюсь! Я кажу звичайну правду.

— Уф! Краще кажи свою звичайну брехню. Так буде безпечніше, — промовив Великий Дятел і з моторошною байдужістю в голосі додав: — Якщо я здеру з тебе скальп, ти застудишся й помреш. Тобі це відомо?

І Ян знову помітив, що Калеб вдивляється кудись у далечінь, ніби намагається щось приховати.

— А є ще друга гра. Не можу запевняти, що її вигадали індійці, тільки вона їм дуже до серця. Перш за все вирізують два шестидюймових квадрати з білого дерева або картону. Потім на них малюють кільця, як на мішені, або клітинки, як і в попередній грі, або двох зовсім однакових кроликів. Перший гравець бере шість чорних кружечків, по півдюйма в діаметрі, довільно розкладає їх на одній з дощок і ставить дошку кроків за сто. Другий бере стільки ж кружечків та другого кролика і йде вперед, поки не зможе покласти свої кружечки точно так, як вони покладені на першому кролику. Якщо він зробить це за сімдесят п’ять кроків — він молодець, якщо за шістдесят — теж непогано, але менше п’ятдесяти не годиться. Я часто бачив, як індійські хлоп’ята захоплювались цією грою. Іноді вони задля жарту клали по два кружечки разом або який-небудь знімали зовсім. Так можна добре перевірити очі.

— Та я вас запевняю… — почав знову Гілка, але Сем обірвав його грізним і диким "грррр!", знаючи наперед, до чого зведуться запевнення Гая.

— Пригадую, як індійці ще випробовували гостроту очей. Старий вождь показував молодим воїнам Плеяди, сузір’я з дуже маленьких зірок, яке в індійців називається "Гроном". Він питав, скільки у гроні ягід. Одні бачили п’ять, другі — шість, а деякі навіть сім. Хто побачить сім — у того добрі очі. Зараз ви не знайдете Плеяд: їх видно лише в зимові ночі. Зате протягом цілого року можна спостерігати Велику Ведмедицю. її легко знайти від Полярної зірки. Велику Ведмедицю індійці називають "Горбатою спиною". Я чув, як їхні діди питали хлоп’ят: "Бачите ви стару скво (це друга зірка від краю, якраз на горбу) з дитиною на спині? Бачите ви її дитину?" Коли мої очі були молодшими, я теж міг розглядіти маленьку зірочку, що пригорнулась до великої. Хто її бачить, у того найкращий зір.

— А... — почав Гай, та Сем своїм "гррр!" вчасно зупинив його.

І знову очі Калеба втупилися в простір. Він підвівся і вийшов з тіпі. Ян почув, як старий мисливець пробурмотів:

— От малий поганець. Смішить, що стриматись не можна...

Він одійшов трохи в ліс і раптом загукав:

— Ян! Гай! Мерщій сюди!

Всі троє вискочили з тіпі.

— Ми говорили про гостроту очей. Хто скаже, що отам бігає?

Крізь просвіт у листі видно було весь засів конюшини Бернса.

— Схоже на малесеньке ведмежа...

— Бабак! Наш бабак! Це він поламав татову косарку! Де моя кістяна стріла? — заверещав Гай і метнувся по зброю.

Хлоп’ята помчали від табору й обережно почали підкрадатись до конюшини. Але старий бабак все ж таки щось відчув і нашорошився. Він був незграбний і на рівному полі справді скидався на маленьке ведмежа. Його коричневі груди різко відтінялися незвичайною сивиною на спині та голові.

— Тато каже, що бабак посивів за свої страшні злодійства. Адже він злодюга до самих кісток! Ну, я ж його зараз…

— Стій! Рівняйся! — скомандував Сем, бачачи, що Гай уже збирається стріляти.

Вони вишикувалися в ряд, як воїни на старовинній картині, що зображає битву біля Кресі. На бабака посипалися стріли. Майже всі вони падали далеко за спиною гризуна, але жодна не дала недольоту, бо бабак виявився ближче, ніж здалося хлоп’ятам. Він встиг сховатися в нору, де, безперечно, почав готувати нову каверзу людині з косаркою.

VII

ТАБІРНЕ ЖИТТЯ

— Як тобі спалося, Сем?

— Навіть не задрімав.

— Я теж. Цілісіньку ніч дрижав. Витяг запасну ковдру, але й це не допомогло.

— Може, вночі випав гнилий туман або ще щось подібне?

— А ти спав, Гілко?

— Чудово спав!

— Туману не відчував?

— Ні!

Наступна ніч була ще гіршою. Гай собі солодко хріп, висвистуючи носом, а Сем та Ян перевертались з боку на бік і не могли зігрітись. На світанку Сем скочив з постелі.

— Ні, це вже не жарти! Забавки забавками, та коли щоночі хапати отакі дрижаки, то краще перебратись додому, поки ще є сили.

Ян не заперечував. Настрій був у нього пригнічений. Почував він себе так само погано, як і його товариш, але йому дуже не хотілось розлучатися з лісом.

Тепле сонячне проміння майже розвіяло їх легку недугу, і все ж таки вони з острахом думали про ніч.

— Просто не збагну, в чому тут справа, — сказав Маленький Бобер.

— Кидає то в жар, то в холод. Може, це тому, що ми п’ємо багато болотяної води? А може, це Гай отруїв нас своїм варивом?

— А раптом у нас починається цинга від надмірного вживання м’яса? Треба запитати Калеба.

Якби Калеб не провідав їх по обіді, вони б самі подалися до нього. Старий мовчки вислухав розповідь Яна, а потім запитав:

— Ви просушували свої постелі, відколи тут живете?

— Ні.

Калеб зайшов у тіпі, обмацав ковдри та простирадла й забубонів:

— Гм! Я так і знав. Зовсім мокрі. Скільки ночей лежать, потіють, і ще дивуються, чому в них ковдри вогкі. Невже ви не бачили, як мати щодня провітрює ваші постелі? Кожна індійська скво знає, що треба стерегтися вогкості, й не рідше, ніж через день виносить постіль на сонце години на три або, якщо цього не можна зробити, просушує її біля вогнища. Просушіть гарненько простирадла, і ви не будете мерзнути.

Хлоп’ята послухались поради Калеба і, справді, наступної ночі спали міцним, солодким сном.

Табірне життя дало юним індійцям ще один корисний урок. їм весь час страшенно надокучали москіти. Увечері вони заганяли хлоп’ят у тіпі, але ті незабаром навчилися викурювати комах, підкидаючи у вогонь свіжої трави. В сутінках вони розкладали багаття, клали траву, щільно причиняли двері, а самі вечеряли надворі біля вогнища, де готувалася їжа. Після вечері вожді з осторогою заходили в тіпі. Трава на цей час прогорала, вогонь пригасав, угорі стояла густа хмара диму, але нижче повітря було чисте й свіже. Вони змітали з одягу москітів, шмигали в намет і ретельно закривали після себе кожну шпаринку. В тіпі не лишалося жодного живого москіта, а дим, що стояв під клапанами, не пускав усередину нових, і хлоп’ята могли спати спокійно. Таким чином вони спекались найбільшого лиха боліт та лісів.

Але вдень приходила нова біда, і цією бідою були сині мухи. їх з’являлось дедалі більше та більше, і вони клали цілі купи жовтуватих яєчок на все, що мало запах м’яса або гнилятини. Вони дзижчали над столом і падали в тарілки із стравою. Мертві мухи псували всю їжу. Якось Калеб, що провідував хлоп’ят дедалі частіше, сказав:

— Ви самі винні. Погляньте, скільки у вас тут бруду.

І справді, кроків на п’ятдесят довкола тіпі вся земля була захаращена папірцями, бляшанками, рештками їжі. Просто під дверима назбиралася величезна купа картопляного лушпиння, кісток, риб’ячих голів та луски. Цілісінькі дні тут роями кружляли мухи, а надвечір на зміну їм з’являлись москіти.

— Що в таких випадках роблять індійці? — запитав Маленький Бобер. — Як нам здихатися цих мучителів?

— По-перше, можна перенести бівуак; по-друге, можна все це прибрати.

Іншого підходящого місця для табору не знайшлося, і тоді Ян вигукнув із запалом:

— Друзі, давайте все приберемо та більше не будемо смітити. Викопаємо яму і звалимо в неї все, чого не можна спалити.

Ян схопив лопату й заходився копати яму в кущах поблизу тіпі. Сем та Гай теж кинулись до роботи. Вони позбирали все сміття і звалили його в яму. Коли хлоп’ята згрібали кістки, бляшанки та шматки хліба, Яп < сказав:

— Не подобається мені, що ви кидаєте хліб. Соромно так робити, коли тут є безліч живих істот, які з радістю ним поживляться.

На це Калеб, що сидів на колоді і спокійно попихкував люлькою, зауважив:

— Якщо ви хочете бути справжніми індійцями, то збирайте щодня всі недоїдки — м’ясо, хліб та інше — й відносьте їх на яке-небудь узвишшя. У більшості індійців буває священна скеля, так званий Вакан, куди вони

складають недоїдки, щоб догодити добрим духам. Їжу, звісно, поїдають птахи та білки, але індійці задоволені вже з того, що вона зникає. Якщо ви почнете доводити, що її забирають не духи, а птахи, вони вам скажуть: "Нічого, птахи не могли б її взяти без дозволу духів, а може, самі птахи й відносять її духам".

Після цих слів Велика Рада в повному складі виступила в похід, щоб і собі знайти скелю Вакан. На узліссі хлоп’ята побачили підходящий горб і з цього дня по черзі відносили на нього всі недоїдки. Незабаром вони помітили, що птахи з радістю прилітають годуватися на їхній Вакан, а вторований слід від струмка показував, що четвероногі теж не відмовляються від щедрот добрих духів.

За три дні від синіх мух лишилась тільки згадка, а хлопчики наочно переконались, що захаращувати брудом табір — значить шкодити самим собі.

Калеб наполягав ще на одному.

— Ян, — сказав він, — не можна пити річкову воду. Вона зараз майже не протічна, прогрілася сонцем і починає цвісти.

— А що ж нам робити? — запитав Сем, хоч він з однаковим успіхом міг би звертатись до самої річки.

— Справді, що ж нам робити, містер Кларк? — поквапився й собі сказати Ян.

— Викопайте колодязь.

— Тю! Зараз у нас канікули, — знову не стерпів Сем.

— Викопайте індійський колодязь, — пояснив Калеб. — На це піде не більше як півгодини. Ось я вам покажу.

Він узяв лопату й, підшукавши сухе місце футів за двадцять від верхнього кінця загати, викопав яму приблизно у два квадратних фути. На глибині трьох футів вода вже почала помітно просочуватись. На четвертому футі довелось припинити роботу через бурхливий приплив. Тоді Калеб узяв відро й вичерпав каламутну, глинисту рідину до самого дна. Потім він знову дав ямі наповнитись і знову вичерпав усе до кінця. Нарешті, після третього разу потекла холодна, приємна на смак і чиста, мов кришталь, вода.

— Це вода з вашої загати, — сказав Калеб, — але вона профільтрувалась через двадцятифутовий шар землі та піску. Так добувають холодну, чисту воду з найбруднішого болота. От що значить індійський колодязь!

VIII

ІНДІЙСЬКИЙ БАРАБАН

— Якби ти був справжнім індійцем, ти зробив би з цього барабан, — сказав Калеб Яну, коли вони підійшли до великої липи, що впала в останню грозу. Тепер було видно, що від дерева лишилась сама шкаралупа, а вся серцевина згнила.

— А як вони роблять барабан?

— Принеси сокиру.

Ян збігав за сокирою. Калеб відрубав прямий і без тріщин шматок стовбура, футів на два завдовжки. Вони віднесли його на бівуак.

— Ну, тобі, звичайно, відомо, що для барабана потрібна ще шкура?

— Яка?

— Коняча, собача, бичача, теляча, — все одно яка, аби міцна.

— У нас в амбарі висить одна теляча шкура, а друга лежить у сараї, тільки її погризли пацюки. Обидві шкури мої. Я сам забивав телят. Тато віддає мені шкури за те, що я їх забиваю, а потім білую. О, якби ви тільки бачили, як я це роблю!..

Гай був пустився у властиве йому самовихваляння, але Сем, якого це дійняло до живого, крикнув "гоп!" і боляче смикнув Гілку за жовтий віхтик на голові. Третій Вождь гепнувся на землю і закінчив свою хвастовиту промову звичними плаксивими криками:

— Чого тобі треба? Відчепись!

— Ну годі" Сем, облиш його, — заступився за Гая Маленький Бобер. — На те й собака, щоб гавкати.

А потім, звертаючись до Третього Вождя, додав:

— Нічого, Гай, не ображайся. Я знаю, що ти побиваєш його в полюванні на оленя і бачиш удвоє далі за нього.

— Ото ж то! Через те він і казиться. Я бачу втроє далі, може, навіть у п’ять разів далі за нього, — відповів Гай ображеним голосом.

— А тепер, Гілко, мерщій біжи за шкурами, якщо хочеш мати барабан для військового танцю. Тут лише ти один майстер здирати шкури.

Втішений цими словами, Гай бігцем подався додому.

Тим часом Калеб обробляв порожнисту колоду. Він акуратно зняв кору, а потім топірцем вичистив усю трухлятину. Після цього старий

мисливець поставив оцупок на землю, розпалив у ньому вогонь і, ні на мить не спускаючи з нього очей, повертав та піднімав його, стесував обвуглені місця, підстругував та пригладжував, аж поки стінки зробилися тонкими й гладенькими як зовні, так і всередині.

Невдовзі після того, як Гай залишив друзів, вони почули його крики. Всім здалося, що

Гілка десь близько. Однак минав час, а він чомусь не повертався. Обробка снасті для барабана забрала кілька годин, а Гая все не було. Нарешті Калеб сказав:

— Готово. Можна напинати шкуру.

А Сем ніби продовжив:

— Мабуть, старий Берне таки підслідив його і примусив полоти город. Це він кричав, коли його шмагали.

"Старий Берне", худий, сутулий чоловічок, мав дуже погану вдачу. Йому було всього лиш тридцять п’ять років, але в Сенгері кожного жонатого називали "старим". Якщо, приміром, якийсь там Том Нолан у вісімдесят років залишався нежонатим, його сенгерці величали "парубком". Та нехай цей Том одружиться у двадцять років, і він одразу перетвориться на "старого Нолана".

Бернси мали цілу купу дітей, але кілька з них померло, як запевняли жалісливі сусіди, — від недоїдання. Живими лишилися: найстарший, Гай, материн пестунчик, і четверо дівчаток від чотирьох до одного року. Мати була огрядною, вродливою і життєрадісною жінкою. Вона весь час воювала з своїм чоловіком, якого вважала найлютішим ворогом дітей. Джім Берне забрав собі в голову "вивести хлопця в люди", тобто, витягти з нього як можна більше користі, а Гай, навпаки, тільки про те і мріяв, щоб працювати як можна менше. У цьому зіткненні розбіжних

інтересів мати виступала послідовною, хоча здебільшого таємною, спільницею Гая. В її очах синочок був непогрішимим: все, що він робив, здавалось їй правильним. Опецькувате личко Гая, густо всіяне ластовинням, було для матері самою красою та миловидністю. Вона бачила в ньому тільки хороше, і для неї він був незаперечним втіленням всіх кращих якостей людини.

Берне по-своєму любив Гая, але поводився з ним дуже нерівно: іноді він просто ні за що бив його смертним боєм, іншим же разом зустрічав сміхом навіть серйозну провину. Хлопець ніколи не знав, що на нього чекає, і тому завжди намагався уникати зустрічі з "татком". Бернсу не подобалось, що син його бігає в табір, почасти через те, що то була земля "старого Рафтена", а головним чином через те, що так він ухилявся від роботи. Кілька разів Берне вдавався до сили, але місіс Берне не відступалась. Крок за кроком вона перемагала, мов той досвідчений рибалка, якому на гачок вдалося підчепити велику форель. Завдяки її старанням Гай зміг приєднатись до індійців. Мати аж мліла від щастя, слухаючи хвастовиті розповіді сина про те, що він у всьому побиває своїх товаришів, "хоч ті старші і більші за нього".

Але сьогодні Гаю не усміхнулось його зрадливе щастя. Батько бачив, звідки він прийшов, зустрів його лайкою і жорстоко відшмагав. Добре знаючи, що екзекуція не припиниться, поки не буде досягнуто певного ефекту, який оцінювався криками, Гай зарепетував на всю горлянку. Це й були ті одчайдушні зойки, що їх чули на бівуаці.

— Ах ти ж гульвісо! Я тобі покажу, як тікати з дому, порозчинявши всі двері! Зараз мені ставай до роботи!

І Гай, замість того, щоб гордо повернутися е табір з телячими шкурами через плече, був змушений взятись за ганебну і "зовсім не індійську" роботу на вгороді.

Скоро він почув материн голос:

— Гай, синочку!

Він кинув сапу і почвалав до кухні.

— Ти куди? — гримнув здалеку батько. — Вернись і роби, що тобі велено.

— Мене гукає мама.

— Кажу, роби своє! Нічого тобі туди йти!

Але Гай пропустив це повз вуха і спокійнісінько побрів до матері. Він знав, що батько зараз лише покричить на нього, але вже не битиме. Незабаром Вождь Гілка утішився остаточно, одержавши з материних рук величезну скибку хліба, щедро намазану варенням.

— Бідненький мій, ти, мабуть, і так уже виголодався, а тут ще тато тебе скривдив. Ну їж, не треба плакати, — сказала мати, бо Гай знову почав було схлипувати, пригадавши всі свої обиди. Потім вона по-змовницьки прошепотіла йому на вухо:

— Після обіду тато поїде в місто. Він за ворота, а ти й утечеш. І якщо ти зараз попрацюєш старанно, він не дуже розсердиться, коли ти пізно прибіжиш додому. Але, в усякому разі, не забувай запирати хвіртку, бо якщо свиня забреде в ліс Рафтена, тобі не минути татового дубця.

Ось чим пояснювалась довга відсутність Гая.

Він прийшов на бівуак досить-таки уже пізно. І як тільки він вискочив з дому, його нерозумно пестлива мати, й без того обтяжена безліччю хатніх турбот, кинула все і сама підгорнула кілька рядів капусти, щоб "татко" побачив, як старанно попрацював його син.

Телячі шкури виявились твердими, немов із жерсті, і, ясно, не очищеними від волосся.

Калеб сказав:

— Потрібно буде два-три дні, щоб дати їм лад, — і затопив шкури в багнистій калюжі на самому пригріві.

— Чим тепліше, там краще, — пояснив він.

Через три дні Калеб витяг шкури. З тонких, твердих, жовтуватих і напівпрозорих вони тепер зробилися густими, молочнобілими та м’якими, неначе шовк. Волосся з них легко зчистилося, й обидві шкури були визнані цілком придатними для барабана.

Калеб ретельно вимив їх у теплій воді з милом, щоб зійшли рештки жиру, а потім обскріб з обох боків тупим ножем. Після цього він натягнув один край більшої шкури й почав обрізати навколо неї тонку смужку, поки в нього не вийшов ремінь близько шістдесяти футів у довжину й приблизно в три чверті дюйма завширшки. Калеб зсукав його, змотав у тугий клубок, а з залишку шкури вирізав круглий шматок близько тридцяти футів у діаметрі. Ще один такий самий шматок вийшов у нього з другої шкури. Склавши обидві заготовки докупи, Калеб вістрям ножа попроколював у них дірочки на відстані дюйма віл краю і двох дюймів одна від одної. Потім вія розіслав один круг на землі, поставив на нього дерев’яну снасть барабана, а зверху накрив її другим кругом. Обидві шкури він зашнурував довгим ременем, протягуючи його з першої дірочки вгорі в другу дірочку внизу потім у третю вгорі, в четверту внизу і так далі аж до кінця. Після цього він повторив усе заново, тільки в зворотному порядку, так що вся шнуров-ка на снасті перехрещувалась. Спочатку ремінь просилявся вільно, але потім Калеб стягнув його міцніше, від чого покришки напнулися й щільно облягли краї барабана. На великий подив усієї компанії, Гай одразу ж заволодів готовим інструментом.

— Це мої телячі шкури! — заявив він, що, в принципі, було, звичайно, правильним.

А Калеб сказав, хитро підморгнувши оком:

— Дерево, здається, теж пішло на додачу?

Калеб вистругав ударну паличку для барабана й обмотав її на кінці клаптиком полотна.

Гай спробував грати, але барабан йому не сподобався, бо він давав зовсім глухий звук.

"Ніби вибивають кожух телячим хвостом", подумав Сем.

— Повісь його в затінку, щоб висох, і тоді побачиш, — сказав Калеб.

Барабан висихав і, мабуть, ще дужче натягувався. Час від часу він тихо потріскував і якось дивно гудів. Коли ж він остаточно висох, шкура на ньому зробилась напівпрозорою, а звук тепер міг зворушити серце кожного червоношкірого.

Калеб навчив хлоп’ят індійської войовничої пісеньки, й вони почали танцювати під неї, а сам старий мисливець барабанив і стиха наспівував. Здавалось, що в усіх них про-кидалися дикі інстинкти. Але в найбільшому збудженні був Ян. Підстрибуючи в такт, він почував, що ніби зливається душею з нехитрою пісенькою вільнолюбних індійців. І в цю мить він з радістю віддав би всі блага білої людини тільки за те, щоб збереглося назавжди оце незвідане почуття, що його викликав індійський барабан.

IX

КІШКА ТА ТХІР

Сем здійснював "напад на білочолих", щоб роздобути хліба Гай потрапив у полон до свого найближчого ворога й відбував примусову працю на городі. У таборі залишився тільки Ян. Він уважно пройшовся по всіх "альбомах", але не знайшов нічого нового, — лише збільшилась загальна кількість слідів. Поміж великих відбитків тепер траплялись маленькі сліди тхора та видри. В кінці міченої стежки, під живоплотом, Ян побачив гарненьку жовту берестянку, що годувала незграбне пташа зозулі. Хлопцеві не раз доводилось чути, що зозуля кладе яйця в чужі гнізда, але це вперше він бачив на власні очі, як маленька пташка доглядає знайду, майже вдвічі більшого за неї саму. Ян дивився, як неповоротке землистосіре пташеня розчепірювало недорослі крила і, налягаючи на тендітну берестянку, силкувалося злетіти. Хлопець не міг зрозуміти, чи оця ніжна мати справді вважає зозуленя своїм власним пташам, чи вона піклується про нього тільки з жалю.

Він повернувся до струмка і там, на "нижньому альбомі", знайшов новий ланцюжок слідів, які в першу мить дещо його спантеличили. Перемальовуючи їх, Ян раптом збагнув, що то мусять бути сліди молодої болотяної черепахи. Він побачив також багато знайомих йому слідів і серед них, між іншим, сліди звичайної кішки. Цих слідів було досить густо, і Ян дивувався, звідки вони сюди потрапили. Щоправда, кішки — переважно нічні тварини, але дивно, що вони не боялись хлоп’ят, хоч ті майже весь час блукали з луками довкола свого бівуаку.

Ян приліг на березі струмка, який у цьому місці прорізав собі русло з крутими глинистими берегами завглибшки в шість і шириною у дванадцять футів. Води зараз було зовсім мало. Вузенькою стрічкою вона звивалася на дні мулкого "каньйону"[1],— так Ян любив називати цей відрізок "потоку". Широкі смуги розмитої глини обабіч води могли розповісти чимало таємниць про своїх чотириногих гостей. Слідів, затертих і свіжих, було тут більше, ніж треба.

На березі в шовкових врунах тріскотіли коники та цвіркуни. Високі трави яскріли жовтими, червоними, синіми квітами. Закоханим поглядом Ян дивився на них. Тепер він знав їх назви, й усі вони перейшли із списку болісних таємниць в число приємних і бажаних друзів. Лежачи на березі струмка, Ян пригадував ті дні, коли він майже нічого не знав ні про птахів, ні про квіти, коли все це було для нього чуже і він був самотній з своєю жадобою знань. Все життя в Боннертоні, до найменших його подробиць, постало зараз в уяві Яна. Батько, мати, брати й шкільні товариші один за одним проходили перед його очима. І все це здавалось далеким-далеким, хоч відтоді минуло не більше двох місяців. Матері Ян відписав одразу ж по приїзді в Сенгер, а потім ще раз, щоб повідомити, що він живий і здоровий. З дому від матері він одержав ніжного листа, з парою священних текстів, і приписку від батька, пересипану добрими порадами й тими ж самими священними текстами. Після цього Ян більше не писав… Він не міг би сказати, що саме так віддалило його від рідних, але це пояснювалось тим, що Ян, нарешті, знайшов ту криницю, яка обіцяла втолити його спрагу.

Думки його обірвав легенький рух біля струмка. Там лежала велика американська липа, повалена грозою. Як більшість дерев цієї породи, вона являла собою суцільне дупло. Стовбур майже повністю ховався в густому плетиві літніх трав, але одна гілляка відламалась і на її місці залишилась діра. З глибини цього темного отвору вистромилась голова з блискучими зеленими очима. За мить звідти вискочила сіра кішка. Вона сіла на сонечку, вмилася лапками, солодко потяглася, потім пройшлася на край колоди й укосом спустилася на дно каньйону. Там вона напилася, граціозними рухами струсила з лапок краплини води і трохи пригладила шерстку. Ян мало не розсміявся, коли побачив, що вона почала уважно вивчати сліди, як він сам вивчав їх перед цим, хоч кішка, очевидно, керувалася більше нюхом, ніж зором.

Вона пішла вздовж струмка, залишаючи на глині цікаві відбитки, які хлопець вирішив при першій нагоді неодмінно перемалювати. Раптом кішка зупинилась і огляділась довкола. Очі її спалахнули зеленим

вогнем. Гнучка і лискуча, вона легко стрибнула на трав’янистий берег і зникла.

Все це було звичайним, але те, що домашня кішка жила самотньо в лісі, розпалило цікавість. Яна. Хлопчик зачаровано стежив за кожним рухом кішки, неначе перед ним був небачений дикий звір.

Він завмер на кілька хвилин, сподіваючись, що кішка прийде знову. В цей час трохи вище по струмку тихо зашурхотіли камінці. Ян обернувся й побачив не кішку, а якусь іншу тварину, більшу за неї. В присадкуватому, кремезному звіряті з білими плямами й великим пухнастим хвостом Ян одразу пізнав тхора, хоч до цього часу живим його ніколи не бачив. Тхір ішов неквапливим перевальцем, зосереджено до чогось принюхуючись. Він покружляв біля берега і зупинився майже напроти Яна. Позад нього дріботіло троє маленьких тхорят.

Тхориха-мати обійшла всі сліди, як і кішка. Ян раптом відчув якусь схожість між собою і цими тваринами, які вивчали те ж саме, що й він.

Натрапивши на свіжі сліди кішки, стара тхориха так довго їх обнюхувала, то тхорята встигли її наздогнати. Одне тхореня підійшло до того місця, звідки спускалася кішка. Воно повернуло свій носик по свіжому запаху. Тхориха підбігла до нього, схвильовано заметушилась і полізла на кручу. Малята подерлися слідом за нею, штовхаючи одне одного і сповзаючи з крутого укосу.

Опинившись на березі, стара тхориха тінню метнулася на стовбур і пішла по слідах кішки до отвора в дупло. Вона подивилась, понюхала і гулькнула всередину, так шо зовні виднівся тільки хвіст. До Яна долинуло жалібне нявчання. Тхориха позадкувала з дупла, тягнучи в зубах маленьке сіре кошеня.

Воно голосно нявчало й плювалося, одчайдушно чіпляючись пазурчиками за дупло. Але тхориха була набагато сильнішою і витягла

його. Притиснувши кошеня передніми лапками, вона міцніше вхопила його зубами за шию і понесла на дно каньйону. Кошеня запекло відбивалося і, нарешті, боляче подряпало їй око. Смердючий злодій трохи відпустив свою здобич. Кошеня скористалося цим і, зібравши останні сили, почало несамовито нявчати. Його крики відгукнулися біллю в серці Яна. Він уже зібрався кинутись на допомогу, коли в траві майнула сіра тінь, і на місце події вискочила кішка-мати. Очі ь неї палали, шерсть наїжилась, вуха були щільно притиснуті до голови. Вся істота матері-кішки дихала страшною хижою люттю. Із спритністю оленя й відвагою левиці вона стрибнула на чорну розбійницю. Неможливо було навіть устежити за блискавичними ударами її лап. Тхориха нестямно завертіла головою і відсахнулась, але не надовго. Кожен мускул її наливався пекельною злістю і тремтів від напруження, коли кішка, мов сокіл, налітала на неї. Тхориха не встигала ухилятись від страшних пазурів і тільки бризкала смердючою рідиною, заливаючи власних дітей, які штовхалися в неї за спиною.

Кішка рвала зубами й кігтями. Чорна шерсть так і летіла на всі боки. Тхориха зовсім розгубилася й обдавала задушливими бризками не лише кішку, але й саму себе. Голова та шия були в неї жорстоко пошматовані. Повітря насичилось отруйним запахом. Обливаючись кров’ю, вона кинулась шукати порятунку у воді. Очманіла кішка, хоча й не була поранена, теж ледве переводила дух. Вона б погналася за ворогом і далі, аби кошеня, яке забилось під колоду, не почало жалібно пищати. Шаленість матері одразу вляглася. Вона витягла кошеня зовсім неушкодженим, але облитим з ніг до голови вонючою рідиною. Кішка перенесла його в дупло, а сама вийшла й розпрямилась, помахуючи хвостом та кліпаючи почервонілими очима, в які потрапили бризки. Вона знов, мов тигриця, готова була захищати своїх кошенят навіть проти цілого світу.

Одначе тхориха була вже досить покарана. Сяк-так вона спустилася з берега в каньйон, а троє її дитинчат покотилися сторчака, випадково дістався від матері заряд зловонної рідини. Тхориха шкутильгала,

залишаючи позад себе кривавий слід і задушливий запах, а вони перевальцем дріботіли за нею.

Ян був зворушений одчайдушною боротьбою старої кішки. З цього дня він перейнявся повагою до всього кошачого роду. Досить було тієї обставини, що звичайна свійська кішка могла переселитися в ліс і жити там з полювання, щоб Ян заніс її до свого списку тварин-героїв.

Кішка насторожено ходила по колоді від дупла, де сиділи її кошенята, до самого краю, і позирала на каньйон. Вона посилено кліпала очима й, очевидно, дуже страждала, але Ян добре знав, то навіть найбільший і найсильніший звір не зміг би її зігнати з цього сторожового поста. Ніхто не може змагатися у непохитній мужності з матір’ю-кішкою, яка захищає своїх малят.

Упевнившись, нарешті, що небезпека минула, вона обтрусила лапки, протерла ними очі й полізла в дупло.

Яке неприємне почуття повинні були пережити бідні кошенята, хоч їх уже й підготувало частково повернення смердючого братіка! Про прихід матері завжди сповіщав чудовий аромат свіжої миші або пташини, змішаний з запахом кішки, настільки знайомим та рідним, що він уже сам по собі обіцяв неабияку радість. Нюх у кошачому житті відіграє першорядну роль. І раптом тепер вхід у дупло заслонила істота, від якої тхнуло ворожим запахом. Отже не дивно, що кошенята наїжились і з пирханням розповзлися по темних кутках. Справи були погані. Вони вже давно зголодніли, та що ж поробиш — мимоволі доводилось терпіти… Дупло так і лишилося смердючим, навіть коли вони повиростали й розбіглися хто куди. 1 ще багато гроз пронеслося над ним, перш ніж остаточно вивітрився запах тхора.

X

НЕЩАСТЯ МАЛИХ БІЛЧАТ

Ось побачите, я вижену дятла з отого дупла! — сказав Гілка, коли одного дня всі троє червоношкірих з луками в руках нишпорили по лісу Бернса. Він показав на отвір у великому засохлому дереві. Підійшовши до стовбура, Гай щосили ударив по ньому кийком. На превелике диво усім, звідти випурхнув не дятел, а… летюча білка. Вона метнулась на верхівку стовбура, огляділась на всі боки, розпростала ноги, розпушила хвіст, а потім шугнула вниз, пролетівши футів двадцять і плавно опустившись на землю біля кучерявого дерева. Ян кинувся ловити її. Він вчепився пальцями за пухнасту білчину спинку, але вона так боляче вкусила його своїми гострими зубками, що він радніший був швидше її відпустити. Білка стрибнула на дерево й за мить уже зникла серед гілля.

Гай був страшенно вдоволений, що йому пощастило виконати обіцянку.

— Летюча білка це все одно, що дятел, — запевняв своїх друзів Гілка.

Виходячи з цієї гадки, він так розходився, що зрештою поклявся виганяти білку з кожного зустрічного дупла. Після багатьох невдач йому таки поталанило, і він зігнав з гнізда… запізнілого дятла.

Очевидно, цей спосіб годився для розшукування живих істот. Ян тут же скористався з нього, підібравши велику палицю і разів три-чотири вдаривши нею по товстому дереву, в якому хлоп'ята помітили кілька дірок. З нижнього отвору вискочила руда білка, але одразу ж гулькнула в інший отвір вище. Новий сильний удар вигнав її, і вона майнула на саму верхівку, а потім з розгону знов ускочила в нижнє дупло.

Хлоп’ят це захопило. Вони всі разом почали дубасити кийками по стовбуру, але білка не з’являлась.

— Давайте зрубаємо дерево, — запропонував Маленький Бобер.

— Для чого? — заперечив Дятел. — Я покажу вам крашу штуку.

Він знайшов міцну жердину футів у двадцять завдовжки, приставив її, мов підпору, до шершавої кори і з силою штурхонув, одночасно поглядаючи на верхівку стовбура. Ура! Верхівка легенько здригнулась. Сем ударив ще раз і ще раз, вибираючи ті моменти, коли дерево трохи відхилялось від нього. Інші хлоп'ята й собі взялися за жердину, й почали штовхати її всі разом, а Сем командував:

— Раз, два! Раз, два!

Один поштовх у триста-чотириста фунтів навряд чи похитнув би стовбур, але ці маленькі п’ятдесятифунтові поштовхи, зроблені в належний момент, розхитували його все дужче й дужче. Через якихось три-чотири хвилини коріння почало тріщати, ламатись, і величезне дерево повалилось на землю. Верхнім порожнистим кінцем його стовбур ударився об якийсь пеньок, і серед цілої хмари куряви, трісок та порохні в ньому розкрився зяючий отвір. Хлоп’ята кинулись шукати білку. Та всупереч їх сподіванням білки ніде не було, хоч вони перекопирсали всі уламки. Нарешті вони відшукали передню частину стовбура з невеличким отвором, що його колись видовбав дятел. Під нею лежала ціла купа дрібно покришеної кедрової кори, яка, напевне, й була гніздом, Ян нетерпляче почав розгрібати тирсу. Там лежала руда білка, нерухома й ніби не ушкоджена, тільки на носі в неї виступила крапля крові. Біля дорослої білки виднілося п’ять маленьких білчат" очевидно, дуже пізній виводок, бо вони були ще голенькі, сліпі й зовсім безпорадні. В одного білчати теж закипіла на носику крапелька крові, й воно лежало так само нерухомо, як і його мати. Спочатку нерозважливі мисливці думали, що стара білка лише прикидається мертвою, але скоро її тільце почало дубіти.

Хлоп’ята відчули себе глибоко винуватими. Захопившися грою, вони ні за що вбили безневинну білочку-матір, яка оберігала своїх маленьких діточок. Тепер їм загрожувала страшна голодна смерть.

Ян завзятіше всіх переслідував білку, і його тепер мучили докори сумління.

— Що ж будемо робити? — запитав Дятел. — Вони ще надто малі, щоб їх можна було приручити.

— Потопимо та й квит, — запропонував Гілка, пригадавши, як він удома складав останню шану не одному кошеняті.

— Якби можна було знайти гніздо іншої білки та покласти їх туди, — з покаянням у голосі промовив Ян. Він дивився на маленьких безпорадних звірят, що копошилися в його руках, і очі йому застилали жалісливі сльози. — Може, навіть краще побити їх, щоб вони довго не мучились. В цю пору року ми ніде не знайдемо білчиного гнізда.

Він трохи помовчав, а потім додав:

— Я знаю, хто їм допоможе: сіра кішка, яка оселилася в лісі. Так чи інакше вона догляне їх. Треба підкласти їх кішці в кубло, коли її там не буде.

Цей вихід здався хлоп’ятам простим, розумним і милосердним щодо самих білчат. Забравши нещасних сиріток, вони пішли до каньйону. Полуденне сонце сяяло так, що навіть у дуплі видно було кожну дрібничку. Обережно ступаючи, хлоп’ята підійшли до спостережного пункту Яна на березі струмка і залягли у високій траві. Ян поповз до колоди і, впевнившись, що кошенята зараз самі, швиденько підклав до них білчат. Після цього він повернувся до своїх товаришів, щоб разом з ними простежити, яка доля спіткає кішчиних знайд.

Їм довелося не менше години чекати повернення старої кішки. Але хлоп’ята лежали тихо н через те мали змогу постежити за деякими мешканцями лісу.

Перед їх очима промайнула колібрі, перепурхуючи з квітки на квітку.

— Ти, Бобер, здається, казав, що колібрі дуже красиві,— промовив Дятел, показуючи на жалюгідну сірозелену пташинку, що сіла майже поруч них.

— Я і тепер це кажу. Подивись!

Перевернувшись у повітрі, колібрі пурхнула, і її чорна шийка засяяла раптом усіма фарбами веселки.

Враз після цього в траві прошмигнула польова мишка, а трохи перегодом по її слідах погналася маленька землерийка.

Коричневий звірок на коротеньких ніжках, завбільшки з кролика, пройшов мимо, обнюхуючи пересохле русло струмка. По голівці, схожій на боброву, та плоскому лускатому хвосту Ян визначив, що це мускусний щур, або, інакше, ондатра, яка, очевидно, шукала воду.

Біля загати тепер постійно крутилося чимало живих істот, і вона зробилася тим місцем, де збиралися всі, кому, за словами Сема, "хотілось погасити спрагу".

Хвилин за двадцять після того, як пройшов мускусний тур, в полі зору наших юних друзів з’явився другий темнокоричневий звірок.

— Ще один мускусний щур. Вони де-небудь зустрінуться, — прошепотів Дятел.

Та коли звірок підійшов ближче, всім стало ясно, що Сем помилився. Це була зовсім інша тварина — завбільшки з дорослу кішку, але нижча на зріст, з широкою плоскою головою, білою шерстю на підборідді та шиї і куценькими ніжками — схожа на величезну ласицю. Не було сумніву, що це видра, смертельний ворог мускусного щура, і що зараз вона

переслідує свою здобич. Видра швидко зникла за поворотом, обнюхуючи слід, мов собака. Коли їй вдасться догнати ондатру раніше, ніж та пірне у ставок, на березі відбудеться драма. В глибокій воді мускусний щур зміг би ще якось втекти. Та якщо до загати збігалися мускусні щури, то з неменшим успіхом біля неї могли збиратися й видри.

Не минуло й п’яти хвилин після цього, як на колоді, просто перед очима хлоп’ят, сірою тінню майнула кішка. У порівнянні з неповоротким, горбатим мускусним щуром та проворною, але дещо вайлуватою видрою вона здавалася втіленням грації. Немає гнучкішого та граціознішого звіра, ніж красива кішка, і недарма вчені всього світу вважають її взірцем довершеності в тваринній будові.

Кішка оглядалась, чи немає поблизу небезпеки. Хлоп’ята стежили за нею з напруженою увагою. Вона ще раз пройшлася по стовбуру, з потім шмигнула в дупло, просякнуте відворотним запахом тхора. З ніжним муркотінням, що завжди приносило радість зголоднілим кошенятам, кішка-мати простяглася біля своїх рідних малят і раптом помітила серед них рожевих білчат. Вона перестала облизувати кошеня, тицьнулась носом до білчати й почала його причепливо обнюхувати. Яну було неясно, що там вона могла винюхати, коли в норі все тхнуло тхором. Але кішка, очевидно, вдовольнилась наслідками знайомства, бо заспокоїлась і кілька разів лизнула білочку, а потім розляглась, підгорнула всіх лапами до себе, відкинула голову, і за хвилину Гай радісно сповістив:

— Маленькі білчата ссуть молочко разом з кошенятами!

Хлоп’ята почекали те трохи і, впевнившись, що білочки любовно прийняті своїм запеклим ворогом, тихо повернулися в табір. Відтоді вони щодня ходили подивитись на змішану родину.

Тут доречно довести до кінця історію маленьких білочок.

Сіра кішка сумлінно годувала своїх знайд і пестила їх, неначе рідна мати. Здавалося, що все йшло гаразд. Яну колись розповідали, як одна кішка викохала кролика, і він нетерпляче чекав того дня, коли кошенята та білочки вийдуть разом бавитись на сонечку. Через тиждень Гай помітив, що кішку ссе лише одне білченя, а днів за десять і його не стало. Ян підкрався до дерева й побачив трагічну картину: всі чотири білочки непорушно лежали в глибині кубла. Чого вони померли, ніхто із друзів не міг сказати. Стара кішка зробила все від неї залежне, вона виявляла до них любов і ніжність, та, очевидно, все ж таки не змогла замінити білчатам рідної матері.

XI

ЯК ДИВИТИСЬ НА мешканців лісу

Дні минали весело, і кожен ранок починався полюванням на бабака. Хлоп’ята зжилися з лісом і вже не відчували страху, як у першу ніч. Одного разу Сем заговорив про це:

— Пригадуєш, Ян, ту ніч, коли я спав з великою сокирою, а ти з топірцем?

Індійці навчилися спокійно долати дрібні неприємності бівуачного життя і вже не зважали на них. Все стало на свої місця. Знайомство з мешканцями лісу та його особливостями так укріпилося в них, що вони почували себе, як вдома. Вони вже знали, що дзвінке, голосисте "ку-у, ку-у, ку-у", яке немовби само перепурхувало з верхівки на верхівку, було літньою піснею чорнодзьобої зозулі. Ян простежив, що пронизливий і схожий на пташиний свист, який вони чули в похмуру погоду в низькорослих кущах, належав насправді деревній жабі.

В жаркий післяобідній час подавав протяглий голосок вівчарик, а надвечір линули таємничі скрики і переливчасті трелі злобливої сиворакші.

Пора гніздування та весільних пісень уже закінчилась, тому птахи зустрічалися рідше.

Відколи почали пересихати струмки, життя все більше зосереджувалось у загаті. Щовечора після заходу сонця в тихих заводях збиралися ондатри, а на глибоких місцях плюскалась риба. Хоч риба була дрібненька, зате водилась у великій кількості і легко йшла на гачок. Рибальство зробилося улюбленим заняттям хлоп’ят, і вони не раз добували собі смачний обід з власного ставу.

Кожний день приносив щось нове. На сусідньому полі Сем знайшов ще одного бабака "з цінною головою". Ночами, особливо коли на небі світив місяць, на бівуак прибігали кролики. В пізній опівнічний час індійці часто чули жалібне дзявкання. Калеб казав, що то лисиця, "очевидно, стара розбійниця, яка живе в Каллаганівому лісі".

Сіра кішка як і раніш цікавила хлоп’ят. Вони частенько провідували її, але не підходили близько. На це були свої причини. По-перше, їм не хотілось лякати тварини; а по-друге, вони знали, що кішка не завагається кинутись на них, якщо буде порушено спокій її дітей.

Ян на власному досвіді переконався, що в лісі найбільше бачить мовчазний спостерігач. Та оскільки сидіти мовчки було дуже важко, він у таких випадках брався за малювання. Звичайно, маючи книжку під рукою, можна було й читати, але це відволікало б увагу від лісу. До того ж перегортання білих сторінок могло порозганяти полохливих мешканців лісу. Ось чому, сидячи па березі загати, Ян цілими годинами малював.

Одного разу, коли він отак сидів собі тихенько й малював, з води раптом вискочив пічкурик і на льоту спіймав муху. В цей час над озером кружляв рибалочка, підстерігаючи здобич. Він на якусь мить неначе повис у повітрі, а потім з швидкістю стріли кинувся в воду і так же блискавично випурхнув з неї, тримаючи в дзьобі пічкура.

Примостившись на гілці, рибалочка вже зібрався проковтнути пійману рибку, як раптом з густолистого дерева вилетів яструб. Вчепившись всіма пазурами в нещасну пташину, хижак поніс її на берег ставу. Ще мить, і він би розшматував рибалочку, але в цей час з нори на самому березі вискочив довгий звірок і кинувся на яструба та його жертву. Картина одразу змінилась. Птахи розлетілися в різні боки: яструб наліво, рибалочка направо. Пічкур плюснувся назад у воду, а видра залишилась на березі з повним ротом пір’я і зовсім розгубленим виглядом. Поки вона обтрушувала пух з свого рильця, з кущів безшумно вислизнула сіра кішка. Видра вищирила гострі білі зуби, хижо заричала, але відступила під коріння дерев. Кішка нашорошила вуха. Шерсть на її спині та хвості піднялася. Вона легенько вигнула спину. В очах її спалахували недобрі вогники, кінчик хвоста метлявся в повітрі. Вона стримано відповідала на ричання видри. Мабуть, видра погрожувала їй смертю, але на кішку це не справило враження. Тоді видра сховалася ще глибше під корінням, так що виднілись тільки її блискучі зелені очі. Кішка спокійно пройшла мимо її засідки і пішла далі у своїх справах. Ричання під корінням затихло, і як тільки ворог зник, видра вискочила й пірнула в ставок.

З свого спостережного пункту Ян бачив, як обидві тварини зустрілися ще раз… Почувши сплеск води, він оглянувся й помітив кола, що розбігались біля самого берега майже у нього під ногами. Потім на воді з’явилися брижі в протилежному кінці загати. На мить там майнула коричнева тінь і знову пропала. Трохи перегодом вздовж берега крадькома пробіг мускусний щур і, перепливши загату, сховався під навислим корінням. А за хвилину на поверхні води знову з’явилася видра. Шерсть на ній так облипла, що вона схожа була на чотириногу змію. Видра підпливла до берега, по якому щойно пробігав мускусний щур, і пішла по його слідах. Там, де сліди губились, вона покрутилась на одному місці, понюхала, а потім шубовснула в воду й виринула аж на протилежному березі. Тут вона знову натрапила на слід і кинулась під коріння. Почулась боротьба, ричання, і за дві-три хвилини видра вилізла, тягнучи в зубах мертвого щура. Вона висмоктувала кров і виїдала мозок щура, коли на березі ставка знову з’явилася сіра кішка і зупинилась футів за десять, лицем в лице з видрою.

Водяна ласиця помітила її, але не зрушила з місця. Передніми лапами вона притримувала свою здобич і сердито ричала на кішку. Кішка пильно подивилась на неї, вискочила на високий берег, пробігла у видри над головою, а потім знову сиустилася вниз і пішла своєю дорогою.

Чому першого разу видра побоялася кішки, а тепер кішка побоялася видри? Подумавши, Ян прийшов до висновку, що за звичайних обставин кішка може перемогти видру, але в цьому випадку право було на боці видри, бо вона захищала свою здобич. Знаючи це, кішка уникала сварки. Але та сама кішка не відступила б і перед тисяччю видр, коли б їй довелося захищати своїх кошенят.

Ці дві пригоди відбулися не в один день, але тут вони описані підряд, бо Ян завжди розповідав про них разом на доказ того, що тварини мають деяку уяву про справедливість і несправедливість.

Через кілька днів Яну довелося трохи ближче познайомитися з мускусними щурами. Якось він з Семом вирівнював на ніч "нижній грязьовий альбом", коли раптом шумливий струмінь води хлинув по річковому руслу, яке вже з тиждень було зовсім сухим.

— Звідки це? — здивовано вигукнув Сем.

— Мабуть, прорвало греблю, — з тремтінням у голосі промовив Маленький Бобер.

Хлоп’ята кинулись до греблі й побачили, що здогадка була вірною. На одному кінці виявилась теча, — круглий отвір, проритий мускусним щуром.

Нелегко було закрити діру, але під руками знайшлася лопата, а біля густо вбитих кілків — скільки завгодно в’язкої глини. Хлоп’ятам

пощастило не тільки повністю ліквідувати течу, але й забезпечити від руйнування в майбутньому цей відрізок греблі.

Дізнавшись про шкоду, якої завдав хлоп’ятам мускусний щур, Калеб сказав:

— Тепер вам буде ясно, чому бобри так переслідують ондатр. Вони знають, що ондатри в будь-який час можуть попсувати їм греблі, і тому знищують їх, де тільки зустрінуть.

Маленький Бобер рідко коли просиджував годину, щоб не побачити чогось цікавого на болоті. Іншим воїнам невистачало терпіння чекати так довго, до того ж вони не вміли малювати, а за цією роботою непомітно спливає час.

Ян влаштував собі кілька засідок в таких місцях, звідки було найзручніше спостерігати живих істот.

Просто під греблею була невеличка ковбаня, яку облюбували в’юни та раки. Вони були ласою принадою для рибалочок і ворон. В кінці греблі майже завжди бігали тонконогі бекаси, а всюдисуща ондатра лежала на якомусь плоскому камені, мов хутряна шапка. Добре було ховатися й біля того відрізку річкового русла, який вони називали каньйоном. Але найкращий спостережний пункт був у верхній частині загати, звідки все було видно, мов на долоні. Тут просто в тебе перед очима — вода з ондатрами, а часом і з видрами; за водою — болітце, яке існувало й раніше, але помітно збільшилось, коли індійці побудували греблю. Трохи далі можна вже було зустріти полівку чи деркача. А за спиною починався густий високий ліс, де часом зустрічалися куріпки та чорні білки.

Одного разу Ян малював старе розлоге дерево, яке йому дуже подобалось. Нін завжди малював не стільки з любові до самого малювання, скільки з любові до зображуваних предметів.

Ось у полі його зору з’явився дятел. Він довго стукав по стовбуру й, нарешті, витяг з-під кори маленького черв’ячка, затративши на це більше праці, ніж інша пташка на десяток черв’яків. А ось рябенький бурундучок вискочив з-під куща і пробіг мало не по ногах Яна, а потім відскочив убік і сердито зацокотів, злякавшись власної необачності. Десь поблизу некмітлива чубата синичка затягла свою недоречну й непереконливу пісеньку: "Вес-на, вес-на, вес-на…" Темнобуре пухнасте звірятко безшумно вискочило з-під зеленого листя на березі, перестрибнуло через вузеньку заточку, не замочивши навіть кінчиків лапок, зупинилося раз, удруге й, нарешті, сіло на відкритій галявці. Лиш тепер можна було розібрати, що це кролик. Він так довго сидів нерухомо, що Ян встиг зробити з нього ескіз, на що пішло три-чотири хвилини, а потім витяг годинник і почав стежити за ним. Минуло ще три хвилини, перш ніж кролик поворухнувся й почав пастися. Ян придивлявся, що саме він їсть, а чого уникає, але не зміг визначити цього точно.

Великий жук-рогач прогудів над головою кролика й сів поблизу від нього на суху гілку. Кролик, або, точніше, північний заєць "закляк", тобто зіщулився, й немов закам’янів. Але скоро він пізнав у жукові свого старого знайомого і повернувся до обіду. Коли жук полетів знову, він уже навіть не звернув на це уваги.

З’явилася одна ворона, слідом за нею прилетіла друга… "Ні, це не страшно!"

Червоногрудий яструб пискляво закричав у лісі. Кролик чув цей крик, але не злякався. Він знав, що червоні груди його не зачеплять. Але враз після цього над галявкою мовчки почав кружляти великий яструб з червоним хвостом. Кролик миттю "закляк". Червоний хвіст був прикметою його смертельного ворога. І звідки маленьке зайчатко про все це знало?

Кролик закусив ще пучечком конюшини, а потім стрибнув убік і сховався в кущику трави просто посеред галявки. Відкинувши вуха на

спину, мов м’які порожні рукавички, він згорнувся там у клубочок і став схожим на звичайнісінький бурозслений моховий нарост. Очевидно, він задрімав на сонечку. Яну страшенно кортіло побачити, чи заплющені в кролика очі. йому розповідали, що ці звірятка навіть сплять з відкритими очима. Але з такої відстані Ян нічого не міг розглядіти. За відсутністю підзорної труби або Гая, питання так і лишилось для нього не з’ясованим.

Останні сонячні плями непомітно розтанули на землі, а на загату з західного боку лягла тінь від дерев. Берестянка заспівала вечірній гімн на високому дереві, звідки вона могла бачити рум’яне призахідне сонце. В кущах бузини самотній цвіркун завів своє нескінченне "спати, спати, спати", а віддалік до Яна тихо наближався якийсь невідомий звірок. Голова в нього була опушена до землі, і хлопець не міг його добре роздивитись. Звір на мить зупинився. Ян послинив палець і підняв його вгору, щоб визначити напрямок вітру. Легенький бриз віяв у його бік. Отже звір не почує людину. А звір усе наближався й ніби виростав на очах. Коли він трохи збочив, Ян по гострій мордочці, наставлених вухах та пухнастому хвосту впізнав у ньому лисицю, можливо, ту саму, яка часто серед ночі кричала поблизу бівуаку.

Лисиця потрюхала назад, не підозріваючи про присутність хлопчика та сплячого кролика.

Яну закортіло ближче поглянути на хитрого звіра. Приклавши руку до рота й посмоктуючи шкіру, він видобув писк, дуже схожий на мишачий. Для голодної лисиці приємнішої музики не може й бути. Вона рвучко обернулась і витягнула морду вперед. Ще один писк — і лисиця повільно рушила на звук, а незабаром пройшла між Яном та кроликом. Вона перетнула кролячі сліди, не звернувши на них уваги, але вітерець доніс до неї запах кролячого тіла. Лисиця враз забула про мишу — бо хто ж полює на мишей, коли поруч є краща дичина? — і почала шукати невидимого кролика. Вона керувалася виключно нюхом і йшла, обережно ступаючи й задерши ніс проти вітру, мов добре вишколений пойнтер.

З кожним кроком лисиця наближалась до кролика, який спав або прикидався, що спить. Ян хотів крикнути, щоб припинити цс полювання, поки ще кролик не потрапив лисиці на зуби, але в ньому заговорив дослідник природи, і йому закортіло побачити, що зроблять самі тварини. Вогнянорудий звір підійшов уже на п’ятнадцять кроків до кущику трави, в якому лежав ніби мертвий пухнастий клубочок. Ось уже їх розділяють всього лиш дванадцять футів — кролик не поворухнеться; десять — він собі мирно спить; вісім — лисиця вперше помічає свою жертву,

Ян ледве стримує себе, щоб не закричати. Шість футів!.. Лисиця готується до рішучого стрибка.

"Невже допустити?" думає Ян, і серце його стривожено б’ється.

Лисиця підібрала під себе лапи, знайшла для тіла опору і мовчки, з усього розмаху стрибнула на сонного кролика. На сонного? О, ні! У кролика були свої міркування. В ту саму мить, коли лисиця опинилася в повітрі, він з не меншою силою стрибнув у протилежний бік, проскочивши під ворогом. Опустившись на траву, лисиця стрибнула знову, але кролик відлетів, мов м’ячик, у протилежному напрямку. Так і продовжувалось це дивовижне змагання. Лисиця марно силкувалась поспіти за кроликом: у бокових стрибках він був спритніший за рудого хижака. Кролик зигзагами — скік та скік — довів лисицю до густого чагарника, а потім так чкурнув у кущі, що вона не встигла й розігнатись.

Коли б кролик вискочив, як тільки помітив лисицю, він без усякої потреби тільки б зрадив себе. Коли б він побіг по прямій лінії, лисиця за три-чотири стрибки наздогнала б його. А терплячим очікуванням він на деякий час відсунув небезпеку, і коли вона все-таки прийшла, кролик вдався до хитромудрого прийому, завдяки якому, "можливо, ще й зараз гуляє в лісі".

Лисиця змушена була пошукати собі вечері десь в іншому місці, а Ян повернувся на бівуак, страшенно задоволений з того, що йому пощастило розкрити ще одну з лісових таємниць.

XII

ІНДІЙСЬКІ ЗНАКИ

— Містер Кларк, скажіть, будь ласка, що це за індійські знаки, про які ви згадували?

— Та майже все, що вказує на близьку присутність індійців: слід мокасина, запах диму, надламана гілочка, вігвами, камінці, покладені один на один, спалене поселення білих, — все це індійські знаки. Кожен з них що-небудь означає, а індійці читають по них, як ви по книзі.

— Пам’ятаєте, ви нам казали, що три дими означають повернення із скальпами?

— Не зовсім так. Вони означають взагалі "добрі вісті". Та це лише в деяких племен. Різні племена надають їм різного значення.

— А що означає один дим?

— Здебільшого просто: "Тут бівуак".

— А два?

— Два дими в одних означають "тривога", в інших — "я заблудився". Трьома сповіщають про добрі вісті. Непарні числа вважаються щасливими.

— А чотири?

— Чотири майже ніколи не зустрічаються. Та коли б я побачив одразу чотири дими на бівуаці, я б вирішив, що там відбувається щось дуже важливе, ну, скажімо, Велика Рада.

— А що б ви подумали, коли б побачили одразу п’ять димів?

— Я подумав би, що якийсь дурень підпалив поселення, — відповів Калеб і хитро посміхнувся.

— Ви казали, що камінь, покладений на камінь, також є знак. Що він означає?

— Тут, ясно, за всіх індійців не можна говорити. В одних це означає одне, в інших — інше. Але на заході один камінь поверх другого здебільшого значить: "Ось дорога". Невеличкий камінчик, покладений зліва від цих двох, означає: "Тут ми повернули наліво", а з протилежного боку: "Тут ми повернули направо". Три каменя один на одному попереджають: "Тут можна пройти", або: "Будь уважним, остерігайся". Каміння, складене купою, ніби говорить: "Тут ми зупинялись, бо один з наших захворів". Можливо, навіть, що з цього каміння хворому робили парову ванну.

— А що вони роблять там, де немає каміння?

— В лісі?

— І в лісі, і в безлісих преріях.

— Та бачиш, це було дуже давно, я майже все позабував.

Але Ян так причепився до Калеба, що той змушений був напружувати свою пам'ять, і незабаром вони склали цілу таблицю індійських знаків, хоча Калеб щоразу й додавав, що "не у всіх індійських племен це однаково".

Ян спробував тут же розкласти сигнальний вогонь, але з глибоким розчаруванням побачив, що за верхівками дерев диму не було помітно навіть за сотню кроків. Тоді Калеб пояснив йому різницю між вогнищем яскравим, і вогнищем димовим, задушливим.

— Спочатку треба розпалити багаття для жару, а потім підкидати потроху свіжої трави та гнилого дерева. Ось дивись, що тоді вийде…

Великий клубчастий стовп диму почав швидко здійматися в небо, як тільки трава та трут засичали на розжарених вуглинах.

— Можу запевнити, що з пагорка ти помітиш цей дим за десять миль.

— А я побачу його й за двадцять, — цвірінькнув Гай.

— Містер Кларк, вам коли-небудь траплялось заблудитись? — вів далі невтомний розпитувач Ян.

— А звісно, та ще й не раз. Хто буває в лісі, той не може хоч раз не заблудитись.

— І навіть індійці?

— Аякже! Хіба вони не такі ж люди, як ми? Коли почуєте, як хтось вихваляється, що він ні разу не заблудився в лісі, можете бути певні, що він просто не відходив від материної спідниці. Кожна людина може заблудитись. Тільки той, хто добре знає ліс, завжди зуміє подолати перешкоди. В цьому вся суть.

— А що робили ви в таких випадках?

— Дивлячись де. Якщо це траплялось у незнайомій місцевості, а на бівуаці в мене були друзі, я розпалював два димових багаття. Коли ж я був зовсім один, то намагався визначити шлях по сонцю або по зорях. Тільки цього не можна зробити в негоду. До того ж, не кожен це й зуміє. В незнайомій місцевості можна йти за течією будь-якого струмка, але я вам цього не побажаю. Звичайно, ви хоч кудись та вийдете і не будете кружляти на одному місці, але так не просунешся більш як на чотири-п’ять миль за день.

— А хіба не можна визначити напрямок по моху на деревах?

— Можна! Тільки не завжди. Ну от дивися: мох, як відомо, вкриває дерево чи скелю з північного боку; найбільші гілки виростають на тій частині стовбура, яка обернена на південь; верхівка болиголова показує нам на схід, а найтовщі кільця на пеньку звичайно бувають з південного боку і так далі. Одначе все це вірно лиш до дерев, які ростуть на відкритому місці. Коли ж дерево стоїть у південній частині галявки, тоді найгустіші пагони виростають з півночі. Коли ти візьмеш компас у руки, то все це виявиться лиш наполовину вірним, а коли ти до того ж у скруті та ще потребуєш допомоги — то зовсім невірним. Я бачив тільки одну рослину, яка може бути компасом, це степовий золотушник. Якщо винести пучечок його на відкрите місце, то майже всі головки повернуться на північ, але в затінку дерев вони розкидаються куди попало… Якщо помітиш стежинку, протоптану дикими звірами, йди по ній: вона приведе до води. Тільки не помилися напрямком. Треба йти туди, де вона краще протоптана. Коли ж вона звужується й губиться, повертай назад… Якщо мимо пролітають дикі качки або гаги, значить, близько вода. Сміливо йди за ними… Кінь та собака неодмінно виведуть тебе додому. Я знаю лише один випадок, коли кінь не втрапив на дорогу, але він був скаженин. Іноді коні теж казяться, хоч і не так часто, як собаки… Та надійніше за все, звичайно, компас… Звірятися ще можна на сонце та зорі. Капи ж ти знаєш, що друзі підуть тебе розшукувати, то сядь собі спокійно на одному місці, розпали два димових багаття і час від часу покрикуй. За таких обставин у біду потрапить лише неприторенний дурень, а йому місце дома на печі.

XIII

ЯК ДУБЛЯТЬ ШКУРИ ТА РОБЛЯТЬ МОКАСИНИ

Сем повернувся з трофеєм. Удома забили теля й повісили шкуру в сараї. Батько дозволив узяти її, і тепер Сем приніс на бівуак свіжу "буйволячу" uusvpy собі "на одяг".

— Я не знаю, як індійці роблять одяг, — сказав він товаришам. — Ви розпитайте Калеба. Він вам розказуватиме, а я сидітиму тишком та послухаю нишком.

Старий мисливець не мав певних занять. Відтоді, як двері власного дому зачинились перед ним, єдиною втіхою для нього у невеселому самотньому житті були ті хвилини, коли він відвідував табір. Калеб приходив сюди щодня, і тому не дивно, що вже за годину після Сема він теж "мимохідь заскочив" до друзів.

— Як індійці дублять шкури для одягу? — кинувся розпитувати Ян.

— По-різному…

Та Калеб не встиг пояснити, як саме, бо в цей час примчав захеканий Гай і закричав:

— Хлопці! Татова стара коняка здохла!

Гай весело сміявся, радіючи з того, що приніс найсвіжішу новину.

— Гілко, ти дуже багато регочеш, у тебе кутні зуби почорніють від сонця, — кинув Головний Вождь і сумовито поглянув на Гая

— Ну й нехай, але ж це так, і я відріжу конячий хвіст на скальп. Ось побачите! Тепер я буду справжнім індійцем!

— А чого ти не оббілуєш усього коня? Я б вас навчив робити різні індійські речі,— додав від себе Калеб, запалюючи люльку.

— А ви мені допоможете?

— З коня здирають шкуру так само, як і з теляти. Я покажу, звідки треба брати жили для шиття, коли буде знята шкура.

Вони всім табором пішли на поле Бернса. Гай метнувся назад і сховався в кущі, побачивши батька, який саме віз на запряжці волів кінський труп.

— Здрастуй, Джім, — привітався Калеб до Бернса, з яким він був у товариських стосунках, — Що, дуже шкодуєш за конем?

— Та ні, не дуже. Він мені дурно дістався — за чоботи на ярмарку виміняв. Я навіть радий, що здихався його, бо він упав на ноги.

— Віддай нам шкуру, якщо вона тобі не потрібна.

— Зробіть ласку, беріть хоч усе.

— Перевези його за межу. Ми візьмемо, що нам треба, а решту закопаємо.

— Гаразд… Ви не бачили мого шибеника?

— Як же! Я тільки що, тільки що бачив його, — втрутився в розмову Сем. — Він начебто побіг до вашої садиби.

— Гм! Ну, може, я застану його вдома.

— Може, — відповів Сем, а в душі додав: "Тільки навряд".

Берне завернув додому, а через кілька хвилин з лісу вислизнув Гай і приєднався до інших.

Калеб показав, як треба розрізати шкуру вподовж внутрішнього боку кожної ноги та на животі. Білування туші просувалося дуже повільно, але виявилось не таким неприємним, як побоювався Ян, бо труп ще не встиг задубіти.

Більшу частину роботи зробив Калеб. Сем та Ян допомагали йому. Гай стояв і дивився, розповідаючи про те, як він сам здирає вдома шкури з телят.

Коли верхня половина шкури була відділена, Калеб сказав хлоп’ятам:

— Не сподівайтесь, що ми зможемо перекинути тушу. Коли індійці не мають під руками коня, щоб перевернути буйвола, вони просто розрізають шкуру навпіл уздовж хребта. Для нас, гадаю, цілком вистачить і цього.

Вони відрізали ту половину шкури, яка була вже знята, відтяли хвіст та гриву на скальпи, і тоді Калеб послав Яна принести сокиру та відро. Попрацювавши сокирою, він витяг з коня чималий шмат печінки та мозок.

— Цим, — пояснив Калеб, — дублять шкуру, а звідси індійська скво добуває собі нитки.

Він зробив глибокий розріз уподовж хребта від середини спини до крупу і, просунувши пальні під пасмо білястих волокон, почав його

витягувати. Ця стрічка жил, майже в чотири дюйма завширшки, була дуже тонкою. Вона легко розщеплювалась на окремі волокна, що нагадували шовковисті нитки.

— Ось вам цілий моток ниток, — сказав Калеб. — Тримайте. їх треба добре висушити, а розщеплювати можна коли завгодно. Якщо хвилин на двадцять їх покласти у теплу воду, вони зробляться м’якими й готовими для роботи. Індійська скво, коли шиє, тримає нитку в роті, щоб її розм’якшити. Тепер у нас є коняча шкура і телята шкура. Можна відкривати чинбарню.

— А скажіть, містер Кларк, як саме обробляється шкура?

— Є багато способів. Частіше за все її просто шкребуть, поки зчистять весь жир та м’ясо. Потім натирають галуном та сіллю і, згорнувши, залишають на кілька днів, щоб вона наскрізь пройшла галуном. Від цього шкура біліє під корінцями волосся. Коли ж вона протряхне, її розтягують і мнуть, аж поки вона зробиться зовсім м’якою. Проте індійці не мають галуну та солі. Вони чудово дублять шкури іншим способом, з допомогою печінки та мозку. Ось я вам зараз покажу.

— Я теж дубитиму свою шкуру індійським способом! — вигукнув Сем.

— Тоді бери печінку й мозок свого теляти.

— А чому не кінські?

__ Не знаю. Принаймні індійці так не роблять. Очевидно, краще за все брати мозок тієї тварини, що й шкура…

— Природа розпорядилася мудро, — глибокодумно зауважив Дятел. — Вона завжди кладе телячий мозок в телячу шкуру, і саме стільки, щоб її видубити.

— Перш за все почистіть гарненько телячу шкуру, з я тим часом покладу конячу в грязюку, щоб на ній відмокла шерсть.

Калеб затопив її в теплій грязюці, як він це робив з телячою шкурою для барабана, і велів не чіпати її кілька днів.

Сем збігав додому й приніс телячий мозок та печінку. Потім вони з Яном заходилися шосили шкребти телячу шкуру і зняли з неї досить багато сала; шкура зі споду зробилася синюватобілою і липкою, але на дотик вона вже не була жирною. Печінка варилась не менше години, а потім її розтерли з сирим мозком. Так було зроблено "дубильну пасту", або мазь, якою вони щедро змастили шкуру, після чого згорнули її пополам, скрутили в сувій і поклали на два дні в прохолодне місце. Після цього шкуру добре прополоскали в струмку й повісили сушитись. Коли вона протряхла, Калеб вистругав міцний, загострений на кінці кілок і показав Яну, як розтягувати й розгладжувати шкуру вістрям, щоб вона зробилася м’якою та еластичною.

Конячу шкуру після того, як з неї зчистили шерсть, належало обробляти таким самим шляхом, але вона була значно грубшою і потребувала довшої дії "дубильної пасти".

Через два дні старий мисливець вискоблив її і розім’яв на гострому кілку. Шкура виглядала тепер зовсім обробленою, за винятком двох-трьох місць. Оглядаючи її, Калеб сказав:

— Гм! Вона не вся просочилася рівномірно.

Він знову змастив її "дубильною пастою" і поклав ще на день у холодок, після чого довго розминав на вістрі кілка, поки геть уся шкура зробилась м’якою та волокнистою.

— Оце вам індійська видублена шкура, — сказав він. — Мені доводилось бачити й інший спосіб дубіння: бралася кора болиголова або

канадської смереки і кип’ятилась доти, поки вода робилась темнокоричневою. Потім у цьому відварі кілька днів вимочували шкуру. Але наша шкура вийшла кращою. Тепер, щоб вона не шкарубла у воді, треба її прокоптити.

Калеб розклав димове багаття, підкинувши у вогонь трухляку. Потім розіпнув видублену шкуру на жердинах і повісив її на кілька годин у густий дим, спочатку одним боком, а потім — іншим. Шкура потемніла й почала пахнути, як пахнуть усі шкіряні вироби індійців.

— Ось тепер готово, — сказав Калеб. — Як бачите, індійцям доводиться добре попрацювати, щоб видубити шкуру.

— Ви навчите нас робити мокасини та воєнні куртки? — нетерпляче запитав Маленький Бобер.

— Мокасини — з радістю, а щодо воєнних курток — не обіцяю. Індійська куртка викроюється на зразок вашої; перед — з суцільного шматка, в якому робиться проріз, щоб її можна було одягати через голову. На шиї вона стягується ремінцями, а по швах і знизу оздоблюється торочкою. Це нелегко зробити. Зате кожен може пошити мокасини. Є два види мокасинів. Вірніше, дві основні різновидності, бо в кожного племені свій фасон, і перший-ліпший індієць одразу визначить, з якого племені воїн, тільки-но погляне на його взуття. Найбільше славляться два зразки мокасинів оджібуа. Одні робляться на м’якій підошві з суцільного шматка, який загортається у зборки на підйомі ноги. Оджібуа так і називають їх "збористими мокасинами". Інші поширені переважно у преріях. Там треба мати тверді підошви, щоб було безпечно ходити по колючках та гострому камінні.

— А я хочу мокасини племені сіу. Ми поставили тіпі за їхнім зразком, і воєнні шапки у нас також їхні. До того ж сіу — найкращі серед усіх індійців.

— Або найгірші, залежно від того, на чиєму ти боці,— відповів Калеб, а потім додав — Ну, гаразд, сіу теж степові індійці і носять мокасини на твердій підошві. Нехай буде по-твоєму. Викрою тобі пару їхніх мокасинів.

— Ні, не йому, а мені! Це мій кінь! — зарепетував Гай.

— Неправда, твій батько віддав коня мені.

З тону, яким говорив Калеб, було помітно, що йому не сподобалось неробство Гая, і він прихильніше ставився до Яна.

Калеб спеціально залишив шматок недубленої, хоча й ретельно вичищеної шкури. Тепер він розпарив її у теплій воді. Поставивши на шкуру ногу Яна, старий обвів її лінією і вирізав підошву мокасина (А). Цю підошву він поклав виворотом на той самий шматок шкури й викроїв по ній другу підошву.

Після цього Калеб зміряв довжину ступні хлопця й додав ще один дюйм, зміряв ногу в підйомі й додав півдюйма. Ретельно дотримуючись цієї довжини та ширини, він викроїв шматок з м’якої шкіри (Б). Потім зробив розріз а-в по середній лінії в горизонтальному напрямку. Другий такий самий шматок він вирізав ніби навикіт. З тієї ж м’якої шкіри Калеб вирізав і язичок (В), який пришивався до великої викройки (Б) таким чином, що край а-б на В співпадав з а-е на Б. Такий самий язичок був пришитий і до другої заготовки.

— Оце тобі переди, — сказав Калеб. — Тепер їх можна вишити бісером.

— Я не вмію.

Ну, цього я тебе не зможу навчити. Це жіноча робота. Але я можу показати узор моїх перших мокасинів. Я його добре запам’ятав, бо сам убив буйвола й від початку до кінця бачив, як їх робила скво.

Старий хотів додати, що згодом одружився з тією скво, але стримався і промовчав.

— Ну, то слухай, як вони виглядали, — вів Калеб далі. — Червоні та білі трикутники навколо (Г) — це гори, по яких мокасини повинні тебе щасливо носити; на п’яті маленька синя доріжка, а на ній — нічого: це твоє минуле, його немає. На підйомі три смугасті червоно-біло-сині доріжки, вони показують, куди тобі належить ходити в мокасинах, тобто, твоє майбутнє. Кожна доріжка має багато різних позначок, які означають переміни в житті та дороги, але всі три закінчуються орлиним пером— почестями. Все це можна намалювати й після того, як мокасини будуть готові. Тепер ми зшиємо їх голкою та доброю міцною жилою. Якщо у вас знайдеться шило, воно ще зручніше за голку. Стьобки треба робити через край, а не наскрізні, бо на підошві вони швидко перетруться. Ось так (Д).

Ян і Калеб виявились досить невправними шевцями. Гай з хихотінням стрибав навколо них, а Сем зауважив, ідо Сі Лі показав би себе кращою скво, ніж вони обидва разом.

Підошви, як і халявки, були все ж таки досить м’якими; вони давали шевцям змогу раз по раз вивертати мокасини, щоб пересвідчитись, чи правильно йде шов. Кінець кінцем передки були обшиті, а розріз на п’яті стягнутий міцним рубцем. Потім у кожній халявці вони поробили по чотири пари дірочок (а, б, в, е в Г), в які затягнули шнурки з м’якої шкіри по вісімнадцять дюймів завдовжки.

Ян справжніми індійськими фарбами розмалював переди по малюнку Калеба, і мокасини були готові.

Індійська скво могла б зробити пар шість добрих мокасин за той час, що його витратили Ян з Калебом на виготовлення однієї нещасної пари, але їй вони ніколи б не принесли такої великої втіхи.

XIV

ФІЛОСОФІЯ КАЛЕБА

Час від часу на березі струмка хлоп’ята помічали сліди видри. Вони вирішили вистежити її і влаштували для цього спостережний пункт недалеко від свого Вакану. І от одного разу черговий спостерігач сповістив Яна, що на вечірню трапезу До священного пагорба пробігла видра й кілька тхорів.

Судячи по слідах, видра була досить велика. Хлоп’ятам закортіло спіймати її, і вони звернулись до Калеба, щоб він їм допоміг.

— Містер Калеб, а як ловлять видр? — запитав Ян.

— В цю нору року їх не варто ловити, — відповів старий мисливець. — До жовтня їхнє хутро ні на що не годиться.

— Ну, а як ви їх ловите тоді?

— По-різному.

Калеб чомусь говорив неохоче, але Ян наполягав і зрештою розтормошив старого.

— Колись ми ловили їх виключно капканами. За принаду правила яка-небудь пташина або голова куріпки. Капкан убивав звіра одразу на смерть. В холоди трупик замерзав і довго не псувався, його можна було знайти в порядку навіть через кілька днів. Зате у відлигу багато шкурок псувалось, якщо їх вчасно не підбирали; через те дуже часто треба було перевіряти капкани…

…Потім хтось вигадав сталевий капкан із зубцями, який хапав звіра за лапу так, що вирватись йому було неможливо. І звір або здихав з голоду, або ж перегризав собі лапу й тікав. Пригадую, одного разу я спіймав видру, в якої залишилось тільки дві ноги. Значить, до цього вона двічі побувала в сталевому капкані і двічі звільнялась, пожертвувавши кожного разу ногою. Такі капкани не потребують частої перевірки, але вони дорогі й важкі. До того ж ними може користуватись тільки людина з надзвичайно жорстоким серцем. Коли я на мить уявив, яких страждань та мук зазнає в них видра, я назавжди відмовився від сталевих капканів. Відтоді я сказав собі, що або зовсім кину траперство або ж користуватимусь тільки пастками та тими капканами, які вбивають одразу, а не калічать звіра і не примушують його мучитись тиждень, коли не більше. Одне слово, я за те, щоб усі капкани, які хапають дичину в сталеві пазури і не вбивають на місці, були суворо заборонені законом. Це не людське знаряддя…

…Взагалі кажучи, полювання — дуже корисний спорт, і в ньому не повинно бути нічого поганого чи такого, що псувало б людей. По-моєму, справжній мисливець мусить бути взірцем особливої людяності. Ну, а жорстокість мисливська не така вже й велика, бо жодна мирна дика тварина не помирає власною смертю. Рано чи пізно її убивають, — як не люди, то вовки, рисі та інші хижаки. І повірте мені, що набагато легше померти від рушничної кулі, ніж від вовчих зубів. Отже я не проти самого полювання. Я тільки проти жорстокості та поголовного винищення дичини. Якщо ви ні разу в своєму житті не побуваєте на полюванні, з вами від цього нічого не трапиться. Але й захоплення мисливством нікому шкоди не завдасть; зате ви до кінця днів будете радісно переживати свої мисливські пригоди.

…Колись, уже давно, супроводжував я одного європейця на Захід. І такий джинджик попався. Поранив він якось оленя, що той не міг уже звестися на ноги, а сам розсівся біля нього снідати. Жує собі не поспішаючи та через кожні дві-три хвилини стріляє в бідолашну тварину, і все в такі місця, щоб не одразу вбити. Я почув стрілянину та рев, прибігаю, і в мене просто всередині все обірвалось. Натиснув я

швидше на курок, щоб звільнити оленя від мук, а потім сказав тому типу кілька теплих слів і відмовився вести його далі. Мабуть, і ночував він десь поблизу від своєї жертви. Ще й зараз не можу спокійно про це говорити…

…Коли б він поранив оленя на бігу, а потім одразу добив його, йому й слова не можна було б сказати. Куля в першу хвилину глушить, і якщо пораненого оленя добити негайно, він страждатиме не більше, а мабуть, менше, ніж коли помирав би своєю смертю. А стріляти в поранену тварину заради потіхи — це ганьба і наруга. Дуже погано, що випускають зброю, з якої можна стріляти багато разів підряд. Потрапить вона до рук отакого типа, зустріне він десь оленяче стадо і почне бахкати у всіх без розбору. Накалічить цілу купу, а вони порозбігаються і сконають у страшних муках. Мисливцям слід довіряти тільки однозарядні рушниці, тоді вони обачніше випускатимуть кожен набій. І якщо вам захочеться стати справжніми мисливцями-спортсменами, обзаводьтеся тільки однозарядною рушницею. Мисливство чудовий спорт, але не можна допускати в ньому жорстокості, і не можна перетворювати його на поголовне винищення дичини. Сталеві капкани, розривні кулі, багатозарядні рушниці,— все це треба назавжди вилучити із вжитку.

Як для Калеба, то це була дуже довга промова, і щоб він її скінчив, Яну весь час доводилось підігрівати старого безліччю питань.

— Містер Кларк, а як ви дивитесь на лук та стріли?

— Проти великої дичини, ведмедя, наприклад, чи оленя, вони, звичайно, не годяться. Але я був би дуже радий, коли б на дрібну дичину дозволялось полювати тільки з луків. Стріла або одразу вбиває, або ж не завдає ніякої шкоди. Нею не покалічиш так, щоб тварина потім сама сконала. Одним пострілом з лука знищиш цілу зграйку пташок, як це можна зробити з дробовика. Але ця зброя, повторюю, розрахована виключно на дрібну дичину.

— Ваша правда, містер Калеб. Луки та стріли — не така руйнівна зброя, як вогнепальна. З нею краще можна пізнати лісове життя, і вона дуже спортивна. А коли хто зловживає нею, то по стрілі найлегше знайти її власника.

Калеб, ідо бувало з ним рідко, сам того не помічаючи, розфілософствувався. Ян пожадливо ловив кожне його слово і не переставав штурмувати старого питаннями.

— А як робляться пастки? — запитав він.

— На яку дичину?

— На видру.

— Зараз у видри погане хутро. До того ж вони саме вигодовують маленьких.

— А я не ставитиму пастку. Мені тільки хочеться зробити її малюнок.

— Ну гаразд, якщо й поставиш ненадовго, страшної біди не стрясеться. Знайдеться у вас кілька дощок? Ми колись робили пастки з суцільного обрубка смереки або білої сосни. Та краще, коли є готовий матеріал. Я покажу вам, як робиться пастка, тільки при тій умові, коли ви пообіцяєте навідуватись до неї щодня.

Хлоп’ята з радістю пообіцяли. Їм просто дивно було, як люди можуть не навідуватись щодня до наставленої пастки, коли це так цікаво.

Вони зробили пастку у вигляді ящика, довжиною в два фути, замінивши задню стінку дротяною сіткою.

— Сюди можуть ловитися видри, ондатри, тхори, кролики та інші звірятка, залежно від того, де її поставити і яку принаду покласти, — сказав Калеб.

— Я гадаю, що для спроби найкращим місцем буде наш Вакан.

Як принаду до дротяного гачка міцно прив’язали риб’ячу голову.

Вранці, наближаючись до пастки, Ян помітив, що вона закрита. Почувши жалібні зойки та дряпання, хлопець схвильовано закричав:

— Хлопці! Хлопці! Видра піймалась!

Вони обережно підняли пастку й повернули її проти сонця, щоб подивитись крізь дротяні грати. Але всі були вкрай розчаровані, коли переконались, що в пастці сидить їх стара знайома — одичавіла сіра кішка. Як тільки вони підняли дверцята, вона з пирханням вискочила і втекла. Безперечно, вона побігла додому скоріш повідомити своїх кошенят, що все гаразд, незважаючи на її довгу відсутність.

XV

ВІЗИТ РАФТЕНА

— Сем, мені конче потрібна нова записна книжка. Робити наскок на білочолих не варто, бо в них таких речей не буває. Але, може, твій тато купить мені блокнот, коли поїде в місто. Чи не піти мені до нього для мирних переговорів?

Замість відповіді Сем обернувся в бік стежки, прислухався і сказав:

— Про вовка помовка, а вовк тут.

Коли огрядний чоловік вийшов з лісу, Ян і Гай прикусили язики й принишкли. Тільки Сем у повній бойовій татуїровці тримався невимушено, як завжди.

— Доброго ранку, татуню. Це я, твій синок. Мабуть, у тебе якась біда, і ти прийшов за порадою?

М’ясисті губи Рафтена розсунулися в посмішку над великими жовтими іклами, і хлопчики полегшено зітхнули.

— Я прийшов глянути, чи ви не похворіли.

— Може, ти залишиш нас тут, поки ми похворіємо? — спробував пожартувати Сем і, не давши батькові відповісти, поквапливо додав — Скажи, тату, давно вже тут немає оленів?

— Та років з двадцять.

— Ану, поглянь отуди, — прошепотів Дятел.

Рафтен повів очима і навіть здригнувся, бо опудало, добре замасковане в кущах, справді скидалось на живого оленя.

— Може, хочете вистрілити? — наважився запропонувати Ян.

Рафтен взяв заряджений лук, але вистрілив так невдало, що одразу повернув його з словами:

— Ні, вистачить з мене й рушниці.

Потім запитав:

— Старий Калеб часто у вас буває?

— Старий Калеб? О, так! Він з нами нерозлучний.

— Бачу, він любить вас більше, ніж мене.

— Тату, розкажи нам, звідки ти знаєш, що саме Калеб у тебе стріляв?

— Певних доказів я не маю, але ми посварилися того дня, коли помінялися кіньми. Калеб поклявся помститись мені і поїхав з міста. Його пасерб, Дік Пог, був присутній при цьому і чув його слова. Пізно ввечері, коли я повертався додому, в мене вистрілили з-за кущів, а вранці ми знайшли поблизу гаман Калеба та кілька його листів. Оце все, що я знаю, а більшого і знати не хочу. Пог нечесно відібрав у нього ферму, але тут моя хата скраю. Очевидно, його звідти скоро зовсім потурять.

— А він, здається, добрий, — вставив Ян.

— Еге, тільки страшенно гарячий, і коли нап’ється, від нього можна всього чекати. А так він чоловік непоганий.

— Що ж сталося з його фермою? — запитав Сем. — Хіба вона йому вже зовсім не належить?

— Тепер, здається, вже ні. Хоча я не певен. Ходять такі чутки. Та воно ж бачиш як: Саріанна йому хоч і не рідна дочка, але в нього більше нікого немає. Дік раніше наймитував у мене. Язик у нього жахливий, але працював він добре. Цей Дік одружився з Сарою й умовив старого переписати на них ферму з тим, що він зможе в них доживати свого віку. Та прибравши до рук ферму, Дік задумав спекатись Калеба. Перша сварка відбулася минулого року через старого собаку Турка. Вони відмовились його тримати. Вони заявили, що собака лякає курей і душить овець. Це можливо. Я підозрюю, що він і в мене розірвав ягня і, коли б до кінця був певен у цьому, то дав би десять доларів, щоб його

вбили. Калеб відмовився розлучитися з собакою і перейшов жити в хатину біля струмка на другому кінці своєї земельки. Справи трохи покращали. Деякий час Дік і Саріанна не зачіпали старого і навіть давали йому муку та іншу провізію. Та зараз люди кажуть, що вони надумали зовсім вижити старого і пустити його з торбами на всі вітри. Я цього не знаю, бо мене це зовсім не обходить, хоч Калеб певен, що саме я підбиваю проти нього Діка… Ну, як твої нотатки? — запитав Рафтен, помітивши записну книжку в руках Яна,

— О, добре, що нагадали, — відповів Ян. — Скажіть, будь ласка, що це таке?

І Ян показав перемальований у записну книжку відбиток незнайомого копитця. Рафтен уважно почав його вивчати.

— Гм! Не знаю. Нібито схоже на слід великого оленя. Але це неможливо. Оленів тут давно вже немає.

— Стривай, тату, — наполягав Сем. — Тобі було б важко, якби тебе на старість обікрали й вигнали з дому?

— Звичайно. Та коли б я програв під час обміну кіньми, я не став би за це стріляти в свого товариша. А був би сердитий, то просто відлупцював би його; можливо, й сам би дістав здачі, тільки й усього. Ну, досить про це. Поговоримо про щось інше.

— Ви мені купите нову записну книжку, коли поїдете в місто? Я дав би вам гроші, та не знаю, скільки вона коштує,— сказав Ян, непокоючись у душі про те, щоб ціна книжки не перевищила п’яти або, щонайбільше, десяти центів, які складали весь його капітал.

— Гаразд, я виконаю твоє доручення. Але тобі не треба чекати, поки я поїду в місто. В поселенні білих є новісінька записна книжка, яку ти можеш взяти без грошей.

— Знаєте, містер Рафтен, — встряв у розмову Гай, — я краще за всіх стріляю в оленя!

Сем та Ян перезирнулись, подивились на Гая, подали один одному якісь таємничі знаки, потім вхопилися за ножі й обидва кинулись до Третього Вождя. Але той сховався за спину Рафтена й почав, як завжди, галасувати;

— Чого вам треба? Відчепіться від мене!..

Рафтен примружив очі.

— А я думав, то ви мирне плем’я.

— Ми придушуємо злочин, — пояснив його син.

— Скажіть, щоб він не чіплявся до мене, — проквилив вождь Гілка.

— На цей раз ми тебе відпустимо, якщо ти знайдеш бабака. Вже другий день ми ні з ким не воюємо.

— Добре, знайду.

Гай метнувся в куші, а хвилин через п’ять уже біг назад, подаючи руками якісь знаки. Хлоп’ята взялися за зброю, але, побоюючись обману, не дуже поспішали. Гай кинувся за своїм луком та стрілами з поспішністю, і це розвіяло їх сумнів. Тоді всі троє побігли на поле. Рафтен теж приєднався до хлоп’ят, попередньо запитавши, чи це буде безпечно для нього.

Старий сивий бабак підгризав кущ конюшини. Хлоп’ята обережно прокралися попід живоплотом, а потім поповзли по траві, мов справжні індійці. Коли бабак піовдидсвя, щоб оглядіти все довкола, хлоп’ята

припадали до землі й завмирали. Коли ж він знову починав гризти, вони повзли далі і, нарешті, зупинились кроків за сорок від нього. Бабак насторожився. Очевидно, він щось запідозрив. Тому Сем сказав:

— Як тільки він знову почне їсти, ми вистрілимо всі разом.

І ось бабак повернувся до них спиною. В ту ж мить хлоп’ята підхопились і спустили тятиви. Стріли продзижчали навколо старого гризуна, але жодна не влучила, і він сховався в нору набагато раніше, ніж мисливці встигли перезарядити зброю.

— Ну, Гілко, чому ж ти не встрілив його?

— На другий раз обов’язково встрілю.

Коли вони повернулись до Рафтена, той почав з них кепкувати:

— Ех ви, мисливці нещасні! Ви тут померли б з голоду, коли б не було поблизу поселення білих. Справжні індійці не відійшли б від нори цілу ніч, а вранці б він вискочив — і просто на стріли… Коли ви з ним покінчите, на моєму лузі є другий, за якого ви можете взятись.

З цими словами Рафтен рушив додому. Сем крикнув йому навздогін:

— Тату, а де ж записна книжка для Яна?

Він літописець у нашому племені. А скоро відбудуться події, про які неодмінно треба писати. Я відчуваю це серцем.

— Я покладу її на твоєму ліжкові.

Він так і зробив, а Ян та Сем мали неабияке задоволення, коли витягали книжечку через вікно кінчиком розщепленої палиці.

XVI

ПОДВИГ СЕМА

Сем виключно майстерно володів сокирою. Цим він виділявся навіть у Сенгері, а "плем’я сенгерських індійців" вважало його просто чарівником. Ян півгодини міг пихтіти над якимсь оцупком, марно силкуючись його розколоти, аж поки Сем говорив: "Ян, спробуй отут", або сам брав сокиру, — й оцупок від одного удару розлітався навпіл.

Для такого влучного удару не існувало певних правил. Іноді він припадав просто по центру, іноді трохи збоку, іноді вздовж волокон, а часом і під кутом до них. Удар був довільний або ж націлений, великої сили, а то навіть зовсім слабкий. Та хоч яким би він був, Сем завжди знаходив те місце, — єдине вразливе місце у найтвердішій колоді,— де вона тріскалась, ніби була вже до цього надколена. Та Сем ніколи не вихвалявся. Він просто вважав себе майстром цієї справи, а інші погоджувались з ним.

Одного разу Ян, вважаючи, що він уже трохи підучився, спробував розколоти велику товсту жердину. Він перевертав її і так, і сяк, але нічого не міг зробити. Тоді Гай вихопився показати йому, як треба рубати — але в нього теж нічого не вийшло.

— Ну, Сем, — вигукнув Ян, — цього горішка не розкусити й тобі!

Сем оглянув палицю з усіх боків, знайшов безнадійне на вигляд місце, до якого ще ніхто не торкався сокирою, і вилив на нього кварту води. Коли вода ввібралась, він з усієї сили рубонув по лінії, де волокна сходилися в вузол. Палиця одразу розпалась на дві частини,

— Ура! — захоплено вигукнув Маленький Бобер.

— Тю, — буркнув Гілка, — йому просто пощастило. Вдруге він цього не зуміє.

— Не тобі з ним змагатися, — обірвав його Ян.

Він розумів, що Сем не тільки вправний, але й кмітливий: кварта води не лише зменшила опір деревини, але й перемістила рівновагу.

Та Гай зневажливо вів своє:

— Тож я для нього почав!

— По-моєму, це треба вважати за ку, — сказав Маленький Бобер.

— За що ку? — сердито фиркнув Третій Вождь. — Ось я покажу штукенціюі Зможеш ти зрубати за три хвилини шестидюймове дерево і повалити його за вітром?

— А яке дерево?

— Яке завгодно.

— Іду в парі на п’ять доларів, що я зрубаю шестидюймову білу сосну за дві хвилини і повалю її в будь-який бік за вашим бажанням. Тільки скажіть, куди валити. Вбийте там кілок, і я вжену його в землю.

— Не думаю, щоб хтось із нашого племені мав п’ять доларів на парі. Якщо ти це зробиш, ми дамо тобі перо гранку, — відповів Маленький Бобер.

— Тільки без підпорок! — закричав Гай, намагаючись поставити якомога більше перешкод.

— Згоден, — відповів Дятел. — Я зроблю це без підпорок.

Він нагострив сокиру, краще закріпив обух, і всі три вожді пішли в ліс вибирати дерево. Вони швидко знайшли білу сосну, що мала в обсязі приблизно шість дюймів. Сему дозволили трохи розчистити довкола чагарник. Ян з Гаєм вирубали товстий кілок і почали уважно вивчати стовбур дерева. В лісі всі дерева так чи інакше нахиляються, і неважко було помітити, що це дерево злегка повернуте на південь. Вітер віяв з півночі, і через те Ян вирішив вбити кілок з північного боку.

Розкосі очиці Сема заблищали. Але Гай, що, звичайно, трохи метикував у справі рубання дерев, бурхливо запротестував:

— Тю! Та ти ж нічого не розумієш! Кожен дурень повалить дерево проти вітру. А нехай спробує під кутом. Ось як, ось!

І Гай вбив кілок з північно-західного боку.

— Тепер ми подивимось, який він мастак.

— Гаразд, подивитесь. За хвилину я почну.

Сем обійшов навколо дерева, визначив його точний нахил та силу вітру на верхівці, потім засукав рукава, скинув підтяжки і, ставши з західного боку дерева, сказав:

— Готово.

Ян звірився з годинником і крикнув:

— Починай!

Два впевнених, неквапливих удари з південного боку дерева, — і на ньому з’явилась поперечна зарубка в два дюйми завглибшки. Тоді Сем підступив на крок ближче і, переклавши сокиру З руки в руку, що вміють робити тільки найкращі майстри, почав робити другу зарубку дюймів на вісімнадцять нижче від першої. Жоден рух у нього не був метушливим, жоден удар не пропадав марно. Спочатку вилітали тріски дюймів по десять завдовжки, але зарубка дедалі поглиблювалась, і вони все меншали й меншали. Стовбур був уже підрубаний на три чверті своєї товщини, коли Ян вигукнув:

— Одна хвилина кінчилась!

Сем без будь-якої помітної причини припинив роботу, оперся рукою на південний бік дерева й безтурботно почав дивитись на його верхівку.

— Поспішай, Сем! Час не жде! — хвилювався його друг.

Сем нічого не відповів. Він стежив за напрямком вітру й чекав сильного пориву. Нарешті верхівка дерева хитнулась. Почувся загрозливий тріск. Сем тільки цього й чекав і для перевірки ще раз штовхнув рукою стовбур. Як тільки дерево почало хилитися, він трьома швидкими ударами прорубав усю виїмку з західного боку, лишивши тільки тридюймовий трикутничок. Центр ваги перемістився тепер на північний захід. Дерево нахилилося в цей бік, але все ще гойдалось на тоненькій ніжці. Налетів новий порив вітру, і воно з шумом упало, до кінця ввігнавши кілок у землю.

— Ура! Ура! Ура! Хвилина сорок п’ять секунд! — радісно закричав Ян.

Сем мовчав, але очі в нього були веселіші, ніж завжди.

А Гай пробурчав:

— Тю! Бачили ми такі дива!

Ян витяг з кишені рулетку й підійшов до пенька. Вимірявши його товщину, він вигукнув:

— Там, де ти перерубав — сім з половиною дюймів!

І він знов почав поздоровляти Сема, підкидаючи капелюх у повітря.

— Ну й молодець ти! Це таки справжній гранку, і кращого я не бачив.

Незважаючи на пропозицію Гая, щоб "остаточно розсудив Калеб", Сему було вручено велике орлине перо, як першому теслі серед сенгерських індійців.

XVII

СОВИ ТА ВЕЧІРНЯ ШКОЛА

Якось увечері Сем, перш ніж лягти спати, вийшов поглянути на зорі. Десь недалечко кр-ичала сова:

_ Ху-хо-ху! Хо-хо! Ху-у-у-у!

Поки він приглядався, сова безшумно вилетіла з дерев і сіла на верхівці "зачарованого стовпа" кроків за двадцять від тіпі.

— Ян! Ян! Подай мені лук та стріли! Швидше! Тут горобина сова, що тягає курчат! Я її зараз підстрелю.

— Він тебе дурить, Ян, — пробурмотів з-під ковдри вже сонний Гай. — Я б не пішов.

Але Ян вискочив з тіпі, захопивши свою і Семову зброю.

Сем вистрілив у великого кошлатого птаха, та, очевидно, промахнувся, бо сова розправила крила і розтанула в темряві ночі.

— Пропала моя краща стріла, моя "неминуча смерть"!

— Ет! — з досадою промовив Ян, побачивши невдачу друга. — Ну хто ж так стріляє!

В цей час над ними прошуміли крила, і на "зачарованому стовпі" знову з’явилась сова.

— Тепер моя черга, — ледь чутно прошепотів Ян.

Він розтягнув лук і пустив стрілу, але сова, як і після пострілу Сема, полетіла геть.

— Куди ж це годиться, Ян? Промазати в таку мішень! Тепер кожен дурень влучив би в неї. Чому ж ти схибив?

— Мабуть, тому, що я ще не зовсім дурень. Я цілився не гірше за тебе.

— Якщо вона повернеться, покличте мене! — закричав Гай верескливим голосом. — Я покажу вам, як треба стріляти, я вас трохи повчу. Згадайте, як я полював на оленя...

Але тут одноплемінники Гая з такою лютті кинулись до ліжка Третього Вождя, що той миттю зупинив потік свого красномовства і запищав:

— Відчепіться від мене! Я вам нічого не зробив!

Вночі індійців розбудив пронизливий крик на верхівках дерев. Ян присів на постелі й вигукнув:

— Хлопці, та це ж та сама горобина сова!

— Справді, вона, — відгукнувся Сем, — дивно, як я раніше про це не подумав.

— А я подумав, — пропищав Гай. — Я давно це знав.

Вранці хлоп’ята пішли розшукувати свої стріли. "Зачарованим стовпом" називалась у них висока жердина, на якій було повішено щит, прикрашений перами. За індійським звичаєм, Ян намалював на ньому тотем свого племені — білого буйвола. Хлоп’ята взяли напрям від тіпі до стовпа по прямій, куди полетіли стріли. Не пройшли вони й двадцяти п’яти футів, як раптом Ян здивовано вигукнув:

— Дивіться! Дивіться! Що це значить?

На землі, майже одна біля одної, лежали дві величезні вухасті сови. Обидві були прострілєні в самісіньке серце, одна "неминучою смертю" Сема, а друга — "свистухою" Яна. Постріли були такими влучними, що хлопчики могли тільки сказати:

— Коли б ми це бачили на картинці, ми нізащо б не повірили.

Але в житті трапляються найдивовижніші речі, й тому все плем’я, за виключенням одного голосу, одностайно присудило гранку вправним мисливцям.

Гай зневажливо бурчав:

— У них ціль була перед самісіньким носом, а влучили зовсім випадково, навіть самі про те не знали. От коли б я стріляв… — і так далі в такому ж дусі.

— Гай, а що ти скажеш про крик на верхівках дерев?

— Р-р-р-р!

Природознавець завжди радіє, коли відкриває щось нове. Захопленню Яна не було меж. Він ретельно виміряв повний розмах крил у кожної сови і відстань від дзьоба до кінчика хвоста. Він вивчав порядок розміщення пер, захоплено дивився у великі жовті очі, тремтячими пальцями торкався довгих, міцних пазурів. Він просто не міг відвести очей від птахів, і йому важко було думати, що через кілька днів ці дивовижні створіння почнуть розкладатись і не залишиться нічого іншого, як закопати їх в землю.

— Ех, коли б я вмів набивати чучела! — вигукнув Ян.

— А ти попроси Сі Лі, він покаже, — порадив Сем. — Здається, я не раз бачив у книжках індійських чаклунів з чучелами птахів, — додав він з лукавою посмішкою.

— Неодмінно попрошу.

Але тут виникло спірне питання: чи йти самому до Сі Лі й таким чином перетворитись на "білого", тобто, порушити чарівність індійського життя, чи спробувати затягти майстра сюди, хоч йому й доведеться тоді працювати без належних пристосувань. Було вирішено запросити Сі Лі до табору.

— Бо тато може подумати, що ми повернулись!

Кінець кінцем хлоп’ята роздобули все необхідне, а Сі Лі, спійманий з засідки "розвідником-індійцем", погодився відкрити в них вечірню школу набивання чучел.

Він прийшов у табір і приніс з собою жмут паклі з розплетеної мотузки, цілу купу бавовняного клоччя, міцні сурові нитки, дві довгі швацькі голки, напіврідке миш’якове мило, кукурудзяну муку, товстий і тонкий дріт з м’якого заліза, терпужок, плоскогубці, різак для дроту, гострий ніж, пару міцних ножиць, свердло, дві готові дерев’яні підставки і, нарешті, хорошу лампу. Самих індійців задовольняло світло від багаття.

Таким чином, у лісовій тіпі Ян узяв перший урок з того мистецтва, яке пізніше принесло йому багато радості, хоча немало й невдач.

Гай дивився з цікавістю, але водночас намагався показати свою зневагу. Сем просто захопився новим заняттям. Зате Ян почував себе на сьомому небі, а Сі Лі виглядав справжнім героєм, його пухкі рожеві щічки і всю кругленьку істоту аж розпирала гордість за себе. Цією гордістю світилась навіть його лисина, ця гордість примушувала швидше рухатись його товсті, куценькі пальці.

Перш за все Сі позатикав совам бавовняним клоччям горлянки та рани. Потім взяв одну з них і зробив розтин від грудної кістки майже до хвоста (лінія АБ на мал. I, стор. 340). Ян, точно копіюючи всі його рухи, зробив те ж саме на другій сові.

Користуючись переважно нігтями власних рук, Сі зідрав шкуру з тіла сови, поки не добрався до суглобів голінки, які він перерізав ножем (Кн. мал. 1, стор. 340.). Потім він зняв м’ясо до плесен (Кн, Гл. мал. 1), залишивши цілими лапи з шкуркою ("Лг. мал. 2). Після цього Сі перейшов до хвоста й відрізав від тулуба "архієрейський ніс", який тепер становив, разом з хвостовими перами, ніби складову частину всієї оболонки. Сі Лі пояснив, що це місце як правило найважче обійти, а Сем

тут же пожартував, що вони щасливо "обійшли мис Горн". Оголене м’ясо Сі Лі густо посилав кукурудзяною мукою, щоб не бруднилося пір'я.

Оскільки "мис Горн" лишився позаду, плисти далі було зовсім легко. Сі Лі миттю здер шкурку до крил, а самі крила обрізав у суглобах біля верхньої частини грудної кістки (див. Д. Д. мал. 1, або Вд. мал. 2). Першу кісточку кожного крила він очистив від м’яса, а зняту виворотом аж до самої голови шкурку теж посипав мукою.

Після цього Сі Лі пояснив, що в більшості птахів шкурка легко знімається через голову, але в сов, дятлів, качок та деяких інших порід іноді доводиться робити допоміжний розріз на потилиці (Сн, мал. 2).

— Сову важко набивати, — повчав Сі Лі,— а водяну курочку ще важче. Для початку найкраще взяти коноплянку або чорного дрозда, — будь-якого птаха такої величини, тільки не дятла.

Вуха у сов стягнулися з черепа без розрізування. А коли навколо очей була обрізана шкурка, тіло з вивернутою оболонкою набрало такого вигляду, як на мал. 2. Тулуб разом з шиєю Сі Лі відрізав і викинув (Ст, мал. 2), На цьому перша частина операції закінчилась.

Ян теж непогано справлявся з роботою, і хоч в кількох місцях порізав та порвав шкурку, проте досить швидко навчився з нею поводитись.

Тепер треба було добре почистити всю оболонку.

Очі вони обережно вирізали, а мозок вишкребли і м’ясо старанно зчистили з черепа.

М’ясо на кістках крил було зрізане вже раніше до ліктьових суглобів, де починаються махові пера, а для того, щоб очистити решту крила, довелося зробити розрізи з внутрішнього боку до слідуючого суглоба. З

"архієрейського носа" і взагалі з усієї оболонки вони зшкребли ножем м’ясо та жир, і натерли її мукою.

Тепер залишалось протруїти заготовку. Для цього всі кістки та м’ясисті частини були змазані миш’яковим милом, після чого знов було поставлено на місце череп і вивернуто на лице всю шкурку.

Коли вони кінчили цю роботу, було вже пізно. Гай заснув, Сем також куняв, а Ян мав дуже стомлений вигляд.

— Ну, час і мені додому, — сказав Сі.— Шкурки можна сховати, тільки не давайте їм сохнути.

Вони загорнули оболонки в мокру торбину і поклали у відро до наступного вечора. Сі обіцяв прийти, щоб закінчити "курс навчання".

Поки вони це робили, Сем розрізав совині шлунки, щоб вивчити їх вміст. Незабаром він повідомив, що одна сова розтерзала недавно куріпку, а друга повечеряла молодим кроликом.

Сі Лі прийшов, як і обіцяв, наступного вечора, але приніс погану новину. В його скрипці не знайшлося скляних очей для сов, на які він так розраховував. Але Сі не розгубився. Замість очей він прихопив з собою чорну та жовту олійні фарби і пояснив:

— Ми поки що зробимо дерев’яні очі, а пізніше, коли ви купите в місті скляні, ми їх замінимо.

Сем вистругав чотири дерев’яних ока діаметром у три чверті дюйма кожне. Коли він ретельно обробив та зачистив кожне око, Сі пофарбував їх у блискучий жовтий колір з чорною цяткою посередині й поклав сохнути (мал. 9, а і б).

Після цього Сі Лі та Ян витягли з відра обидві оболонки. Вони обмили закривавлене пір’я на грудях теплою водою, витерли насухо бавовняним клоччям і посипали кукурудзяною мукою, щоб ввібралися рештки вологи. Кістки ніг та крил вони обгорнули клоччям у тих місцях, де раніше було м'ясо, а западини очей до половини заповнили ватою. Потім скачали валок з м’якого клоччя і всунули в шию сови аж до самого черепа.

Кістки крил були прив’язані за кінці міцним мотузочком на відстані двох дюймів одна від одної (Х, мал. 2 і мал. 7). Залишалося зробити тулуб.

Сі Лі скачав ще один жмут клоччя, перев’язав його міцними нитками, а потім, стискуючи його в певних місцях та зшиваючи, надав йому форми совиного тулуба. Потім відрізав на око два з половиною фута товстого дроту, гостро заточив обидва кінці, загнув один з них на чотири дюйми у вигляді гачка (мал. 5) і проткнув другим кінцем клоччя від хвоста до того місця, де починається шия (мал. 3 і 4). Це було зроблено так спритно, що гачок заховався в клоччі і його зовсім не було помітно. Сі Лі протягнув незагнутий кінець дроту через готовий валок з клоччя, що заміняв шию, увів його в череп аж до маківки, а потім вклав увесь тулуб в оболонку разом з мотузочком, що зв’язував на спині кістки крил (Х, мал. 7).

На ноги пішло дві великих дротини, по вісімнадцять дюймів кожна, загострені з одного кінця. Вони були протягнуті крізь підошву попід шкірою ніг (Лв, мал. 6), а потім крізь клоччя і тулуб до середини кожного боку (В, мал. 7). Гострі кінці Сі Лі загнув плоскогубцями у вигляді гачків і пропустив назад у кістки, як і шийний гачок (мал. 4).

Ще одна загострена дротина скріплювала з тулубом хвостові кістки (Тв, мал. 7).

У тих місцях, де треба було краще натягнути шкурку, Сі Лі, а за ним і Ян, підклали маленькі пучечки клоччя. Таким чином, оболонка була надіта і залишалось тільки зашити отвір унизу (БВ, мал. 6), а також прорізи на крилах (Ел, Г, мал. 6 і мал. 1) та на потилиці (Сн, Сн, мал. 2), що, однак, було нелегко зробити, бо голка встромлялася кожного разу зісподу.

Вільні кінці дротин на ногах були всунуті в отвори, просвердлені в поперечній жердинці й міцно закріплені. Чучела сов роботи Сі Лі були готові, але мали дуже кумедний вигляд з опущеними крилами та похнюпленими головами.

— Ось тут починається справжнє мистецтво, — сказав Сі Лі з почуттям власної гідності.

Вій випрямив поставу тулуба сови, трохи розігнувши дріт на ногах, повернув їй голову набік і вправив шию в плечі.

— Сова завжди дивиться через плече, — пояснив він Яну.

Два пальці кожної нош Сі перегнув на жердинці вперед, а два назад, на догоду Яну, який запевняв, що так буде "по-совиному", хоч Сі з ним не погоджувався. Він трохи розтягнув хвіст, затиснувши його між двома обрізками картону (Тл, мал. 10), відповідно нахиливши його, а потім заходився біля крил.

Вони були опущені, як у квочки. Сі Лі протягнув тонкий загострений дріт між суглобами кожного крила (О, мал. 7) і цим прикріпив їх до тулуба (Вв і Вв, мал. 10). В спину встромлено було довгу шпильку (Бп, мал. 10), що разом з дротинами на крилах та голові правила за скріпу для ниток, якими Сі Лі обмотав усього птаха (мал. 10). То тут, то там він підмощував під нитки або шматочок вати, або скіпочку, щоб чучело виглядало "як живе"!

— Очі можна вставити або тепер, — сказав він, — або навіть пізніше — для цього тільки треба буде розм’якшити шкіру навколо очних ям, поклавши в них на добу по шматочку мокрої вати.

Ян старанно повторював усі прийоми Сі на другій сові, показуючи неабиякі успіхи. Його вчитель навіть сказав:

— Багатьох я вчив набивати чучела птахів, але швидше за тебе ніхто не освоїв цієї науки.

У справжнього майстра була б, мабуть, інша уява про досконалість чучел, ніж у Сі Лі. Навіть Ян у пізніші роки від щирого серця сміявся з цих сов, але зараз вони давали йому велику втіху.

Обидві сови сиділи зовсім однаково. Сі знав лише одне положення для птахів, і тому всі чучела виходили в нього на один копил. Проте, коли сови остаточно висохли, коли нитки з них були зняті, кінці дротин обрізані до самого пір’я, а в орбіти вставлені дерев’яні очі, вони надовго зробились джерелом радості й захоплення для всього племені сенгерських індійців.

XVIII

ВИПРОБУВАННЯ ХАРАКТЕРУ

Хлоп’ята поробили собі тепер уже "по-справжньому індійські" військові шапки, як їх навчив Калеб. Білі пера з індичих хвостів та з гусячих крил, на кінцях пофарбовані в чорне, з успіхом замінили їм пера орлів. Пучки пофарбованого у червоне кінського волосся, на які пішла китиця від старої збруї, смужки червоної фланелі з подертої сорочки та обрізки овчини дали їм решту необхідного матеріалу.

Калеб дедалі більше цікавився справами хлопчиків і допоміг їм не тільки зробити шапки, але також визначити, що слід вважати за ку і що

— за гранку. Сему дали чимало пер за стрільбу, плавання, "наскоки на білих" і ще два чудових пера з червоними китичками за зрубану сосну та вбиту сову.

Яну, між іншим, зарахували ку за вміння йти по сліду. Полювання на оленя було удосконалене тим, що "хлопчик-олень" взував сандалі, зроблені з старих чобіт. Підметки сандалів були підбиті цвяшками у вигляді галочки, вістря якої показувало вперед. Сандалі залишали сліди, чимось схожі на відбитки оленячих копит. Зерно мало той недолік, що не вказувало напрямку та повороту слідів, зате сандалі виправляли цю незручність і, в поєднанні з невеличкою кількістю зерна, давали ідеальний слід. Всі троє "індійців" були тепер досвідченими слідопитами і легко розплутували навіть ледве помітний слід. Виключних успіхів домігся в цьому Ян. Він хоч і не міг похвалитися гостротою очей, зате переважав товаришів терпінням та спостережливістю. Своє перше гранку він одержав, коли раніше за всіх знайшов оленя і з першого пострілу пробив йому серце. Потім Яну Присудили Ще шість гранку: за те, що проплив двісті ярдів за п’ять хвилин; за те, що пройшов чотири милі за годину; за те, що пробіг сто ярдів за дванадцять секунд; за те, що знав сто диких рослин; за те, що міг назвати сто різних птахів; і, нарешті, за те, що вбив вухасту сову.

Гай заслужив кілька пристойних ку, головним чином за гостроту зору. Він бачив "немовля на спині скво", а в полюванні на оленя кілька разів мало не одержав гранку. Та останнім часом щастя відвернулось від нього, і навіть старий Калеб, який ставився до Гая дуже прихильно, не міг по совісті подати голос за вищу нагороду.

— Що індійці найбільше цінують в мужчині, за що вони його найбільше поважають, Калеб? — запитав якось Гілка, сподіваючись в душі, що старий мисливець похвалить його зір.

— Мужність, — відповів Калеб. — Вони все пробачать, аби тільки людина була мужньою. Це для індійців — найголовніше. Та й не тільки для індійців. Дехто може запевняти, що він цінує ту чи іншу рису, але ж

ми добре знаємо, що кожен чоловік, кожна жінка і навіть мала дитина поважають людей мужніх, сміливих, з незламною волею.

— А я вам скажу, — з запалом вигукнув Гай, — я вам скажу, що я нічого в світі не боюсь!

— То, може, поборешся з Яном?

— Ні. Він старший і більший за мене.

— Ну гаразд, Гілко, тоді зроби ось що: збігай в наш сад і принеси відро вишень. О дев’ятій годині там уже нікого не буде.

— Еге, щоб старий Кеп мене загриз!

— Як, ти такий смільчак і боїшся нещасного собаки, навіть меншого за теля?

— Нічого я не боюсь. Я просто не люблю вишень.

— Ну що ж, Гай, влаштуємо тобі справжнє випробування. Бачиш оцей камінь? — сказав Калеб, піднімаючи з землі невеличкий круглий камінець з дірочкою посередині.— Ти знаєш, де могила старого Гарні?

Гарні був непутящий солдат, який, за свідченням його друзів, випадково застрілився. Його поховали на північ від володінь Рафтена на землі, що вважалася його власною. Але пізніше вияснилось, що це лише частина битого шляху, який перетинала бокова стежка.

Могила солдата опинилась на перехресті двох доріг.

Люди казали, що так сама доля покарала Біля Гарні за самогубство. Легенда додавала, що коли над головою Гарні проїжджають возом, він

дуже страждає, а щоб крики його не губилися в стукоті коліс, він чекає півночі й тоді лише починає голосно стогнати. Хто почує цей стогін, мусить висловити бідоласі щире співчуття, інакше йому загрожуватиме страшна біда. Калеб нагадав хлоп'ятам легенду про Гарні, причому розповідав її дуже виразно, бо легенда, мабуть, справляла велике враження на нього самого.

— Я покладу цей камінь за плитою в узголов’ї Гарні,— сказав Калеб, — і в одну з ночей пошлю тебе по нього. Ти згоден?

— Зго-го-ден, — мляво пробелькотів Третій Вождь.

— Якщо він так поривається зараз, то що ж буде вночі? — зауважив Дятел.

— Пам’ятай, що це вірний засіб показати, з якого тіста ти зліплений, — докінчив Калеб, збираючись іти в свою жалюгідну хатину. — Я прив’яжу до камінця мотузок, щоб тебе перевірити.

— Ми зараз будемо вечеряти. Може, ви перекусите з нами? — запропонував Сем, але Калеб пішов геть, ніби й не чув запрошення.

Серед ночі хлопчиків розбудив голос знадвору й дряпання палицею по брезенту.

— Гей, хлоп’ята! Гай, Ян! Гай!

— Хто там?

— Це я, Калеб Кларк! Слухай, Гай, зараз пів на дванадцяту. До півночі ти встигнеш змотатись на могилу Гарні й принести камінь сюди. Якщо не втрапиш на місце, прислухайся до стогонів. Тоді вже ніяк не помилишся.

Калеб давав настанови хрипким шепотом, ніби йому й самому було страшно.

— Я— я… я, — залопотів Гай, — я зараз не побачу дороги.

— Ти подумай, яка в тебе нагода! Якщо принесеш камінь, одержиш перо гранку — вищу нагороду за мужність. Я чекатиму тут. поки ти повернешся.

— Я… я не знайду каменя в таку темну ніч. Я… я не піду.

— Е, то ти боягуз, — прошепотів Калеб.

— Ні, не боягуз! Але для чого йти, коли я все одно не знайду цього місця. Я піду в місячну ніч.

— То, може, хтось інший набереться духу збігати за каменем?

— Я піду! — в один голос відповіли двоє інших хлоп’ят, хоча обидва вони в душі сподівались, що їм не доведеться йти.

— Поступаюсь тобі цією честю, Ян, — сказав Дятел.

— Та я піду… з охотою… але… але мені незручно вискакувати попереду тебе: адже ти старший за мене. Це було б не по-товариському з мого боку, — відповів Ян.

— Тоді нехай скажуть соломинки.

Сем знайшов довгу соломинку, а Ян тим часом поворушив жар, щоб розгорівся вогонь. Сем переламав соломинку на дві нерівні частини й затиснув їх у руці. Потім простягнув кінчики Яну й сказав:

— Хто витягне довшу, тому йти.

Ян не раз помічав, що коротку в таких випадках висувають для обману більше ніж довгу. Через те він узявся за другу й почав її повільно тягнути. Соломинці, здавалось, не було кінця. Сем розкрив долоню і, показавши, що там лишилась коротша соломинка, промовив з явною полегкістю:

— Тобі йти. Бачиш, який ти щасливий: завжди виходить по-твоєму!

Якби не соромно було відмовитись, Ян, звісно, не пішов би, але він вважав своїм обов’язком принести той камінь. На це його спонукала не стільки мужність, як самолюбство. Намагаючись бути спокійним, він почав квапливо одягатись. Руки його злегка тремтіли, коли він зашнуровував черевики. Калеб чекав біля тіпі й, почувши, що збирається йти Ян, почав його підбадьорювати:

— Молодець! Люблю смільчаків. Я проведу тебе до узлісся — далі не можна — і почекаю там, поки ти повернешся. Дорогу неважко знайти. Йди попід огорожею до молодого в’яза, потім відрахуй чотири межі,— перед очима буде велика біла кам’яна плита. За нею і лежить круглий камінь. Мотузка перекинута через плиту, ти її легко намацаєш. Ось тобі про всяк випадок грудочка крейди. Якщо мужність тебе зрадить, познач на огорожі, до якого місця ти дійшов. Про стогони не думай— то пусті балачки. І, головне, не бійся.

— Я, здається, боюсь, але все одно піду.

— Правильної — гаряче вигукнув старий мисливець. — Сміливість не в тому, щоб нічого не боятись, ні! По-справжньому сміливий той, хто йде, незважаючи на страх, хто вміє його побороти.

Так розмовляючи, — вони вийшли з затінку дерев на порівняно світле відкрите поле.

— Без чверті дванадцять, — сказав Калеб, запаливши сірника й поглянувши на годинник. — Тепер іди. Я почекаю тут.

І Ян пішов далі сам.

Ніч була темна, але він не збився з дороги і йшов попід огорожею по шляху, який був трохи світліший за траву обабіч нього. Нарешті Ян вибрався на середину шляху. Серце в нього стукотіло, руки хололи. Довкола стояла мертва тиша, і тільки писк польових мишей примусив його двічі завмерти на місці, а потім ще обережніше прокрадатися вперед. Раптом у темряві, справа від дороги, Ян почув голосне шарудіння й побачив щось біле. Кров захолола в його жилах. Біла пляма була схожа на людську постать без голови, точнісінько так, як говорилося в легенді. Ян ніби прикипів до землі. Та потроху в його тремтячому тілі заговорив голос розуму.

— Що за безглуздя! То, мабуть, біла плита.

Але ні, постать рухалась! У Яна в руках була велика палиця. Він замахнувся нею і закричав:

— Гей! Гей!

І знову примара заворушилась. Ян підняв з дороги кілька каменюк і пожбурив одну з них просто в "білого привида". З темряви почулося важке "ух!". "Привид" підскочив і промчав мимо Яна з тупотом, який одразу показав хлопчикові, що його налякав не хто інший, як білоголова корова бабусі Невіль.

Спочатку в нього дуже тремтіли коліна, а потім Ян взяв себе в руки й почав міркувати. Якщо беззахисна стара корова могла лежати тут цілу ніч, то чого ж боятись йому? Він пішов швидше і скоро наблизився до того місця, де починався підйом. Ян почав розшукувати маленький в’яз. Хлопець тримався лівого боку дороги й, трохи уповільнивши ходу,

пильно вдивлявся в темряву. Однак до могили було далі, ніж йому здавалося, й тривога ще з більшою силою почала знову охоплювати всю його істоту. Може, він проминув і не помітив маленького в’яза? Може, повернутись назад? Але ні, це було б ганебним відступом! У всякому разі, треба хоч позначити крейдою на огорожу як далеко він пройшов. Ян обережно прокрався до огорожі, щоб зробити позначку, і раптом, на превелику радість, футів за двадцять п’ять від себе побачив в’яз. Він одміряв від дерева чотири межі па захід і тепер знав, що могила самогубця— прямо перед ним. Було вже, мабуть, близько півночі. Яну здалось, що до його вушей долинають якісь невиразні звуки. Через дорогу біліла надмогильна плита. Ян був дуже схвильований, але намагався підповзти до неї як моїжиа спокійніше. Для чого потрібний був спокій, він сам не знав. Ян посковзнувся в грязюці, що заповнювала канаву навколо могили, і, нарешті, дістався до білої кам’яної плити. Він почав обмацувати її тремтячими холодними руками, шукаючи обіцяну мотузку. Якщо навіть Калеб і поклав її тут, то тепер вона зникла. Ян витяг крейдину й написав на плиті своє ім’я. О, як рипіла крейда! Ян обмацав пальцями землю навколо кам’яної брили. Так, мотузочка була тут. Мабуть, її скинув вітер. Ян потягнув мотузочку до себе. Круглий булижник покотився по кам’яній брилі з жахливим дряпанням, яке моторошно пролунало в нічній тиші. Раптом почулося чи то зітхання, чи стогін. Щось упало в грязюку чи в воду. Десь зовсім близько відбувалась якась боротьба, ніби хтось когось душив. Охоплений жахом, Ян так і присів. Він хотів закричати, але не міг поворухнути губами. Згадка про корову трохи підбадьорила його. Ян схопився з місця й, обливаючись холодним потом, кинувся щодуху тікати. Він біг наосліп, нічого перед собою не бачачи, і мало не збив з ніг людину, яка загукала:

— Агов, Ян! Це ти?

Виявилось, що Калеб пішов йому назустріч. Ян не міг промовити й слова. Він тремтів усім тілом і змушений був спертись на руку мисливця.

— Що сталося, хлопчику? Я чув, але що там таке?

— Нне-не знаю, — запинаючись, промовив Ян. — Це було на… на мо-мо-гилі.

— Гм! Я справді щось чув, — занепокоєно промовив Калеб і додав: — Хвилин за десять ми будемо в таборі.

Деякий час старий мисливець вів Яна за руку, та коли вони вибрались на мічену стежку, хлопчик уже заспокоївся. Калеб пішов попереду, навпомацки пробираючись крізь пітьму.

До Яна повернулася мова, і він, нарешті, міг сказати:

— Я приніс вам камінь і написав на могилі своє ім’я.

— Молодець, Ян! Ти справжній смільчак! — захоплено вигукнув Калеб.

Їм дуже приємно було бачити, що в тіпі горить вогонь. Дійшовши до галявинки, вони голосно закричали:

— Оху-оху-оху-у-у!

В індійців крик сови служить нічним сигналом, і юні лісовики теж користувалися ним. З тіпі долинула така сама відповідь.

— Ян молодець! — вигукнув Калеб. — Він з честю витримав випробування і заслужив гранку!

— Шкода, що я не пішов, — сказав Гай, — Я впорався б не гірше за Яна.

— То йди зараз!

— Еге, коли там уже немає каменя?

— Ти можеш написати своє ім’я на могилі, як зробив Ян.

— Цим нічого не доведеш, — заперечив Гай, кінчаючи розмову.

Яну не хотілось одразу ж розповідати про свою пригоду, але його хвилювання було таким очевидним, що друзі почали вимагати всіх подробиць. Посідавши навколо згасаючого багаття, вони слухали розповідь Яна про всі його несподівані пригоди. Закінчивши, Ян запитав:

— Ну що, Гай, тепер підеш?

— Відчепись! — буркнув Гай. — Аби ото базікати!

Калеб подивився на годинник, ніби збираючись іти додому, але Ян запропонував:

— Містер Кларк, може, переночуєте з нами? На ліжку Гая багато вільного місця.

— А мабуть, залишуся, бо вже пізненько..

XIX

БІЛИЙ РЕВОЛЬВЕР

Вранці Калеб мав приємність їсти сніданок, приготований сином свого ворога, бо в той день обов’язки куховара виконував Сем.

Великий Дятел висловив думку всіх присутніх, запропонувавши після сніданку:

— Чи не піти нам подивитись на могилу? Маже, Ян написав своє ім’я не на камені, а на спині якої-небудь корови, а їй це дуже не сподобалось, і вона голосно запротестувала?

Через кілька хвилин вони вже були на місці вчорашньої пригоди. На шерехатій поверхні могильної плити нерівним почерком, але цілком розбірливо було написано: "Ян".

— Поганенький почерк, — сказав Гай.

— То ти справді був тут вночі? Молодець! — палко вигукнув Сем. — Не знаю, чи вистачило б у мене сміливості.

— А в мене б вистачило! — заявив Гай.

— Отут я перейшов канаву. Бачиш, мій слід у грязюці? А он звідти я почув крик. Зараз подивимось, чи залишають привиди сліди. Що за…

В грязюці виднілися сліди дорослої людини. Вона, очевидно, борсалась, впавши лицем до землі. В кількох місцях вони помітили відбитки рук, а глибоко в грязюці щось тьмяно блищало. Гай перший помітив і витяг предмет, То був револьвер "Кольт" з білою рукояткою.

— Дай погляну, — сказав Калеб.

Він витер з револьвера грязюку. В очах його спалахнули вогники.

— Це мій револьвер; його в мене вкрали разом з речами та грошима.

Він оглянув зброю з усіх боків і промовив задумливо:

— Чудасія та й годі!

Потім похитав головою, і знов повторив:

— Чудасія, кажу, та й годі.

Більше нічого цікавого не знайшлось, і компанія повернулася в табір.

На зворотному шляху Калеб весь час про щось напружено думав. Він ішов мовчки, аж поки вони порівнялися з хатиною бабусі Невіль, що стояла найближче до могили. Біля дверей Калеб зупинився й сказав:

— Я зайду сюди. Скажи, Ян, ти сам не горланив минулої ночі?

— Ні, навіть не думав! Я трохи нашумів тільки тим, що потягнув камінь по надмогильній плиті.

— Добре. Я ще заскочу до вас, — сказав Калеб і пішов до хатини.

— Доброго ранку. Мир духу твоєму! — радісно привітала його стара жінка. — Заходь, заходь, Калеб. Сідай, будь ласка. Як поживають Саріаниа та Дік?

— Здається, непогано, — з гіркотою в голосі відповів старий. — Скажіть, бабусю, ви, певне, чули історію про могилу Гарні на шляху?

— Господи боже мій, для чого ти про це питаєш? Звісно, я чула історію Гарні, ще й не раз. А минулої ночі я чула його самого, й досі оце вся тремчу.

— Що ж ви чули, бабусю?

— Ах, такий одчайдушний вереск, який може бути тільки в самому пеклі. Собака й кішка перелякались до смерті, а стара білоголова корова прибігла й перескочила через тин, аби тільки скоріше втекти зі шляху.

Калеб слухав знахарку з напруженою увагою. Потім він спробував дізнатись у неї ще про один випадок.

— Бабусю, а ви чули, що в місті на минулому тижні когось обікрали?

— Та що ти! — вигукнула вона, і очі її засвітились.

Калебу тільки цього й треба було.

— Кого ж обікрали? — спитала вона.

— Напевне не знаю. Здається, Джона Еванса.

— Ну, Джон від цього не збіднє. От коли до мене вдерлися розбійники, почувши десь, що я продала корову, то я їх одразу напоумила. Вони, бісові діти, самі добре знають, у кого водяться гроші.

— Ваша правда. То коли ж вас обікрали, бабусю?

— Обікрали? Хіба я сказала, що мене обікрали?

Стара дрібненько розсміялась.

— Вони чудово обійшлися зі мною.

І бабуся докладно розповіла про те, як до неї вдерлися два злодії, коли пішла чутка, ніби вона продала корову. Стару смішило, як вони захоплювались "легеневим бальзамом". Вона пригадала, що один з волоцюг, високий на зріст чолов’яга, був похмурий, а другий, низенький і товстий, був веселий. Не забула вона згадати й про їхні чорні бороди, про те, що "довготелесий" був поранений в голову, а також і про те, що він був шульгою і, коли під час розмови ненароком виставив правицю, то виявилось, що на ній лише чотири пальці.

— Коли це сталося, бабусю?

— Років три тому.

Глибоко зітхнувши, Калеб пішов від бабусі в глибокій задумі.

За останні чотири роки довкола було зареєстровано багато грабіжництв. Злодіїв ні разу не спіймали, але ясно було одне: всі наскоки мали один характер, всюди брались тільки гроші. Очевидно, грабіжники одержували точні дані, бо завжди робили наскоки тоді, коли у жертви бували гроші.

Як тільки Калеб зайшов до бабусі Невіль Ян під впливом раптової думки сказав:

— Хлопці, ви йдіть уперед. Хвилин за п’ять я вас дожену.

Йому заманулось перемалювати сліди в грязюці і спробувати по них вислідити вчорашнього чоловіка. Ян подався назад до могили.

Він ретельно обстежив усі відбитки й у своїй новій записній книжці зміг намалювати відбитки чобіт в натуральну величину. Ян помітив, що підбори були підбиті в три ряди дрібними цвяшками. Робота, як видно, була домашня, бо цвяшки розміщались нерівно. Підошва лівого чобота стерлась до дірки. Ян оглянув сліди рук, вибираючи найчіткіші з них, і почав перемальовувати відбиток правої руки, як раптом щось дивне впало йому в око. Так! На всіх відбитках цієї руки бракувало середнього пальця!

Ян ішов деякий час по слідах, але за поворотом шляху вони спрямувалися на південь і загубилися в траві.

По дорозі в табір Ян зустрівся з Калебом, який повертався від бабусі Невіль.

— Містер Кларк, — сказав хлопець, — я оце ходив перемальовувати сліди і, знаєте, дивна річ: у того чоловіка тільки чотири пальці на правій руці!

— Та ну! — вигукнув Калеб. — А ти не помилився?

— Ходімте, побачите самі.

Так, Ян не помилився. Калеб попросив:

— Ян" не говори поки що про це нікому.

Старий мисливець швидкою ходою попрямував до будинку Пога. Біля дверей у пилюці він помітив ті самі сліди, але, безперечно, їх залишив не Дік. На вірьовці сушились заляпані грязюкою штани.

З цього вечора Ян набагато виріс в очах старого, а Гай відійшов на другий план. Говорячи, що люди найвище цінують мужність, Калеб мав на увазі себе. Він запросив Яна до себе в хатину подивитись на лижі, які він майстрував. Запрошення було зроблене в туманних і загальних виразах, тому все плем’я віднесло його й до себе. Ян не бував у Калеба з часу перших відвідин. Коли хлоп'ята постукали, за дверима, як і тоді, голосно загавкав собака й почувся голос, що наказував йому замовкнути. Калеб відчинив двері, але цього разу сказав:

— Заходьте.

Якщо він навіть був незадоволений приходом інших, то не показував цього. Поки Ян розглядав лижі, Гай помітив на лаві щось цікавіше: там лежав білий револьвер, вичищений і приведений в повний порядок. З усього видно було, що знахідка дуже порадувала старого. Він не мав змоги купити собі новий револьвер, і тепер був щасливий, ніби до нього повернувся блудний син.

— Знаєте що, Калеб? Давайте постріляємо! — вигукнув Гілка. — Я, мабуть, стріляю краще за всіх.

Калеб витяг кілька патронів і показав на білу цятку в пеньку кроків за сорок. Гай вистрілив три чи чотири рази, Ян — стільки ж але обидва невдало. Тоді Калеб сказав:

— Дозвольте мені.

Його велика, шорстка долоня, здавалось, проковтнула маленький револьвер. Довгі вузлуваті пальці якимсь особливим і звичним рухом обхопили замок. Рука була зігнута в лікті, й короткий ствол стирчав з неї, ніби продовження вказівного пальця, що показував на ціль. Калеб вистрілив шість разів підряд. Всі кулі влучили в білу цятку, а дві навіть у мітку вугіллям, що позначала центр.

— Оце здорово!

Хлоп’ята голосно й усі разом вихваляли Калеба.

— Еге, років двадцять тому я таки непогано стріляв, — скромно промовив старий мисливець, і його обличчя засвітилось добротою та лагідністю. — Це ще дрібниці. Ось зараз я вам покажу кілька справжніх штукенцій.

На відстані двадцяти п’яти кроків він поклав рядочком три патрони, головками до себе, й трьома швидкими пострілами збив їх один за одним. Після цього він сховав револьвер у бокову кишеню піджака, зарядив його, не витягаючи звідти й не показуючи, а потім недбало пустив кулю, без промаху влучивши в білу цятку за двадцять кроків. Нарешті він знайшов стару порожню бляшанку, звів курок і поклав револьвер на долоню, а бляшанку на пальці правої руки. Потім одним швидким рухом підкинув у повітря револьвер на десять футів, а

бляшанку на двадцять. Коли револьвер почав опускатись, Калеб підхопив його і пробив у бляшанці дірку, перш ніж вона впала на землю.

Хлоп’ята стояли, пороззявлявши роти, неспроможні вимовити жодного слова.

Калеб пішов у хатину, щоб взяти ганчірку й протерти револьвер. В цей час Сем вигукнув:

— Тепер я знаю, що не він стріляв у тата, бо він би не схибив!

Хоча ці слова не призначались Калебу, проте долетіли до його вух. Старий з’явився на дверях з протяглим красномовним "гм-м-м!"

Загата мовчазної ворожості прорвалась, і Калеб уперше прихильно поглянув на Сема. Течія здолала перепону, але в руслі було ще багато уламків, які повинен був змити час. Старий мисливець ще довго не міг розмовляти з Семом так само невимушено, як з іншими, але мало-помалу він до нього звик.

Всім зробилося весело й радісно, і Ян скористався з цього, щоб звернутися з проханням, яке він давно виношував:

— Містер Кларк, поведіть нас коли-небудь на полювання на єнотів. Ми знаємо одне місце біля річки, де вони цілими зграями роблять наскоки на кукурудзу.

Коли б Ян заговорив про це місяць тому, він одержав би зневажливу відмову. До того, як він побував на могилі Гарні, Калеб, очевидно, відповів би йому:

— Не знаю… Ніколи мені.

Але тепер Калеб ставився до Яна зовсім інакше, і тому він сказав:

— Гаразд, підемо. Хай тільки видасться прохолодний вечір. Тоді собака добре чує сліди.

XX

ПЕРЕМОГА ГАЯ

Хлоп’ята не залишали в спокої старого бабака. Відколи вони вперше його побачили, програма дій у них не мінялась. Кожного ранку о дев’ятій або десятій годині вони плазом добирались до конюшини. Гай звичайно першим помічав запеклого ворога, потім усі разом невдало стріляли, бабак ховався до себе в нору й на цьому все кінчалось. Полювання на бабака ввійшло в них у повсякденну звичку, все одно, що снідання, і набагато більше, ніж миття посуду. Разів зо два старезний сивий гризун ледве зміг врятуватись, але після цього він зробився ще обережнішим. Хлоп’ята з свого боку нічого не виграли, хіба що за винятком Гая; його маленькі безбарвні оченята, й до цього ніби всевидющі, набули тепер виключної гостроти. Спочатку Ян або Сем теж, бувало, частенько знаходили бабака, але потім його завжди помічав один тільки Гай.

Якось уранці Сем підповзав до нори з одного боку, а Гай та Ян — з іншого.

"Бабака немає", подумали вони спершу.

Але тут Гай вигукнув:

— Бачу, бачу його!

В невеличкій ямці, кроків за шістдесят від нори й за добру сотню кроків від них, Гай помітив між кущиками конюшини маленький клаптик сірої шкурки.

— Їй-бо, то він!

Ян не бачив нічого. Сем бачив, але не був упевнений. Через хвилину бабак (то був таки він) звівся на задні лапки і, вистромивши коричневе огруддя над зеленою конюшиною, розвіяв усі сумніви.

— Чудово! — захоплено вигукнув Ян. — Неперевершено! У тебе виключний зір. Віднині ти не Гілка, а Яструбине Око.

— Згода, правильно! — заверещав Гілка. — А ти, а ти, Сем, і ти теж зватимеш мене Яструбиним Оком? Адже й ти повинен, — з благанням в голосі додав він.

— Погоджуйся, Сем, — сказав Другий Вождь. — Бачиш, він уже виправився й поводить себе, як індієць.

— Скличемо Раду, вона й вирішить. А зараз — до діла!

— Послухай, Гілко, якщо ти такий спритний, то чи не зможеш ти проскочити лісом на той бік і проповзти по конюшині так, щоб опинитись між своїм грізлі1 та його норою?

— Ну ясно, можу, і ставлю долар, що…

— Легше, легше, — перебив його Ян, — в індійців доларів не буває.

— Тоді ставлю скальп, мій чорний скальп проти його скальпа, що я перший уб’ю старого ведмедя.

— Пусти мене першим, а ти будеш другим, — жартівливо-благаючим голосом промовив Сем.

— Гррр… Ти боїшся за свій скальп!

— Гляди, заробиш у мене, — відповів Сем.

У кожного з хлоп’ят був жмутик чорного кінського волосся, який називався скальпом і прив’язувався мотузочком до тім’я. Саме на цей скальп Гай і бився об заклад. В справу втрутився Ян.

— Припиніть сварку, о Великі Вожді! Слухайте всі мене! Якщо Дятел уб’є старого грізлі, він забере скальп Гілки, якщо Гілка уб’є його, то візьме скальп Дятла. До того ж переможець одержить велике перо.

Сем і Ян з нетерпінням чекали в лісі, поки Гілка прокрадався в обхід. Бабак цього дня поводив себе незвичайно сміливо. Він далеко відійшов від своєї нори й лише зрідка ховався в ямках та западинках. Хлопчики бачили, як Гай переліз через огорожу. Бабак його не помітив. Він уже звик, що ворог завжди наближається до нього з заходу, й через те не дивився на схід.

Гай ліг на живіт і поповз через конюшину. Проплазувавши кроків з тридцять, він опинився між бабаком та його норою. Старий гризун продовжував точити конюшину і скоса поглядав на ліс Рафтена. Друзі захвилювались. Гай міг бачити їх, але йому не було видно бабака Вони замахали руками, вказуючи Гілці напрям. Той вирішив, що це означає: "Стріляй!"

Гай обережно підвівся. Бабак помітив його і кинувся до своєї нори, тобто, просто на хлопця. Той похапцем натягнув лук. Стріла просвистіла футів на десять вище голови бабака, і "величезний хутряний звір", стрибнувши на Гая, перелякав його мало не до смерті. Він розгублено позадкував, не знаючи, куди бігти. Тепер Гай опинився біля самої нори.

Бабак заскреготів зубами, й хотів проскочити мимо нього. 1 мисливець і звір були перелякані до краю. Гай підскочив від страху й упав просто на бабака. Гепнувши всією своєю вагою на гризуна, Гай придушив його, навіть сам про те не підозрюючи. Він підхопився на ноги, зібравшись тікати світ за очі, але якось помітив, що бабак здихає, і тоді набрався духу, щоб добити його кількома ударами по голові. Дикі викрики товаришів переконали Гая, що він переміг. Коли хлопці підбігли до нього, він уже стояв у позі мисливця на аматорському фото: в одній руці стискував лук, а в другій тримав за хвіст мертвого бабака.

— Повчіться в мене, як треба вбивати бабаків! Бачите цього старого злодюгу? Важить п’ятдесят фунтів, коли не всі шістдесят.

(Бабак важив не більше десяти фунтів).

— Молодець, Гілко! Ти просто герой! Ура! Хай живе Третій Вождь! Ура Вождю Гілці!

Отже, Гай не міг поскаржитись на байдужість товаришів. Він півнем випнув груди й гордовито позирав на всі боки.

— Треба розвідати, де ще водяться бабаки, — величним голосом промовив він. — Я знаю, як розправлятися з ними, не те, що інші.

— Це буде гранку тобі, Гілко

— Ти обіцяв з сьогоднішнього рамку звати мене Яструбиним Оком.

— Після рішення Великої Ради, — заперечив Головний Вождь.

— Гаразд, скличемо Раду сьогодні після обіду. Можна?

— Можна.

— Годині о четвертій?

— Нехай і так, все одно.

— Значить, о четвертій годині ви назвете мене Яструбиним Оком і дасте мені найкраще орлине перо за те, що я вбив бабака?

— Ну ясно! Але чому ти домагаєшся, щоб це було саме о четвертій?

Та Гай ніби й не чув запитання й одразу ж після обіду непомітно кудись зник.

— Мабуть, знову втік, щоб не мити посуду, — висловив думку Дятел.

— Ні, не схоже, — заперечив Другий Вождь. — Мабуть, він побіг додому і приведе всю рідню, щоб вона подивилась на його тріумф.

— Цілком можливо. То що ж, підготуємо пишну зустріч? Я не пошкодую слів, щоб розписати його героїзм.

— Я теж. Тоді за справу. Ти йди за своїми, а я приведу Калеба. На Раді постановимо назвати Гая Яструбиним Оком і присудимо йому гранку.

— Боюсь, що моїх батьків ранувато зводити з Калебом, — сказав Сем. — Але Гаю та його рідні приємно буде скористатися з такої нагоди, щоб зустрітися з татом. Тим більше, що тато придбав закладну на їх землю.

Порішили на тому, що Сем приведе лише матір, а Ян тим часом приготує "орлине перо" та оббілує бабака.

Бабак був досить-таки великий, хоч далеко не "з ведмедя", як запевняв Гай. Ян чи не най більше з усіх радів перемозі над гризуном. До чотирьох залишалося більше години, й він докладе усіх зусиль, щоб влаштувати Гаю справжнє індійське свято. Ян обрізав усі кігті бабака й нанизав їх на шворку впереміж з тоненькими дюймовими паличками бузини. В цілому вийшло досить непогане намисто.

Гай, засапавшись, примчав додому. Коли він пробігав через сад, батько покликав його, очевидно, з наміром приставити до роботи. Але Гай кулею влетів у їдальню (вона ж вітальня, спальня і кухня), що займала дев’ять десятих усього будинку.

— О мамо, як жаль, що ти мене не бачила! Приходь негайно після обіду. Я найхоробріший в усьому племені, й вони хочуть обрати мене Головним Вождем. Я вбив старого бабака, який трохи не покалічив тата. Вони без мене цього не могли зробити — ніхто на бівуаці! Знаєш, вони тисячу, ні, мабуть, мільйон разів пробували застукати цього бабака — і нічого не вийшло. А я собі чекав, поки їм набридне, а тоді сказав: "Гаразд, я вам покажу!" Спершу треба було знайти його. Ті хлопці далі свого носа нічого не бачать. Я їм сказав: "Дивіться, Сем і Ян, як це просто, коли за справу взятися з розумом. Я залишу всю зброю і піду з голими руками". Вони стояли й дивились, а я обійшов кругом, переліз тихенько через огорожу й поповз по конюшині, мов справжній індієць, аж поки опинився між бабаком та його норою. Тоді я закричав, і він посунув на мене. Він хрипів і скреготав зубами, неначе збирався от-от мене зжерти. Він бачив, що палиці й то немає у мене в руках. Та я навіть оком не змигнув, Я спокійно стояв і тільки чекав моменту, коли він стрибне до моєї горлянки. Тоді я обернувся і так лупопіув ного в живіт ногою, що він підлетів на п’ятдесят футів, а коли впав, то був мертвий-мертвісінький. От який я смільчак, мамо! Вони в таборі нічого не можуть без мене зробити. Я змушений вчити їх полювати на оленя, дивитися в далечінь і багато чому іншому. За це вони оберуть мене Головним Вождем усього племені й дадуть прізвисько Яструбине Око, як в індійців. Це буде сьогодні о четвертій годині і ти обов’язково прийди.

Батько висміяв Гая і загадав йому полоти картоплю. На додачу старий Берне пригрозив "спустити з нього шкуру", якщо він знову не зачинить хвіртку й випустить свиню. Проте місіс Берне спокійно заявила, що неодмінно піде на бівуак разом із сином. Вона так пишалася Гаєм, ніби йому мали присудити вчений ступінь.

Тепер виникло питання, що робити з дітьми, бо містер Берне відмовився доглянути за ними. Проте вихід був знайдений. Дітей вирішили взяти з собою. Мати битих дві години вмивала, розчісувала, взувала та вдягала чотирьох маленьких замурз. Після цього вони виступили в путь, розтягнувшись майже через усе поле конюшини. Місіс Берне несла на одній руці найменшу дитину, а в другій у неї була банка з варенням. Гай біг попереду і показував дорогу, а чотирирічна, трирічна та дворічна дівчатка, тримаючи одна одну за рученята, хвостом причепились до материної спідниці.

Місіс Берне неабияк здивувалась, заставши на бівуаці місіс Рафтен з маленькою Мінні, вирядженних по-святковому. В першу мить вона відчула злобу, яка в наступну хвилину перейшла в радісне почуття, що ця "чванлива жінка", дружина запеклого ворога, побачить свято її сина. Місіс Берне одразу ж прикинулась добре вихованою світською дамою.

— Як ся маєте, місіс Рафтен? Живі-здорові? — спитала вона з підкресленою ввічливістю та напускною важністю,

— Дякую, чудово. Ми прийшли подивитись, як тут живеться нашим хлоп’ятам.

— Їм живеться зовсім непогано відтоді, як мій син поселився з ними, — сказала місіс Берне, все ще не поборовши своєї зневаги.

— О так, ваша правда! Хлоп’яга дуже полюбили його, — погодилась місіс Рафтен, намагаючись обеззброїти сусідку.

Ці слова досягли своєї мети. Місіс Берне націлилась уже підпустити шпильку дружині ворога, але та несподівано виявилась люб’язною, й між ними одразу встановилось перемир’я. Коли ж місіс Рафтен поладила русяві голівки чотирьох дівчаток та похвалила Гая, між двома жінками запанував цілковитий мир.

Хлопчики тим часом приготували все для урочистої церемонії. Рада Вождів розмістилася в центрі, на телячій запоні. Гай сидів на шкурі бабака, закриваючи її майже всю; по ліву руку від нього був Сем, по праву — Ян з барабаном. Посеред тіпі горіло багаття. Для прохолоди покришку підкотили з затіненого боку, а гості примостилися частково в самій тіпі, частково надворі.

Головний Вождь запалив люльку миру, полихкав хвилину, потім випустив чотири клуби диму на всі чотири боки і передав люльку Другому та Третьому Вождям, які проробили те саме.

Маленький Бобер тричі вдарив у барабан, щоб встановити тишу. Тоді підвівся Великий Дятел і почав:

— Старші Вожді, Молодші Вожді, смільчаки, воїни, радники, жінки та діти сенгерських індійців! Коли наше плем’я воювало з тими… з тими… одне слово, з іншими індійцями, з племенем Березової Кори, ми захопили в полон одного з їхніх воїнів. Два чи три рази ми катували його до смерті, але воїн цей показав таку незвичайну мужність, що ми прийняли його в своє плем’я…

(Голосні вигуки "гау, гау, гау!" під керівництвом Яна).

— Ми влаштували для його випробування сонячний танок, але він не зміг загоріти, через те, що був молодим та зеленим. За не його прозвали Гілкою. З того часу він поступово ріс і виріс до Третього Вождя…

— Гау, гау, гау!

— Останніми днями все наше плем’я воювало проти величезного бабака, але весь час зазнавало невдачі. Та ось прийшов Вождь Гілка й одним штурханом прикінчив звірюку. Це просто щось надзвичайне! Воїн, спроможний дати такого штурхана, не може далі називатися Гілкою чи іншим недозрілим ім’ям. Ні, ні й ні! Треба віддати йому належне: він наймолодший у нашому племені, але бачить далі за всіх і краще за всіх. Він бачить навіть за поворотом, бачить навіть крізь наймогутніше дерево. За винятком хіба що нічної пори, він — гордість і окраса нашого племені, й Рада постановила назвати його Яструбиним Оком.

— Гау, гау, гау, гау, гау!

Тут Маленький Бобер передав Головному Вождю плоску білу дощечку, на якій великими літерами написано було: "Гілка".

— Ось ім’я, яке він носив до того, як зробився великим та знаменитим. Тепер цьому імені настав кінець, — і, сказавши: — Подивимось, чи й досі ти зелений, щоб горіти, — Вождь Дятел кинув дощечку в багаття.

Після цього Маленький Бобер подав Дятлу чудове "орлине" перо з червоною китичкою. На чорному тлі був намальований воїн з головою яструба та стрілою перед очима.

— Ось перо, яке свідчить про його мужній вчинок, а також про його нове ім’я!

Під крики "гау, гау!" та барабанний бій Гаю встромили в волосся перо й наділи на шию намисто з бабакових кігтів.

— Тепер хто назове його Гілкою, той мусить нагнутися й дістати від Яструбиного Ока стусана.

Знову хор голосів "гау, гауі"

Гай намагався бути поважним і не оміятися, але не міг себе пересилити. Обличчя його так і сяяло від задоволення. Мати пишалася сином, і в очах у неї навіть з’явилися сльози.

Всі вважали, що церемонія вже закінчилась, як раптом підвівся Ян і сказав:

— Це ще не все, вожді, жінки та діти сенгерського народу! Коли ми виступали на бабака, я був свідком однієї умови між двома вождями. За звичаєм нашого племені кожен з них закладався на свій скальп, що саме він уб’є бабака. Це був Головний Вождь Дятел і Яструбине Око. Бери скальп Дятла, Яструбине Око!

Сем, який вже забув про це, покірно нахилив голову. Гай перерізав шворку і, знімаючи скальп, подав громовий, приголомшливий воєнний клич, на який всі присутні так чи інакше відгукнулись. Це була вершина торжества Гая. Місіс Берне плакала від радості, дивлячись на те, як вшановують її достойного сина. Вона підійшла до Сема й запитала:

— Це ти привів сюди своїх, щоб вони бачили, як шанують мого синочка?

Сем кивнув головою і хитро примружив око.

— Бачиш, мені немає діла до того, Рафтен ти чи не Рафтен. У тебе добре, привітне серце. Я не згодна з тими, хто каже, ніби з Рафтена не може бути пуття. Навпаки, я тієї думки, що в кожної людини є щось хороше. Я знаю, що твій тато купив закладну на наше майно, але я ніколи не вірила, що твоя мати крала наших гусей, і нізащо не повірю. Нехай тепер хто спробує плескати про Рафтенів при мені, я вже їм заспіваю!

XXI

ПОЛЮВАННЯ НА ЄНОТА

Ян не забував про намічене полювання на єнота й чекав його з великим нетерпінням. Через два дні, як тільки сонце сховалось за лісом, хлоп’ята пішли до Калеба, щоб нагадати йому про обіцяне. Вечір був паркий, але Яну здавалось, що більш підходящої погоди й вигадати не можна. Калеб посміявся, що вони обрали такий "прохолодний вечір", а потім вирішив, що коли вже йти, то йти пізніше.

— Сідайте, сідайте, хлоп’ята, — сказав він, бачачи, як вони переминаються з ноги на ногу, готові негайно виступити в похід. — Поспішати нікуди. Єноти виходять не раніше, як через три-чотиріи години після заходу сонця.

Калеб сидів і спокійно пихкав люлькою. Сем тим часом марно силкувався потоваришувати з старим Турком. Ян взявся перемальовувати пташині крила, прибиті до стіни, а Гай у виправленому й доповненому варіанті викладав свої подвига "в галузі полювання на оленів та бабаків й будував уже плани про те, як він славно переможе першого зустрічного єнота.

Наполягаючи на тому, що до місця полювання йти не менше години, Ян умовив компанію вирушити о дев’ятій годині. Калеб, за порадою Гая, взяв з собою маленьку сокиру.

Вони гукнули старого Турка і вийшли на шлях. Потім, під проводом Сема, перелізли через огорожу, поминули картопляне поле й опинились біля посіву кукурудзи на березі струмка.

— Вперед, Турок! Шукай, шукай! Шерш!

Вони присіли на межі, чекаючи дальшого розвитку подій.

Турок мав досить своєрідну вдачу. Він полював, коли йому заманеться й на кого йому заманеться. Господар міг привести його на місце, де водяться єноти, але не міг примусити ганятись за єнотом чи іншою звіриною, якщо пес того сам не бажав.

Калеб наказав хлопчикам не розмовляти, й вони тихенько сиділи, поглядаючи на собаку.

Вимахуючи хвостом і безперервно чмихаючи, Турок зашурхотів між кукурудзяним бадиллям. Мисливці напружено чекали. Проте собака біг усе далі й далі, так що, нарешті, його зовсім не стало чути.

Минуло кілька нескінченно довгих хвилин. Раптом з найвіддаленішого кінця ниви долинув тихенький писк, а за ним — басистий гавкіт собаки. У Яна стріпнулося серце.

— Він підняв звіра, — стиха промовив Сем.

— А я його перший почув, — пропищав Гай.

Ян хотів було кинутись за собакою. Йому траплялось не раз читати, що мисливці біжать на гавкіт собак, та Калеб стримав його.

— Зажди, хлопче. Це ще встигнеться. Ми поки що не знаємо, що там таке.

Турок, як це взагалі було характерно для тутешніх собак, почав бігати по всіх слідах і мало не по своїх власних; і тільки людина яка добре знала його вдачу, могла визначити з інтонації гавкоту, якого звіра він переслідує. Наші мисливці чекали довго й терпляче, але собака більше голосу не подавав. Нарешті щось близько зашаруділо: то повернувся Турок і розлігся біля ніг свого хазяїна.

— Іди, Турок, жени його!

Собака навіть не поворухнувся.

— Іди!

Калеб легенько стьобнув Турка лозиною. Тон підскочив, але тут же ліг знову, важко переводячи дух.

— Що це значить, містер Кларк? — запитав Ян.

— Не знаю. Може, він тільки на щось наколовся. Але ясно одне: сьогодні тут єнотів немає, і тепер їх не дочекаєшся. Ми прийшли дуже рано, та й для собаки надто парко.

— Давайте перейдемо через річку в ліс Бойля, — запропонував Дятел. — Може, там знайдемо щось цікаве. Ларрі Невіль клянеться, що бачив там однорога, коли повертався вночі від Гарні.

— Як ви вгадуєте по голосу, за ким женеться собака? — запитав Ян.

— Гм, — сказав у відповідь Калеб. — Це неважко, якщо добре знаєш місцевість, дичину та собаку. Звичайно, двох однакових собак не буває. Треба знати свого собаку, і якщо він розумний, від нього можна навчитись чудово розбиратися в слідах.

Річка на цю пору зовсім пересохла, і вони пройшли по її руслу. Прокладаючи дорогу крізь густий чагарник, мисливці навпомацки вийшли на поле Бернса і, залишивши його позаду, вступили в старезний ліс. Турок біля річки відстав від них і, знайшовши якусь ковбаню, викупався в ній. Він наздогнав мисливців на одній із просік, весь мокрий, але бадьорий, готовий негайно взятися за діло.

— Вперед, Турок!

Вони знову посідали й почали чекати, коли розвідник скаже своє слово.

На цей раз чекання було недовгим. Старий собака покружляв на місці, шумно втягнув носом повітря й тихенько заскиглив. Потім пройшов трохи далі, й тепер було чутно, як його хвіст бив по сухому кущу: "шур-шур, шур-шур".

— Чуєте? На цей раз він щось знайшов, — стиха промовив Калеб. — Почекаймо трохи.

Турок ламав над чимсь голову. Нарешті, щось собі з'ясувавши, він коротко гавкнув. Потім кинувся обнюхувати дерева, час від часу подаючи голос. З напрямку звуку можна було судити, що він петляє по лісу. Та ось гавкіт почав долинати з одного місця. Коли

— Що це значить, Калеб? — по-панібратському звернувся до старого Сем, забуваючи, що їх знайомство почалося дуже недавно.

— Не знаю, — відповів той.

— Чи не лисиця, часом? — запитав Ян.

Голос Турка, що пролунав десь біля огорожі, кроків за сто від мисливців, раптово обірвав їх розмову. Ссбака знову напав на гарячий слід. Враховуючи те, що перший слід кінчався теж біля огорожі, Калеб сказав:

— Це або єнот, або звичайна кішка. Ніякий інший звір не стане бігати по огорожі вночі.

Тепер легко було йти на розшуки: місяць світив ясно, а Турок гавкав на повні груди й не замовкав ні па мить. Голос його вів мисливців униз по струмку через маленькі болітця й калюжі.

— Еге! — промовив Калеб. — Кішки по воді не бігають. Це єнот.

Вони поспішили до Турка, бо зачули в його голосі нові закличні нотки.

— Ну то ж то! Наздоганяє! Так він гавкає, коли бачить звіра.

Проте цей гавкіт зненацька урвався, а замість нього почулось коротке, пронизливе скавчання на одному місці.

— Так би й давно! Загнав на дерево! Отже, це єнот.

Турок несамовито гавкав і кидався на стовбур величезної липи. Калеб пояснив:

— Єнот завжди обирає найвище і найтовше дерево в лісі. Кажіть, хто з вас добре лазить по деревах?

— Ян, — відгукнувся Сем.

— Ян, вилізеш на це?

— Спробую.

— Раніш давайте розкладемо багаття. Може, нам вдасться побачити його, — запропонував Дятел.

— Якби це був бабак, я б його вам за мить дістав, — писнув Яструбине Око, але ніхто не звернув на нього уваги.

Сем і Ян назбирали хмизу, й незабаром яскраве полум’я освітило навколишні дерева. Вони з усіх боків оглянули височенну липу, але не побачили звіра. Калеб взяв смолоскип і підійшов до стовбура; на корі він

помітив шматочки свіжої грязюки. Відійшовши трохи убік, мисливці знайшли на березі річки відбиток лапи, що, безперечно, належав великому єнотові.

— Мабуть, він у дуплі. Він точно на цьому дереві, а в липі майже завжди є дупло.

Ян придивлявся до товстелезного стовбура, раздумуючи над тим, чи зможе він на нього видертись. Помітивши його вагання, Калеб сказав:

— Не можеш? Ще б пак! Адже твій обхват п’ятнадцяти футів не має. А втім, зажди хвилинку…

Він підійшов до високого тонкого дерева і, зрубавши його маленьким топірцем, приставив так, що воно спиралось на нижні гілки липи. Тоді Ян поліз, прив’язавши за спиною товсту в’язову палицю. Добравшись до липи, Ян загубився серед зеленого листя, хоч товариші почергово намагались весь час тримати його в світлі смолоскипів.

Спочатку Ян не знайшов ні дупла, ні єнота. Хлопець довгенько лазив по дереву і, тільки добравшись до верхнього гілля, помітив на розсоці великий клубок хутра та два жевріючих ока. Ян мимоволі здригнувся й закричав:

— Ось він, ось він! Дивіться!

Перебравшися ближче, Ян спробував зіпхнути єнота. Але той міцно тримався й чинив упертий опір, поки Ян не опинився в нього над головою. Тоді він перестрибнув на нижчу гілку.

Ян погнався за ним. Решта мисливців, хвилюючись, тупцялись біля дерева. Нічого не бачачи, вони лиш по гарчанню та форканню могли догадуватись, що Ян жене єнота. Після нової сутички єнот зіскочив з другої розсохи й подерся по стовбуру до молодого деревця-підпірки, де

зупинився й присів, поглядаючи на мисливців. Турок помітив здобич і завив, а Калеб вихопив револьвер, прицілився й вистрілив. Єнот каменем упав на землю. Собака метнувся до звіра, але боротися з ним уже не було потреби. Калеб з ніжністю й гордістю витер білий револьвер, ніби тільки від нього й залежав цей влучний постріл.

Ян швидко спустився на землю, хоч спускатись йому здалося важче, ніж видиратись на стовбур. Він схвильовано приєднався до своїх товаришів і гладив єнота, милуючись його шерстю. Я ну було дуже шкода, що єнот убитий, але в той же час "він з гордістю думав про те, що так вдало виконав доручення. Всі одностайно визнали, що це його єнот. Сем підняв тушу за ногу й вигукнув:

— Важить не менше тридцяти фунтів!

Гай сказав:

— Пхе! Удвоє менший за того бабака, якого забив я; і ви б нічого не вдіяли, коли б я не згадав про сокиру.

Ян визначав вагу в тридцять п’ять фунтів, а Калеб — у двадцять п’ять.

(Як виявилось потім, єнот важив лише вісімнадцять фунтів).

Поки вони отак розмовляли, Турок сердито загавкав, як він мав звичку гавкати на чужих людей. В ту ж мить з темряви виступила постать Вільяма Рафтена. Фермер помітив у лісі вогонь і, побоюючись пожежі в таку суху пору, одягнувся й прибіг сюди.

— Агей, тату! Чому ти не в ліжку, коли всі люди сплять?

Рафтен не відповів синові, а, звертаючись до Калеба, глумливо сказав:

— Може, спробуєш ще раз стріляти в мене? А втім, не варто. Сьогодні при мені немає грошей.

— Послухай, тату! — вигукнув Сем, не давши відповісти Калебу. — Ти несправедливий. Я напевно знаю, І ти це мусиш знати, що всі розмови про те, ніби Калеб стріляв у тебе — брехня. Якби він це робив, тебе Не було б на світі. Я бачив, як вій стріляє.

— Тільки не тоді, коли п'яний.

— Останній раз я пив разом з тобою, — гнівно сказав Калеб, оволодіваючи голосом,

— Непогано для людини, яка божилася, що в неї нема револьвера, — промовив Рафтен, показуючи на зброю Калеба. — Я тебе з ним бачив десять років тому. Та не боюсь я ні тебе, ні твого револьвера, — додав Рафтен, помітивши, як пальці Калеба судорожно вп’ялися в білу рукоятку. — І ось що я тобі скажу: не бажаю я, щоб ти і твій паршивий пес, який душить моїх овець, вештались в моєму лісі та ще наробили мені пожежі!

— Замовчи, Рафтен! Усьому є край!

Калеб миттю прицілився і, мабуть, виправдав би ті чутки, що про нього ходили, коли б Сем, відштовхнувши батька, не став поміж ними. Ян тим часом повис на руці Калеба, в якій був револьвер, а Гай про всяк випадок сховався за дерево.

— Геть з дороги, малеча! — проричав Калеб.

— Знов за старе, — презирливо промовив

Рафтен. — Бачить, що в мене немає зброї, і вже нападає. Ех ти, скотина! Відступіться, хлоп’ята, я з ним трохи порахуюсь.

Рафтен не знав, що таке страх. Йому, напевно, вдалося б відтиснути хлопчиків, і тоді б сталася біда. Але, йдучи з дому, він наказав двом своїм наймитам теж поспішити в ліс, щоб допомогти гасити пожежу, і тепер вони прибули на місце події. Один з них був у дружніх стосунках з Калебом, другий взагалі мав тиху й мирну вдачу. Наймитам пощастило на деякий час відтягнути сутичку, а Сем, скориставшися з цього, схвильовано й голосно заговорив:

— Послухай, тату, якби в тобі пробили зараз дірку, це було б по заслузі. Ну чого ти накинувся на Калеба? Це ж не він розклав багаття, а ми з Яном, і ми самі його затопчемо. Ти ображаєш Калеба, а він тобі нічого поганого не зробив. Ти з’ївся на нього, як бабуся Невіль з’їлась на тебе, коли забрала твою провізію. І тобі не соромно! Адже це не гідно мужчини! Не маєш доказів — значить мовчи.

Рафтена трохи збентежила палка промова сина, особливо, коли він побачив, що всі проти нього. Він частенько сміявся з того, що бабуся Невіль так люто його ненавидить, хоч він, крім добра, нічого їй не зробив. Йому й на думку не спадало, що зараз він сам був не кращий за ту бабусю. Інший батько обурився б за неповагу до нього власного сина, але Рафтену вразливість була так само не властива, як і боягузтво. Коли він трохи отямився від подиву, то зразу подумав: "Ну і язичок у Сема! Шкварять, як той адвокат, і дає здачі, мов добрий боксер. Може, й справді краще його вивчити на адвоката, ніж на зубного лікаря?"

Буря промчала, бо у Калеба спалахи гніву минали скоро. Переможений морально, Рафтен пробурмотів:

— Глядіть же мені, як слід погасіть вогонь! Час би вам уже спати, як всім порядним людям.

— А ти хіба не порядний? — бовкнув Сем.

Рафтен обернувся спиною і пішов геть, ніби й не чув ні Семових слів, ні верескливих спроб Гая розповісти йому про свою надзвичайно важливу роль у цьому полюванні.

— Коли б не я, містер Рафтен, вони б не взяли з собою сокири… — почав було Гай, але Рафтен уже зник за деревами.

Хлопчики старанно затоптали багаття, після чого мовчки рушили на бівуак. Сем з Яном несли на палиці єнота і, ще не дійшовши до тіпі, вирішили, що важить він щонайменше вісімдесят фунтів.

Калеб пішов своєю дорогою, а хлоп’ята, добравшись до постелей, одразу лягли й поснули, як убиті.

XXII

КРИКИ ЛІСОВИКА ТА НІЧНИЙ БРОДЯГА

Наступного ранку, білуючи єнота, Сем та Ян обговорювали неприємну нічну пригоду. Вони дійшли згоди, що не слід про це згадувати в присутності Калеба, поки він сам не почне розмови, а Гаю окремо порадили не розпускати язика.

Обходячи вдосвіта всі "грязьові альбоми", Ян натрапив на той самий відбиток копита, який вже раніш привернув його увагу. Трохи нижче виднівся слід великого птаха, схожий на індичий. Хлопець привів Калеба поглянути на них. Старий мисливець сказав, що тут, безперечно, ходила синя чапля. Щождо іншого сліду, він зауважив:

— Мені самому не зовсім ясно. Схоже на слід великого оленя. Але тут на болоті оленів немає. Їх можна зустріти не ближче, як за десять миль. Коли трапляється лише один слід, то це не слід, а якась випадковість.

— Згоден, але я зустрічав багато таких слідів, хоча й не стільки, щоб вислідити по них звіра.

В сутінках Ян повертався на бівуак із здобиччю від "наскоку". Звідкілясь від гагати до нього долинув своєрідний скрегочучий звук, який усе гучнішав і раптом був заглушений страхітливим надривним виттям. Таке саме виття вони чули тоді, коли Гай першої ночі йшов на бівуак і зробив спробу налякати друзів. Крик повторився над головою, і Ян встиг розгледіти обриси великого птаха у вільному польоті.

Наступного дня мав куховарити Ян. Прокинувшись разом із сонцем, він пішов по воду й раптом побачив, як з берега ставу знялась велика синя чапля і, важко махаючи крилами, полетіла над верхівками дерев. Забувши про все на світі, хлопчик зачаровано стежив за птахом. Коли чапля зникла з очей, Ян пішов на те місце, звідки вона злетіла, й побачив багато великих слідів, як дві краплі схожих на той відбиток, що він його вже змалював. Безперечно, це був той самий птах, якого він бачив увечері. Таємниця вовка з хворою горлянкою була розгадана.

Таке пояснення задовольнило всіх, крім Гая. Третій Вождь стояв завжди на тому, що після заходу сонця ліс аж кишить ведмедями. Куди вони діваються вдень — було невідомо. А втім, він також запевняв, "що досі ще ні разу не зустрічав ні птаха, ні звіра, які могли б його налякати".

Калеб погодився з тим, що скрегочучий крик справді належав синій чаплі, але про виття на деревах і він нічого не міг сказати.

Вночі лунало багато голосів, які були вже більш-менш знайомі. Деякі з цих голосів, безперечно, належали птахам. Майже ніколи невгавав життєрадісний співочий горобець, а в зоряні ночі в мерехтливу синяву неба линула чиясь нескінченна чарівна пісня. Сплило багато часу, перш ніж Ян точно встановив, що то співала довгохвоста синиця. Зате він

швидко розгадав таємницю моторошного крику, що його почули мисливці одного вечора після заходу сонця.

Дятел вийшов на свіже повітря, а його друзі сиділи в тіпі. Раптом до слуху Головного Вождя долинув якийсь незнайомий звук, схожий на жалісний стогін. Він розростався, гучнішав, і здавалось, йому не буде кінця. Сем покликав товаришів. Всі троє почали прислухатися разом.

— Вай-вай-вай-вай, — розлягалося в лісі благальне верещання, але тут же воно переходило в загрозливий хижий рик.

— Може, ще одна чапля? — тихо прошепотів Ян.

Проте звук наростав усе дужче й дужче, ніби десь поблизу вже нявчала якась велетенська кішка, а після неї подавала голос зголодніла пантера. На довгій, найвищій своїй ноті крик зненацька обривався, і тоді серед мертвої тиші дзвінко лунав приємний голосок співочого горобця.

У Маленького Бобра блискавкою промайнула згадка про те, що колись він чув цей голос у "Долині Яна". І він впевнено сказав:

— Хлопці, це рись.

Наступного дня Калеб потвердив, що Ян не помилився, а пізніше їм стало також відомо, що цієї ночі з отари Рафтена зникло ще одне ягня.

Вранці Ян узяв барабан, щоб трохи пограти, але зразу помітив, що він м’який і провислий.

— Ага! — сказав Маленький Бобер. — Буде дощ.

Калеб з приємним подивом глянув на хлопця.

— Ти справжній індієць, — похвалив він Яна. — Це для них вірна ознака. Якщо вранці барабан треба підігрівати на вогні, щоб він зазвучав, індійці завжди говорять: "Надвечір буде дощ".

Калеб засидівся допізна. Після обіду небо захмарилось, а незабаром почався і дощ. Хлоп’ята запросили старого до вечері. Дощ переходив у зливу. Калеб вийшов і прокопав рівчак навколо тіпі з водостоком у бік загати. Після вечері всі сиділи в тіпі біля вогню. Знявся вітер, і дощ почав заливати всередину. Ян змушений був вийти, щоб переставити димові жердини. В цей час він знову почув пронизливий крик. Хлопець повернувся в тіпі з оберемком сушняку й підкинув у вогонь. В тіпі стало видно, як удень. Вітер налітав поривами, брезент неприємно хлопав об жердини.

— Де ваша якірна мотузка? — запитав Калеб.

Сем подав йому вільний кінець. Другим кінцем вона була прив’язана до жердин угорі. Цією мотузкою хлоп’ятам не довелось користуватись, бо погода весь час була гарна.

Калеб вбив в землю дебелу палицю й об-мотав навколо неї якірну мотузку. Потім всі вийшли і глибше позабивали кілочки навколо тіпі. Після цього "індійське плем’я" відчуло впевненість, що тепер йому не страшна ніяка гроза.

Ніщо не вабило старого мисливця у власній хатині. Його спадкоємці почали забувати про те, що йому теж треба їсти, і ті жалюгідні крихти, які вони йому посилали, годились хіба для свиней. Як і кожного смертного, Калеба тягло в товариство людей. Тому не важко було умовити старого залишитись на ніч, якщо йому "не огидно буде спати на одному ліжкові з Гаєм". Отже Калеб і Турок зручно влаштувалися в тіпі, а надворі в цей час лютувала гроза.

— Гай, ти краще не чіпай брезенту, бо зробиться теча.

— Що, теча? Від такої дурниці? — зневажливо відповів Гай, продовжуючи ляскати по брезенту.

— Ну, як знаєш. Це на твоєму боці.

І справді, не минуло й кількох хвилин, як у тому місці, де він шарудів рукою, потекла тоненька цівка води, тоді як весь брезент не пропускав жодної краплини.

Таке явище добре відоме кожному, хто пересиджував дощ у палатці. Однак його легше запам’ятати, між пояснити.

Дим збирався у хмару над їх головами. Поступово спускаючись вниз, він почав їсти очі.

— Ян, підгорни трохи покришку з підвітреного боку. Досить, більше не треба, — сказав Калеб, коли в тіпі ввірвався вихор, підхопивши й дим, і попіл з багаття. — Вам треба мати ширму. Подайте мені отой брезентин. Він якраз підійде.

З великою обережністю, щоб не торкатися покришки, Калеб напнув брезент між трьома палицями, відгородивши таким чином віддушину від тіпі. Тепер вітер не дув їм у спини, а почав тягнути над головами, враз очистивши тіпі від диму і не пускаючи всередину тих краплин дощу, які раніше потрапляли крізь димовий отвір.

— На таких ширмах індійці зображають подвиги. Зовні, як правило, вони малюють тотем, а на ширмі — всі свої пригоди.

— Ось тобі робота, Маленький Бобер! — вигукнув Сем. — Коли ти намалюєш усі наші подвиги всередині і всі наші тотеми зовні, ми заживемо на славу!

— На мою думку, — ухильно відповів Ян, — ми повинні прийняти містера Кларка в наше плем’я. Хочете бути у нас чаклуном?

Калеб стримано посміхнувся, очевидно, погоджуючись.

— Отже я намалюю чотири девізи, — сказав Ян.

Для цього він накопав жовтої глини; потім набрав з дна загати сірої глини, яка, просихаючи, робилась білою; після цього прожарив на вогні жовту глину й одержав на додаток до інших червону: а чорну йому замінили вуглини. Все це він окремо розтер з єнотовим жиром та сосновою живицею.

Звичайно, він легко міг би роздобути яскраві олійні фарби, але йому принципово не хотілось будь-що запозичувати в білих. Та й загальне враження від цього тільки вигравало.

— Послухайте, Калеб, розкажіть нам що-небудь про індійців, про їх безстрашність, — писклявим голосом попросив Гай. — Мені дуже подобається безстрашність, — додав він з почуттям, вхопившись за улюблену тему. — Мені пригадується, як бабак з ревом сунув на мене. Інші на моєму місці перелякались би так…

— Цить! — гримнув на нього Сем.

Калеб мовчки попихкував люлькою. Дощ без упину стукотів знадвору по тіпі, вітер надимав і ворушив брезент. Розмова урвалась. Раптом голосно й чітко пролунало моторошне "скррр! бррр!" Хлоп'ята здригнулись. Коли б вони були надворі або сиділи в тіпі самі, то мабуть, перелякалися б не на жарт.

— Це… це лісовик, — прошепотів Сем.

Калеб насмішкувато блиснув очима.

— Що це за крик? — запитав Ян. — Ми його чуєм уже не вперше.

Калеб похитав головою, але не відповів і обернувся до Турка. Собака, простягнувшись, куняв біля вогню і, почувши цей скрипучий пронизливий звук, тільки знехотя підвів голову, подивився великими, сумними очима на господаря, а потім знову ткнувся носом у лапи.

— Турку й за вухом не свербить.

— Собаки не чують лісовика, — заперечив Сем, — так само, як не бачать привидів. Це завжди говорить бабуся Невіль.

Отже байдужість собаки не дуже заспокоювала.

— Яструбине Око, — сказав Дятел, — ти найхоробріший серед нас. Чи не вийдеш пустити стрілу в лісовика? Я вже позичу тобі свою — найкращу. Підстріль вовкулаку, і ми присудимо тобі шикарне перо гранку. Ну, збирайся. Адже тобі дуже подобається безстрашність.

— З таким бовдуром, як ти, я розмовляти не хочу, — відповів Гай. — Калеб, розкажіть нам що-небудь про індійців.

— Перш за все індійці поважають безстрашність, — сказав Чаклун і хитро підморгнув.

Всі, за винятком Гая, розсміялись, але не дуже голосно, бо жодному з них не хотілось, щоб від нього в цей вечір зажадали доказів його безстрашності.

— Я лягаю спати, — з якоюсь особливою енергією заявив Яструбине Око.

— Не забудь, що ти мусиш лягти під водостоком, який ти сам відкрив заради жарту, — кинув Дятель.

— Я ляжу, — сказав Яструбине Око.

Незабаром Ян теж взяв приклад з Гая, а Сем, який вже навчився палити, залишився посидіти з Калебом. Вони не перемовились жодним слівцем, аж поки хропіт Гая та рівне дихання Яна не показали їм, що хлопці міино сплять. Тоді Сем, користуючись такою довгожданою нагодою, почав рішучу розмову:

— Знаєте, Калеб, я не буду ні на чиєму боці проти тата, але я знаю його не гірш, ніж він мене. Тато мій непоганий. Звичайно, він трохи різкий і грубий, але в нього добре серце. Правда, воно лежить дуже глибоко, та, запевняю вас, що це саме так. Нишком він робить людям багато добра, і ніхто цього не помічає. Коли ж він кривдить когось, що трапляється досить часто, тоді всі кричать про це гвалтом. Але я знаю, що тато несправедливо ставиться до вас, так само, як і ви до нього. З цим треба покінчити.

Сем завжди виявляв багато здорового глузду, а зараз, коли він відкинув своє блазенство, його голос і манери були переконливі, як у дорослої людини, а не в п’ятнадцятилітнього підлітка.

Калеб тільки щось пробурчав, не випускаючи з рота люльки, а Сем вів далі:

— Мені хотілося б почути все від вас. Тоді б ми з мамою приборкали тата.

Згадка про матір виявилась дуже доречною. Калеб ще замолоду знав місіс Рафтен як людину добру і з щирим серцем. Вдача в неї була надзвичайно лагідна, і вона в усьому слухалась свого чоловіка, за винятком тих випадків, коли бачила несправедливість. Тоді місіс Рафтен

ставала непохитною. Вона завжди вірила в Калеба, навіть після ного сварки з Рафтеном, і не вважала за потрібне приховувати це.

— Розповідати особливо нічого, — з гірко тою в голосі промовив Калеб. — Він обдурив мене під час обміну кіньми, а потім так притиснув з боргами, що я змушений був віддати йому свій овес по шістдесят центів, а він за півгодини перепродав його по сімдесят п’ять. Ну, ми тоді трохи полаялись, і я, здається, сказав, що відплачу йому. Того дня я рано пішов з Дауні. У нього в кишені лежало близько трьохсот доларів — триста доларів моїх кровних грошей! То було все, що я мав. Він запізнився покласти ці гроші в банк і поїхав з ними додому, а по дорозі в нього стріляли. Вранці на тому місці знайшли мій гаман та кілька листів, писаних до мене. Через те й підозра впала на мене, хоч сам я і гадки про це не мав. До того ж, у мене навіть зброї тоді не було. За тиждень до цього хтось украв мій білий револьвер, ну, й листи, певне, так само. Я так гадаю, що їх підкинули, аби всю провину звалити на мене. Ну хто ж не повірить в такі незаперечні докази?! Тоді твій татко нацькував на мене Діка Пога, і я втратив ферму. Оце й усе.

Сем деякий час посмоктував люльку, а потім сказав:

— Щодо боргів, вівса та коней — все це схоже на тата. Але щодо Діка Пога ви помиляєтесь. Тато не зробить такої підлості.

— Ти гадаєш так, а я інакше.

Сем не відповів, а тільки поклав руку на голову Турка, який одразу глухо загарчав.

Калеб подивився в бік Сема й додав:

— Все на мене, на мене та на мого собаку. Пог ляпає скрізь, ніби Турок душить овець, і всі готові вірити цьому. Я ніколи не бачив, щоб собака душив овець, та ще в себе дома, не залишаючи ніяких слідів і

задовольняючись при тому однією штукою в ніч. А вівці все пропадали та пропадали, навіть коли Турок сидів разом зі мною в хатині.

— Чий же то собака?

— Навряд чи собака. Я сам не бачив тих овець, інакше для мене було б усе ясно. Але кажуть, що завжди лишається недоїденою певна частина туші. Це більше схоже на лисицю або рись, тільки не на собаку.

Запала довга мовчанка, а потім знадвору почулось надривне виття, на яке Турок не звертав уваги, хоч і в старого мисливця і в хлопчика пробігли по спині мурашки.

Вони підкинули в багаття сушняку і мовчки полягали спати.

А дощ періщив, н" емов із відра, й вітер налітав рвучкими поривами. Це був "час лісовика", і разів зо три, лиш тільки вони починали дрімати, їх будили тужні, розпачливі зойки, від яких обривалось серце не тільки в Калеба та Сема, але й у всіх чотирьох.

Ян вів щоденник, в якому кожен день позначався найголовнішою подією дня. Так, наприклад, був "день оленя", "день тхорихи та кішки", "день синьої чаплі", а ця ніч була відзначена як "ніч страхітливих зойків лісовика".

Калеб підхопився вдосвіта. Коли попрокидалися хлоп’ята, у нього вже був готовий сніданок. Вони дбайливо зберігали м’ясо єнота. Старий мисливець дрібно посік його й приготував "паштет індійських прерій", куди ввійшла відповідна кількість шинки, картоплі, хліба, цибулі та різних лугових приправ. Запиваючи смачну страву свіжою кавою, індійці зовсім забули про нічні страхи.

Дощ припинився, але вітер не вшухав. Темні хмари пробігали по небу. Ян вийшов пошукати нових слідів. Проте якщо вони й були, то їх змило дощем.

Весь день "індійці" провели на бівуаці, виготовляючи стріли та розмальовуючи тіпі.

Калеб залишився ще на одну ніч у таборі. Серед ночі закричав лісовик, але Турок і на цей раз ніби його не чув. За півгодини знадвору долинув інший, ледь чутний муркочучий звук. Хлоп’ята не надали йому ніякого значення, але Турок враз підхопився, настовбурчив шерсть, а потім сердито загарчав, поліз під двері й, голосно гавкаючи, помчав у ліс.

— Він переслідує якусь звірину, — сказав господар собаки. — А тепер — чуєте? — загнав її на дерево, — додав він трохи перегодом, коли Турок почав пронизливо верещати:

— Молодець Турок! Загнав на дерево лісовика! — вигукнув Ян і кинувся в темряву.

Інші теж побігли за ним. Скоро індійці побачили, що Турок з гавкотом шкребе лапами стовбур розлогого бука, хоч ніяк не можна було розгледіти, що за створіння там причаїлось.

— Він завжди так гавкає на лісовика? — запитав Дятел, але не дочекався відповіді.

Дивуючися з того, що Турка стривожив ледь чутний писк, тоді як надривні крики проходили повз його вуха, індійці повернулись на бівуак.

Вранці Ян знайшов у грязюці, недалеко від тіпі, сліди звичайної кішки, очевидно, їх старої знайомої по сутичці з тхором. Придивившись,

куди вони ведуть, хлопчик одразу зрозумів, що то й був нічний дух, який потривожив собаку.

Вітер був ще сильний, і Ян вперше серед білого дня почув страхітливий голос. Але зараз він жахав менше як уночі. Поглянувши вгору, Ян побачив дві товстелезні гілляки, що переплелися хрест-навхрест і при кожному сильному пориві вітру терлись одна об одну. Оце й був той самий лісовик, що своїм завиванням налякав їх усіх — всіх, окрім Турка. Чуття, вільне від забобонів, підказало собаці, що страшний звук — це тільки безневинне зіткнення гілляк проти вітру. В той же час тихеньке муркотіння кішки примусило його зіскочити з місця і погнатись за нею.

Один тільки Гай не був переконаний. Він продовжував наполягати на своїй теорії про ведмедів.

Пізно вночі Гай розбудив обох вождів.

— Сем, Сем! Ян! Вставайте! Біля тіпі знову бродить величезний ведмідь. Я ж вам казав, що це ведмідь, а ви не хотіли вірити.

Надворі й справді щось голосно жвакало, рикало та хропло.

— Сем, там щось таки є. Шкода, що Калеб і Турок зараз не з нами.

Хлоп’ята обережно відчинили двері й виглянули надвір. В тьмяному сяйві зірок вони розгледіли обриси великого чорного звіра, який підбирав недоїдки та вигрібав бляшанки. закопані на їхньому смітнику. Всі сумніви розвіялись. Гай знову відчув себе героєм, і тільки страх перед чудиськом не дозволяв йому заявити про це на повний голос.

— Що ж нам робити?

— З лука небезпечно стріляти. Це тільки розлютить його. Гай, роздмухай вогонь, щоб було видніше.

Всі були дуже схвильовані.

— Ех, шкода, що в нас немає рушниці!

— Послухай, Сем, поки Гіл… тобто Яструбине Око, роздуватиме вогонь, давай приготуємо тупі стріли, щоб відігнати ведмедя, коли він посуне до тіпі.

Вони взялися за приготування, а Гай тремтів від жаху й розгублено тупцював на місці, благаючи їх не стріляти.

— Навіщо його дратувати? Це… це… жорстоко.

Сем і Ян стояли з луками та стрілами напоготові.

Гаю ніяк не вдавалось роздмухати вогонь, а ведмідь, шумно обнюхуючи землю, жвакаючи та рохкаючи, все ближче підходив до тіпі.

Хлоп’ята вже бачили, як чудовисько насторожило свої великі вуха.

— Давай вистрілимо, поки він нас не почув.

При цих словах Гай кинув усякі спроби розвести вогонь і кішкою видерся на жердину, прикріплену високо в тіпі для підвішування казанка.

Помітивши, що Сем та Ян уже натягують луки, він вибухнув сльозами:

— Ось побачите, він зараз прийде і всіх нас поїсть.

Можна було слухати чи не слухати Гая, а ведмідь все ж таки наближався. Приготувавши на всякий випадок "томагавки", хлоп’ята вистрілили, "Ведмідь" крутнувся на місці й кинувся тікати з голосним вереском, який не залишив сумніву щодо його свинячого походження, бо то й справді була лише свиня містера Бернса. Молодий Берне знову забув зачинити хвіртку, і вона прийшла по його слідах на бівуак.

Гай миттю зіскочив униз і приєднав свій голос до загального реготу.

— Казав же я вам, що не треба стріляти! Я так і знав, що це наша стара льоха, і не міг стримати сліз, подумавши, як тато розходиться, коли він дізнається про це.

— І на жердину ти видерся для того, щоб подивитись, чи не йде татунь?

— Ні, вій хотів показати свою хоробрість.

Вранці несподівано розкрилася ще одна таємниця. Проглядаючи свій щоденник, де був намальований і слід великого оленя, Ян переконався, що то слід Бернсової свині. Чому ж Калеб і Рафтен помилились? По-перше, вони давно не бачили оленів, а, по-друге, в цієї свині були якісь незвичайні ратиці, які нагадували більше оленячі копита.

XXIII

ЯСТРУБИНЕ ОКО ВИМАГАЄ НОВОЇ ВІДЗНАКИ

Уа-уа-уа-уа! Уа-уа-уа-уа-уа! Уа-уа-уа-уа-уа!

Цей гучний тріумфуючий крик тричі прокотився луною по лісу.

— Яструбине Око йде з черговою казкою про свою хоробрість. Давай сховаємось?

Сем і Ян швиденько залізли в тіпі, сховалися за ширмою і припали очима до "бійниці", — звичайної дірки в брезенті.

До табору наближався Гай. Він ішов, гордо випнувши груди, час від часу стрясаючи повітря войовничими кличами. Під пахвою у нього був зжужмлений піджак.

— Ку! Гранку! Уа-уа-уа-уа! — вигукував він знову і знову.

Не побачивши нікого на бівуаці, Гай па мить розгубився й почав стривожено озиратись довкола. Потім перестав кричати, злодійкувато шмигнув у тіпі, витяг з ящика жменю цукру й напхав собі повний рот. В цей час обидва вожді зняли дикий вереск і, вискочивши з своєї засідки, погнали його в ліс, але не дуже далеко, бо Яна розбирав нестерпний регіт, а Сем був лише в одному черевикові.

Вони зібралися всі разом після походу за пригодами. Рано-вранці Другий Вождь чистив ножі після сніданку, встромляючи їх у дерен, і несподівано запропонував:

— За старих часів індійські воїни розходились іноді в різних напрямках, щоб потім зустрітися в призначений час. Давайте й ми сьогодні так зробимо, а потім кожен розкаже про свої подорожні пригоди.

— Тягніть соломинки, — промовив у відповідь Дятел, який щойно повернувся з Вакану, куди відносив недоїдки.

— Ні, не треба! — з запалом вигукнув Яструбине Око. — Або дайте я кину соломинки. Я знаю, ви так їх підтасуєте, що мені припаде йти додому.

— Гаразд. Ось тобі три соломинки. Довга — для Дятла. Щоб не було ніяких суперечок, я ввіткну в неї клаптичок червоної фланелі. Середня, тонка — для мене, а коротка, товста — для тебе. Тепер кидай. Тільки цур усі разом, і потім не міняти!

Соломинки впали. Сем та Ян дико верескнули, бо товста соломинка Яструбиного Ока показувала прямісінько на будинок Бернса.

— Неправильно! Так не годиться! Треба дивитись на другий кінець! — сердито відрубав Гай, наполягаючи на тому, щоб йому дозволили вирушити в протилежному напрямку.

— Тепер ми повинні йти, нікуди не звертаючи, аж поки знайдемо щось цікаве. Зустрінемось тут же, коли промінь досягне оцієї жердини.

Сонячний промінь, що пробивався крізь дірочку в тіпі, правив їм за індійський годинник. Від однієї жердини до другої він проходив майже за дві години. Отже, за підрахунками хлоп’ят, вони мали на пригоди близько чотирьох годин.

Сем і Ян повернулися на кілька хвилин раніше. Гай швидко опанував себе і, навіть не подбавши про те, щоб витерти крадений цукор з губів, палко вигукнув:

— А знаєте, хлопці, який я молодець! Клянусь вам, що я…

— Помовчі — гаркнув Дятел. — Ти прийшов останнім.

— Ну й нехай! А я клянусь, що переміг вас обох. Можу побитись на мільйон доларіві

— Починай, Великий Дятле, першим.

І Сем почав:

— Я взув черевики. (Переважно він ходив босим). О, я знаю, коли треба взуватись! Пішов я прямісінько туди, куди показувала моя соломинка. Нізащо в світі не пішов би я в протилежний бік. Я не боюся йти вперед! (Тут він примружив очі й докірливо подивився на Гая). Отже, я йшов тільки вперед, і навіть пересохле русло ріки не зупинило мене в дорозі. Та ніщо й інше не могло б зупинити. Я йшов і йшов, аж поки налетів на осине кубло. Тоді я трохи збочив і обминув його, бо жорстоко було б вриватися в родину бідолашних безневинних ос. Після цього я знову пішов по прямій і раптом почув за спиною приглушений рик. Я оглянувся, але нікого не побачив. Рик ставав голоснішим, і тут я помітив голодну білку, яка ревла на мене й уже приготувалася зробити стрибок. В той час, коли я витягав свою костяну стрілу, вона спитала мене, — от щоб мені луснути! — так і спитала: "Ти Дятел?" Я страшенно перелякався і вперше в своєму житті збрехав. Я їй сказав: "Ні, я не Дятел, а Яструбине Око". Ну, тут би ви бачили! Вона вся пополотніла. Кожна волосина на її спині одразу зблякла, зблідла, лиш тільки я вимовив це ім’я. На землі лежала трухла колода. Білка кинулась до неї і зникла в дуплі. Я розлютився і спробував вигнати її. Та коли я підбігав до одного кінця колоди, вона перебігала в інший. Так ми й бігали туди та сюди, аж поки я протоптав глибоченний слід на землі вздовж колоди, а вона — ще глибший слід у самій колоді. Я вже побоювався, що білка протопче колоду наскрізь, і тоді шукай вітра в полі, як раптом мене осяйнула блискуча думка: "Ось що треба зробити!" Скидаю миттю з ноги черевик і кладу його в отвір з одного кіния. Сам біжу на другий кінець і ворочаю палицею в колоді. Чую — білка побігла в черевик. Тоді я затискую халявки, обмотую черевик шнурком і йду спокійно додому. Там вона й зараз.

Сем поворушив пальцями босої ноги і багатозначно додав:

— Отак-то! А ви гадали, я не знав, для чого сьогодні взуваюсь!

— Ти краще покажи свою білку, тоді я, може, й повірю.

— Вона тут. Шукає, чи не можна відірвати якоїсь латки, — сказав Сем, піднявши в руці черевик.

— Випусти її, — запропонував Другий Вождь.

Коли перерізали шнурок, білка вискочила й кинулась шукати собі кращого притулку.

— Ну, голубонько, — крикнув їй Сем навздогін, — не говори там родичам, у якій халепі ти побувала, бо назовуть брехухою!

— Тю! Хіба це пригода? Ось у мене…

— Помовч, Яструбине Око! Зараз черга Маленького Бобра.

— А мені байдуже. Я тільки клянусь…

Сем вихопнів ніж і грізно обірвав його словами:

— Ти знаєш, що зробило ягня Каллагана, побачивши старого, який збирав м’яту? Роз повідай, Маленький Бобер!

— Зі мною не трапилось особливих пригод. Я пішов прямо через ліс, як показувала моя соломинка, й набрів на засохлий стовбур. Він був надто старим та трухлявим, щоб у ньому гніздилися птахи; та й пора вже пізня. Тому я взяв дрючок і перекинув його, після чого зміг прочитати історію всіх поселень у цьому пеньку. Раніш за всіх, ще кілька років тому, дятел видовбав собі затишне гніздечко, в якому жив два або навіть три рази. Після нього, а може, тільки коли він відлітав з наших країв, там зимували чорноголові сивині, бо я знайшов на дні їхні хвостові пера. На зміну синицям у дуплі оселився дрізд, який наскладав цілу купу коріння й обмазав його глиною. Мабуть, він повертався наступного року й побудував собі нове гніздо поверх старого. А взимку там, видно, знову жили чорноголові синиці й залишили свої пера.

Ще через рік на цей стовбур надибала сойка і теж звила у ньому гніздечко. У м’якій підстилці я знайшов кілька шкаралупок від її яєць. І, нарешті, якоїсь весни кубло облюбувала парочка горобиних яструбів. Вони оселились там і вивели пташат. Одного дня сміливий хижак приніс для своїх діточок землерийку,

— Що це таке?

— Звірятко, схоже на мишу. Тільки воно родич не миші, а кроту.

— А я досі вважав, що саме кріт найближчий родич миші, — зауважив Яструбине Око, не задовольнившись поясненням Яна.

— Ого, сказонув! — перебив його Ян. — Так у тебе Бернси скоро виявляться найближчими родичами Рафтенів.

— Е, ні! — гордовито випростався Гай.

— Ну от, — вів далі Ян, — трапилось так, що вперше за мільйон років пташата яструба були тоді ситі. Землерийка не потрапила зразу ж до них у вола. Жорстоко поранена, вона все ж таки зробила спробу втекти, як тільки розчепились кігті хижака. Спочатку вона сховалась під пташатами, потім взялася рити хід крізь м’яку підстилку яструбиного гнізда, далі — через гніздо сойки, потім через нове гніздо дрозда. Добравшись до гнізда чорноголових синиць, вона розгребла їхнє пір’я, але вже нічого не могла зробити з глиняною підлогою в старому гнізді дрозда. Сили покинули її, і вона померла. Так землерийка й лежала в нижньому гнізді, аж поки через багато, багато років я прийшов туди, розколов старий пеньок і прочитав її сумну історію, якої, можливо, ніколи й не було. Але ось у мене малюнок. На ньому видно всі гнізда в тій послідовності, як я їх знайшов, а осьдечки висохле тільце маленької землерийки.

Сем слухав з напруженою цікавістю, зате Гай ніскільки не приховував своєї зневаги.

— Пхе! Теж мені пригода! Самі лиш догадки, і ніякого справжнього діла. Тепер послухай, що зробив я…

— Стоп, Яструбине Окої — знов перебив його Сем. — Просимо всього не розписувати. Страшне прибережи на завтра, бо зараз я чомусь нездужаю.

— От я і кажу вам, що йшов звідси прямо, куди бачили очі, й натрапив на бабака, але він був мені не з руки. І я сказав: "Ні, можна й іншим разом. Тебе я легко спіймаю в будь-який час". Потім я бачив яструба з курчам у пазурах, але стріляти в нього було надто далеко. На моєму шляху зустрічалася сила-силевна старих пеньків, і на кожному кроці — сотні білок, але я не захотів з ними возитись. Так я наблизився до ферми і… і… тихенько обминув її, щоб не лякати собаку. Це було вже десь біля Дауні, навіть далі, тільки трохи вбік. Раптом, як сніг на голову, з-під ніг у мене вискакує куріпка, завбільшки з доброго індика, а за нею — з півсотні пташат. Щоб мені луснути, їх було не менше сорока! І всі вони знялися й полетіли. Тільки одне пташа сіло далеко на дереві — так, як через оце поле. Ви б його нізащо не побачили. А я підкрався до нього за вітром, прицілився в око й вистрілив. Подивимось, хто тепер одержить гранку! Ось вам і здобич.

Яструбине Око розгорнув свій піджак і витяг молоду короткохвосту коноплянку в рябенькому пір’ячку, прострілену навиліт.

— Так це така твоя куріпка? А по-моєму, це коноплянка, — повільно, з натиском на кожне слово, промовив Головний Вождь. — Перед нами злочин: забито співочу пташку. Маленький Бобер, арештуй злочинця!

Яструбине Око захищався з усією люттю, яку в ньому викликав останній подвиг. Все ж таки йому скрутили руки та ноги, а для розгляду

справи скликали Велику Раду. Енергійні протести Третього Вождя припинились, коли він переконався, що члени Ради не збираються з ним жартувати. Нарешті він визнав себе "винуватим" і був засуджений на три дні носити чорне перо ганьби та біле перо боягузтва. На додачу він мусив протягом тижня мити весь посуд. Вони хотіли, щоб Гай в цей час займався також кухнею, але потім роздумали, бо вже мали нещастя скоштувати його варива.

— Як собі знаєте, але я не буду цього робити! — рішуче відрубав арештант. — Я піду додому.

— Полоти город? Гаразд. Подивимось.

— Може й не піду, а ви відчепіться від менеї

— Маленький Бобер, що роблять, коли індієць не підкоряється Раді?

— Знімають з нього всі почесті. Пам’ятаєш, ми спалили дощечку з написом "Гілка"?

— Блискуча думка! Тепер ми спалимо "Яструбине Око" й повернемо йому старе ім’я.

— Ах, тхорячі ваші душії — заверешав Гай. — Ви самі обіцяли ніколи не називати мене Гілкою! Я — Яструбине Око. Я бачу далі… далі ніж…

І він зайшовся плачем.

— А слухатимешся Ради?

— Слухатимусь. Тільки не треба мені білого пера. Я… я хоробрий. У-у-у!

— Гаразд. Біле перо ми замінимо іншою карою.

— Але я залишусь Яструбиним Оком?

— Та вже ж..

— Я згоден.

XXIV

БЕЗПАЛИЙ БАНДИТ

Широкоплечий, завжди понурий, брутальний і страшенно лінивий, — таким був Біль Геннард, син заможного поселенця. Він одержав у спадщину чудову ферму, але швидко розтринькав усе своє майно, бо лінощі були в нього не меншими за грубу фізичну силу. Після цього Біль остаточно пустився берега й пройшов звичайний шлях від неробства до злочинів.

Біль побував не в одній в’язниці, його добре знали в околишній місцевості. До Біля збігалися сліди багатьох крадіжок, і люди вголос твердили, що коли б не підтримка якогось багатого й спритного спільника, він би вже був на каторзі. Далі йшли недвозначні натяки на те, що цим багатим спільником був один сенгерець, власник багатьох ферм, який мав жінку, сина й маленьку дочку, ім'я його Вільям, а прізвище Ра… Тут оповідач, як правило, кінчав так:

— Щось я дуже розбалакався. Ви не говоріть про це нікому. Адже розбагатіти неважко, якщо не бути вибагливим у засобах.

Звичайно, ні чутки ніколи не доходили до тих, кого вони найбільше стосувались.

Геннард ще звечора вийшов з Дауні й, уникаючи великих доріг, пробивався через ліс навпростець, йдучи у гості до свого приятеля. Він мав обміркувати з ним одну важливу справу — дуже важливу для самого Геннарда. В Дауні він добре хильнув. Ніч була темна, беззоряна. Отже не дивно, що Біль довго петляв по лісу, аж поки зовсім заблудився. Він переспав під деревом, всю ніч цокочучи зубами, а коли настав сіренький ранок, поплентався навмання далі шукати свого дружка. Через деякий час він натрапив на стежку, яка привела його в табір хлоп’ят. Голод та невдачі останньої ночі розлютили його, а для більшої сміливості він частенько прикладався до фляги, яку мав при собі. Він уже не ховався і підійшов до тіпі саме тоді, коли Маленький Бобер смажив м’ясо собі на обід. Зачувши кроки, Ян обернувся, гадаючи, що прийшов хтось із товаришів. Але перед ним стояв страшний, обшарпаний здоровило.

— Що, синку, готуємо обід? І мене почастуєш? — сказав він з підлесливою посмішкою.

Віл справляв дуже неприємне враження, хоч силкувався бути ввічливим.

— А де ж твої батьки, синку?

— Їх тут немає, — відповів Ян.

Згадавши про бродяг у "Долині Яна", хлопець почав трохи боятись.

— Гм! То ти що, сам на бівуаці?

— Надвечір прийдуть товариші.

— Угу, чудово! Я луже радий. Подай но мені оту палицю.

Підлесливість бродяги як рукою зняло. Тепер в його голосі зазвучали нотки наказу. Він показував на лук Яна, що висів із спущеною тятивою біля тіпі.

— То мій лук! — вигукнув Ян з жахом та обуренням.

— Я двічі повторювати не звик. Зараз же подай мені палицю, інакше ти в мене заробиш.

Ян не поворухнувся.

Тоді головоріз підійшов до тіпі, зірвав лук і кілька разів ударив ним Яна по спині та ногах.

— А тепер, щеня, давай мені обідати, та не барися, бо миттю скручу твою дурну голову.

Ян переконався, що потрапив до рук найлютішого ворога всіх беззахисних, і зрозумів, хоча й пізно, що треба було послухатись Рафтена й обзавестись на бівуаці собакою.

Хлопець оглядівся довкола й був би втік, але бандит виявився спритнішим і схопив його за комір.

— Ні, зажди трошечки, синку. Я тебе навчу слухатися старшихі

Він обрізав тятиву лука й, поваливши Яна додолу, зв’язав йому ноги так, що той ледве міг ними переступати.

— Тепер ворушись, та мерщій давай мені їсти. Я зголоднів. Тільки гляди, не попсуй страви, бо відшмагаю по-справжньому. А кричатимеш чи спробуєш перерізати мотузку — порішу на місці. Бачиш оце?

І бандит покрутив перед очима Яна величезним гострим ножем.

Від страху та болю у хлопця котилися сльози, коли він підстрибом ішов виконувати наказ волоцюги.

— Швидше, швидше!

Бандит перестав розгрібати вогонь Япо-вим луком, обернувся і ще раз уперіщив хлоп ця по спині. Та коли б він подивився в цей час на стежку, то помітив би на ній маленьку по стать з жовтим віхтиком на голові, яка крутнулась і зникла в кущах.

Ян звик терпляче переносити побої, але цей тиран поводився з ним надто жорстоко.

— Ви що, убити мене зібрались? — вибухнув він, коли бродяга вдарив його знову тільки за те, що він спіткнувся.

— Не знаю, можливо, і вб’ю, коли ти не будеш мені потрібен, — відповів бандит з нелюдською байдужістю. — Підсмаж іще м’яса, та дивись, щоб воно не згоріло. Де цукор для кави? Ворушись, бісів сину, бо візьму доброго кийка!

Наситившись, бандит наказав:

— Тепер принеси тютюну.

Ян пострибав до тіпі й виніс Семів гаман.

— А що то за скриня? Тягни її сюди!

Бандит показував на ящик, у якому хлоп’ята зберігали запасний одяг. Заляканий Ян виконав і це.

— Відчини!

— Я не можу. Тут замок, а ключ у Сема.

— Он як! Ну, то в мене є ключ до всіх замків.

Бродяга розбив ящик сокирою. Потім він взявся нишпорити по кишенях, знайшов старий срібний годинник Яна, а в Семових штанях — два долари.

— Хеі Саме те, що мені треба, — сказав він, ховаючи гроші. — Здається, не завадило б підкласти у вогонь дровець, — кинув бродяга, коли його погляд упав на Янів сагайдак. Він так погилив його ногою, що більшість стріл полетіла в полум’я.

— Чого витріщився на мене? Хочеш, щоб я перерізав тобі горлянку? Це я можу. І кину в болото, щоб не патякав зайвого.

Ян тепер по-справжньому злякався за своє життя.

— Принеси точильний брусок! — гаркнув тиран. — І налий мені кави.

Ян виконав наказ. Бродяга почав гострити свій довгий ніж, і хлопцеві впали в око дві деталі, які він запам’ятав назавжди: по-перше, ніж був мисливський, з зображенням оленя на мідній рукоятці; по-друге, на руці, яка його тримала, невистачало одного пальця.

— А що там у другій скрині?

— Там… там… наші продукти…

— Брешеш!

Палиця знов опустилась на плечі бідолашного хлопця.

— Тягни і її сюди!

— Я не зможу.

— Тягни, бо задушу, як щеня!

Ян спробував, але ящик був надто важким для нього.

— Забирайся геть, паршивець!

Бандит сам зайшов у тіпі й виштовхнув Яна з такою силою, що той гепнувся на землю, простягнувшись на весь свій зріст.

Ян дуже забився, але зміг помітити, що для нього з’явився шанс на порятунок: довгий ніж лежав біля тіпі. Ян схопив його, миттю перерізав пута на ногах, закинув ніж далеко в болото й кинувся тікати, мов олень. Бродяга з криком та лайкою вискочив з тіпі.

Кати б Ян був здоровий, він, безперечно, міг би врятуватись, але жорстокі знущання знесилили хлопця, і тому бандит швидко наздогнав його. Проте, опинившись на повороті найближчої південної стежки, Ян встиг помітити за деревами знайому постать. Зібравши всі залишки сил, він закричав:

— Калеб! Калеб! Калеб Кларк!!! — і непритомним упав на траву.

Коли чуєш крик розпачу, ніколи не помиляєшся. Калеб побіг уперед і за мить уже зчепився з бродягою в жорстокій бійці. При ньому не було Турка, а бандит позбувся ножа; через те боротьба була рукопашною. Кілька сутичок, кілька важких ударів, і стало цілком ясно, хто переможе. Калеб був старий і кволий. Бандит — кремезний і дужий. Горілка

подвоїла лють волоцюги, хоч він і без цього був небезпечним супротивником для старого мисливця. За кілька хвилин бандит повалив Калеба па спину і, за звичкою, потягся рукою до ножа. Згадавши, що ножа немає, він брутально вилаявся й почав шукати очима підходящого дрючка. Та тут йому під руку потрапив великий камінь, і ніхто не знає, чим би все це закінчилось, коли б поблизу не пролунав голосний крик і на стежинці не з’явилась інша дебела постать. Бродяга пізнав Рафтена, який, відсапуючись, біг у супроводі Гая. Камінь, призначений для Калеба, полетів у Вільяма, але той вчасно ухилився, і тепер вони опинились віч-на-віч. Якби бродяга мав при собі ніж, Рафтену довелося б скрутно, але в кулачному бою всі переваги були на боці фермера. Колишня наука дала свої наслідки, і незабаром бродяга мішком повалився на землю.

Можна було подумати, що тут справжнє побоїще. Троє лежало на землі, а Рафтен, важко переводячи дух, стояв з розчервонілим обличчям і дивився рішуче й безстрашно, хоч явно нічого не міг второпати.

— Що тут за чортівня?

— Містср Рафтен, я вам усе поясню, — пропищав Гай, вискочивши з-за дерева, куди він передбачливо сховався.

— А, ти тут, Гай? Змотайся на бівуак, принеси мотузку. Та не барися! — додав він, помітивши, що бродяга починає ворушитись.

Коли Гай приніс мотузку, Рафтен міцно скрутив бандитові за спиною руки.

— Здається, я вже десь бачив цю руку, — сказав Рафтен, зупинившись очима на покаліченій кисті бродяги.

Ян уже трохи прочумався й сів, розгублено озираючись на всі боки.

Рафтен підійшов до свого колишнього приятеля й запитав:

— Калеб, ти поранений? Це я, Вільям Рафтен. Скажи, ти поранений?

Калеб тільки якось дивно поводив очима.

Ян теж наблизився до нього і став на коліна.

— Містер Кларк, ви поранені?

Калеб похитав головою і показав на груди.

— Йому забило дух, — пояснив Рафтен. — Він скоро оговтається. Гай, принеси води!

Ян розповів, що з ним трапилось, а Гай від себе додав цілу барвисту історію.

Він повертався раніше встановленого часу і був уже біля табору, як раптом побачив, що Яна хтось б’є. Спершу Гай вирішив бігти додому, але потім змикитив, що батько його слабосильний і що краще покликати дужого Рафтена.

Бродяга, зігнувшись, сидів на траві, лаючись останніми словами.

— Ну, що ж, голубе, — звернувся до нього Вільям, — поки що ми припровадимо тебе на бівуак, а потім здамо, куди слід. Я так гадаю, що рік в буцегарні дасть тобі більше користі, ніж будь-що інше. Чуєш, Гай, бери за кінець мотузку й веди його на бівуак, а я поможу Калебу.

Гай був на сьомому небі. Бродягу примусили йти попереду. Гай підтюпцем біг за ним, смикаючи мотузку й покрикуючи:

— Но, но, конячко!

Вільям підтримував старого Калеба з ніжністю, яка нагадувала про давно минулі часи, коли фермера самого трохи не вбило в лісі деревом і Калеб по-материнському доглядав його.

На бівуаці вони застали Сема. Першого Вождя дуже здивувала незвичайна процесія, бо він нічого не знав про події дня і був страшенно засмучений, що пропустив таку цікаву пригоду.

Калеба посадили ближче до вогню. Він був усе ще блідий та кволий, і Рафтен сказав:

Сем, біжи додому, попроси в матері трохи горілки.

— За горілкою не треба далеко ходити, — сказав Ян. — В цього молодця є фляга в кишені.

— У нього я не візьму жодної краплі, навіть щоб дати хворому другові, — відповів Вільям.

Сем пішов по горілку й повернувся через півгодини.

— Випий, Калеб, — просив Вільям. — Випий, і тобі полегшає.

Подаючи Калебові чарку, фермер помітив, що в очах його колишнього друга знову зажевріли іскорки симпатії до нього.

Сем у цей ранок ходив додому з певним наміром. Він пішов просто до матері й розповів їй усе, що знав про білий револьвер та непорозуміння з Калебом. Після цього вони мали вдвох тривалу розмову з батьком. Рафтен лаявся і кричав. Місіс Рафтен була спокійною і твердою. Сем тримався впевнено. Кінець кінцем Рафтен зазнав

цілковитої поразки, але не хотів показувати цього. Сем повернувся на бівуак дуже засмученим і ось несподівано став свідком того, про що він давно вже мріяв: батько й Калеб помирились. Дві години тому вони були заклятими ворогами, а спільно пережите хвилювання відновило їх давню дружбу. Незважаючи ні на які докази, злобливе почуття Рафтена до людини, яку він, напевне, образив, не тільки не згадало, а, навпаки, дедалі посилювалось. Та все одразу ж перевернулось, коли він в годину страшної біди врятував ту саму людину від неминучої смерті.

XXV

ПОВЕРНЕННЯ ФЕРМИ

чарівна сила бівуачного вогнища! Недобрі почуття довго не встоять перед його теплом. Зустрітись біля бівуачного вогню— значить зблизитись, навчитись краще розуміти одне одного, покласти початок міцній дружбі.

"Колись мій разом жили на бівуаці!"

Цього цілком достатньо, щоб пояснити сердечну близькість між людьми, яких доля закинула в протилежні кінці світу. Світлі, щасливі спохгади про сумісне життя на бівуаці лишаються незабутніми до кінця днів.

Посидіти разом біля табірного вогнища все одно, що дати священний обіт. Картина, що мала місце двадцять років тому, знов ожила тепер у лісі Рафтена завдяки бівуачному вогню — священному вогню, запаленому місяць тому. Як це прекрасно звучить — бівуачний вогонь!

Вільям і Калеб сиділи поруч, як добрі приятелі, хоч деяка незручність між ними ще не розвіялась.

Рафтен був сільським суддею. Він послав Сема за полісменом, щоб арештувати бандита. Ян пішов кликати місіс Рафтен і принести продуктів, а Гай чкурнув додому розповісти про свої останні дивовижні подвиги. Щоб почувати себе безпечніше, бродягу прив’язали до дерева. Калеб лежав у тіпі. Рафтен посидів біля нього кілька хвилин, а коли вийшов, бродяга вже зник. Пута були перерізані, а не зняті. Дивно, як він міг втекти без сторонньої допомоги?

— Нічого, — сказав Рафтен, — цю руку без пальця легко можна вистежити. Калеб, це, часом, не Біль Геннард?

— Здається, він.

Приятелі ще довго розмовляли. Калеб розповів, як у нього вкрали револьвер, — старий тоді жив під одним дахом з Погами, — і як цей револьвер знайшовся. Обидва вони пригадали, що Геннард був свідком їхньої сварки на кінському ярмарку. Дещо з’ясувалось само по собі, але чимало лишилось і незрозумілого.

Одне було незаперечним: Калеба обібрали до нитки. Остаточно його доля мала вирішитись буквально протягом кількох днів, бо Пог твердо вирішив, незважаючи на умовляння Саріанни, відкинути прикидання і зовсім вижити старого з його власної землі.

Рафтен довго сидів, замисливши, і, нарешті, сказав:

— Калеб, зроби все так, як я тебе навчу, і ферма знову буде твоя. Перш за все я позичу тобі на тиждень тисячу доларів.

Тисячу доларів!!! У Калеба від подиву розширились очі. Що робити далі, він тоді не почув, бо підійшли хлоп’ята і перебили їхню розмову. Але пізніше Рафтен докладно розповів йому про свій план.

Дізнавшись про це, місіс Рафтен жахнулася. Тисяча доларів у Сенгері важила не менше, ніж сто тисяч у великому місті. Це було нечуване багатство, і не дивно, що місіс Рафтен мало не зомліла.

— Тисячу доларів, Вільям! Подумай! Чи не буде це надто великий тягар для чесності людини, яка ще й зараз має претензії проти тебе? Чи можна так ризикувати?

— Опам’ятайся! — вигукнув Рафтен. — Адже я не лихвар, хоча й не дурне теля. Ось гроші, які я позичу йому.

І Рафтен витяг пачку фальшивих кредиток, які йому, як судді, були ввірені для тимчасового зберігання.

— Тут, мабуть, сотень п’ять чи шість, але йому вистачить.

Калеб, одначе, був переконаний, що це справжні гроші. Зробивши все, що було треба, він наступного дня пішов до Погів, або, як він казав, до свого власного дому, постукав і ввійшов.

— Добридень, тату, — сказала Саріанна, яка не зовсім втратила привітність і пошану.

— Що ви тут забули? — грубо крикнув Дік. — Мало того, що живете на нашій землі, то ще й спокою від вас немає ні вдень, ні вночі.

— Послухай, Дік, ти забуваєш…

— Забуваю? Нічого я не забуваю! — заперечив Дік, перебиваючи дружину. — Він повинен був би працювати й допомагати нам, а він навіть пальцем не поворухне і збирається весь вік сидіти на моїй шиї.

— О, недовгий уже лишився мій вік, — сумовито промовив Калеб і, похитуючись, підійшов до стільця. Він був блідий, мов стіна, і виглядав зовсім хворим.

— Що з вами, тату?

— Мені дуже погано. Скоро ви дочекаєтесь моєї смерті. Тоді легше зітхнете…

— Велика втрата! — пробурчав Дік.

— Я… я… віддав вам свою ферму і все, що в мене було…

— Замовчіть. Слухати остогидло.

— Віддав усе, вірніше, майже все… Я… я… не казав, що приберіг на чорний день трохи… грошенят. Ах, мене так… Так морозить.

Старий увесь тремтів.

— Дік, затопи грубку, — сказала Саріанна.

— Цього ще невистачало! Надворі спека, а їм — грубку!

— Гроші невеликі, — вів далі Калеб, — всього лиш пів… півтори тисячі… доларів. Ось… ось вони.

Він показав пачку зелених папірців.

Півтори тисячі доларів! Вдвічі більше, ніж варта була ферма з усім її начинням! Дік так і вирячив очі, а Калеб, ніби ненароком, показав рукоятку білого револьвера.

— Тату, ти зовсім хворий! — вигукнула Саріаігна. — Випий горілки. Я зараз принесу. Дік, затопи, нарешті. Бачиш, тато зовсім закляк.

— Еге… будьте ласкаві… затопіть… Я весь… тремчу… мене… морозить…

Та Діка вже не треба було просити. Незабаром у великій печі запалахкотіло яскрава полум’я, і в кімнаті зробилося нестерпно жарко.

— Ось вам, тату, горілка й вода, — сказав Дік зовсім іншим голосом. — Може, вип’єте хініну? ^

— Ні, ні, мені вже полегшало… Отож я й кажу, що недовго мені лишилося жити. Законних спадкоємців у мене немає, і ці гроші після моєї смерті забере уряд. Але я говорив, з адвокатом. Треба тільки… тільки додати… кілька… кілька слів у дарчий лист… на ферму… Тоді до вас перейдуть гроші… і це буде законно.

Калеб тремтів усім тілом і заходився страшним кашлем.

— Тату, дозволь я пошлю за лікарем, — просила Саріанна.

Дік теж знехотя додав:

— Вірмо, тату, давайте, я приведу лікаря.

— Ні, ні, не турбуйтесь. Це зараз пройде… А документ у вас дома?

— Дома, дома! Він у Діка в комоді.

Дік кинувся нагору за документом. В ті часи в Канаді земельних реєстрів ще не велося. Хто володів паперами, той володів фермою. Втратити документ значило втратити землю.

Старий тремтячими руками перекидав кредитки, ніби лічив їх.

— Так… рівно… півтори тисячі,— голосно промовив він, зачувши на сходах важкі кроки Діка, що повертався з дарчим листом.

— Де у вас перо… та чорнило?

Дік пішов принести пересохлу пляшечку чорнила, а Саріанна шукала перо. Рука Калеба дуже тремтіла, коли він взявся за пергамент. Старий уважно проглянув його. Так, це був той самий документ, який зробив його жебраком. Калеб швидко оглядівся довкола. Дік і Саріанна були в протилежному кінці кімнати. Він підвівся, ступив крок уперед і кинув папір у самісіньке полум’я.

Тримаючи в правій руці револьвер, а в лівій кочергу, він стояв, випроставшись на весь зріст — рішучий і невблаганний. Всю його слабість мов рукою зняло; очі палали вогнем. Швидким, блискавичним рухом він навів револьвер і грізно крикнув "назад!", коли Дік кинувся був рятувати документ. За кілька коротких секунд дарчий лист назавжди поглинуло полум’я, а разом з листом загинули й усі права Погів на майно. Тим часом документи самого Калеба передбачливо були здані на збереження нотаріусу в Дауні.

— А тепер, — закричав Калеб, — забирайтеся геть з мого дому! Геть зовсім з моєї землі і не смійте чіпати жодної моєї речі!

Він голосно вигукнув "геть!" і тричі вдарив кулаком по столу. В той же час знадвору почулися кроки. Двері широко розчинились, і до кімнати ввійшов Рафтен, а з ним ще двоє.

— Суддя Рафтен, прошу вас вивести з мого дому цих людей, які незаконно привласнили мої права.

Калеб дав їм кілька хвилин, щоб зібрати свій одяг. Після цього вони в безсилій люті поплентались пішки в Дауні,— тією самою стежкою, яку готували старому.

Калеб повернув своє майно і міг тепер жити по-людськи. Чоловіки поздоровили один одного і шумно посміялися з того, як їм легко пощастило здійснити свій задум. Потім Рафтен ніби між іншим натякнув на гроші, але на півслові замовк, чекаючи, що зробить Калеб Старий поспішно витяг з кишені пачку кредиток.

— Ось твої гроші, Вільям. Я навіть не полічив їх. Дуже тобі вдячний. Якщо тобі колись потрібна буде дружня послуга, розраховуй на мене.

Рафтен посміхнувся, полічив зелені кредитки й сказав:

— Точно!

Калеб так ніколи й не дізнався, що тримав тоді в руках не великі гроші, а купку ні на що не придатних папірців.

Через тиждень, коли старий мисливець сидів на самоті за вечерею, хтось невпевнено постукав у двері.

— Зайдіть!

В кімнату ввійшла жінка. Турок підхопився з гарчанням" але одразу ж почав махати хвостом. Жінка відкинула покривало, й Калеб упізнав Саріаніну.

— Чого тобі? — сердито запитав старий.

— Я ні в чому не завинила, тату. Ти сам це знаєш. А він тепер мене зовсім покинув.

Саріанна коротко розповіла свою сумну історію. Дік одружився з нею тільки заради ферми, а тепер, коли ферма вислизнула з рук, вона йому стала непотрібною. Він жив нечесним життям, "в тисячу разів ганебнішим, ніж думали люди", і зараз прогнав Саріаніну від себе.

У Калеба спалахи гніву ніколи не тривалій більше п’яти хвилин. Очевидно, старий відчув, що Саріанна казала правду, і незабаром у домі відновився порядок давно минулих днів. Саріанна, як і колись, вела господарство, і Калеб міг спокійно доживати свого віку.

Пог як у воду впав. Ходили чутки, ніби він виїхав у Сполучені Штати. Безпалий бродяга теж більше не з’являвся, і в окрузі зовсім припинились грабіжництва. Років через три стало якось відомо, що з американського виправного будинку втекло два злочинця, яких застрілили під час погоні. Один з них, безперечно, був Дік Пог, а другий, за розповідями, був плечистим, високим на зріст чоловіком без середнього пальця на правій руці.

XXVI

ВОРОЖЕ ПЛЕМ'Я

За сенгерськими звичаями повернення ферми треба було відсвяткувати в "теплій компанії". З цього приводу влаштували вечірку, свого роду входини, на які прийшли сім’ями Рафтени, Бернси та Бойлі, бо Чарльз Бойль був щирим другом Калеба. Почесне місце належало також індійцям. Калеб розумів, що до радісної події привели, головним чином, його зустрічі на бівуаці.

Калеб виступав примирителем між Чарльзом Бойлем та Вільямом Рафтеном. їх ворожнеча була забута, принаймні, на той час, коли вони, на превелику радість Яна й усього "племені", почали розповідати про перші дні свого переселенського життя.

Маленький Бобер вперше зустрів тут чотирьох незнайомих йому хлоп’ят. Це були: Велсі Бойль, смаглявий, низьколобий і жвавий хлопчина, Семів ровесник; його дванадцятирічний брат Пітер, білявий товстунчик, веснянкуватий і трохи косоокий; їхній двоюрідний брат Чарльз Бойль-молодший, лагідний, привітний і веселий; і, нарешті, Сірус Дігбі, чепуристий міський підліток, який іноді провідував "фермерів" і завжди з’являвся до них в білих манжетах та високому стоячому комірці. Всі вони дуже зацікавились сенгерськими індійцями. Одним з наслідків вечоринки в Калеба було утворення нового індійського племені, куди ввійшли три Бойлі та їх міський товариш.

Через те, що більшість племені складали Бойлі, а ліс, в якому вони полювали, належав Бойлю, то вони й себе назвали "бойлерами". Верховодив над ними Велсі. Він був спритний, фізично розвинений, мав енергійну вдачу, і з нього вийшов хороший вождь. За свій крючкуватий ніс, чорне волосся та темнокарі очі Велсі дістав прізвисько "Чорний Яструб". Міський хлопчик, який дуже любив похизуватись і завжди ухилявся від роботи, був названий "Ракшою". Пітер Бойль перетворився на "Щиглика-Миглика", а Чарльз за свій особливий сміх, при якому оголялись великі передні зуби, був охрещений "Рудою Білкою".

Бойлери отаборились в лісі на манер сенгерських індійців, перейнявши всі їхні звичаї. Але між обома племенами одразу ж виникло суперництво. Сенгерці почували себе старими й досвідченими лісовиками. А бойлери вважали, що вони знають стільки ж, якщо навіть не більше. До того ж вони переважали сен-герців кількісно. Відбулося загальне побоїще кулаками та грязюкою, але закінчилось воно внічию. Тоді призначили двобій між Головними Вождями. Чорний Яструб переміг і забрав скальп Дятла. Бойлери від радості мов показились. Вони вже похвалялись повністю захопити бівуак сенгерців, але в рукопашній сутичці щастя могло їм зрадити.

Якось у битві сам на сам Гай переміг Чарльза й тут же, на полі бою, зідрав з нього скальп.

Одразу ж після цього Маленький Бобер послав виклик Чорному Яструбу. Виклик був прийнятий з погордою. І знову Вождь бойлерів переміг, здобувши собі другий скальп, а Маленький Бобер з підбитим оком змушений був ганебно залишити поле бою.

В Боннертоні Яна завжди вважали тихим, лякливим хлопчиком, але це в значній мірі було наслідком різних утисків, що він їх зазнавав удома. Сенгер змінив його невпізнанно. Для Яна було приємною новиною те, що господар сім'ї ставився до нього з пошаною, і хлопець почав мало-помалу поважати себе. Життя в лісі привчило його сміливіш покладатись на власні сили, воно зміцнило його здоров’я, загартувало волю.

І от наступного дня, коли ворог у всеозброєнні з’явився на їхньому бівуаці, Ян страшенно всіх здивував, викликавши знову Чорного Яструба на двобій. Насправді Яну довелося для цього зробити одчайдушне зусилля над собою, бо одна справа викликати хлопця, якого ти сподіваєшся побороти, і зовсім інша — викликати того, хто напередодні сам тебе переміг. Правду кажучи, Ян у душі відчував страх і трепет, але в тому й полягає сміливість, щоб іти вперед, коли страх підказує — "назад!"

Можна з певністю сказати, що рік тому він нізащо в світі не наважився б на таку боротьбу.

Та й зараз Ян пішов на це, лише дізнавшись, що Чорний Яструб шульга, і придумавши, як скористатися з цієї обставини. Тим більшим був загальний подив обох ворогуючих племен, коли, на радість сенгерцям, Маленький Бобер одержав блискучу перемогу.

Запалені цим, сенгерські індійці з войовничими криками прогнали бойлерів з поля бою, а Сем та Ян захопили по скальпу.

Після цього вони скликали Раду й на честь перемоги постановили влаштувати увечері танок зі скальпами навколо багаття. На це торжество сенгерці запросили свого Чаклуна.

Після танцю Вождь Бобер, з розмальованим по самі очі обличчям, виголосив промову. Він запевняв, що бойлери шукатимуть підмоги і знову нападуть на них. Через те він вважав за необхідне, щоб сенгерці теж подбали про поповнення своїх лав.

— Я коли завгодно поб’ю Чарльза, — бундючно п: ищав Гай, потрясаючи над головою здобутим скальпом.

Але Чаклун запропонував:

— На вашому місці, хлоп’ята, я б заключне мир. Оскільки ви перемогли, то ви й почніть переговори.

Саме ці події і спричинилися до мирної зустрічі обох племен у повній бойовій татуїровці.

Вождь Дятел перший взяв слово:

— Слухайте, слухайте, брати Вожді! Наші чвари ні до чого не приведуть. Бути в дружбі набагато краще. Давайте помиримось і об'єднаємося в одне плем’я. Чим більше людей, тим веселіше.

— Згода! — відповів Чорний Яструб. — Тільки плем’я носитиме назву бойлерів, бо ми становимо більшість, а я залишусь Головним Вождем.

— Ти помиляєшся. З Чаклуном нас стільки ж, як і вас, а по значенню всі переваги на нашому боці. У нас кращий бівуак, у нас є став для купання, до того ж м, и набагато старіше плем’я, не кажучи вже про перемогу в одній маленькій справі, про яку пам’ятають і наймолодші з нас.

Гай посміхнувся, вбачаючи в цих словах недвозначний натяк на свій подвиг.

Питання, власне, вирішила згадка про став. Бойлери погодились злитися з сенгерцями. В їх розпорядження дали тільки десять днів. Сенгерцям продовжили відпустку ще на тиждень. Отже всі розуміли, що найдоцільніше провести цей час на бівуаці біля загаги. Питання про назву було розв’язане Маленьким Бобром.

— Воїни бойлерів! — сказав він. — Індійські племена звичайно поділяються на клани-Ми будемо — Сенгерський клан, а ви — Бойлерський. Та оскільки ми всі живемо в Сенгері, то нехай наше плем’я зветься племенем сенгерських індійців.

— А хто буде Головним Вождем?

Чорний Яструб не бажав підкорятися Дятлу, якого він переміг, а Дятел не мав наміру поступитися місцем Вождю нижчого племені. Хтось запропонував обрати Головним Вождем Маленького Бобра, але Ян відмовився, щоб не образити свого друга.

— Почекайте з цим кілька днів, поки ви краще пізнаєте один одного, — розсудливо порадив Чаклун.

Два дні плем’я провело на бівуаці. Бойлерам треба було поставити тіпі та спорудити ліжка. Сенгерці радісно допомагали їм, і всі працювали, мов бджоли.

Потім взялися за луки та стріли. Маленький Бобер теж відновляв свій лук, знищений грабіжником. Полювання на оленя внесло приємну різноманітність в розваги другого дня, хоч у них на цей час було лише два луки на всіх. Отут бойлери на ділі переконались, що в знанні лісового життя їм ще далеко до сенгерців.

У плаванні всіх переміг Чорний Яструб. Це посилило його цікавість до загати, ft пізніше він навіть взявся зробити човника.

Дні минали весело, але, на жаль, дуже швидко. Маленький Бобер знайомив нових товаришів з усім, що було цікавого в його володіннях. Він був щасливий з того, що міг показати себе досвідченим провідником та слідопитом. Пітер був у захваті від нового життя. Міський хлопчик так само. Чарльз сприймав усе байдуже, допомагав мало, зате реготав без упишу. Яструбине Око схильний був знущатися з Чарльза. З ним він розмовляв різким, зарозумілим голосом, а не жалібним писком, як з іншими. Він охоче брався провчити Чарльза за будь-кого з індійців і за найменшу провину обрушував на бідолашного хлопця найжорстокіші кари, поки з ним як слід не поговорив Чорний Яструб. Після цього Яструбине Око втихомирився.

Хлоп’ята з цікавістю проглядали записну книжку Яна, особливо захоплюючись його малюнками. Ян по-дружньому взявся розмалювати тіпі бойлерів. У них не було цікавих пригод, і вони могли похвастатись тільки застарілою перемогою Чорного Яструба над Дятлом та Маленьким Бобром. Але ці сюжети не цікавили художника. Ось чому для зовнішніх прикрас було взято лише теми всього клану та його окремих членів.

XXVII

ЗНАННЯ БІЛОЇ ЛЮДИНИ

Чорний Яструб запропонував нову гру в "думку".

— Скільки кроків звідси до отого дерева? — питав він.

Кожен затісував свою думку, після чого для перевірки ця відстань ретельно вимірювалась. Найближче до істини майже завжди виявлявся Дятел або ж сам Чорний Яструб.

Гай, як і раніше, тримав першість по гостроті зору, і тому, коли потребувалась переміна розваг, завжди пропонував таку гру, в якій він міг би стати героєм.

Йдучи за прикладом Чорного Яструба, Ян запропонував нову розвагу — "знання білої людини".

— Можете ви, — питав Маленький Бобер, — визначити зріст собаки по її сліду?

— Ні. І ти не можеш, і ніхто не зможе, — насмішкувато відповіли товариші.

— Ні, я можу. Треба взяти в дюймах довжину сліду передньої лапи, помножити на вісім, і ви матимете її зріст до плеча. Перевірте, і ви самі переконаєтесь. У малого собаки лапа приміром два з половиною дюйма, значить, зріст її приблизно вісімнадцять дюймів. Вівчарка з тридюймовим слідом має зріст у двадцять чотири дюйми. В дога або іншої великої собаки з чотиридюймовим слідом зріст тридцять — тридцять два дюйми.

— Що ж, по-твоєму, кожний собака має на зріст вісім своїх власних лап? — з сумнівом у голосі перепитав Сем.

Але Ян вів далі:

— По сліду можна також визначити й вагу. Помножте довжину та ширину лапи в дюймах, а потім все це помножте ще на п’ять, і ви матимете досить точну вагу в фунтах. Я перевірив на старому Кепі. У нього лапа три з половиною дюйма на три, тобто десять з половиною дюймів. Якщо помножити на п’ять, буде п'ятдесят два з половиною фунта. Приблизно так воно і є,

— А я бачив на виставці собаку, про яку ти нічого не взнав би, — протягом сказав Сем. — Вона була довга — як дві мої руки, лапи в неї, мов у ведмежати, а на зріст— не вища за цеглину. Ну справжня тобі гусінь, тільки з чотирма ногами, які стирчать так далеко одна від одної, що їй важко ходити. Неначе цю собаку змалку ростили під шафою, але забули додати хоча б ще пару ніг посередині. Тоді б їй легше було.

— А, знаю! То такса. Але ж я говорю не про виродків, а про нормальних собак. Ці правила поширюються також на диких звірів: вовків, лисиць, а може, й інших.

Потім, міняючи тему, Бобер запитав Сема:

— Ти можеш визначити висоту дерева по тіні?

— Не доводилось. А як це робиться?

— Почекай, поки твоя власна тінь зробиться такої ж довжини, як ти сам. Це буває годині о восьмій ранку та годині о четвертій дня. Тоді зміряй тінь дерева. Ото й буде його висота.

— Знадить, чекай цілий день. Та до того ж, ні в лісі, ні в сіреньку погоду цього зовсім не можна зробити, — заперечив Чорний Яструб. — Краше покластися на власне око.

— Ставлю свій скальп проти твого, що я зараз же визначу висоту оцього дерева, не видираючись на нього, і набагато точніше за твоє око, — сказав Маленький Бобер.

— Ні, я не хочу закладатись на скальп. Давай краще на те, кому мити посуд.

— Гаразд. То скільки, по-твоєму, до верхівки цього дерева?

— Візьмемо краще не верхівку, бо до неї ми все одно не доберемось, щоб перевірити, а хоча б отой сучок, — запропонував Чорніий Яструб. — Дятле, будь суддею.

— Ні, я хочу теж взяти участь. Хто програє — один після одного митиме посуд.

Чорніий Яструб уважно придивився до сучка і записав свою думку — тридцять вісім футів.

Сем сказав:

— Чорний Яструбе, там дуже нерівно. Я б хотів знати, від якого саме місця під деревом ти мірятимеш. Може, позначиш його кілочком?

Чорний Яструб пішов вбивати кілок і мимоволі дав Дятлу те, чого той хотів — масштаб. Сем знав, що на зріст Чорний Яструб трохи вищий п’яти футів. Порівнявши з ним висоту дерева до позначки, він написав — тридцять п'ять футів.

Тепер настала черга Яну зробити свої підрахунки, користуючись, за його висловом, "знаннями білої людини". Він вирізав десятифутову палицю і, відійшовши кроків на двадцять від дерева та вибравши більш-менш рівну площинку, вбив її точно перпендикулярно. Потім відійшов ще далі й ліг на землю так, що його око було на одному рівні з основою дерева й на одній лінії з кінцем палиці та обумовленим сучком. Це місце він позначив кілочком. Потім почав виміряти. Від "очного" кілочка до палиці було тридцять один фут. Від цього ж кілочка до кілочка під деревом — вісімдесят сім футів.

— Десятифутова палиця перетинає лінію на тридцять першому футі. Отже, тридцять один так відноситься до десяти, як вісімдесят сім до висоти дерева. Значить, висота дерева дорівнює двадцяти восьми футам.

Один з хлоп’ят поліз на дерево й перевірив. До сучка було двадцять дев’ять футів. Переміг Ян.

— Тепер, шановні майстри вгадувати на око, чи не хочете спробувати іце разочок? Я навіть дам вам скидку. Якщо помилитеся в межах десяти футів — перемога за вами. Я ж беруся вгадати з точністю до двох футів. Іде?

— Йде. Вибирай дерево.

— На цей раз буде не дерево, а відстань через нашу загату від оцього кілочка (Н, стор. 451.) до отого кущика (Д.). Пишіть свої догадки, а тоді я покажу вам ще один фокус.

Сем подивився уважно й написав — сорок футів. У Велсі вийшло сорок п’ять.

— Тепер і я пристану до вас. Я вам усім втру носа! — зневажливо вигукнув Гай і написав — п’ятдесят футів!

— Давайте змагатись на скальпи, — запропонував Чарльз, але всі визнали, що для скальпа немає достатньої причини. Залишили старе покарання — миття посуду. Решта хлоп’ят теж приєдналась до гри й написали числа, більш-менш близькі до думки свого вождя: сорок чотири, сорок шість та сорок дев’ять футів.

— А тепер визначимо точно, — спокійно і впевнено сказав Маленький Бобер.

Він взяв три рівних палички абсолютно однакової довжини і збив їх у трикутник дерев’яними гвіздочками. Цей трикутник ((АБВ) він поклав на березі так, щоб сторона АБ була на одній лінії з кущиком Д, і вбив три кілочки в тих місцях, де на землі лишилися сліди дерев’яних гвіздочків. Потім Ян пересунув трикутник на інше місце (ГЕК) так, щоб сторона ГК

була на одній лінії з АВ, а КЕ — на одній лінії з Д. Таким чином у нього вийшов рівнобедреник трикутник АДК, в якому, як вчить геометрія, висота (ДН) повинна дорівнювати семи восьмим його основи (АК). Основу ж легко було виміряти. Вона мала сімдесят футів. Сім восьмих від сімдесяти дорівнює шістдесят один з чвертю фута. Ширина загати, яку вони виміряли шпагатом, виявилась шістдесят футін.

Отже Ян і на цей раз визначив найточніше. Алє Гай стояв на тому, що він помилився не більше, як на дозволені десять футів. З цим, нарешті, погодились, і двоє переможців були звільнені від миття посуду. Яструбине Око вихвалявся так, що всім страшенно набрид. Він ще ніколи не вгадував з такою точністю, і після цього успіху всі подальші нескінченні помилки його вже ніскільки не турбували.

Сем цікавився "знаннями білої людини" головним чином заради Яна. Зате Чорного Яструба явно вразила наукова підкладка цієї гри.

— Маленький Бобер, — сказав він, — я тобі дам ще одне завдання. Можеш ти взнати відстань між отими двома деревами, не переходячи на той бік загати?

— А чого ж? — відповів Ян. — Це зовсім легко.

Він вирізав три палички в шість, вісім та десять футів завдовжки і збив з них трикутник (стор. 453.).

— При співвідношенні сторін шість на вісім і на десять завжди виходить прямокутний трикутник. Це загальновідоме правило, — пояснив Ян.

Потім він поклав трикутник на березі так, щоб сторона АБ співпадала з внутрішнім боком першого дереза, а сторона БВ була по можливості паралельною лінії, що з’єднує дерева. В точках Б і В він вбив по кілочку, й продовжив лінію БВ до К. Потім пересунув по цій лінії

трикутник так, що сторона ЕЈ1 показувала на Д, а сторона ЕЦ була ніби продовженням БВ. Цілком ясно, що відстань ГД дорівнювала довжині лінії ВЕ, яку легко було вивірити. І знову шпагат показав, що Ян був дуже близький до істини.

"Знання білої людини" давалися йому легко, і він готовий був передати їх решті індійців, але ті вирішили, що від цього "надто відгонить школою". Все ж таки вони присудили йому ку за такі дотепні підрахунки. Та коли про це дізнався Рафтен, його подиву не було меж, і він у захзаті вигукнув:

— Лишенько, та це ж справжнє чудо!

Фермер не заспокоївся доти, поки замість ку не добився для Яна гранку.

— Послухай, Бобер, — під’юджуючим голосом сказав Дятел, — якщо в мого собаки відбиток передньої лапи має три з половиною дюйма в довжину й три дюйми в ширину, то чи не можеш ти сказати, якого кольору в нього кінчик хвоста?

— Білого, — не задумуючись відповів Ян. — Собаки таких розмірів бувають переважно руді, а в рудого собаки на кінчику хвоста завжди знайдуться білі волоски.

— А в мого собаки їх немає, бо йому відрубали хвоста ще в дні його дитинства.

XXVIII

ДОВГЕ БОЛОТО

Мир між двома племенами все ж таки не був дуже міцним. Чорного Яструба точив неспокій. Вождь бойлерів був огрядніший за Бобра. Йому

було не ясно, як цей худорлявий і молодший за нього хлопчик міг побороти його. Одне слово, Чорному Яструбу кортіло ще раз помірятися силою.

Ян мужнів з кожним днем. Він зробився гнучким і спритним. В першому, виключно кулачному бою він зазнав поразки. Зате з повторного двобою вийшов переможцем, — і тільки завдяки вмілому випадові. Чорний Яструб був незадоволений. Він не насмілювався послати виклик Маленькому Бобру, але через кілька днів після встановлення миру запропонував йому товариське змагання на скальпи.

— Тільки без кулаків! — поставив вимогу Бобер.

Не минуло й кількох хвилин, як старшин хлопчик полетів шкереберть на землю.

— Коли ще хто з бойлерів хоче позмагатись, я до його послуг, — сказав Ян.

Він трохи засапався, але з гордістю вимахував другим скальпом, відвойованим у Чорного Яструба.

На його подив Ракша, міський хлопчик, прийняв виклик. Та дивуватись довелося ще більше, коли цей хлопчик пожбурив Яна в пилюку.

— Тепер на кращий з трьох! — вигукнув Дятел.

В інтересах свого друга він нагадував про звичай, який дозволяв у разі так званої "раптової смерті" змагатись на "кращі два удари з трьох".

Ян відчув, що має справу з гідним супротивником, брати якого треба не силою, а розумом. Він почекав нового нападу, обхопив ворога руками й уже збирався кинути його, але тут міський хлопчик раптом піддався,

замість того, щоб чинити опір. Обидва борці впали, не випускаючи один одного з обіймів. Настав критичний момент.

— Дай, дай йому, Ян!

— Покажи йому, Ракша!

Ян першим встиг звільнити ногу й, упираючись нею, перевернув міського хлопчика на спину.

— Ура, Маленький Бобер!

— Ще раз! — закричав Чорний Яструб. — Поки що вони квити.

Борці зійшлися знову, але Ян тепер діяв обачливіше. Міський хлопчик важко переводив дух. По суті, він був уже переможений, і Ян легко поклав його на лопатки.

— Хай живе Маленький Бобер!

Ян збагатив свою колекцію на четвертий скальп. Сем ніжно гладив друга по спині. Ракша витяг з кишені дзеркальце та гребінець і почав розчісувати скуйовджене волосся.

Але й це не допомогло розв’язати питання про першість. Коли Чаклун дізнався, що виходу з тупика ще не знайдено, він сказав:

— Знаєте, хлоп'ята, якшо виникають сумніви, то краще за все провести вибори.

Хлоп’ята послухались цієї поради, але знов потрапили в безвихідь. Маленький Бобер відмовився від своєї кандидатури. За Дятла було

подано три голоси, за Чорного Яструба— чотири й за Гая — один (його власний) голос. Сенгерці відмовились підкоритися такому рішенню.

— Почекаємо, що покаже великий похід. Тоді стане ясно, хто справжній Вождь. Потім можна буде й провести нові вибори, — запропонував Маленький Бобер, сподіваючись цим підтримати Дятла.

Вони готувалися в триденний похід на Довге Болото, який їм обіцяв влаштувати Калеб.

Довгим Болотом називалася дика місцевість у десять миль шириною і тридцять довжиною, що лежала миль за дванадцять на північ від Сенгера. Серед страшної драговини тут зустрічалися й сухі місцини у вигляді скелястих горбів, схожих на архіпелаг острівців.

Землі ці ні на що не годились, а ліс був знищений вогнем. Тому Довге Болото ще й досі залишалося безлюдною пусткою.

Казали, що там подекуди водилися олені, зокрема на острівцях, де чудом зберігся ліс. Часом траплялись ведмеді та рисі, а взимку звідти долинало вовче завивання. Цілком ясно, що на болоті жило ще й безліч лисиць, зайців та тетерюків. Протічні струмки в багатьох місцях були завалені буреломом, але часом тут можна було зустріти й боброву загату чи мешкання видри. Влітку через болото не було ніяких доріг, і з трясовини виступали тільки довгі прогалини, по яких узимку вивозили зрубаний ліс. Такою оце була місцевість, що її хлоп’ята збиралися провідати під керівництвом Калеба.

Нарешті вони вирушали в справжній "індійський похід", щоб дослідити "зовсім невідому країну" і, напевно, пережити безліч найцікавіших пригод?

На світанку Ян забив у барабан. Він звучав голосно й лунко, віщуючи гарний, сонячний день.

Індійці виступили з бівуаку о сьомій годині ранку й за три години безперервної ходи дістались до дикої місцевості, спотвореної хаотично нагромадженими скелями, обвугленими деревами та пеньками, між якими лиш подекуди зеленіли молоді тополі та тремтливі осики.

Хлоп’ята готові були негайно ж зробити привал, але Чаклун сказав:

— Потерпіть ще трохи, поки зустрінемо воду.

Через милю знайшлася більш-менш підходяща галявка, і всі одностайно вирішили зупинитися тут на сніданок.

— Привал! — скомандував проводир, і кожен індієць кинувся виконувати свій обов’язок.

Сем наносив дров для багаття. Чорний Яструб пішов по воду. Його супроводжував Ракша, який і тут начепив на себе високий полотняний комірець та широченні манжети, бо Калеб якось обмовився, що бачив колись індійського вождя в циліндрі та стоячому комірці.

Бобер був трохи розчарований з того, що Чаклун запалив вогонь сірником. Він волів би, щоб усе робилось по-індійському, але старий мисливець сказав:

— Коли йдеш у ліс, не зайве прихопити з собою кресало та трут, але сірниками користуватися все ж таки набагато зручніше, ніж добувати вогонь тертям.

Чорний Яструб і Ракша повернулися з двома відрами брудної і теплої болотяної води.

— Іншої ніде тут немає, — виправдувались вони.

— Ян, піди покажи їм, як добувають гарну воду, — сказав Калеб.

Пам’ятаючи науку досвідченого трапера, Другий Сенгерський Вождь взяв сокиру, швиденько змайстрував дерев’яний заступ, пішов до болота і футів за двадцять від драговини почав копати яму в піщаному ґрунті. Яма мала футів два в діаметрі й футів зо три вглиб. Каламутна вода з усіх боків просочувалась в неї. Ракша насмішкувато кинув:

— По-моєму, та вода, що ми принесли, набагато краща.

Бобер копав доти, аж поки в ямі назбиралось води на цілий фут. Тоді він взяв відро і як можна швидше вичерпав до дна брудну, каламутну рідину, почекав, коли яма вдруге наповнилась, знову все вичерпав, і через десять хвилин обережно набрав кухлем повне відро холодної прозорої води. Таким чином бойлери дізнались, як робиться індійська криниця і добувається кришталева вода з брудної калюжі.

На сніданок у них був хліб, м’ясо та чай. Після сніданку Калеб сказав:

— З походу нічого не вийде, якщо йти, не знаючи куди. Треба обов’язково скласти план. І краще йти без провідника, якщо хочеш мати пригоди. Нас аж восьмеро. Таким гуртом ходити незручно. Ми своїм шумом переполохаємо всіх звірів і не побачимо жодної живої істоти. Давайте розділимось. Я залишусь на бівуаці й усе приготую для ночівлі.

Хлоп’ята розділились попарно: з Семом мав іти Гай, з Яном — Щиглик, з Велсі — його двоюрідний брат Чарльз. Ракші не випало пари. Він вирішив залишитися з Калебом, головним чином через те, що на Болоті не було хоч більш-менш протоптаних стежок.

— На північний захід від нашого табору, — сказав Калеб, — є річка під назвою Боброва, яка впадає в Чорну. Бажано було б. щоб хтось із вас розшукав її. Ширина річки— футів тридцять-сорок. Пізнати її легко, бо

вона найбільша на Болоті. Прямо на північ звідси лежить відкрита рівнина, по якій протікає струмок. Там стоїть бівуак одного індійського племені. Десь на північному сході, кажуть, є ділянка вцілілого від пожежі соснового лісу, в якому ще водяться олені. Кожне з цих місць не далі як за десять миль звідси, за винятком хіба що індійського бівуаку. Я хотів би, щоб ви пішли в розвідки, а потім розповіли все, що бачили. Можете потягнути соломинки, куди кому йти.

Хлоп’ята відповідно позначили кожну соломинку й почали тягнути жеребки. На долю Яна випало шукати ліс, хоч він з більшою охотою пішов би до бівуаку справжніх індійців. Сему припало обслідування річки, а Велсі — індійського табору. Калеб дав кожному з них по кілька сірників і сказав на прощання:

— Я чекатиму тут на ваше повернення. Я розкладу багаття, а при заході сонця підкину трухляку та трави, щоб ви знайшли дорогу назад. Пам’ятайте, треба йти по сонцю і триматись основного напрямку— Не намагайтесь примічати дерева чи ковбані,— це вам нічого не дасть. Якщо хто заблудиться, нехай розкладе два димових багаття подалі одне від одного й нікуди не йде звідти, а час від часу кричить. Той чи інший напевне розшукає його.

Близько одинадцятої години, покінчивши з усіма приготуваннями, хлоп’ята нетерпляче чекали виступу. Чорний Яструб запропонував:

— Хто перший досягне мети, тому треба присудити гранку.

— Нехай всі три провідники закладуться своїми скальпами, — сказав Дятел.

— Згода. І перший, хто виграє, забирає скальпи двох інших, зберігаючи свій власний.

— Знаєте що, хлоп’ята? Про всяк випадок візьміть з собою їжу та ковдри, — порадив Чаклун. — Може, кому доведеться там заночувати.

Ян волів би піти з Семом, але не можна було порушувати правил. До того ж Щиглик виявився славшім хлопцем, хоч трохи і вайлуватим. Вони скоро проминули всі горби і вийшли до мочарів — плоских і, здавалось, безкраїх. На них то тут, то там росли окремі високі дерева. З верхівки на верхівку перепурхували омелюхи, на льоту хапаючи різних комах, а самотня мухоловка кричала: "уойт-уойт-уойт!" Високо в небі ширяв горобиннії яструб. Трохи перегодом за ним з криком погнався лисий орел. Та найбільш цікавою виявилась сама поверхня мочарів. Ніздрюватий шар моху між деревами був помережаний водяними лілiями, якимись чудернацькими світлофіолетовими квітами та рослинами-мухоловками, що пожадливо розкривали свої пастки, підстерігаючи здобич.

Мочари були дуже цікаві, але ходити по них було важко. Хлоп’ята вище колін провалювались в м’який мох, а глибше під мохом хлюпала вода, і вони швидко промочили ноги. Ян вирізав для себе й товариша по довгій палиці, щоб намацувати дорогу й не потонути в болоті. Через дві милі Щиглик хотів повернутись назад, але Маленький Бобер почав насміхатися з нього, і той погодився йти далі.

Незабаром вони підійшли до тихого маленького струмка з якоюсь дивною жовтаво-червоною піною біля берегів. Струмок був глибокий і з мулким дном. Ян поторсав палицею у воді, але не наважився брести. Вони пішли за течією і незабаром побачили маленьке деревце, перекинуте з берега на берег, по якому й перейшли, як по кладці— Приблизно за півмилі болото стало сухішим і попереду масою зелені визначився острівець. Хлоп’ята швидко поминули його, прямуючи на північний захід. Тепер на їх шляху чергувались маленькі болітця та великі острови. Сонце припікало все дужче. Щиглик стомився. Його мучила спрага. Він уперто пив болотяну воду з кожної зустрічної калюжі.

— Послухай, Щиглику, ти захворієш. Цю воду можна пити лише перевареною.

Але Щиглик тільки скаржився, що його палить нестерпна спрага, й продовжував хлебтати воду. Години через дві його так розморило, що він знову забажав повернути назад. Ян підшукав сухий острівець. Хлоп’ята назбирали хмизу для багаття, але виявилось, що всі їх сірники відволожились, коли вони бродили по болоту. Щиглик був дуже засмучений, і найбільше його лякало те, що вони робитимуть, коли доведеться тут ночувати.

— Зажди, я тобі покажу, що роблять індійці, — сказав Маленький Бобер.

Він знайшов суху смереку, вирізав запалювальні палички і змайстрував лук з вигнутої гілки. За кілька хвилин у нього яскраво запалахкотів вогонь, що дуже вразило Пітера, бо він ще ніколи не бачив, як добувають вогонь тертям.

Попоївши та напившись чаю, Пітер відчув себе бадьоріше.

— Ми пройшли, напевне, більше шести миль, — сказав Вождь. — За годину повинні побачити ліс, якщо він тут є.

Ян знову повів товариша через мочари з відкритими озерцями води та купками обгорілих дерев.

Пітера лякала відстань, що розділяла їх від товаришів.

— А що як ми заблудимось? Вони нас ніколи не знайдуть!

— Не заблудимось! — трохи роздратовано вигукнув Ян. — А коли й заблудимось, то що за біда? Підемо прямо на північ або на південь і годин за чотири, за п’ять доберемось до якого-небудь поселення.

Повернувши на північний схід, вони за годину доброї ходи наблизились до острова з високим деревом, яке гіллям торкалося землі. Ян заліз на саму верхівку. Перед ним відкрився неозорий краєвид, — рівні трав’янисті мочари, порослі деревами острівки, а за ними — далеко, далеко, — простягалась маса і ємної зелені, очевидно, той самий ліс, який вони шукали. Між його спостережним пунктом і лісом сонячними блискітками вигравала вода.

— Піт, от коли б ти видерся до мене! — радісно закричав Ян. — Тут справді є на що поглянути!

— Я б волів краще поглянути на своє подвір'я, — пробурчав у відповідь Пітер.

Щасливий та збуджений, Ян спустився на землю.

— Ну, тепер уже зовсім близько! — вигукнув він. — Я бачив сосновий ліс!

— Скільки ж до нього?

— Дві-три милі, не більше.

— Ти весь час так кажеш.

— Гаразд, але ж його вже видно! І по дорозі до нього є вода.

Вони рушили далі й за півгодини підійшли до води. Це був глибокий, прозорий і тихий струмок, облямований заростями лози та вкритий лататтям. Він протікав посеред широкої болотистої рівними. Ян сподівався побачити озеро, і трохи розгубився, коли неснодівано натрапив на протічну воду. Раптом його осяйнула думка.

— Калеб казав, що на всьому болоті є лише один великий струмок. Очевидно, це Боброва річка.

Ширина річки не перевищувала сорока футів, але хлоп’ятам було ясно, що тут вони не можуть розраховувати на який-небудь природний місток. Тому Ян роздягнувся, зв’язав свої речі в клуночок, перекинув його на протилежний берег, а сам поплив. Пітер змушений був зробити те саме, щоб не лишитись на самоті.

В той час, як вони одягались, з північного боку несподівано почувся голосний сплеск. Вода фонтаном піднялася в повітря, латаття зірвалося з своїх якорів, потім вода впала, розганяючи кола. Наполохані хлоп’ята чекали, що ось-ось з’явиться і сама істота, яка наробила такого шуму. Але вона не з’явилась, і таємниця залишилась нерозгаданою.

Слідом за цим Ян почув трохи нижче по струмку знайоме "кря!" Він взяв лук та стрілу, а Піт, насупившись, продовжував сидіти на купині. Підкравшись поза рогозою до маленької заточки, Ян зовсім близько від себе побачив трьох диких качок. Він почекав, поки дві з них опинились на одній лінії, і вистрілив. Одна качка була вбита наповал, інші знялися й полетіли. Тихий вітерець підігнав качку до берега, і Ян витяг її палицею. Схопивши здобич, він з тріумфом повернувся до Пітера, але застав його мало не в сльозах.

— Я хочу додому, — жалібно проквилив Щиглик.

Побачивши дику качку, він трохи повеселішав, і Ян сказав:

— Ходім, Пітер, не треба псувати всієї справи. Візьми себе в руки і будь молодцем. Якщо через двадцять хвилин я не покажу тобі соснового лісу, то обіцяю повернутись і відвести тебе додому.

Діставшись до наступного острівця, юні мандрівники побачили темнозелений масив соснового лісу, що був не далі як за півмилі від них.

Хлоп’ята радісно скрикнули й відчули себе, мабуть, так само, як Мунго Парк[2], коли він вперше побачив Нігер. За чверть годинні вони вже йшли по сухому й тінявому узліссі.

— Як би там не було, а ми виграли, — сказав Ян. — Тепер можна повертатися її назад.

— Я дуже стомився, — пробелькотів Пітер. — Давай трохи спочинемо.

Ян погля, нув на годинник.

— Зараз четверта година. Краще, мабуть, розташуватися на ніч.

— Ні, ні! Я хочу додому. Бачиш, на дощ збирається.

Небо справді хмарилось, але Ян сказав:

— Ну, то давай хоч перекусимо.

Він явно намагався відтягнути час, щоб довелося стати на нічний привал. Дощ почався зненацька і навіть раніше, ніж Ян розклав багаття. Але йому все ж таки пощастило добути вогонь тертям, і вони з Пітером розвішали над полум’ям сушити одяг.

Ян викопав індійську криницю і неквапливо зайнявся різними приготуваннями. Була вже шоста година, коли вони сілій їсти, і сьома, коли скінчили. Тепер уже пізно було повертатися назад, хоч дощ і перестав.

Ян назбирав сушняку, послав постіль з ялинового гілля і зробив стіну з нарубаних кущів та кори для захисту від вітру. Погода була тепла і, завдяки багаттю та двом ковдрам, хлоп’ята чудово провели ніч. Воші

чулій свою стару знайому — вухасту сову, а десь поблизу жалібно дзявкала лисиця. Разів зо два їх будили якісь тихі закрадливі кроки по сухій глиці, але вони одразу ж засинали знову.

Ян прокинувся вдосвіта. Він розклав багаття і зігрів воду на чай. Хліба в них лишилося дуже мало, зате в запасі була ціла качка.

Ян обскубав її, викачав у мокрій глині, закопав у попіл і зверху засинав жаром. Це був індійський спосіб смажити дичину, але Ян не дуже володів ним. Через (півгодини він розламав свій глиняний пиріг і побачив, що качка з одного боку пригоріла, а з другого зовсім не пропеклася. Проте половина її цілком годилась до вжитку, і Ян гукнув товариша снідати. Пітер прокинувся блідий і нещасний. Очевидно, йому нездоровилось. Він не тільки застудився, але й розплачувався тепер за те, що так необачно пив болотяну воду. Їсти він нічого не міг і обмежився лише квартою гарячого чаю. Хоч йому після цього трохи й полегшало, але було ясно, що йти далі в цей день він не міг. Вперше за всю подорож серце Яна стислося від страху. Що він міг вробити з хворим товаришем за дванадцять миль від своїх і без будь-якої допомоги?

Ян зрізав ножем кору з сухого дерева й написав олівцем на гладенькій поверхні:

"Тут Ян Иомен та Піт Бойль робили привал 10 серпня 18...".

Він влаштував Пітера зручніше біля вогню і, розглядаючи сліди, знайшов, що вночі два олені підходили до бівуаку. Потім він заліз на високе дерево й почав роздивлятись, чи немає умовного диму з південного боку. Там він нічого не помітив, але з північного заходу, за жовтими піщаними горбами, перед ним відкрилась рівнина, поросла купками сосен та ялин. Під однією з таких купок курився дим, а поруч нього виднілось кілька білих плям, схожих на тіні.

З цією доброю новиною Ян поспішив до Пітера. Та коли він признався, що до індійського бівуаку ще милі зо дві, Пітер відмовився туди йти. Тоді Ян розклав димове багаття і, роблячи всю дорогу ножем позначки на молодих деревцях, пішов сам до індійців. Через півгодини він уже був на їхньому бівуаці, що складався з двох дерев’яних хатин та трьох тіпі. В поселенні Яну довелось відбиватися палицею від цілої зграї собак. Індійці зустріли білочолого гостя з недовірою, яка вже зробилася в них звичкою. Ян спробував порозумітися знаками, як його вчив Калеб. Показуючи на себе, він простягнув два пальці: це мало означати, що їх двоє. Потім, кивнувши в бік дісу, він пояснив знаком, що другий лежить. До цього він додав знак голоду, натиснувши на живіт руками. Індійський вождь дав йому кусень оленячого язика, але більше не звертав на нього жодної уваги. Ян подякував, змалював нашвидкуруч бівуак і повернувся до Пітера, який уже оклигав, але дуже непокоївся, що так довго немає товариша. Пітер міг тепер іти і рвався до своїх. Ян забрав собі на плечі всі їхні пожитки й пішов уперед, прокладаючи шлях. Пітер з невдоволеним виглядом повільно плентався слідом за ним.

Наблизившись до річки, вони знов почули страшенний шум. Пітер з жахом відскочив убік, вважаючи, що там заборсалось якесь водяне страхіття, яке зібралося їх проковтнути.

Ян переконував, що то був лише вибух болотяного газу, й примусив Пітера переплисти річку. Про справжню причину шуму вони так ніколи й не дізнались.

Деякий час хлоп’ята йшли досить швидко. Пітера підганяла свідомість того, що він повертається додому. Вони похапцем з’їли оленячим язик, щоб не витрачати зайвого часу на сніданок.

О третій годині хлоп’ята побачили димовий сигнал Калеба, а о четвертій в радісними криками вступили на бівуак.

Калеб на честь їх повернення вистрілив з револьвера, а Турок відсалютував їм найголоснішим гавкотом.

Решта хлоп’ят повернулася ще звечора.

Сем розповів, що він "пройшов десять миль, але в очі ніде не побачив ніякої річки". Гай присягався, що відмахав миль сорок, і запевняв, що такої річки зовсім не існує.

— Що ж ви бачили?

— Голу, обпалену землю та скелі.

— Гм! Ви дуже завернули на захід і йшли паралельно Бобровій річці.

— Тепер, Чоріний Яструбе, розповідай ти, — сказав Дятел. — Подивимось, хто з вас двох виграв: ти чи Маленький Бобер?

— Якщо Яструбине Око подолав сорок миль, — відповів вождь бойлерів, — то ми, мабуть, усі шістдесят. Години зо три ми йшли на північ і не бачили нічого, крім болота та острівців з обвугленими деревами. Ні долинки, ні індійців не зустрічалось. Я гадаю, що їх і немає.

— А ти бачив піщані горби? — спитав Маленький Бобер.

— Ні.

— Значить, ти недалеко зайшов.

Ян звітував про свої пригоди, але жодним словом не прохопився про слабодухість Щиглика. Пітер з свого боку з щирим захопленням розповідав про знання Яном лісового життя і особливо про те, як Маленький Бобер швидко добув вогонь тертям під дощем.

Підбиваючи загальні підсумки, Калеб сказав:

— Ян, ти виграв, і навіть більше, ніж виграв. Ти розшукав зелений ліс, який тобі належало знайти. Далі, ти побував на річці, яку шукав Сем, і провідав індійців, до яких ішов Велсі. Сем і Велсі, віддайте йому свої скальпи!

XXIX

Дивний єнот

За їжею точилися довгі й веселі розмови. До дев’ятої години вечора хлоп’ята вже встигли відпочити, а відпочивши, готові були йти назустріч новим пригодам.

— Містер Кларк, тут водяться єноти?

— Звісно, водяться. В лісі біля володінь Відді Відді Баггса помічається дуже багато їхніх слідів.

Цього було досить, щоб всі посхоплювались на ноги. Вирішили йти негайно, бо й до місця було як рукою подати. Один тільки Щиглик не бажав розлучатися з бівуаком. Та коли йому сказали, що залишать його самого, він негайно приєднався до товаришів.

Ніч була темна, безмісячна. В задушному повітрі хмарами роїлись москіти. Пробиваючись крізь нічний ліс, мисливці раз по раз наштовхувались на різні перешкоди, але ніщо не могло їх зупинити. Вся їхня увага була зосереджена на старому собаці, який охоче погодився виконувати свою роль. Кілька разів Турок ніби натрапляв на якісь сліди, але швидко втрачав до них цікавість і біг далі.

Так вони просувались до володінь Відді Баггса, поки їм шлях не перегородило пересохле русло струмка. Турок одразу ж побіг уверх, хоч

Калеб намагався спрямувати його вниз. Під час полювання собака не визнавав над собою влади. Відвівши своїх нетерплячих супутників на чверть милі від багатонадійного старого лісу, Турок, нарешті, знайшов те, що йому було треба, а саме, брудну калюжу. Тут він спокійнісінько розлігся, пихкаючи, віддихуючись і пожадливо хлебчучи воду. Людям не залишалось нічого іншого як сісти на колоді й чекати, поки він зволить закінчити своє купання. Минуло з чверть години, а Турок усе ще плюскався. Сем, нарешті, зважився сказати:

— Коли б Це був мій собака, я б його вже гукнув.

— Не варто його квапити, — відповів Калеб. — Він вийшов на полювання, і сам знає, що робить. А коли не дати йому волі, з цього нічого не вийде.

Нахлюпавшись, скільки його душі бажалось, Турок, нарешті, виліз із води й почав обтрушуватись. Він ткнувся носом у землю і, певне, гайнув би шукати нової калюжі, коли б не зачув на вологому березі чогось такого, що вплинуло на нього значно сильніше, ніж усі ласки та погрози розморених задухою і нетерплячих мисливців. Він коротко гавкнув. Хлоп’ята зраділи й насторожились. Старий собака обнюхував якісь сліди й за кілька хвилин розбудив довколишню луну своїм наймогутнішим басом.

— Турок добре погнав звіра, — промовив Калеб.

Турок гавкав на всю горлянку, але голос його долинав нерівномірно. Це показувало, що звір петляв. Потім настала досить довга перерва: звір, очевидно, біг по паркану або ж перестрибував з дерева на дерево.

— Це єнот! — з запалом вигукнув Ян, пам’ятаючи перший мисливський урок.

Проте Калеб промовчав.

Собака загавкав досить далеко, потім наблизився до мисливців і ще разів зо два зненацька замовкав.

— Для єнота начебто дуже великий кінець, — невпевненим голосом промовив Ян і, звертаючись до Калеба, додав: — Як ви гадаєте?

— Не знаю, що й сказати, — спроквола відповів Калеб. — Для єнота справді надто великий кінець, і до того ж Турок ще й досі не загнав його на дерево. По голосу чую, що собака просто шаленіє. Коли б ви були ближче, то побачили б, що вся шерсть на ньому стала дибки.

По гавкоту собаки можна було зрозуміти, що зроблено ще один круг. Нарешті, довгий протяглий вереск сповістив, що звір на дереві.

— Тепер ясно, що це не лисиця й не тхір, — зробив висновок старий трапер, — але де схоже також і на єнота.

— Хто перший добіжить до місця, того буде і єнот! — крикнув Чорний Яструб.

Хлоп’ята кинулись бігти по темному лісу, обдираючись об кущі й падаючи мало не на кожному кроці. Ян та Велсі добігли разом і водночас вхопилися за стовбур. Слідом за ними до дерева підскочили й інші. Останнім був Чарльз, а передостаннім — Гай.

Гай уже зібрався з усіма подробицями розповісти про свою останню славну перемогу над Чарльзом, але загальну увагу привернув на цей раз Турок, який люто гавкав під деревом.

— Не розумію, нічого не розумію, — бурмотів Калеб. — На дерево заліз ніби єнот, а собака поводить себе не так, як з єнотом.

— Запалюйте багаття! — скомандував Дятел.

Обидві групи хлоп'ят наввипередки почали збирати сушняк, щоб першими запалити свій вогонь.

Яскраве полум’я відтіснило нічну пітьму, і разів зо два мисливцям здалося, що вони бачили, як світяться очі єнота.

— Хто ж полізе на дерево? — запитав Чаклун.

— Я… Я… — водночас пролунало сім голосів. Навіть Чарльз і Гай приєдналися до загального хору.

— Всі ви хоробрі мисливці, — сказав Калеб. — Але мушу попередити, що я сам не знаю, який звір сидить там на дереві. Можливо, то якийсь величезний єнот, хоч мені здається, що Турок гавкає ніби на кішку. Воно й не дивно, бо ще не так давно в тутешніх лісах водились пантери. Те, що звір утік від Турка, зовсім не означає, що він боїться собаки. Більшість тварин тікають від собак лише тому, що їх дратує гавкіт. Якщо це справді кішка, вона може подряпати обличчя тому, хто за нею полізе. Якщо ж зважити на поведінку Турка, тут можна на разитись на небезпеку. Ну, хто тепер візьметься за справу?

На деякий час усі принишкли. Потім Яп сказав:

— Я полізу, якщо ви дасте мені свій револьвер.

— Я теж! — поквапливо додав Велсі.

— Потягнемо соломинки, — запропонував Маленький Бобер.

Лізти припало Яну.

Калеб зрубав тонке дерево й приставив його до товстого стовбура. Ян поліз так само, як і в перший раз. Але друзі не проводжали його

жартами, як тоді, коли він гнався за єнотом. Тепер усі напружено мовчали, і Ян піднімався в чорнильну пітьму з важким почуттям, що йде назустріч страшній і невідомій небезпеці. Почуття це ще більше посилилось, коли він з підпорки переліз на величезний стовбур липи і сховався від очей товаришів серед лапатого листя та химерного сплетіння гілок. Мерехтливе світло багаття кидало фантастичні бліки та тіні в різних напрямках. Ян переживав майже те саме, що й на могилі Гарні, тільки на цей раз він ясно усвідомлював реальність небезпеки. Ще трохи вище — і він уже теж не міг бачити своїх товаришів, які стояли під деревом. Небезпека почала страшити хлопця. Його так і тягло повернути назад і, щоб якось виправдати відступ, він навіть спробував крикнути: "Тут нема ніякого єнота!", але голос його не послухався. Вчепившись міцно за гілку, Ян пригадав слова Калеба: "Нема нічого вищого за мужність, і мужність полягає не в тому, щоб нічого не боятись, а в тому, щоб іти вперед, незважаючи на страх". Ні! Він не відступиться, він піде вперед, а там нехай буде, що буде!

— Знайшов що-небудь? — дуже вчасно почувся знизу протяглий підбадьорюючий голос.

Ян не став гаяти часу на відповідь і поліз далі в кромішну пітьму. Раптом хлопцеві вчулося харчання єнота десь у нього над головою. Ян перескочив на вищу гілляку й закричав:

— Єнот! Тут він, тут!

І тієї ж миті зовсім близько від нього пролунало хрипке страхітливе виття. Ян швидко оглянувся й побачив велетенського сірого звіра, який стрибнув на товсту нижню гілку, а звідти дико подерся до нього. Коли звір, перескочивши втретє, опинився ще ближче,

Ян зміг невиразно розглядіти дивовижну квадратну морду, волохату й смугасту, дуже схожу на ту, що він її колись бачив у "Долині Яна". То була велетенських розмірів рись.

Від переляку та несподіванки Ян трохи не звалився на землю. Але він швидко опанував себе і, спершись на розсоху, вихопив з кишені револьвер. Немов у відповідь Яну, рись хижо заричала і перескочила на сусідню гілку, що була майже на одному з ним рівні. Хлопець нервово звів курок і, нічого не бачачи перед собою, вистрілив. Куля просвистіла в повітрі. Рись відхитнулась на мить і присіла, приготувавшись до нападу. Хлоп’ята внизу зчинили страшенний галас, а Турок аж надривав собі горло.

— Рись! — закричав Ян, намагаючись не виказати свого страху.

— Будь обережним! — гукнув йому у відповідь Калеб. — Не підпускай її близько!

Рись хижо завила. Ян напружив усю свою волю, щоб стримати тремтіння руки, ретельно прицілився й вистрілив удруге. Страшний хижак був поранений, але наосліп кинувся до хлопця. Ян машинально простягнув руку й одразу відчув, як гострі зуби вп’ялися йому в тіло. Ян з розпачем обхопив другою рукою стовбур. У голові його блискавкою промайнула думка, що кожної миті рись може стягти його з гілки і він полетить униз. Проте страх чомусь був тепер менший, ніж у перші хвилини. Ян хотів перехопити револьвер у ліву руку, але пальці наткнулися лише на хутро звіра. Револьвер вислизнув з онімілої правиці й упав додолу. Тепер Ян справді втрапив усяку надію на порятунок, і чорний страх остаточно полонив його серце. Та, на щастя, звір був смертельно поранений. Тіло його обважніло, ноги підкошувались. Він силкувався підповзти ближче і раптом розціпив зуби. Ян скористався з цього і щосили штурхонув його правою ногою. Рись втратила рівновагу й полетіла униз. Впавши на землю, вона блискавично підскочила, тяжко поранена, але все ще готова до бою. Турок кинувся до неї і дістав такого удару кігтистої лапи, що з скавулінням відскочив геть.

Ян відчув страшенну слабість. Він ледве не знепритомнів, але знов пригадав слова старого мисливця: "Мужність полягає в тому щоб триматися, навіть коли тобою оволодіває страх". Ян взяв себе в руки й

почав обережно спускатись до підпорки. Знизу до нього долинали дивні звуки — вереск, скавучання, рик, якась незрозуміла боротьба, і хлопець щомиті чекав, що рись полізе назад на дерево і прикінчить його остаточно. Невиразно чуючи, але не розуміючи якихось криків, звернених до нього, Ян зупинився біля підпорки, щоб хоч трохи передихнути.

— Швидше, Ян, давай револьвер! — закричав Чорний Яструб.

— Я давно його впустив.

— Де ж він?

Ян мовчки сповз на землю. Рись утекла, хоча й недалеко. Вона могла б ще врятуватись, але Турок весь час переслідував її і не давав залізти на дерево. По шуму їх легко було знайти в гущавині лісу.

— То де ж револьвер? — крикнув Калеб з незвичайним для нього збудженням.

— Я впустив його під час боротьби.

— Точно! Я чув, як він упав у кущі,— сказав Сем і швидко розшукав зброю.

Калеб схопив револьвер, але Ян промовив ослаблим голосом:

— Дайте мені, дайте мені! То моя здобич!

Калеб віддав йому револьвер і сказав:

— Тільки гляди, не підстрель собаку!

Ян поповз крізь кущі й незабаром побачив перед собою чорні рухливі тіні. Він вистрілив раз і вдруге. Шум поєдинку між пораненою риссю й Турком завмер. На весь ліс пролунав переможний крик індійців. Мовчав тільки Маленький Бобер. У хлопця раптом запаморочилось у голові, він затремтів, похитнувся й повільно поточився на землю. В цю мить до нього підбігли Калеб та Сем.

— Ян, що з тобою?

— Мені… мені млосно…

Калеб взяв його руку. Вона була мокрою. Старий поквапливо запалив сірника.

— О, та в тебе кров!

— Це рись… вона… вона вчепилась в мене там… на дереві… Я — я вже думав, що настав мій кінець…

Тепер загальна увага перейшла з мертвої рисі на пораненого хлопчика.

— Треба одвести його до води.

— Мабуть, найближче буде криниця на привалі.

Калеб і Сем підтримували Яна, решта хлоп’ят несли рись. Мисливці повертались на тимчасовий бівуак дуже повільно. Незабаром Яну покращало, і він докладно розповів про напад рисі.

— Ух! Я перелякався б до смерті! — вигукнув Сем.

— Я теж, — додав Калеб, здивувавши своїми словами все плем’я. — Опинитись на дереві без зброї, сам на сам з пораненою риссю — це, скажу вам, не жарт!

— І я боявся, як ще не боявся ніколи в житті,— признався Ян.

На привалі ще тліло багаття. Холодна вода була поруч, і Яну оголили закривавлену руку. Він здригався, дивлячись на свої рани, від яких рукав сорочки наскрізь просочився кров’ю. Але разом з тим у глибині душі Ян відчував таємне задоволення, і захоплені вигуки товаришів звучали для нього як найсолодша музика.

Калеб та міський хлопчик перев’язали йому рани, які виявились не такими вже й страшними, коли їх промили.

Всі були так збуджені, що ще цілу годину не лягали спати. Вони сиділи навколо багаття, яке, по суті, зовсім не було їм потрібне. Але жоден серед них не уявляв собі бівуаку без вогню.

Всі навперебій виявляли свою увагу до Яна, і він аж червонів від задоволення, почуваючи себе героєм вечора. Один лише Гай вважав, що надто багато галасу через таку дрібницю, але Калеб сказав:

— Я знав, що він молодець. Знав уже від тієї ночі, коли він ходив на могилу Гарні.

XXX

В РІДНОМУ ТАБОРІ

Вранці знову запахло дощем, і наші індійці вже приготувались до того, що їм доведеться з важкою ношею брьохати по калюжах. Але Чаклун порадував їх.

— Тут недалечко я зустрів свого доброго приятеля і домовився, що він підвезе нас на своєму фургоні,— сказав Калеб.

Переваливши через останній пагорб, вони всі разом побачили запряжений парою коней селянський фургон і біля нього погонича. Швиденько розмістившись на возі, вони менше ніж через годину щасливо доїхали до рідного старого бівуаку на березі загати.

Дощ перестав, і Калеб, зібравшись іти до себе додому, запитав:

— Ну, хлоп’ята, що ви скажете тепер про вибори Головного Вождя? На мою думку, питання вже визріло. Хочете, призначимо вибори на завтра на четверту годину дня? Я вам покажу, як це робиться.

На ніч у тіпі залишились тільки двоє нерозлучних друзів — Ян та Сем. У Яна рука була на перев’язі, і він пишався маленькими червоними цяточками, що проступили крізь бинти. Болю хлопчик не відчував, і взагалі все обійшлося щасливо. Найгірше лишилася позаду: товста сорочка врятувала його від зараження рани. Як завжди, Ян міцно спав тільки до півночі, а потім прокинувся з якимсь особливим відчуттям шастя і ясними думками. Йому зробилося легко, легко, ніби він знявся й літає — не в тіпі, не в лісі, а над усім світом, і не вві сні, а наяву. І все попереднє життя пропливало перед його очима так ясно, як ніколи: суворе й святенницьке виховання; батько, доброзичливий і витриманий, але разом з тим сліпий, бо як же можна примушувати ного обрати нелюбиму професію і вбивати те, що йому найдорожче — любов до природи!

Потім у полі зору з’явився Рафтен, крикливий і ніби грубуватий, але з добрим серцем і тверезим розумом. Фермер дуже програвав у порівнянні з батьком, і все ж таки Ян готовий був пошкодувати, що Рафтен не його батько. Що в них є спільного? Нічого. Але Рафтен дав йому два найдорожчі враження в житті. По-перше, це те, що він, глава сім’ї, людина з владою і неабияким впливом, ставився до Яна з повагою.

По-друге, Рафтен повністю поділяв захоплення Яна природою і не вважав це якоюсь дрібницею, а навпаки, всіляко заохочував і підтримував хлопця.

…Далі на згадку знову прийшов Боннертон. Ян знав, що не пізніше, як через рік, він мусить повернутися додому. Знав він також і те, що його заповітна мрія про вивчення природничої історії у вищому учбовому закладі ніколи не здійсниться, бо батько обіцяв при першій можливості віддати його в розсильні при якій-небудь крамниці. В ньому знов прокинувся бунтівний дух, але він не знав, на що його спрямувати. Чи не краще залишитися тут, на фермі у Рафтенів? Але домашня наука не пройшла марно. "Шануй свого батька та матір!" Це звучало як заповідь, якій не можна було не коритись. Гаразд, він скориться, тільки по-своєму! Забираючи Яна із школи й посилаючи на ферму, батько, напевне, хотів позбавити його всякої надії на продовження занять з улюбленої справи. Але, скорившись батькові, Ян не тільки нічого не втратив, а, навпаки, знайшов для цього найсприятливіші умови.

Гаразд, він повернеться і стане розсильним чи ким там завгодно, аби лиш заробляти на шматок хліба; зате у вільні години в нього буде своє маленьке царство. Якщо навіть шлях до цього царства проляже через темний підвал бакалійної крамнички, він все одно не відступиться. Він усіма силами продовжуватиме боротьбу до кінця, і нішо не вб’є у ньому дослідника природи. Лісове життя вже показало йому, що в нього є власний світ, світ птахів та звірів, і є здатність розуміти їх. Всі сумніви враз облишили Яна, і він відчув себе щасливим, що поборов останнє вагання і здобув над собою перемогу.

Надворі щось зашаруділо. Двері тихенько прочинились, і в тіпі зайшов якийсь великий звір. Іншим часом Ян, безперечно, стривожився б, але зараз він все ще літав на крилах своєї фантазії. Він дивився на звіра з байдужим спокоєм. Звір безшумно підійшов до постелі, лизнув йому руку й простягся біля його ніг. Це був старий Турок. Вперше в своєму житті він прилащився до іншого, крім Калеба.

XXXI

НОВИЙ ГОЛОВНИЙ ВОЖДЬ

Калеб був чимось заклопотаний цілий день. Саріанна теж. Вона вже давно щось майструвала і тепер квапилась закінчити роботу. Потім, здається, Калеб побував у місіс Рафтен, яка й собі почала до чогось поквапливо готуватись, а Гай на хвилинку збігав до матері, і вона теж заметушилась. Одне слово, вийшов справжній вулик.

В Сенгері різні маленькі зборища відігравали таку ж саму роль, як клуб, театр чи газета для жителів міста. Хрестини, весілля чи похорон, закладка фундаменту чи закінчення будівництва дому, обмолот, приїзд чи від’їзд, покупка нової збруї чи віялки, — все це було приводом для зборища, приводом, який вже загодя пускав усі колеса в хід.

О третій годині дня до лісу потягнулось три процесії: одна від Бернсів, у складі всіх членів родини; друга від Рафтенів, у складі господарів та наймитів; третя від Калеба, в якій брали участь Саріанна та більшість Бойлів. Всі несли з собою повні кошики.

Гості посідали кружком на зеленому березі ставу. Калеб та Сем виконували обов’язки розпорядників. Свято почалося змаганнями з бігу; в яких першість дісталася Яну. На другому місці був міський хлопчик. Далі йшла стрільба по мішені та "полювання на оленя", в якому Ян не міг брати участі, через поранену руку. Хоча це і не входило в про граму, але Рафтен настояв на тому, щоб Ян зміряв висоту дерева, не видираючись на нього, і був страшенно задоволений, коли вирахунки виявились точними.

— Дивися, Сем, що значить грамота! — захоплено вигукнув фермер. — Коли ж ти навчишся це робити? Ну, нічого не скажеш, молодець, Ян! Зараз я чимось тебе порадую.

Рафтен витяг з кишені гаманець і передав Яну п'ять доларів — встановлену громадою премію за вбиту рись. Потім він сказав:

— Якщо підтвердиться (а воно таки потім підтвердилось!), що овець душила рись, а не Турок, я від себе додам ще десять доларів.

Так Ян заробив величезні гроші, яких ще ніколи не мав у житті.

Після цього індійці розійшлися по своїх тіпі. Калеб вкопав у землю жердину, до якої прибитий був повий дерев’яний щит, обтягнутий сиром’ятною шкірою і зверху прикритий шматком полотна.

Гості посідали навколо жердини. Біля неї з одного боку були простелені шкури єнота та рисі, а з другого стояли чучела сов.

Пролунав барабанний бій: "там-там... там-там... там-там... там-там..." Двері тіпі немов розчахнулись, і сенгерські індійці в повній бойовій татуїровці з голосними вигуками повискакували надвір.

Кі-кі-кі-йї, кі-йї-йї,

Кі-йї, кі-йї, кі-йї-йї!..

Вони пританцьовували в такт з барабаном, на якому вигравав Чорний Яструб, і тричі обійшли навколо стовпа з щитом. Потім барабан замовк, і всі індійці з заключним войовничим вигуком сіли навпочіпки в коло попереду гостей.

Підвівся Великий Дятел (рідна мати не одразу пізнала його) і почав промову:

— Великі Вожді, Маленькі Вожді, жінки та діти сенгерських індійців! Трапились події, що забрали у вашого народу благородного

Найголовнішого Вождя. Іншого, рівного йому, ви піде не знайдете. Але ви тут зібрались для того, щоб обрати нового Вождя. Ми довго змагались, та не дійшли згоди. Після цього в пас був великий похід, і дещо прояснилось. Коли кидають кошенят у ставок, то одразу видно, яке з них може плавати. Сьогодні ми повинні це вирішити.

Під голосні вигуки "гау-гау-гау-гау!" Чорний Яструб запекло б’є в барабан.

— Звичайно, кожен має свій хист. Але хто в нашому племені найперший бігун? Маленький Бобер!

(Гау-гау-гау-гау'гау! — і барабан).

— Мамо, це мій барабан, — шепоче Гай, забуваючи вітати переможця.

— Хто краше за всіх вистежує звіра та лазить по деревах? Ну звісно. Маленький Бобер!

(Гау-гау-гау-гау! — і барабан.).

— Він далі кінчика носа нічого не бачить, — шепоче Гай своїй матері.

— Хто витримав випробування характеру на могилі Гарні? Знову ж таки Маленький Бобер!

— А як він боявся при цьому! — кидає зауваження Гай.

— А хто влучив сові просто в серце? Хто в боротьбі сам на сам переміг рись, не кажучи вже про єнота? Ще, ще і ще раз Маленький Бобер!

— Він за все своє життя не вбив жодного бабака, мамо.

— А скажіть, хто з нас може покласти на лопатки будь-кого з племені? Маленький Бобер!

— Я коли завгодно можу побороти Чарльза, — бурмоче Гай.

— У кого найбільше гранку та скальпів?

— Ти забуваєш про його грамотність! — вставляє Рафтен, але ці слова залишаються без уваги. Навіть Маленький Бобер невдоволено хмуриться, вважаючи, що це не по-індійському.

— У кого найбільше скальпів? — твердим голосом повторює Сем. — Ось скальп, здобутий у бою з лютим ворогом.

Дятел показує всім скальп, і Чаклун прив’язує його до щита, прибитого на стовпі.

— Ось другий, забраний у Головного Вождя ворожого племені.

Калеб чіпляє на щит і цей.

— Ось третій від Другого Вождя ворожого племені.

Калеб прив’язує третій.

— Ось четвертий від Великого Головного Вождя сенгерців, п’ятий від Головного Вождя бойлерів, і ще один, здобутий у великій битві. Шість скальпів від шести уславлених воїнів! Є чим пишатися всьому племені, і все це зробив Маленький Бобер. Крім того, він ще художник, поет і досить непоганий куховар. Отже я пропоную обрати Вождем Маленького Бобра. Що скажуть інші?

Всі в один голос закричали:

— Ура, Маленький Бобер!

— Гау-гау-гау-гау-гау!

— Там-там! Там-там! Там-там! Там-там!

— Ніхто не має заперечень?

— Я… — почав було Гай.

— Якщо хто їх має, нехай побореться з Вождем.

Гай відмовився від слова, але тут же прошепотів матері:

— Коли б це був Чарльз, я б йому показав.

Калеб зняв полотно, яким був прикритий щит, і всі побачили зображення тотема сенгерських індійців — білого буйвола, а над ним — тотем Маленького Бобра. Потім він розв’язав клуночок, що весь час лежав у нього під руками, і витяг розкішну індійську сорочку з темножовтої буйволячої шкіри, штани та пару мокасинів, обшитих бахромою, гаптованих бісером і розмальованих яскравими фарбами. Все це зробила Саріанна під керівництвом Калеба.

Новий Вождь швиденько переодягнувся. До його бойової шапки вже були причеплені найрозкішніші пера, що розповідали про всі його останні перемоги. Щасливий і гордий, при всіх відзнаках, серед яких не останнє місце відводилось ранам, Маленький Бобер виступив уперед. Калеб подивився на нього з батьківською гордістю і сказав:

— Я знав, що ти молодець, коли ти тільки наважився йти на могилу Гарні. Я знову переконався в цьому, коли ти пройшов через Довге Болото. Віднині, Ян, ти пройдеш скрізь, де тільки може пройти людська нога.

Від цих слів Ян відчув себе найщасливішим у світі. Тепер він був справжнім дослідником природи. Він хотів щось сказати у відповідь на ці теплі слова, але язик не слухався хлопця.

— Хай живе Головний Воєнний Вождь! — закричав Сем, виручаючи друга.

Коли галас улігся, жінки розкрили кошики й почали готувати пригощення. Рафтен, якому дуже сподобалась синова промова, знову поклявся вивчити Сема на адвоката, але варто було загальній розмові урватись лише на мить, як він сказав:

— Ну, ваші канікули й додаток до них уже закінчились. О пів на другу не забудьте нагодувати свиней.